@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

Coperta:
Cap al zeiței Athena, găsit la Egina
Marmoră de Paros.
(Mijlocul secolului V. î.e.n.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Secolul 20 Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Colegiul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ACAD. EUGEN JEBELEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, EDGAR PAPU, VASILE NICOLESCU, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ, ALEXANDRU BACIU, DAN HĂULICĂ, REDACTOR-ȘEF

192-193-194
1 • 2 • 3 • 1977

SUMAR

GRECIA
UN PREZENT PERPETUU

Vizita tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU și a tovarășei ELENA CEAUȘESCU în Grecia (texte și imagini)
KONSTANTIN TSATSOS: *Libertatea și Grecia* (fragment)
DAN HĂULICĂ: Grecia — un prezent perpetuu

SEMINȚIA LUI ORFEU

IANNIS RITSOS: Antologie de poeme, în românește de EUGEN JEBELEANU: *Frăgezime renăscută; În același loc; În ultima clipă; Pe ruine; Tabieturi de bătrîn; Cuvîntul; Vedere generală; Mărire; De neînlăturat; Eschivă; Prevedere; Pe ruine; Tainica suferință a podoabelor; Secretul clownului; Unghiurile nopții; Trepte; Mărunțișurile toamnei; Invazie; Precauțiuni; Revenire; Aceea, da.* • 18

ION BRAD: Poeții greci, prietenii mei • 26
Antologie de poeme neo-elene contemporane, în românește de ION BRAD: ILIAS SIMOPOULOS: *Celălalt; Yaros;* G. ATHANAS: *Maturitate;* MENELAOS LUDEMIS: *Urcușuri; Nu știu dacă . . . ; Jurămînt;* CONSTANTIN TRYPANIS: *Cei mulți; Axylus; Cocoșul din roza vînturilor.* I. M. PANAIOTOPOULOS; *Să studiem;* RITA BOUMI PAPAS: *Sacristia memoriei;* CONSTANTIN LOTRIS: *Poate de-aceea;* ANA CONTOGHIORGHIS: *Ce puțin;* I. P. KOUTSOHERAS: *Trudă;* DIMOS RENDIS-RAVANIS: *Întrebare, Parafonii, Ai dreptul;* KOSTAS ASSIMAKOPOULOS: *Sperietorile, Corbii lui Ivicos;* MIHAIL D. STASINOPOULOS: *Trecătorul și baricada, Oprire obligatorie;* MARIA CARAIANNI: *Luni numai scrum, Valea aceea, N-are pămînt.* • 28

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

KONSTANTIN P. KAVAFIS: *Aşteptînd pe barbari, Ale prăvăliei, Voci, Dorinţe, Troieni, Alaiul lui Dionisos, În acelaşi loc, Înţelepţii aud pe cele care se apropie*, poeme, în româneşte cu o prezentare de N. Carandino ● 42
GIUSEPPE UNGARETTI: *Kavafis, ultimul alexandrin*, în româneşte de Ştefan Delureanu ● 47
VICTOR IVANOVICI: *În jurul lui Kavafis, citeva reflexii despre traductibilitate* ● 49

GHIORGHIOS SEFERIS: *Pe o rază de iarnă; Însemnări pentru o săptămînă*, poeme, în româneşte de Ştefan Aug. Doinaş ● 56
GHIORGHIOS SEFERIS: *Jurnal*, în româneşte de Ştefan Aug. Doinaş ● 61
HENRY MILLER: *Lumina prieteniei*, în româneşte de Alexandru Baciu ● 66
LORAND GASPAR: Seferis: « . . . *eu voiam să ating precizia* », în româneşte de Ştefan Aug. Doinaş ● 68

LAWRENCE DURRELL: Despre Odysseus Elytis ● 70
ODYSSEUS ELYTIS: *Rodiul nebun; Darul, o poezie de argint; Monograma; Laconic; Autopsie*, poeme, în româneşte de Ion Brad ● 71
ODYSSEUS ELYTIS: *Spre un lirism al metafizicii solare*, în româneşte de Lia Brad ● 76

EREDITATEA TRAGICULUI

ANGHELOS SIKELIANOS: *Moartea lui Dighenis*, piesă în versuri, fragmentul final, în româneşte de Ştefan Aug. Doinaş şi Victor Ivanovici ● MENELAOS LUDEMIS: *Atenţie şi evlavie*, omagiu lui Sikelianos, în româneşte de N. Carandino ● 96
POLIXENIA KARAMBI: *Prevelakis şi « insula tragică »* ● 99
PANDELIS PREVELAKIS: *Mina celui ucis*, piesă de teatru, fragmente, în româneşte cu o prezentare de Polixenia Karambi ● 102

ÎNTRE ASFINŢIT ŞI ETERNITATE

PETRU CREŢIA: *Despărţirea de sine a Helladei* ● 112
25 de epigrame, mică antologie, selecţie şi traduceri de Simina Noica şi Petru Creţia ● 117

CIVILIZAŢIA GRECIEI VECHI ŞI MODERNITATEA

Texte filozofice din SCHILLER, HEGEL, MARX, NIETZSCHE, HEIDEGGER ● 120
GABRIEL LIICEANU: *Despre omenesc în condiţia Helladei* ● 132

PELERINAJE

Texte din VASILE PÂRVAN, NICOLAE IORGA, G. M. CANTACUZINO, ALEXANDRU ROSETTI
EUGENIO MONTALE: *Pe Via Sacra*
MICHEL BUTOR: *Situri*, fragmente, în româneşte de Tea Preda
HENRY MILLER: *Itinerar în lumină*, fragmente, în româneşte de Alexandru Baciu

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ÎNTÎLNIRI CU PROZA GREACĂ

NIKOS KAZANTZAKIS: *Spania-Toledo*, cu un cuvînt înainte de P. Prevelakis în românește de Anton Mystakidis și Pericle Martinescu ● 139
STRATIS MIRIVILIS: *La moara de vînt din livadă*, nuvelă, în românește de Elena Lazăr ● 147
PANAYOTIS KANELLOPOULOS: *Al doilea dialog; Hadrianus la Atena*, în românește cu o prezentare de Alexandru Gheorghiu ● 153
EVANGHELOS AVEROF-TOSITZA: *O plimbare la mănăstirea sfîntului Nicolae*, fragment, în românește de Polixenia Karambi ● 160
KOSTAS ASSIMAKOPOULOS: *Drosuliții*, nuvelă, în românește de Elena Lazăr ● 165
VASILIS VASILIKOS: « Z », roman, fragment, în românește de Maria Marinescu-Himu, cu o prezentare de I. Petsinis ● 171

EVOCĂRI

AUREL RĂU: *Aporia Spartei*
POLIXENIA KARAMBI: *« La margini de liniște »*
DUMITRU TRANCĂ și ERSI MANTZULINU: Visînd la Delfi

CONFLUENȚE

GEO ȘERBAN: *Aproape de Elada*
Ioanna Tsatsos în versiune românească (Valeriu Râpeanu) ● *Maurice Genevoix — Grecia lui Karamanlis* ● *Repere dinamice, prezența lui Petros Haris* (Maria Marinescu-Himu) ● *Sub semnul luptei pentru democrație universală — J. P. Koutsoheras* (Zoe Dumitrescu-Bușulenga). ● *La despărțirea de Ludemis* (Petros Haris) ● *Marea tragediană Katina Paxinou în România* (Polixenia Karambi) ● *Cartea românească tradusă în Grecia* (George Hurmuziadis) ● 177

Triumfurile Helladei — un itinerar în 50 de imagini

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Fără îndoială că tradiţiile de colaborare străvechi au avut şi au o importanţă deosebită în dezvoltarea conlucrării dintre popoarele noastre. Caracteristica acestor tradiţii constă în aceea că popoarele noastre au luptat împreună împotriva dominaţiei străine, pentru libertatea naţională, pentru o viaţă mai bună, liberă. La toate acestea trebuie să adăugăm astăzi însă noi elemente pentru a ridica la un nivel şi mai înalt colaborarea română-greacă.

NICOLAE CEAUŞESCU

(Toast la dejunul oferit de primul ministru al Republicii Elene, Constantin Karamanlis, în onoarea Preşedintelui Republicii Socialiste România, Nicolae Ceauşescu, şi a tovarăşei Elena Ceauşescu, — 27 martie 1976)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VIZITA OFICIALĂ A TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU ȘI A TOVARĂȘEI ELENA CEAUȘESCU ÎN GRECIA

- Primire sărbătorească
- Cu președintele Constantin Tsatsos și doamna Ioanna Tsatsos la muzeul din Delphi
- La ruinele teatrului antic de la Delphi
- Cu premierul Constantin Karamanlis, vizitînd șantierul naval
- Înmînarea medaliei de aur a orașului Atena — ceremonie la Poarta lui Hadrianus

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

... La sfîrșitul lunii octombrie 1975, m-am întîlnit cu Președintele Republicii Socialiste România, Secretar general al P.C.R., domnul Nicolae Ceaușescu. Am discutat într-o atmosferă de cordialitate probleme referitoare la România și Grecia, am discutat despre relațiile dintre cele două țări, despre viitorul lor, despre probleme legate de zona balcanică, în general despre răspunderile și obligațiile ce le revin conducătorilor acestor țări în apărarea independenței țărilor lor, în apărarea Păcii în regiunea Balcanilor, în Mediterana răsăriteană, în Europa și în întreaga lume.

Personalitatea și ideile interlocutorului meu mi-au produs o impresie foarte puternică.

Domnul Nicolae Ceaușescu este, într-adevăr, o personalitate marcantă a epocii noastre. Ideile sale, de o logică solidă, de largă aplicabilitate, se impun cu tărie.

Președintele României se înfățișează ca un veritabil creator. Multe din ideile sale, de pildă cele privitoare la construirea societății socialiste multilateral dezvoltate și la înaintarea și trecerea spre Comunism, își află expresia în « Programul Partidului Comunist Român ».

... Măsurile pe care le inițiază Președintele Nicolae Ceaușescu fie că privesc viața internă, fie situația internațională a României, izvorăsc din Program, program de mare precizie, de mare amploare. Cîteva din ideile domniei sale sînt apropierea și înțelegerea dintre Țările Balcanice, aportul acestora la statornicirea Păcii în zona Balcanilor, în Mediterana orientală și în Orientul Mijlociu, aceasta cu o contribuție a țărilor din zona amintită pentru apărarea și promovarea Păcii pe întreaga Planetă.

... Epoca noastră este epoca soluționării diferendelor internaționale prin contacte personale la nivel înalt, și toți conducătorii de Stat, într-o măsură mai mare sau mai mică, întreprind călătorii dintr-o țară în alta, slujind obiectivele politicii lor externe. Se poate spune că Președintele României este un mare perieget, așa cum o dovedește numărul călătoriilor și contactelor sale cu conducătorii mai tuturor țărilor din cele cinci continente.

ILIAS ILIOU

din prefața la volumul președintelui Nicolae Ceaușescu « România în fața viitorului » (Atena 1976)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ὁ πρόεδρος Ν. Τσαουσέσκου, φθάνει αἰσιόδοξος καὶ τονίζει:

ΝΕΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

στὶς σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας

ΠΡΟΕΔΡΟΣ τῆς Ρουμανίας κ. Νικολάε Τσαου-
σέσκου, ὡς συνέντευξή του πρὸς τὸν ἀπεσταλ-
μένο τῆς Ἑλληνικῆς Ραδιοφωνίας Τηλεοράσεως,
ἐξέφρασε τὴν ἀσφάλειαν ὅτι αἱ συνομιλίες του μὲ τὸν
Ἕλληνα θὰ συνεισφέρουν εἰς τὴν περαιτέρω βελτίωσιν
τῶν Ἑλληνο - ρουμανικῶν σχέσεων. Ἀναγνώρισε δὲ
τὴν σημασίαν τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Πρωθυπουργοῦ κ. Κανετ. Καρα-
μανλῆ στὸ Βουκουρέστι. Ἔξωσε νέες διαστάσεις
εἰς τὰς διμερεῖς συνεργασίας

ΤΣΑΟΥΣΕΣΚΟΥ, τέλος, χαρακτήρισε τὸν ἐξο-
χώτατον σημασίας τὸ ἀποτέλεσμα τῆς Διαβαλκα-
νικῆς Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐτόνισε δὲ ὅτι οἱ
προσπάθειες ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ περιβόλλον εἶναι ε-
κεῖνοι ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ πρέπει νὰ δοθῇ πρωτε-

— Η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙ —

Ἀπὸ τὴν ἐπίσημον ὑποδοχὴν τοῦ κ. Κ. Καραμανλῆ στὴν Ρουμανία. Ὁ κ. Πρωθυπουργὸς συνομιλεῖ μὲ τὸν Ρουμᾶνο Πρόε-
δρο κ. Νικολάε Τσαουσέσκου

ΞΑΙΡΕΤΙΚΗΣ

ΣΗΜΑΣΙΑΣ

ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΤΗΣ ΔΙΑΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ

ΟΙ ΑΘΑΝΑΤΟΙ ὑποδέχονται τὴν κυρία Τσαουσέσκου

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

βραδυνά

Noi dimensiuni
în relațiile

GRECIEI și ROMÂNIEI

Ὁ Τσαουσέσκου στήν Ἀθήνα

Ἡ βραδυνή

Σάββατο, 27 Μαρτίου 1976 • Διευθυντής: Γ. Ἀθανασιάδης • Ἀρ. φύλλου 13.045. Τιμή Δρχ. 5

Δέν ὑπάρχουν προβλήματα

ΣΤΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

λλάδος-Ρουμανίας

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ προβλήματα μεταξύ Ἑλλάδος καὶ μανίας. Ὑπάρχουν ἁπλῶς δυνατότητες. δυνατότητες ριόριστες διά μίαν στενήν συνεργασίαν. Καὶ ἔργο τῶν κυβερνήσεων εἶναι, ὅπως συμφωνήσαμε, νὰ ἀξιοποιήν αὐτές τίς δυνατότητες.

αδυνά

Ο ΒΗΜΑ

ΤΙΝ διαπίστωσι αὐτή ἔκαμε ὁ Πρωθυπουργὸς κ. Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς παρουσία τοῦ Ρουμάνου Προέδρου κ. Τσαουσέσκου, μετὰ τὴν λήξη τῆς ἐβδομαδιαίας συνεδρίασης συνεφειῶν ἀπὸ Ἑλληνικὸ Γραφεῖο ποὺ διήρκεσε περισσότερο ἀπὸ δύο ὥρες.

Ὁ κ. Νικολὰι Τσαουσέσκου καὶ ἡ κα Τσαουσέσκου ἐπισκέπτονται τὸ τετρακιόνιο τῆς Ἀκροπόλεως, ἀφοῦ πρῶτα ἐπεσκέφθησαν, ἀμέσως μετὰ τὴν ἄφιξή τους στὸν Ραμπόρνι Δημόσιον

Remarcabilă personalitate a vieții sociale și politice grecești, actualul președinte al Republicii Elene, Konstantin Tsatsos, ilustrează totodată cu pregnanță cîteva din domeniile de prestigiu ale activității spiritului. Încununat cu laurii academici ai universităților din Atena și Heidelberg (unde urmează studii de economie politică și drept), Konstantin Tsatsos s-a afirmat mai întîi în viața universitară a țării sale, ca profesor de filosofia dreptului. Eseist și poet, este autorul unui cunoscut și foarte apreciat studiu dedicat, sub pseudonimul Ivos Delfos, lui Kostas Palamas. În anii dintre cele două războaie întemeiază reviste literare și însuflețește viața artistică și literară din țara sa. În consonanță deplină cu bogatele tradiții ale geniului dialogic elen, Konstantin Tsatsos rămîne o memorabilă prezență și pentru celebrele lui confruntări, mai vechi și mai noi, cu personalități de talia unui Seferis, cu care gîndirea sa creatoare s-a măsurat în colocvii de amplă perspectivă. Pe lîngă piese de teatru, poeme, cinci volume de Aforisme și Dialoguri, Konstantin Tsatsos este autorul cărții « Filosofia socială a vechilor greci » operă reprezentativă din care prezentăm acum, în premieră, cîteva fragmente în versiune românească. Lucrarea a reprezentat, la origină, un curs cu largă audiență ținut de autor la Universitatea din Atena. Prelegerile, redactate în volum și traduse apoi în limba franceză, au devenit o operă de referință pentru toți cei interesați astăzi de evoluția istorică a umanismului grec, din perspectiva cercetării diacronice și contemporane. Extrase din partea de introducere a operei, fragmentele publicate de revista « Secolul 20 » ilustrează grăitor atît metoda remarcabilului gînditor și eseist, cît și direcția demersului său teoretic.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

KONSTANTIN TSATSOS

LIBERTATEA ȘI GRECIA

Filosofia este autocunoaștere a spiritului, autoconștiință. A filosofa, — nu altul este sensul formulei « Cunoaște-te pe tine însuți ». Aici doar, acest dictum, atît de des invocat, își capătă sensul originar adevărat: înțelegem ceea ce va fi putut însemna pentru cei care, demult, îl înscriau drept principiu prim de viață spirituală pe frontonul templului divinității care simboliza, în modul cel mai pur, spiritul, la chiar intrarea templului lui Apollo de la Delphi.

... Filosofia așează în lumină ideile și — în această lumină — ne face să vedem mai bine propria noastră conștiință, ne înfățișează angrenajele, singularitățile, dedesubturile, primejdiile, perfidiile și cutezanțele sufletului nostru: nu se mulțumește să ne călăuzească în îndeplinirea funcției teoretice a conștiinței noastre, în specu-

---

* Fragmente din volumul Konstantin Tsatsos: *La philosophie sociale des grecs anciens.* « Collection Pensées », Editions Nagel, Paris, 1971

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

larea asupra propriei noastre speculații, în luarea noastră teoretică de conștiință, ci, mai mult, creează ea singură conștiința noastră practică, întregește cugetarea noastră morală. Filosofia socială, ca subdiviziune a filosofiei practice, desvoltă interesul nostru moral față de societate, conștiința noastră socială. Ea este așadar aceea care, în primul rînd, ne face cu adevărat conștienți de viața socială și istorică fremătînd împrejurul nostru.

Ea este aceea care ne va descoperi, dintr-un unghi cu totul nou, legăturile cele mai intime, dar, totodată, și, opozițiile dintre individualitatea noastră și ansamblul social. Astfel ea ne asigură perspectiva necesară spre a putea, în deplină responsabilitate, să ne definim propria personalitate în raport cu ansamblul social iar nu, precum mulțimea, să cedăm frînele și controlul unor elemente impuse din afară. Ea este aceea care justifică și stabilește conexiunea dintre evenimentele aparent confuze și deslinate ale istoriei; ea oferă o bază substanțială pentru științele particulare, politice, sociale și juridice.

Tot ea ne procură instrumentul necesar pentru a situa, conștient, propria noastră viață în ansamblul social, și, nu mai puțin, ansamblul noastru social în ansamblul mare al istoriei.

... Pămîntul Eladei este, prin el însuși, o invitație la viața spiritului. Linia domină conținutul, forma domină materia, spiritul domină natura. Iată de ce natura se află, aici, atît de aproape de noi, vizibilă, tangibilă, mereu lesne de contemplat; ea stă înaintea spiritului nostru gata rînduită spre înțelegere. Nimic haotic, nimic prea sălbatic, nimic exagerat de mare. Toate manifestările ei — de măreție, de forță, de culoare — păstrează măsura și ordinea, iar această ordine este condiția însăși în virtutea căreia fiecare element își află noima în ansamblu. Astfel fiecare parte alcătuitoare, prin faptul însuși că este « măsurată », servește ansamblului, se inserează în el. Iar întregul capătă chipul armoniei.

Nu vom dezvolta aici această idee. Este totuși nimerit să reamintim că un asemenea cadru natural aduce cu sine și alte daruri. Contemplarea unei naturi atît de disciplinate ca formă, atît de cumpănite, nu creează, firește, efecte strivitoare asupra conștiinței aceluia care privește; în aceasta ea se deosebește net de natura de tip asiatic, asamblaj de elemente gigantice, monstruoase chiar. Aspectul cadrului natural invită aici, statornic, conștiința omului la o colaborare intimă, la aflarea unui acord armonic între spirit și materie, între subiect și obiect; astfel eul privitorului se păstrează intact; individualitatea omului este salvgardată față de elementele naturii. Astfel se constituie prima condiție prealabilă pentru orice rudiment de viață teoretică: *eul*. Individualitatea, autonomia individului, iată temelia civilizației europene clădite pe rațiune. Spre bine sau spre rău, cea mai puternică expresie a ei se află în Grecia.

Individualitatea autonomă, atunci cînd nu-i egocentrism înseamnă, prin esență rezistență puternică opusă de eu opresiunii din afară și, totodată, un efort de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

contemplare și dominare a mediului înconjurător. Într-un cuvînt, este vorba de libertate. Așa se face că eul, în măsura în care este agent de rezistență și dominație, este prima condiție prealabilă a libertății spirituale. Dacă naturii Eladei îi mai adăugăm vigoarea de caracter a rasei, vom înțelege mai bine de ce tocmai în Grecia s-a născut individul liber și, odată cu el, imaginea însăși a libertății. Or, acolo unde s-a născut libertatea, era firesc să crească și să se dezvolte arta majoră și gîndirea pură, Rațiunea.

Cu toate acestea o emancipare progresivă a spiritului nu poate fi concepută în limitele restrînse ale unei vieți teoretice simple. Ea rămîne de neînțeles fără existența simultană a unei libertăți care să înflorească în practică, în viața socială. În secolul al VII-lea î.e.n., forma aristocratică a cetății primitive intra în declin. Păturile sociale oprimate, demosul, începe să capete dreptul de a-și spune cuvîntul. Inițial, demosul își desemna singur conducătorul, « tiranul » în care comunitatea își afla sprijinul. Demosul mai avea într-adevăr nevoie de el spre a combate puterea aristocrației ce menținea în continuare autoritățile tradiționale.

Odată cu aceste prime încercări ale poporului de a-și cuceri autonomia și independența, timpurile păreau coapte pentru ca filosofia să-și poată face apariția în viața colectivității. Dar ca această evoluție socială să poată fi înfăptuită, era necesar ca individul să dobîndească o conștiință limpede a propriei sale individualități, conștiința propriului său loc în mijlocul lumii. El era chemat să joace la rîndul său, un rol în acest ansamblu. Să decidă singur în privința locului de adoptat în conflictele cetății. Să fie conștient de faptul că are latitudinea de a face un lucru sau altul, de a opta pentru o linie politică sau alta. Odată cu libertatea de acțiune, omul vechei Elade dobîndi, — drept necesară consecință logică —' libertatea judecății, libertatea de gîndire. Conflictele sociale ale epocii nu făceau decît să-l determine încă și mai mult în această direcție. Momentul era deosebit de prielnic. Dogmele existente intraseră în penumbră; valorile sociale erau puse sub semnul întrebărilor. Descendenții zeilor, acei « regi de spiță dumnezeiască », dispăruseră. Legile nescrise ale tradiției își pierduseră autoritatea. Toate punctele de sprijin, sociale, sau psihologice, se dovedeau deficitare. Omul rămînea singur. Ne aflăm la momentul critic cînd toate valorile vechi păreau pe punctul de a naufragia. Se întîmplă uneori ca, în fața neputinței, omul să caute în afară puncte de sprijin care să îi ofere garanții de salvare pentru cetate, pentru conștiință. În asemenea cazuri, însă, el nu este de fapt vrednic să urce spre lumină. Grecul din secolul VII n-a ales această cale pedestră și incertă. În însingurarea lui, la momentul critic, el și-a aflat punctul de sprijin în unica temelie ce nu trădează pe om niciodată: el însuși; și orînduindu-și viața potrivit cu acest fundament, descoperi și dobîndi atît independența sa politică cît și libertatea sa spirituală.

Atunci s-a născut filosofia, în chiar clipa prăbușirii vechilor tipare ale vieții grecești primitive. În Ionia, pentru prima dată își făcu apariția filosofia; acolo

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mai întîi, şi nu întîmplător, se măcină definitiv tiparul instituţiilor primitive, şi tot acolo, sub ameninţarea uriaşă a cuceritorilor din Asia, pier cele dintîi cetăţi ocîrmuite de tirani.

Pentru cel care n-a meditat asupra vieţii spiritului, poate părea surprinzător faptul că tocmai în momentul unei asemenea dislocări — la punctul critic cînd viitorul părea mai incert ca niciodată — omul grec, confruntat cu atare lupte sociale a găsit puterea de a-şi ridica privirile către eternitate. Adevărul este că spiritul de reflexie devine rodnic tocmai în orele de declin. După cum scrie Hegel: « Tocmai la ceasul amurgului, bufniţa Athenei, începe, din aripi, să îşi ia avînt ».

În româneşte de ANDREI BREZIANU

Cap al zeiţei Athena, găsit la Egina, Marmoră de Paros (mijlocul secolului V î.e.n.) ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

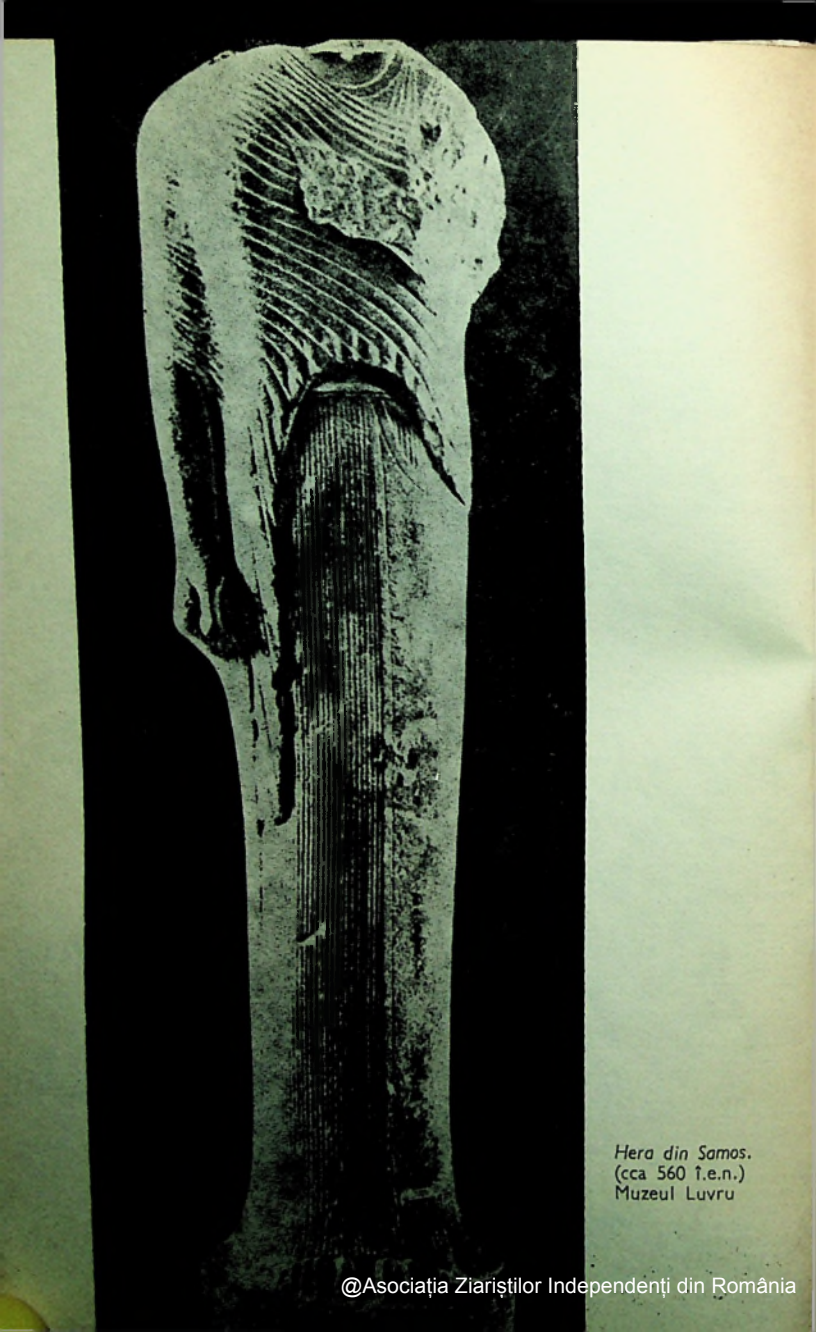

Hera din Samos.
(cca 560 î.e.n.)
Muzeul Luvru

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DAN HĂULICĂ

GRECIA
un prezent perpetuu

Cu mult înainte ca Valéry să fi așternut, în 1919, vestita frază amar lucidă, care de atunci a revenit, de atîtea ori citată, — « Nous autres, civilisations, nous savons maintenant que nous sommes mortelles », fragile, muritoare, ca și viața fiecărui ins, — cu mult înainte, cu două milenii, antichitatea pusese bărbătește aceeași problemă, prevăzîndu-și în chip precoce sfîrșitul; reflectînd asupra lui cu limpede aplicație — și nu sub zodia vreunui revers disperat, al vreunei crize sumbre, ci în clipe de triumf, de zenit al puterii. Mai erau șase veacuri pînă la căderea Romei, deocamdată sub loviturile ei se prăbușea definitiv Carthagina. Însă în Senat unii, consulul Cornelius Scipio Nasica, se opuneau intransigenței destructive; gîndeau, privind foarte departe, că existența Carthaginei era necesară, pentru a preveni decadența Romei, iar însuși căpitanul glorios, la ordinul căruia se dărîmă cetatea rivală, Scipio Aemilianus, nu-și poate înfrînge o tristețe premonitorie: « Mă luă de brațul drept și-mi spuse: „Da, Polybius, e bine; dar nu știu de ce mi-e frică, și presimt că, într-o zi, un altul va avea de dat, despre țara noastră, aceleași știri" — aceleași, fatale, ca acum despre Carthagina ». Era un Grec cel căruia îi vorbea comandantul, era istoricul Polybius — admirator altminteri al biruințelor romane; dar care atunci, cu pătrundere, analizează totuși « căderea, *phthora* », viitoare a Romei, în lumina structurii instituționale, a unui determinism exact, de implacabile cauze « interne ». Scriind, era impresionat — cercetări recente o relevă — și de prăbușirea care avusese loc aproape în aceiași ani, în 130 î.e.n., la celălalt capăt al lumii clasice: călărețli nomazi din Asia Centrală — împinși de valurile Hunilor — nimiciseră regatul grec al Bactrianei, avantpost vital și creație extremă a lumii elenistice: fulgurantă « barbarizare » — termenul e al lui Polybius — care putea servi drept teribil avertisment imaginației istorice: prolog prematur la ceea ce avea să fie, peste cîteva secole, destinul însuși al Imperiului. *

Cu amploare demonstrativă, Roma se constituie în hered și gardian al acestei civilizații mediteraneene: mergînd pînă la un scrupul de continuitate fizică, în împrejurări ce proclamau mai degrabă nevoia mutațiilor. Sub Augustus, — presupun arheologii — templul atenian al lui Ares, construit în veacul V, ar fi fost strămutat, piatră cu piatră, în *Agora* greacă. Pe locul căreia, în arhitectura spațioasă amenajată

---

* *Cît despre prologul lui Polybius la întreaga problematică a crizei antichității, el deschide drum speculațiilor lui Cicero* — omnia orta intereunt — *privind declinul Republicii* — inclinata res publicae — *asemenea unui tablou care-și supraviețuiește fanat, aproape șters: imaginea ciceroniană traducînd un diagnostic de îmbătrînire etico-politică*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de Școala Americană — pentru a reface Porticul lui Attal —, în muzeul adăpostit acolo, poți întîlni, firesc, destule dovezi de recurență a gustului atic, manierînd, sub Hadrianus mai ales, invențiile creativității helene; dar și cazuri cînd, la un cap de tînăr spre exemplu din veacurile IV—III î.e.n., reelaborarea romană operează pe *aceeași sculptură* — într-o obiectuală nemijlocire.

În Grecia, adaosul roman se așează deobicei cu o irecuzabilă, stingace bunăvoință. Trecută epoca rapturilor masive ale unui Mummius ori Sylla, rare sînt gesturile deschis insolente, ca ale lui Nero, care pradă incinta de la Olympia, dar își înalță acolo un palat și un arc de triumf. Pozitiv, tenace, omagiul roman se lipește, insistent și greoi, pe stînca fulgerată de geniu a Acropolei. Ca pentru a crea, încă din preliminarii, o ordine latină, prudent opusă capriciului sublim, piedestalul lui Agrippa e acolo, la stînga intrării: « dacă Romanul a dispărut de pe soclu, blocul pe care-l ocupa dă, în jurul lui, ca o baghetă de dirijor, tonul orizontal, masiv, înghețat ». După cum scara monumentală, de epocă romană, cu pilonii ei, vine să dubleze, supralicitînd, miracolul de irepetibile tranziții pe care-l închipuie Propyleele. « Astfel pe Acropole — continuă același comentator — un gust de magnificență îndesată adăuga cantitate. Dar a o zidi astfel nu însemna tocmai a o nărui în spirit? » Cel ce semnează astfel de aspre judecăți, în paginile unei cărți de o nobilă elevație, *L'Acropole*, Albert Thibaudet, revine, însă, într-un gest de dreptate, pentru a caracteriza gospodăreasca, necesara platitudine, istoric necesara funcție a adjoncțiunilor romane. Erau, desigur, comandate de optica pompos imperială, pentru care urcușul helen pe Acropole, — « cărarea de munte, părea subțiratecă, venind dintr-o Atenă oarecum rustică. Prin treptele acestea monumentale și prin Odeonul lui Herod Atticul, înălțimea Acropolei s-a îmbrăcat în jos ca și cascadele de la Hierapolis, într-o albă concrețiune de marmoră. Albia unui fluviu majestuos, ajuns la maturitate, înlocuiește, pe aceste terase, tînărul, ușorul torent atic. » Dar, mai ales, dincolo de prestigiile opulenței, ceea ce se vădește aici este o voință de eficacitate: voința de a face sigur, lesne tranzitivă — și îndelung asimilabilă — o experiență istorică privilegiată precum aceea care a condensat pe Acropole.

« Cella templului tău — exclama Renan, adresîndu-se zeiței Athena — s-ar sfărîma dacă ar trebui să cuprindă o mulțime. » « Pentru această mulțime, venind dinspre viitor, și pe care, pe sub viziera trasă a coifului ei Atena lui Pericles și a lui Socrate o prevedea, pentru această mulțime care ne poartă aici — reia, în replică, Thibaudet — geniul imperiului a dispus o astfel de scară. Amploarea ei, limpezimea niței crudă, ca de retoric loc comun, îi dau aspectul unei dezvoltări ciceroniene. Ea pune, sub pașii noștri, drumul duratei latine, fără de care Acropolea s-ar fi rotit scurt și ar fi pierit precum o floare ignorată. » Durată captivă, obstinat prinsă de pămînt, ca o imagine de stabilitate și pondere, ca sigiliul pe care îl pune

---

a corpului social, prin virorum penuria, *prin absența oamenilor cu adevărat mari. Iar dincolo de această față, de Lucretius, Sallustius ori Horatius, anticipația polybiană solicită variațiuni și replici din ce în ce mai angoasate, pe măsură ce criza sistemului sclavagist devine mai presantă, exasperată de polemica în jurul creștinismului, a rolului său în consolidarea sau ruina Imperiului: prin Augustin, Zosima, Procopius, trecînd neașteptat prin lumea arabă, la Ibn-Kaldoun. Acut, coerent analizate de Santo Mazzarino (Il fine del mondo antico, Garzanti, 1959 și Gallimard, 1973), avatarurile acestei teme istoriografice străbat, în continuare, literatura umaniștilor, de la Flavio Biondo, Poggio Bracciolini, Lorenza Valla și Leonardo Bruni, la Peutinger și Löwenklav, pentru a se încununa prin sinteza lui Gibbon; înarmate apoi cu aparatul științei istorice din veacul al XIX-lea, ele vor ricoșa pînă în teoria ciclurilor culturale.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

templul Romei — o urmă rotundă — la capătul ultim al colinei . . . Durată fără de aripi, desigur, dacă o confruntăm cu indicibila libertate respirînd în marmorele Victoriilor și în toată invenția artistică a Acropolei; care, însă, pe căi paradoxal trainice, ancorează totuși tezaurul Helladei în rada unui viitor incomparabil.

●

Este un viitor care urcă fără de teamă pe ruine. Ca într-un pariu sublim, din ruină el a făcut semnal salubru și tonică izbîndă pentru cuget. Acelea fumegînde, ale templelor incendiate de Perși, s-au transformat în *memento* activ, pentru o mîndră rezistență patriotică; știm de la Herodot —, le invocă implacabil Aristide, în răspunsul către ambasadorii Marelui Rege. Ba chiar memoria acestor injurii, pe care invadatorii le-au adus sanctuarelor, poate reclama o programatică, severă complezență în ruină: « Ionienii, — spune Isocrate — merită elogii căci l-au blestemat pe cel care s-ar atinge de templele arse ori ar voi să le așeze în vechea lor stare: nu că le-ar fi lipsit mijloacele să le restaureze, dar voiau ca descendenții lor să aibă un monument al impietății barbarilor . . . » Testimoniu de violență inicvă atunci, — asumată ferm, cu un fel de neamăgită *droiture* —, ruina va păstra, în spațiul sufletesc configurat de Hellada, un eficient înțeles anti-romantic.

Zadarnic, la unii studioși, o searbădă suficiență pretinde că ne va putea restitui Grecia, disprețuind fervoarea ruinei. « Pentru a accede la arta clasică — statuează Fr. Chamoux — trebuie, deci, printr-un refuz preliminar, să renunțăm la seducția patetică a ruinelor ca și la infinita forță de sugestie a statuilor mutilate. » Dar de ce am supune ruinele, unui exorcism pe care-l merită, dimpotrivă, tocmai prezumpția scrupulului prozaic? Și de ce am crede, de pildă, că *Athena* « *melancolică* » — gîndirea sprijinită în lance, în curajul faptei, care i-a prilejuit o pagină antologică lui Malraux — trebuie să apară « în cu totul altă lumină », pentru că relieful în cauză nu-i « decît *ex-voto*-ul unui alergător victorios? » Ca și cum grandiosul liniștit al ideii n-ar putea resorbi umilul acestei conotații și s-ar fărîmița sub importanta « precizare » eruditǎ ! Dar aceeași zeiță, în chip de *Ergane*, proteguitoare a meseriilor, pogora pînă și în atelierele încinse ale olarilor — e figurată pe un vas —, ca să încununeze creștetul bravilor trudind pentru ulcioare bine coapte, de un luciu negru robust. « Inima mea e aceea a unui bun grădinar » spune tot ea, Athena, și încă în finalul severei *Orestii* eshileene, după ce a determinat votul care-l salvează pe erou. Neștiutoare de șicane metodologice, arta clasică respinge deopotrivă, în abordare, vidul duios ca și fatuitatea pedantă.

Niciodată nu vom lăuda îndeajuns vitala inteligență a ruinei grecești, și imperturbabila ei probitate. Ea nu se livrează, precum aceea gotică sau asiată, îmbrățișării vegetale, nu cheamă, într-o ferice uitare de sine, abundența sevelor și clocotul viu al invaziei care o neagă. Rămîne mereu ea însăși, coloană tainic încordată și trează, zid prea agil, în joncțiunile lui fără greș, prea eficace, în atletica lui musculatură, ca să se poată abandona cu trădătoare nonșalanță. Erupții, cutremure și explozii, vandalism sau fricoasă părăsire, — cu toate acestea are de luptat o zidire antică. Ecoul avaniilor poate fi uneori feroce, într-o țară străsnic încercată, — unde, la Thermopyle, eroii au trebuit să sfîșie cu dinții, cînd armele le-au căzut frînte și mîinile retezate. Dar, sub asprimea vremurilor, sub agresiunea conjugată a oamenilor și a naturii, în martiraiul ei, ruina greacă dă mereu impresia că totuși *se apără;* sau, măcar, dacă au prevalat vicisitudinile, a fost pentru ca zeii să-i hărăzească monumentului o soartă nouă, — altfel, imprevizibil elocventă.

●

O elocvență gravă, ce nu încape, desigur, în prescripțiile vreunui cod prea simetric, de afinități și asociații poetice. Pe lîngă ruinele unui oraș, palate, obeliscuri năruite, înfățișezi călători care trec, bîcluiți de vînt, cu nasul vîrît în manta,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

fără să se oprească, — stabilea Diderot, în *Essais sur la peinture*. « Qui est-ce qui a suggéré ces accésoires? L'affinité des idées. Tout passe; l'homme et la demeure de l'homme », — își legitima el volubila absoluitate normativă. Lîngă ruinele unui mormînt, însă, călătorii vor poposi, se vor odihni, femeia își va alăpta copilul, și vor citi eventual inscripția. « C'est que l'homme s'assied où la cendre de l'homme repose. » Dar, vai, recomandările se vădesc totodată interdicții: « Il y aurait un contresens à faire passer le voyageur le long du tombeau, et à l'arrêter entre les ruines. » Voind să prevină disparatul, Diderot cade în arbitrarul rețetei. Raționalizînd prea lesnicios accidentul, — « conformitatea de accidente », îi place să spună —, acomodîndu-l dezinvolt, analogiile de el propuse închipuie, practic, un catalog de locuri comune; cînd tocmai, în mod evident, avea în minte grația elegiacă a unor convenții cu o mai nobilă sorginte — Poussin, în primul rînd, oprirea îngîndurată a păstorilor lîngă un mormînt, în Arcadia . . .

●

Ca un scenariu pentru o ficțiune de Poussin ori de Tițian, plină de sensul aerian și muzical al timpului fugace, irevocabil, — așa i se înfățișează parcul ruinelor de la Olympia unui perieget fără prejudecăți, scriind cu elegantă acuitate: într-o carte chiar astfel numită, *Et in Arcadia ego*. Capitolul despre Olympia, e cel care furnizează titlul, într-atît eseistul, Emilio Cecchi, pune blîndă ei sihăstrie, de « auster paradis umanistic », sub semnul unei cosmice *pietas*. După el, totul proclamă această cosmică participare, începînd cu piatra construcțiilor, cu calcarul marin căruia Pausanias îi spunea *poros*. E un calcar înțesat de cochilii, de toate formele, « unele intacte, parcă acum culese pe nisipul unei plaje »; amestecînd în lăuntrul tandru, sfărîmicios, al pietrei, ca într-un fagure salmastru, multiple concrețiuni, minuscule rămurele, pietrificate. Materia aceasta, comună multor temple grecești pînă în epoca clasică — de la Selinunt, încă, de la Agrigent și Paestum — operează mai neașteptat asupra imaginației, cînd se desfășură la dimensiile Olympiei. « Ca și cum stihia marină s-ar fi înălțat dintr-odată să lingă blocurile temeliilor, — nemăsurat de mari, asemenea cu cele de la intrarea porturilor. »

Săgetătoare întîlnire de înțelesuri, — « marea devenită stîncă și ordine arhitectonică. » În jurul lui Zeus, uriaș, piatra născută din undă, arborii pămîntului și plutirea norilor — într-o amplă armonie. « Pînă și cea mai măruntă scoică, pînă și infuzoria participaseră. În marea ecuație chimică a universului fusese loc și pentru ele; era înscrisă și valența lor — nimeni n-ar fi putut-o șterge vreodată. » Și, la fel, privind sculptura frontoanelor, disprețuitoare de orice frivolă apetență personală, comentariul lui Cecchi desprinde, în grandioasa lor cuviință, aceeași consimțire universală. Erau creatorii celei mai înalte arte figurative; « și uitau propria lor entitate, își abandonau propriul lor nume. Înțeleseseră fericirea cochiliei zidită în piatra unui mare templu. Zeus o vede în ascunzișul blocului: este rațiunea ei de a fi existat. »

Zeus, singur, o vedea — ar sublinia maliții arheologii, căci suprafața marilor tambure de piatră era diligent acoperită cu stuc, fierberea marină din adîncul structurii nefiind aparentă. Gustul și ambiția finitului, proprii apogeului grec, implicau exigențe precise, giganticul avea, la Olympia, un caracter mai puțin frust decît ni l-am reprezenta astăzi. Și însăși limita cantitativă aici atinsă — sînt, înainte de contaminarea cu Asia și Roma, cele mai voluminoase coloane înălțate în Grecia, * — însăși această enormă prezență, nu se lasă citită ca un desfrîu al dimen-

---

* *Acelea încă mai mari* — 2,38 *m diametru* — *încercate de Pisistratizi, la Atena, înainte de instituirea democrației, comparate de Aristot cu Pyramidele egiptene, au*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

siunii. Statua phidiacă a lui Zeus, figurată şezînd, atingea cu fruntea plafonul, şi Strabo, parcă speriat, aprecia că, ridicîndu-se, colosul ar fi nimicit acoperişul. Dar îndrăznind astfel, să inducă, o clipă, ideea de fragilitate în acest context uriesesc, artiştilor le izbutea şi mai viu, mai ataşant, pledoaria lor pentru Ordine, — pentru calmul care supune universul.

●

Calm, ca o mîngîiere înalt salubră, respectuoasă, filtrează, la Olympia, pini[1] molcomi şi zvelţi, care înconjură vestigiile, marcîndu-le fără confuzie perimetrul, însoţindu-le fratern *palingeneza*. Ivirea lor alcătuieşte, şi ea, un semn de metamorfoză — acolo unde, în antichitate, domnea umbra mai adîncă a stejarilor şi argintiul, complementar resfirat, al măslinilor. Căci metamorfoza nu are ca obiect doar măsurile noastre interioare, şi metafizica lor secretă, doar opţiunile şi aşteptările noastre în aria propriu zisă a artei. Ea reevaluează chiar natura, e activă în fizica însăşi a peisajului. Nu pentru a comite un sacrilegiu s-a spus, de pildă, că aspectul rarefiat al unor situri celebre — aşa cum rezultă din logica milenară a hazardului şi din lucrarea arheologilor — e mai aproape de ideea profundă a acelor sanctuare decît puteau fi ele însele, cu prolixa multiplicitate a înfăţişării lor concrete. Debordînd de statui şi *ex-voto*-uri irepresibil acumulate, tixită de spornica lor mărturie, incinta unor astfel de lăcaşuri contraria flagrant, de bună seamă, ordinea mentală pe care ne-a forjat-o arheologia şi fatala selecţie a istoriei. La Corint, templul vindecătorului Asklepios aduna o galerie pios promiscuă de *ex-voto*-uri, — mîini, picioare, şi alte părţi, inavuabile, anticipînd uneori, s-ar spune, scrupulul sadic al hyperrealismului contemporan. La Delphi, deviza celor Şapte Înţelepţi, « *Nimic prea mult* », — plăcută şi lui Apollo, înscrisă în pronaos-ul templului său —, găseşte parcă o ironică parafrază în cifra vertiginoasă a statuilor: 3—4000, se pare, spre finele epocii helenistice ! Vanitatea va împinge valul ofrandelor — în care se întrec, rînd pe rînd, Macedonenii, prinţii asiatici, Romanii — şi înspre murii Acropolei, asaltul heteroclitului amenînţa chiar şi acolo. Alexandru încarcă arhitrava Parthenonului cu scuturi aurite, în amintirea biruinţei de la Granic, Attal va zburli cu *ex-voto*-uri linia pură şi dreaptă a zidurilor de întăritură.

Dacă depunerile acestui val de frenezie ofertorie pîndeau cu o curioasă submersiune nodurile vitale ale fiinţei sufleteşti colective, resorturile ei de puritate, — risipa milenilor a instituit, paradoxal, o oarbă higienă a spaţiilor. Rămînea, însă, loc pentru o ordonare care să crească efectiv trecutul, nu să-l împuţineze fatal, după noima iraţională a distrucţiei; şi care să dea vestigiilor respiraţia — de reflexiune şi de cuvenită proiectare spaţială —, proprie unei viabile palingeneze. Nu ştiu unde termenul s-ar potrivi mai bine decît la Olympia; de acum peste un secol, din 1875, stimulată şi susţinută de mari pasionaţi ai ştiinţei ca Ernst Curtius sau Dörpfeld, explorarea vestitului sanctuar probează magnific puterile vitalizante ale arheologiei. Rareori, îmi pare, osîrdia arheologilor a ştiut să facă a răsări asemenea frăgezimi în peisaj, rareori restituirea de adevăr a fost atît de fericit creatoare de spaţiu.

●

Nu mai era nimic, decît uitare, numele locului se pierduse, chiar şi el, regiunea îşi zicea barbar Serviana. Peste cuibul slavei greceşti, de unde pornea numărătoarea timpilor şi unde, sub cununa de măslin a victoriei, culmina fericirea de a fi

---

părut, desigur, rodul unei monstruoase deslănţuiri de hybris. Se pot vedea şi astăzi zăcînd tambure de coloane ce încă nu-şi primiseră canelura, frînturi imense din acest travaliu ratat, abandonat ca o sfidare culpabilă, printre oleandrii de lîngă Olympieionul lui Hadrianus (Romanilor li se potrivea, fără blasfemie, orgoliul cantităţii !)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

trăit — se și spunea: « a înflorit » sub cutare Olympiadă —, peste sanctuarul din Elida trecuseră edictele prigoanei creștine, ale lui Theodosie II, care arse templul lui Zeus; cumplite cutremure se înverșunaseră asupra locului, muntele Kronion alunecase peste terasa Tezaurelor, rîurile, Kladeos și Alpheu, de nimeni zăgăzuite, mușcaseră incinta sacră și își mutau acolo albia, măturînd cu grohotișurile lor Hipodromul, înnecînd sub nisip ruinele. O pătură uniformă, groasă pînă la șase metri, un strat de uitare opacă, pe care se așternu, precar, umbrele unor oameni neștiutori de trecut, — o comunitate slavă, colibele sărmane ale unei așezări de ciobani; în mintea vînturătorilor « Franci », care tabără și ei pe aceste meleaguri, Alpheul nu este decît « rîul de cărbune ». Ca în nămolurile din « *Nemuritorul* » lui Borges, orice Homer sau Pindar ar fi uitat aici cum îl cheamă. În locul « mării împietrite » — pe care o exalta Cecchi, la edificiul olympiac al lui Libon, în locul unei imagini de armonie grandioasă, — metope și fragmente din frontoanele neîntrecute, prodigioase marmore de Paros, prinse cu noroi, în zidurile unui cătun mizerabil . . .

Din acest neant a trebuit să renască Olympia, arheologii au trebuit să fie demiurgi, care să aleagă din nou pămîntul de ape.

●

Nu caut anume contrastele, — deși coerentă, Grecia e mult mai puțin egală decît s-au silit îndelung să ne-o arate cei care o confiscau, ilegitim, pentru nevoile plate ale academismului. Cultura și arta grecească nu ne mai pot azi apărea ca o zonă de echilibru fad, de o seninătate cadaverică, — așa cum au apărut, dăunător pe cît de îndărătnic, printr-o confuzie pe care a întreținut-o și de care a profitat academismul: confuzia între prospețimea artei hellenice și acele marmore fără accent, cărora, cu un sacru și indistinct respect, secolul al XVII-lea le zicea « l'antique »; acele cópii, de atîtea ori bastard degradate, pe care le-a produs epoca romană, crezînd că epuizează perfecțiunea printr-un lustru inexpresiv. Burlesc exasperatul « Qui nous délivrera des Grecs et des Romains », din parodiile lui Daumier, traduce o fireească aversiune față de noblețea postișă, de simulacru flasc, a unor asemenea antichități, prea multă vreme impuse admirației europene, — ca un coșmar de ipsos bîntuind Scena, Muzeul și Școala. Iar iconoclasmele avangardiste, în ricanarea lor parcă vindicativă, nu pot uita, nici ele, de spectrul acestei proliferări industrioase, de înumerabila cohortă a replicilor fără duh și mulajelor livide — devenite trafic de proporții planetare, în cazul, bunăoară, al Venerei din Milo. Tocmai mulajele după această ilustră marmoră le-au furnizat lui Man Ray sau Dali ispita unor « restaurări » poznașe, a unor polemice impertinențe. Și o semnificativă inițiativă, din 1973, a unui mare muzeu parizian, înfățișîndu-se ca un document sociologic, psihologic, și cultural, despre mitologia—și trivializarea—imaginii, în condițiile acestei nediscriminate difuziuni, avea ca obiect tot glorioasa, inexpugnabila mutilată de la Luvru.

Ready museum, titlul acelei expoziții, sună șocant, prin sugestia lui industrial cinică, lîngă *Venus din Milo*, lîngă silabele acestea, dens, prelung evocatoare de poezie *. *Ready museum*, — de bună seamă, ca o variațiune la acele însidioase *ready made*, lansate de Marcel Duchamp: obiecte de serie industrială, anodine, fără nici

* *Funestă coincidență, de neuitat, — în fața Venerei din Milo, a enigmei ei exaltante, s-a produs și atacul de paralizie care l-a prăbușit, pentru atîția ani, cumpliți, pe Heinrich Heine. Fu ultima lui vizită la Luvru, — « Zeița privea la mine, din înaltul ei, compătimitoare, dar totodată atît de dezolată, parcă ar fi vrut să spună: „Nu vezi, oare, că n-am brațe și nu te pot ajuta !" »*

Harpist pe un tron (Keros, 2400—2200 î.e.n.) ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

un prestigiu propriu, aduse de el, provocator, în expozițiile de artă. « Obiectele » — de obicei rapeluri și măriri fotografice —, din care se face « muzeul » acestei expoziții, aparțin unei profane devoțiuni, dar mai ales speculării comerciale și publicității. Antichitatea a căzut în vitrina parfumierilor și modistelor, capătă cînd fular, cînd *soutien-gorge*, cînd perucă; a devenit, curios, emblemă consolatoare la magazinele pentru « femmes fortes », afiș al instalațiilor de *sauna*, dar și al agențiilor de « ambalaje sumare »; e, candid, pretext pentru combinații de *puzzle*, în cutiile copiilor. Venus de la muzeu se poate cumpăra la Super-Bazar în formate reduse, poate fi găsită, extravagant asociată, în baraca bîlciurilor, nu numai pe coperta albumului de artă. Circulă pe timbre postale, din Grecia pînă în Paraguay, s-a instalat pe mapa discurilor de *shocking blue;* stăruie, cimiterial multiplă, în reclama atelierelor de mulaj de la Luvru, unde ucenicesc gingașe figuri de copilandri — fotografiați sub deviza *Sculpture 2000*. La Tokyo, pe care a fost silită să-l viziteze, în Galeria lui Apollon, deasemeni, pe locul ei obișnuit, la capătul unei abile perspective, sub flash-urile lacom declanșate ale sutelor de vizitatori care-l fac gardă, — imperturbabilă în carnala ei seninătate. Și, la fel, victorioasă — ca și atunci cînd, proaspăt dezgropată, regele Louis XVIII, obez pînă la infirmitate, fu adus în scaun rulant prin sălile Luvrului, oprindu-se sub verticala ei, ca să-și contemple prizoniera.

Nu e nevoie de instinct fabulatoriu, ca să realizezi această helenică biruință, asupra idolatriilor profane. Nici o impudoare a publicității nu e în stare s-o întineze; rămîne imună la « *primejdiile celebrității* » — cum își spunea, în subtitlu, expoziția. Și n-o lezează nici tonul minimalizant pe care-l ia, pe alocuri, fatalmente, o asemenea anchetă. În acest superb fruct de Paros își rupe dinții orice deriziune. Mai mult, — conchide catalogul — se vede că inventarul demistificator, ireverențios, adaogă, pînă la urmă, încă o piatră la edificiul glorioasei. « Nous voilà pris à notre propre jeu, au piège de sa célébrité. » E soarta idolilor — sînt siliți să recunoască organizatorii: « On leur fait des misères, de bonne foi ou pour rire, mais quel que soit le jeu, ils en sortent un peu plus célèbres ».

« Mai celebri », peste aceste jocuri de uzură, — pentrucă păstrează, în știutul ființei lor, inexplorate încă rezerve de surpriză. Ceea ce, amuzîndu-se, cu luxurianta lui trăsneală, părea a spune și Dali, cînd figurase aceeași *Veneră din Milo cu sertare:* pe jumătate deschise, avansînd din netezimea trunchiului ei, din frunte ca și din genunchi, rotind protetice, în loc de mîner, un sol de egretă !

●

Sertarele — dacă nu ne sperie sfidarea din metafora daliniană, sertarele inepuizabilului fac, în cazul Greciei, un dulap care « funcționează ». Fără capricii, rezistent peste orice prevedere. Și nu-i vorba doar despre surprizele care decurg din hazarduri ale metamorfozei, din insolitul, bunăoară, al unor efecte de « înstrăinare »; neliniștitorul « dépaysement », să spunem, pe care-l procură înalta coloană de la Erechteion — sfruntat sustrasă de pe Acropole de Lordul Elgin —, cînd izbucnește, descumpănind ca o mustrare, în gelidul, asepticul spațiu de la British Museum: ea, făcută pentru aer viu și mîngîierea caldă a luminii, adevărată punte pentru soare! Dar există un insolit ce răsare din însuși șocul impactului cognitiv, din incidența gîndurilor, în efortul de a integra fără placidă inerție antichitatea; cu o mișcare incitantă a cugetului, capabilă să ignore frigida gravitate a canoanelor. La Londra, și tot în vremea cînd se instalau achizițiile lui Elgin, un propagator fervent al antichității ca Fuseli—tînăr, îl tradusese pe Winckelmann — are, spre exemplu, curajul — atunci, în anii de vîrf ai neo-clasicismului — să discute, fără a glumi, formele și proporțiile insectelor, asemuind coleopterele și lepidopterele cu eroii homerici ! Trecute astfel prin cristalul incoruptibil al antichității, mișcările lor convulsiv armonioase nu scriu, în alfabet entomologic, vreo blasfemie estetică; însă, candid,

◀ *Arta egeeană. Figurină cicladică în formă de vioară, marmoră (2500—2000 î.e.n.).* Muzeul Luvru

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

proclamă apartenența la sublim a naturii întregi, oricît de umilă. De fapt, într-o asemenea gîndire, antichitatea este metodic pusă în relații care s-o elibereze de identitatea ei stagnant solemnă, de suficiența în care o încătușa neo-clasicismul. Dacă, în termenii prietenului mai vîrstnic, Reynolds, genii supreme sînt, pînă la urmă, cele care au «explorat regiunile necunoscute», dacă, pentru Fuseli, asprele ținuturi înalte ale Sublimului prilejuiesc un clasicism tenebros, ce nu dă înapoi în fața nebuniei, iar Michelangelo, model absolut al creatorului patetic, a plonjat pînă «în viscerele întunecoase ale urîtului», — asta înseamnă că în hotarele înseși ale antichității a pătruns aerul larg al unei geografii trepidînd de confruntări liberatoare; prin Michelangelo, care pe Fuseli, ca și pe Blake, îl obsedează, prin Shakespeare, asupra căruia glosează grafic, cu mare răsunet în epocă, este eliberat însuși Homer; dezlegat de pe tronul admiraților benigne, pentru a fi împins — în această triadă sublimă — pe cerul vîrtejurilor uriașe: devenind, el însuși, infinită natură.

●

Homer în antichitate, Shakespeare printre moderni, aveau să fie, și pentru Schiller, paradigma *naturii*, în vestita dizertație *Despre poezia naivă și sentimentală*; unde *naiv* însemna tocmai *natura* asumată de poet în totalitatea ei, în armonioasa ei unitate; cu grația unei virginale și austere plenitudini, care zădărnicește orice ardentă, dureroasă dedublare, — orice opoziție între subiect și obiect, între autor și operă. «La fel ca Dumnezeirea îndărătul edificiului acestui univers, poetul naiv se ascunde îndărătul operei sale: *el însuși* este opera sa, iar opera este *el însuși*. Trebuie deja să nu mai fii demn de operă, să n-o mai înțelegi sau să te fi săturat de ea, ca să încerci ispita de a te interesa de autor.»

Dar, iată, o asemenea grandioasă ipostaziere a *operei* nu s-a ivit, doar, ca o nostalgie compensatorie, în atmosfera subiectivismului preromantic. O poți documenta chiar în Hellada. La muzeul din *Agora*, la o răscruce a sociabilității gîndului și gestului, pe urmele porticelor zumzăind de filosofi, două statui au fost identificate ca personificări ale *Iliadei* și *Odysseei*; veghiaseră, probabil, o bibliotecă, din Agora, a lui Pantainos. Dar pe un soclu, tot acolo, aparținînd uneia din statui, inscripția începe cu această surpriză: «Sînt Iliada, aceea care a fost înainte și după Homer». Stranie declarație, cînd se așterne pe buzele unei tinere creaturi feminine, pe care, dintr-o ilustră iconografie, din cunoscuta *Apoteoză a lui Homer*, de Ingres — ne învățasem să o vedem supus și radios senină, cuminte ghemuită pe treptele unde tronează părintele său, marele orb. Aici, însă, Iliada nu-i supraviețuiește numai, într-o indefinită posteritate, ci îi *preexistă*. Vagă amintire a unui punct de plecare folcloric? Mai degrabă, devenită, impersonal și infailibil, un bun al tuturor, ca o dimensiune *obiectivă* a lumii grecești, opera homerică — precum formulă Schiller — s-ar putea lipsi de creator, într-un fel de exaltată autonomie...

●

Dacă, dealtminteri, Iliada s-a putut visa astfel, într-o vertiginoasă indefinire, e pentrucă în Grecia finitul și individualul se raportau la o asemenea intensitate a prezentului, încît să facă relevantă ecuația pe care o îndrăznește Prometheul goethean: «Sînt etern, pentru că exist!» «Nu-mi aduc aminte să fi început vreodată» — mai adaogă el; «și nu mă simt ursit să sfîrșesc».

Sigur, cimitirele pot suprapune straturi succesive de pămînt, și de vieți, — la Keramikon massa aceasta atingea în adîncime 9 metri. Sigur, «au fost viteji, și încă mulți, pînă la Agamemnon»! Totuși, departe de a-și revendica laborios durata, Hellada țintește un prezent fără origine, intens și pur ca un concept. La Delos, pe insula sacră, sub semnul lui Apollo, nu se putea nici muri și nici naște; femeile așteptînd prunc erau iute transportate în insula vecină, Renea, cînd le venea ceasul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Conștiința de sine a Greciei este aceea a unui prezent care este acută incandescență, a unei trăiri care arde în flacăra ei tot ce a pregătit-o. Un astfel de zenit perpetuu proiectează cu un soi de exemplaritate didactică gesturile muritorilor: suspendați într-o clipă care-și ajunge, și totodată știind că făptuiesc pentru viitorime.

Nimic mai revelator, în acest sens, în istoria cea mai concretă, decît discursul, de neîntrecut, al lui Pericles — transpus de Thucydide —, salutînd pentru vecie, din partea statului atenian, pe cei care-și dăduseră brav viața, într-una din bătăliile Războiului Peloponeziac: « Mormîntul oamenilor mari e universul întreg », spune Pericles, convins că, dincolo de sepultura prestigioasă pe care concetățenii săi o asigurau vitejilor atenieni, destinul lor este deja croit, brazda renumelui lor deja deschisă în memoria umanității. Pentru că « numai dragostea de glorie nu îmbătrînește », continuă superb Pericles, — și gloria pentru acești Atenieni ai veacului V e gloria unui prezent al plenitudinii obiective, care n-are nevoie să se înșele, să se amăgească. « Admirați în timpul prezent, vom fi admirați și de posteritate, fără a avea nevoie să fim celebrați de un Homer, nici de vreun scriitor capabil să flateze mai întîi urechea, dar ale cărui frumuseți ambițioase să fie repede șterse de adevărul faptelor. » *Adevărul faptelor*, — cu el se aliază conștiința de sine a obștii. O conștiință, desigur, plină de orgoliu, de fibra robustă a unui orgoliu care o susține și în vicisitudini. Dar niciodată, se poate spune, de-a-lungul mileniilor, n-a fost depășit acest ton de extraordinară luciditate în diagnoza unei civilizații, în autoscopia ei morală. Prin geniul lui Pericles și al lui Thucydide, Atena se supune pe sine unui neasemuit examen, cu o pătrundere detașată și gravă totodată, — vital suplă, străină de orice oarbă exaltare.

« E în caracterul nostru să ne aruncăm în primejdii, mai degrabă jucîndu-ne, decît dîndu-ne osteneală », spune același text perspicace. « Și în acțiune nu arătăm mai puțină valoare decît cei care se condamnă să sufere fără încetare. » Antiteza se citește lesne, simetrica opoziție cu Sparta. Dar, dincolo de ea, în condițiile asprelor încercări ale Războiului Peloponeziac, e construită aici tipologia, nu numai politică, dar și etică, a unei democrații care înseamnă bucurie, — și mîndrie liberă a bucuriei. « Noi nu aruncăm un ochi bănuielnic asupra acțiunilor altora; noi nu le facem o crimă din bucuriile lor. » Surîsul pe care l-a inventat Hellada — «Ei au inventat poetica fericirii », avea să spună A. W. Schlegel — comportă un exercițiu democratic, o asumare lucidă, respectuoasă, din partea cetății. Ceea ce nu putuse îndrăzni umila împăcare, mai degrabă o cordială mansuetudine, zmulsă parcă furiș, morții și zeilor, — din arta egipteană; și nici voioasa, absenta degajare, mai degrabă sportivă, din lumea Cretei minoice. În 1922, din înaltul Acropolei, — își amintește Malraux —, pe exemplarul său din Eshil, notase asta: « Atena n-a descoperit, poate, bucuria, dar a descoperit gloria bucuriei ».

●

Cum s-ar putea îndestul desfășura luminile ce izvorăsc, în fascicol pururi actual, din definițiile pericleene? Căci, iată, respectul democratic al bucuriei conduce la o culminație care te umple de uimire visătoare. E vorba despre fundamentala caracterizare a Atenei — care va reveni, prin Isocrate, și va face o nobilă carieră, de-a-lungul veacurilor —, formula sintetizînd anvergura perspectivei pericleene: « Într-un cuvînt am curajul s-o spun, *republica noastră este școala Helladei* ». Dar fraza următoare adaugă definiției o notă neașteptată, incredibil subtilă: « Mi se pare că văd, înlăuntrul ei (a Republicii Ateniene), fiecare cetățean dăruit cu o fericită flexibilitate, pe care niciodată n-o părăsesc grațiile, și care îl face capabil de un mare număr de calități osebite ». Lîngă revendicarea ambițios categorică — « Atena — școala Helladei » — profesată de un politician cu o întinsă experiență a puterii, apare, așa dar, un element ilustrînd inerența artisticului, a elementului sensibil, în com-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Conștiința de sine a Greciei este aceea a unui prezent care este acută incandescență, a unei trăiri care arde în flacăra ei tot ce a pregătit-o. Un astfel de zenit perpetuu proiectează cu un soi de exemplaritate didactică gesturile muritorilor: suspendați într-o clipă care-și ajunge, și totodată știind că făptuiesc pentru viitorime.

Nimic mai revelator, în acest sens, în istoria cea mai concretă, decît discursul, de neîntrecut, al lui Pericles — transpus de Thucydide —, salutînd pentru vecie, din partea statului atenian, pe cei care-și dăduseră brav viața, într-una din bătăliile Războiului Peloponeziac: « Mormîntul oamenilor mari e universul întreg », spune Pericles, convins că, dincolo de sepultura prestigioasă pe care concetățenii săi o asigurau vitejilor atenieni, destinul lor este deja croit, brazda renumelui lor deja deschisă în memoria umanității. Pentru că « numai dragostea de glorie nu îmbătrînește », continuă superb Pericles, — și gloria pentru acești Atenieni ai veacului V e gloria unui prezent al plenitudinii obiective, care n-are nevoie să se înșele, să se amăgească. « Admirați în timpul prezent, vom fi admirați și de posteritate, fără a avea nevoie să fim celebrați de un Homer, nici de vreun scriitor capabil să flateze mai întîi urechea, dar ale cărui frumuseți ambițioase să fie repede șterse de adevărul faptelor. » *Adevărul faptelor*, — cu el se aliază conștiința de sine a obștii. O conștiință, desigur, plină de orgoliu, de fibra robustă a unui orgoliu care o susține și în vicisitudini. Dar niciodată, se poate spune, de-a-lungul mileniilor, n-a fost depășit acest ton de extraordinară luciditate în diagnoza unei civilizații, în autoscopia ei morală. Prin geniul lui Pericles și al lui Thucydide, Atena se supune pe sine unui neasemuit examen, cu o pătrundere detașată și gravă totodată, — vital suplă, străină de orice oarbă exaltare.

« E în caracterul nostru să ne aruncăm în primejdii, mai degrabă jucîndu-ne, decît dîndu-ne osteneală », spune același text perspicace. « Și în acțiune nu arătăm mai puțină valoare decît cei care se condamnă să sufere fără încetare. » Antiteza se citește lesne, simetrica opoziție cu Sparta. Dar, dincolo de ea, în condițiile asprelor încercări ale Războiului Peloponeziac, e construită aici tipologia, nu numai politică, dar și etică, a unei democrații care înseamnă bucurie, — și mîndrie liberă a bucuriei. « Noi nu aruncăm un ochi bănuielnic asupra acțiunilor altora; noi nu le facem o crimă din bucuriile lor. » Surîsul pe care l-a inventat Hellada — «Ei au inventat poetica fericirii », avea să spună A. W. Schlegel — comportă un exercițiu democratic, o asumare lucidă, respectuoasă, din partea cetății. Ceea ce nu putuse îndrăzni umila împăcare, mai degrabă o cordială mansuetudine, zmulsă parcă furiș, morții și zeilor, — din arta egipteană; și nici voioasa, absenta degajare, mai degrabă sportivă, din lumea Cretei minoice. În 1922, din înaltul Acropolei, — își amintește Malraux —, pe exemplarul său din Eshil, notase asta: « Atena n-a descoperit, poate, bucuria, dar a descoperit gloria bucuriei ».

●

Cum s-ar putea îndestul desfășura luminile ce izvorăsc, în fascicol pururi actual, din definițiile pericleene? Căci, iată, respectul democratic al bucuriei conduce la o culminație care te umple de uimire visătoare. E vorba despre fundamentala caracterizare a Atenei — care va reveni, prin Isocrate, și va face o nobilă carieră, de-a-lungul veacurilor —, formula sintetizînd anvergura perspectivei pericleene: « Într-un cuvînt am curajul s-o spun, *republica noastră este școala Helladei* ». Dar fraza următoare adaugă definiției o notă neașteptată, incredibil subtilă: « Mi se pare că văd, înlăuntrul ei (a Republicii Ateniene), fiecare cetățean dăruit cu o fericită flexibilitate, pe care niciodată n-o părăsesc grațiile, și care îl face capabil de un mare număr de calități osebite ». Lîngă revendicarea ambițios categorică — « Atena — școala Helladei » — profesată de un politician cu o întinsă experiență a puterii, apare, așa dar, un element ilustrînd inerența artisticului, a elementului sensibil, în com-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

poziția geniului atenian. A urmări, în programul unei Cetăți, fericita mlădiere « pe care n-o părăsesc niciodată grațiile » — ca o garanție de multilaterală eficiență —, asta explică de ce disponibilitatea estetică putea fi în Grecia, ireductibil, o dimensiune a însăși trăirii civice. Nu numai esteticul era inseparabil de etic și de cuprinsul valorilor esențiale ale vieții publice: o teorie a artei pentru artă — sublinia W. Deonna ar fi fost de neînțeles în Grecia clasică, ea a devenit posibilă numai în secolele tîrzii ale manierismului alexandrin; Hellada, dealtminteri, ca și alte mari civilizații ale antichității, nici nu avea un cuvînt special pentru *artă* — pentru noțiunea noastră distinctă, segregată, de *artă*. Dar arta era triumfător infuză în aceste grave rosturi ale vieții practice, în această respirație de fiecare clipă a cugetului liber, în acest continuu exercițiu al democrației.

Și nu am în vedere aici fenomene ca preeminența spectacularului, ca obsesia teatrului, în viața publică a antichității tîrzii, — a antichității care înceta, treptat, să fie o *cetate*, pentru a deveni *imperiu*. În pragul perioadei elenistice, teatrul căpătase un asemenea impact asupra imaginației grecești, încît acțiunea eroică nu se mai putea desface de îmbrățișarea și uneori de substitutul teatrului. Și nu în sensul în care, mai înainte, un Eshil avusese curajul să transpună în tragedie evenimentul contemporan al victoriei împotriva invadatorilor, în celebra tragedie *Perșii;* dar în accepții exasperate, în care se insinuează nerăbdarea unui anume histrionism: un viteaz ca Philopoemen, « ultimul dintre Greci », nu se dă înapoi, la Jocurile Nemeene, în fața publicului adunat acolo, să reitereze cu ostașii săi aheeni dispoziția bătăliei pe care o biruise la Mantinea. Înfruntări decisive *demonstrate* în teatru, — confuzia se instala între ficțiune și viață, — confuzie definitorie pentru această tîrzie grecitate. Paradoxal, tragedia murea ca gen, murea în planul creației, al unei convenții vital imperioase, — tocmai în secolul în care obsedă conștiințele. Încă prizonierii atenieni din campania de la Syracusa, tratați cu nesfîrșită duritate, se putuseră salva, unii din ei, din sclavie, — recitînd versuri de Euripide. De pe colina Pnyx, care le adăpostise, mai înainte, deliberările publice, se mutaseră în scoica de piatră a spectacolelor, în clădirea teatrului lui Dionysos, — devenit locul fizic al politicii. Acolo, la teatru, vine Demetrios Poliorcetul, strîngîndu-i cu forța pe atenienii umiliți, ca să le facă, sub amenințarea soldaților, după un preludiu de tragedie, declarații de clemență, de iubitoare clemență. Acolo, în teatrul lui Dionysos, — adunați cu toții, nu numai cetățenii, cum se făcea în adunările politice ale Atenei, dar, anume, orice trecător infam — acolo, prin hotărîrea sperjură a macedonenilor, e condamnat la moarte probul Phocion. Spre crepusculul ei, Grecia clasică ar fi putut spune, ca Napoleon, « La Tragédie, maintenant, c'est la Politique ». Politica drept Supremă Tragedie, pe care, însă, Hellada, scoasă de pe arena politicii, o va contempla într-o curioasă « înstrăinare » de sine, de sinele său activ, împinsă de istorie în gratuitatea unei « națiuni de spectatori »: în fața căreia, însă, ca printr-o compensatorie fascinație, biruitorii sînt datori să vină să-și recite meritele, justificîndu-se ori, poate, expiind față de un zeu nepătruns. Alexandru făptuise, obsedat de acest public — minuscul, față de Împărăția cuceririlor sale, însă exigent, infailibil — care era Atena; Iar Antigon știe că reputația ce-și cîștigă în fața Atenienilor îi va sluji — relatează Plutarh — ca o înaltă flacără aprinsă în vîrful unui turn, care să lumineze timpii, pînă departe.

●

Nu această contaminație este în cauză, cînd schițăm *dimensiunea* artistică, — tainic și decisiv prezentă în civilizația Helladei; devenită un semn de recunoaștere, cu gratitudine asumat, în Atena lui Pericles. El însuși — scrie Nietzsche — părea, cînd își desfășura oratoria, că personifică Inteligența, — vestitul Noûç — « clarvăzătoare și *artistă* ». Și îi spusese într-un rînd lui Sophocle: « Un conducător

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

trebuie să aibă nu numai mîinile, dar şi ochii curaţi ». Dacă surîsul e un curaj pe care istoria l-a hărăzit mai întîi Helladei, în sinteza lui Pericles el pare o responsabilitate estetică şi grav, inseparabil religioasă. În oraţiunea funebră mai înainte consemnată, în ambianţa unui ritual de îngropăciune, Pericles nu rosteşte numele nici unui zeu. Ca şi cum — notează un comentator — « cetatea Atenei ar fi divinitatea lui vizibilă ». Calma dragoste pe care i-o poartă « Olimpianul » păstrează, în adînc, o stăpînită fervoare. « Adevărata religie a anticilor — scrie Marx — era cultul (. . .) "statului" lor ».

Cetăţeanul *polis*-ului afla în politică — însăşi apropierea acestor doi termeni spune totul — aerul fără de care s-ar fi sufocat. Un bazin cu apă sacră, din care se purifica simbolic, îl întîmpina, la Atena, precum aghiazmatarele creştine, înainte de a intra în *Agora:* la unghiul de Sud-Vest. În Grecia clasică, dealtminteri, un oraş fără agora era socotit barbar. Pînă şi politica — acerb vivace, necruţător agresivă, plină de atîtea bufone nedreptăţi — care străbate « de la un capăt la altul » Comedia Veche, presupune în filigran şi se revendică de la sacralitatea unei civilizaţii, a unui instinct social. Cît despre aceea care-şi face loc grandios drapată, în creaţia Tragicilor, reconfigurînd mitul, A. W. Schlegel o opunea, cu destulă parţialitate, duhului curtenesc, proiectelor de conspiraţie, cam mărunt intrigantă, unde întîrzie uneori Racine ; în timp ce, la antici, — susţine el — unde nu este politică mare, nu e politică deloc.

De-a lungul întregului veac al XVIII-lea, de la Montesquieu, pînă la fanaticul entuziasm lansat de Winckelmann — elogiul Helladei se însoţeşte, în varii forme, cu afirmarea acestei relaţii prielnic solidare. Cu vorbele chiar ale lui Winckelmann, « libertatea formează una din principalele cauze ale preeminenţei Grecilor în artă ». De unde, măreţia firească a artei clasice: « Moderaţia şi simplitatea sălăşluind în locuinţele cetăţenilor, artistul nu era obligat să coboare la lucruri mărunte, ca să umple golurile unei case, nici să-şi înjosească geniul după gustul meschin al unui proprietar bogat: ceea ce lucra era pe măsura ideilor înalte ale întregii naţiuni ». Rit de comuniune el însuşi, mai mult decît demers profan, comentariul istoricului-teoretician a păstrat o valoare de exhortaţie, peste caduca intransigenţă a principiilor neo-clasice. « Să ne gîndim — mai spunea acest neabătut fervent al antichităţii — ce emulaţie trebuia să stîrnească în spirite rîvna pe care o mărturiseau oraşele Greciei în a avea un monument frumos, şi ce impresie trebuia să facă asupra ostaşilor gîndul că un întreg popor participa la cheltuiala unei statui, fie de zeu, fie de învingător la jocurile publice ». Rîvna însemna mîndrie încrezătoare, ştim bine, a *demos*-ului, pentru o operă ambiţioasă. E un episod semnificativ — Plutarh l-a povestit —, cînd adversari, din partidul aristocrat, au aţîţat mulţimea să protesteze împotriva cheltuielilor prea mari, prilejuite de campania sa constructivă. Pericles a propus adunării să continue pe spezele lui zidirile de pe Acropole ; cu condiţia, însă, ca numele său, singur, să stea înscris pe piatra dedicatorie. La care, poporul îi răspunse că nu vrea să cedeze cinstea de a fi făcut asemenea magnifice lucrări ; şi să continue fără să cruţe cheltuiala. Democraţia a educat în Heleni mîndria monumentelor publice, mîndria artei în stare să dărulască renume peste veac.

Iar altădată, dimpotrivă, şi tot privind destinul monumentelor de pe Acropole, rîvna aceasta l-a precipitat francamente pe Atenieni înspre o supralicitare de sens opus, spre o paradă de zel sumptuar. Phidias ar fi voit mai degrabă în marmură idolul uriaş pe care-l făurea pentru Parthenon, statua Athenei. Avea în vedere, desigur, inevitabila fragilitate a materiilor, laborios asamblîndu-se pe adevărate schelării constructiviste, — în cazul uriaşelor statui *chryselephantine;* care trebuiau întreţinute higrometric, ca într-o baie de umede efluvii, din cauza massei de fildeş, iar

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

pe dinăuntru, pe tijele scenografice ale armăturii, adunau dezolant — le va persifla Lukianos — praful și pînzele de păianjen. Avea în vedere totodată, desigur, coerența mai strînsă a expresiei, pe care o putea îngădui marmura. Dar a făcut greșeala să arate, printre argumente, că această soluție ar fi și mai ieftină; la care, Atenienii au decis, dimpotrivă, să se folosească fildeșul și aurul — o cantitate cît tezaurul de război al statului —, împingînd simulacrul divin înspre un fantastic sumptuar, constelat de ochii tăiați în safire; din spaima că, altfel, opțiunea lor ar fi meschină față de fervoarea pe care o purtau zeiței și cetății.

De la ultimul pietrar pînă la Ictinos și Phidias, întreg șantierul Parthenonului era animat de același suflu vast, de ambiția unui travaliu demn și neted. Nu s-a lucrat cu sclavi, ca în Sumer, ca la templele egiptene, — cercetările o arată —, și totul respiră o esențială, inflexibilă probitate, de oameni liberi care nu trișează nici cu ei înșiși, cum n-ar îndrăzni să trișeze cu zeii; care, în marmură pură, îi tratează cu un respect brav, fără zdrobitoare umilință, urcînd pe friza Panatheneelor chipul viu, inumerabil, al cetății; ba chiar — omagiu fratern, între niște mari muncitori, Phidias și neîntrecuta Ergane, — figurînd pe scutul uriașei, portretul sculptorului. Oricît dăunător scandal vor isca — din aceasta — adversarii, oricît invenția avea de luptat și aici, la Atena, cu prejudecăți și interese conservatoare — cele care i-au stat în cale lui Mnesicles, la Propylee —, rigoarea atinsă pe Acropole presupune destinderea proprie muncii libere, într-o atmosferă de intensă, netemătoare devoțiune. Tehnic, chiar în datele ei simplu materiale, problema nu era nicicum lesnicioasă, un tambur de coloană precum acelea de la Parthenon — calculează arhitecții — cerea, pentru a fi mișcat, vreo patruzeci de animale de tracțiune. Și, în acești parametri, istoric constrîngători, să elaborezi o sfidare pe care arta pare a o arunca, prodigios, tehnicii care avea să vină abia peste 2500 de ani! Astfel, prin asemenea confruntări, sublinia Le Corbusier implacabila perfecțiune a Parthenonului; plonjînd temerar în actualitate pentru a face pregnantă reușita geniului grec. Paradoxal, bunăoară, echina coloanelor de la Parthenon, supravegheată cu o milimetrică delicatețe, nu poate fi asemuită decît cu modelul cel mai avansat al tehnicii din veacul nostru: în anii cînd scria Le Corbusier, modelul oferit de curbura obuzelor!

E, în aceste izbînzi, o imensă știință de a manevra proporțiile, pentru o inefabilă satisfacție, fără de greș, a ochiului și a minții; o artă savantă de a menaja treptata percepție a frumosului, obligîndu-ne să trecem, bunăoară, prin vederile de unghi — tipice pentru arhitectura Helladei —, care ni se impun privirii, întîrziind fertil bucuria, evitînd tot ceea ce ar fi vulgară precipitare. E jocul surprinzător între ionic și doric, urmărit, complementar, și la Parthenon, și la Erechteion sau Propylee, — urmărit în ciuda așteptărilor, răsturnîndu-le suveran și simplu, fără de nerăbdare. Analizat, disecat, pînă la milimetru —, măsurile Parthenonului revelează la fiecare pas surprize creatoare, în ceea ce ar părea simplă urmare a tradiției. Clasicismul este aici invenție, dozaj, tentație a nespusului. Jocul corecțiunilor optice desfide la Parthenon toate obișnuințele: adaosurile cantitative — 65 milimetri pe latura îngustă, 123 milimetri pe latura lungă, — care dau totuși o inflexiune sensibilă orizontalelor; faptul că, practic, nici o linie nu este dreaptă, că toate se incurvează asemenea unui model organic, — într-o perioadă cînd știința nu elaborase încă teoria secțiunilor conice. Și jocul cu dificultățile, pornind de la stratul însuși al temeliei, care este rotunjit, de la stratul de piatră al podișului Acropolei, pe care se vor așeza *krepis*-ul, treptele uriașe ale edificiului; stratul, el însuși curbat, așa dar, pentru a transmite această curbură mai departe templului, pînă la fronton, pînă la ultima linie. Convexitate pe vertical, cu umflătura caracteristică a coloanelor; nu, exact, pentru a anula efectul deformării optice, la limita simplei nece-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sități, dar cu un plus de cîțiva milimetri, care s-o împărtășească din aceeași indicibilă fericire a ochiului...

•

Nu pentru un ritual de admirații convenite, glosăm aici, cu accente sociologice, în jurul Parthenonului. Dacă ar fi o lamentabilă fatuitate să te refuzi anume operelor ce-au devenit obiect de îndelungă și unanimă admirație, — la fel de trist obositā îmi pare intrarea fără de angoasă și fără interogative apetituri, în paradisul frumuseților demult clasate. Te întrebi, cînd pătrunzi în aria magnetică a acestor reputații — fie că se cheamă Nike din Samothrace, Parthenon sau Gioconda —, cînd le ieși în întîmpinare direct, te întrebi încordat dacă magia lor radioasă operează nescăzut, și dacă a avut dreptate să existe: ca și cum, prin tine, le-ar fi acum în joc destinul, supraviețuirea. În cazul Parthenonului, opera — intactă moralmente chiar dacă ruptă în mijloc de explozie — nu pare doar a « rezista », peste pulsațiile oricărei dialectici interogative. Instalîndu-se în orizontul privirii cu freamătul secret al matematecii sale, biruitor peste dezastre, arhitectura aceasta înfruntă cu atîta integritate orice viitor, încît nu numai ne face fericiți acum — trecuți prin această înaltă încercare a frumuseții; dar « ni se pare că am fost totdeauna astfel, siguri și fericiți, trăind cu imensii lui plămîni ».

De aceea vorbeam — în legătură cu Hellada — despre un vast prezent, dilatîndu-se în toate direcțiile, luminînd îndărăt, scăpărînd spațiu — precum o aurora născînd orizont, din miezul ei de văpaie. E un miracol al *descoperirii*, care nu se lasă parcelată pe versante didactice: Heidegger a desemnat în legătură cu presocraticii, această totalitate a cugetului, care, la ei, nu comportă distincție între *fizică*, *logică*, *etică*, *metafizică*, — toate erau date împreună, într-o imensă fervoare vitală. Dar și după hylozoiști, în mersul ei către o imagine ordonată a lumii, către un *cosmos*, mintea helenică nu va pierde puterea de a reuni elanul poetic și reflexivitatea, de a pune în demersurile ei, febra eroică a descoperirii. Inteligența helenică n-a semănat niciodată cu o schematică întrupare, « rece, suficientă, *bacalaureată* » — pentru a folosi termenii virulenți pe care un eseist modern îi aplică ficțiunii, plăzmuite de Renan, zeiței Pallas-Athena, din a sa *Rugăciune pe Acropole*. Asemenea convențiunile reprezentări ale raționalismului grec îl transformau într-un fel de schemă uscată, Renan își închipuia că pe Acropole devenim « spiritualiști convinși » — uitînd tocmai ponderea de caldă vitalitate pe care o conține experiența concentrată acolo; și amploarea tensiunilor obscure pe care săgeata rațiunii le păstrează — asumate în zborul ei de lumină.

Să privim, pentru o clipă, imaginile *Gigantomahiei* de pe frontonul întîiului, vechiului templu al Athenei — Hekatompedon —, acela care a premers Parthenonului. *Lupta cu Giganții*, adică biruința asupra forțelor obscure, are aici o savoare patetică și totodată candidă: pumnul strîns al lui Zeus, prezent într-o vitrină, — fărîmă de putere, de o autoritară coerență; piciorul adversarului pe care-l doboară zeița Athena, — pierdut, din care a rămas doar atît, un vîrf de picior, ideea unui om sprijinit ca într-o poantă, eroică însă. Materia pietroasă, lustruită ferm, acuză un galben sidefiu, de os bătrîn. Aici — în piesele arhaice ale muzeului de pe Acropole — biruința asupra forțelor străvechi, care ne poartă înspre adîncimile obscure — biruința ordinei geometrice, olimpiene, asupra tîrîrii șerpești, este cu adevărat prevestitoare. Doborît de Herakles, într-un fronton de la același muzeu, un monstru se rostogolește răsucindu-se, — am spune, pe un drum de gîndire, nu numai de compunere, în sens fizic, a spațiului triunghiular. Căci, adaptate coborîșurilor de frontoane, adaptate unor suprafețe triunghiulare, descendente, cozile acestor monștri marchează totodată un drum, care e acela de la tîrîrea chtonian obscură, la fluviatilitatea transparentă pentru rațiune. Cum apa rîului e transpa-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

rentă pentru ochi, astfel şederea înclinată, visătoare, a fluviilor pe viitoarele frontoane de stil sever sau clasic — de la Olympia, de la Parthenon —, va fi semnul unei consimţiri raţionale la ordinea lumii. La frontoanele fazei arhaice, coborîşul formelor vrăjmaş serpentine era un coborîş în moarte, în neantul neînţelegi; acela al rîurilor culcate, pe marile frontoane clasice ale veacului V, aceia al caiilor, nechezînd auroral sau crepuscular la colţurile Pantheonului, va marca o difuzie şi o amplificare în spaţiu; încrezătoare, precum Soarele ce dispare pentru a renaşte, în scuturarea ardentă a capetelor cavaline, chemînd către un necunoscut fertil; împingînd evenimentul nu într-un neant ontologic, ci în spaţiul existenţei noastre —, mitic, radios multiplicate, pe care îl putem reînvia raţional; cum ne închipuim, tonic, cu o emoţie sănătoasă care ne întreţine în marile noastre certitudini vitale, că soarele ne revine mîine, după ce s-a scăldat în mările nopţii. Într-un ritm care e al raţionalităţii noastre, nu doar al vastităţii universului, într-un ritm care e al *cosmosului* nostru, în înţelesul lui helenic definit.

De aceea se poate vorbi despre Acropole ca despre o *sinteză*, care inventează cînd continuă explicit, şi păstrează tainic, cînd pare a face *tabula rasa:* căci ne-a păstrat, de pildă, după Salamina, prinse în întăriturl, fragmente din Parthenonul *Pisistratizilor*, încă neîncheiat; şi vechile statui pîngărite de invazia persană, cortegiul fără număr al *korelor* — hecatombă suavă, la piciorul noilor temple: îngropate acolo, ca un fel de legămînt că noul se va înălţa pe temelia ireductibilă a ceea ce a fost mai înainte. O temelie, fizic chiar impunătoare, precum aceea a Parthenonului — cam 11 m. la colţul cel mai robust —, se dublează, aşa dar, prin presiunea mută a acestui tezaur continuu.

Ea susţine paradoxul, implacabil şi surîzător, al unui monument care apare, pe drept cuvînt, ca o *paradigmă* a Greciei, fiind totodată în întregime atipic: un mănunchi de excepţii, de entorse aduse suveran practicilor habitudinare. Încă în antichitate, trebuie să fi apărut cu netezime această privilegiată calitate a Parthenonului şi, în bună măsură, a întreg ansamblului de pe Acropole. Plutarh scrie despre monumentele pericleene, povestindu-le ivirea, că străluceau de prospeţime; dar, în acelaşi timp, — e superba formulare din tălmăcirea lui Amyot *, — fiecare din ele « sentait déjà son antique ».

●

Veche încă pe cînd se năştea, adică mai veche decît ea însăşi, — acumulînd bogăţii fără timp, o asemenea exemplară antichitate, pentru noi, nu-i niciodată veche: precum elementele, e « mereu reîncepută ». Nu ştiu dacă se poate spune că fiecare epocă îşi are antichitatea pe care o merită; dar, sigur, îşi poartă altfel ochii către columnele acestui trecut. Şi, fiecare curent literar — scria într-un eseu poetul Odysseus Elytis — îşi are romanticii şi clasicii lui, — în suprarealism, Eluard, bunăoară, ilustrînd tipologia clasicului; altfel spus, fiecare mişcare literară îşi are « grecii » ei. Antichitatea « funcţionează », aşa dar, de nedespărţit, în Europa, de o inexorabilă *forma mentis;* funcţionează sau *revine*, — în felul în care, pentru Picasso, se încheagă, din paginile *Capului de obsidiană*, incitantă pe cît de fabuloasă, supoziţia omuleţului din Ciclade: un mit modern care porneşte de la

---

* Racine, *în prefaţa la* Mithridate, *vorbind despre Monime, personaj pe care i-l sugerase Plutarh, îi reproduce cuvintele:*

« *telles qu'Amyot, les a traduites.*
Car elles ont une grâce claire dans
le vieux style de ce traducteur que je
ne crois point pouvoir égaler dans notre
langue moderne ».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

creatorul cel mai neașteptat, în radicalismul lui, pe care ni l-au revelat mileniile de demult: sculptorul idolilor în formă de vioară și al altor marmoree figurine, de nepătruns în muzicala lor simplitate. Emul îndepărtat al lui Brâncuși, acest prototip — imaginează Picasso — s-ar întoarce prin epoci, nemulțumit de «artiștii-pictori», de complezențele și mecanica vieții artistice curente; exprimînd dimpotrivă, fundamental și jucăuș, irepresibila nevoie de creație a speței noastre.

Un astfel de mit, indiferent de încarnările pe care i le presupune amuzat Picasso — ieri, poate Rembrandt, azi, poate, cine știe, chiar el —, cristalizează în jurul unei Grecii insular primordiale, — nu himerică, însă nici îngăduitoare față de luxuriantele concretului. Din istorie se izolează timpul forte al invenției; ca și cum ziua prelungă a civilizației mediteraneene s-ar fi redus la nucleul ei auroral, investit, el, cu sarcina de a rosti un prezent perpetuu.

Pe aceste punți, ale unei întîlniri în primordial, de data aceasta anteic vehementă, nu astrală, Grecia se încumetă să traverseze și Sahara. Nu în felul în care cunoscuți etnologi credeau că pot asocia, peste deșert, echilibrul măștilor din Ifé, de exemplu, cu arta clasică a Mediteranei. Ci printr-o revendicare hotărîtă care să străbată în sens invers Sahara, dinspre Africa înspre Acropole. Întemeiată pe sinteza între natural și supranatural, pe duhul nedomolit al rădăcinilor ei, Africa neagră își afirmă, cu citate din Anaxagoras, dreptul de a continua Hellada: singuri, africanii n-o vor trăda — îi spune în *Hôtes de passage* Léopold Senghor lui Malraux: în Senegal, lîngă Atlantic . . .

Nu pentru vreun epidermic exotism, trebuie citate aceste răsturnări de perspectivă; ci fiindcă lupta pentru libertate și nevoia profundă a libertății poate așeza cugetul, fără artificiu, sub semnul vertical al victoriilor helene.

●

Coloana e, dealtminteri, adevăratul modul al creației grecești în ansamblu, nu doar al arhitecturii; oriunde, pe drumul tuturor pelerinajelor noastre în adîncul sufletului grec, ea ne întîmpină, ne ordonează înaintarea. Și cum am uita — coloană inflexibilă și totodată vie, de necrezut respirînd prin toți porii — silueta de bronz, celebrul *Auriga*, de la Delphi! Cu tălpi venerabile, cu degete bijutier prețioase, rămînînd însă pline de cuviința umilă a vieții, — inocente, severe; nici o emfază, nici o complezență, — a dimensiei ori a formei; și nici vreo austeritate provocatoare. Stau în *limita* pe care și-au asumat-o, la cumpăna proprie creației grecești. Nici o mirare dacă un suflet de severitate dorică precum Pindar — în atleții pe care-i cîntа, încununați cu lauri, vedea deopotrivă *grația*: aceea, desigur, care s-ar asocia cu o asemenea abstractă cumpănă.

Dacă Grecia este, din plin *Grecia*, la 475 î.e.n. de cînd datează statua aceasta de Sotades, în geometria egipțiacă a capului, se înscriu, senzual tandre, detaliile coafurii, tuleele care se lipesc de obraz ca într-o buclă încă linear sfioasă, urechea văzută de profil, ca o toartă de vas, mică și fermă, indicibil precisă. Gîtul rotunjit cu vitală robustețe, ceafa voinică și nobilă, pe umerii lați pe care tunica se încrețește mărunt ca un stihar. Obrazul fără gînduri, feciorelnic și puternic, lar de la umeri, rîuriri coborînd verticale, precum canelurile, rotesc, în trupul atletului, în tensiunea lui calmă, o austeră analogie arhitecturală. Conducător de car la marile întreceri de la Delphi,—el poate fi sever, pentru că și aici hotărîtor e cugetul. «Cu mintea biruie un vizitiu de car pe altul», își sfătuia bătrînul Nestor feciorul, în *Iliada*.

De acest ordin, al cugetului asumat, e și grandoarea omului și mecanica inexorabilă a zeilor. Un muritor, pe care ni l-am închipui pierdut în tumultul mișcării.

Cum spunea Seferis, «el ține încă hățurile în mînă». Într-un prezent perpetuu, care este al coloanei, hieratic dreaptă, — neabătută: ca într-un sacerdoțiu milenar al vieții.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PLANȘA COLOR

Așa numitul *Kouros din Pireu.* Bronz, reprezentîndu-l probabil pe Apollo (510—500 î.e.n.). Muzeul Național Arheologic din Atena

Statueta unui călăreț, găsită la Dodona. Bronz (575—560 î.e.n.) Muzeul Național Arheologic din Atena

« Lampă » de marmoră. Insulele Ciclade, civilizația Syros-Keros (2800—2200 î.e.n.) Muzeul Național Arheologic din Atena

Vas conic de marmoră cu toarte în formă de ureche găurită. Paros, (cicladicul vechi I, 3200—2800 î.e.n.). Muzeul Național Arheologic din Atena

Profilul lui Apollo din Piombino. Bronz (circa 500 î.e.n.). Muzeul Luvru din Paris

Așa numitul *Kouros din Pireu.*

Statuetă de Kouros, descoperită în sanctuarul lui Apollo Ptoios din Beoția (sfîrșitul secolului VI î.e.n.)

Zeus — cap de bronz — Olympia — (mijlocul secolului VI î.e.n.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

IANNIS RITSOS

FRĂGEZIME RENĂSCUTĂ

Uitate limpezimi. Un nour smeuriu
de-asupra balconului părăginit. O frunză surâzătoare și singură. Pe frunză,
un strop de rouă sclipind. Pe stropul de rouă,
un copil sunând ciopotul.

Atena, 29 IV 1971

ÎN ACELAȘ LOC

În mica vâlcea, sub plopii albi,
o grămăjoară de lumânările sfârșite pe jumătate,
o pagină de caiet cu desene făcute de un copil,
mici bănci de lemn desenate cu creion albastru.
De sus, pasărea privea. Nu cânta.
Și dacă vântul s'ar porni să sufle din nou? dacă izvorul ar curge?
dacă trăsura poștală și-ar pierde o roată?

Soarele arzând. Nici un răspuns.
Eroii mureau a doua oară.

Samos, 27 VIII 1971

ÎN ULTIMA CLIPĂ

Știa prea bine — nu se putea spune totul până la capăt.
O prevenire tăcută — ciocănitura de-abia auzită
în geam, în ușă, în perete. Și deodată
piciorul palid și gol, trădătorul picior, ce se ascundea
după perdeaua roșie, învăluită-n umbră.

22 XI 1967

◀ Lecit Atenian. Tînăr șezînd pe mormîntul său. (Sfîrșitul secolului V î.e.n.) Muzeul Național Arheologic din Atena

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Poeme
în românește
de
EUGEN JEBELEANU

TABIETURI DE BATRÂN

Moșneag de acum înainte, fără teamă și fără de curaj,
cunoaște marea venire, ceața oglinzilor.
Și-a părăsit ultima cravată pe un jeț,
părul, de multă vreme, vremii; dinții
într-un pahar umplut cu apă pe jumătate. Stă pe un cufăr.
E gata să adoarmă, uită să aștepte. Face un nod
din panglicile a două râuri. E îngăduitor. Molatec
și-alunecă degetul mic prin nod.

Atena, 24 VI 1971

CU VÂNTUL

Se porni vîntul să sufle, s-o ia razna pe străzi, pe câmpii.
Înaintea vântului tropăiau boii, plugarii, feciorul moașei.
La urmă de tot, schiopătând, venea Dumnezeu. De după o fereastră,
o femeie îl privi drept în ochi,
se duse spre masă și se apucă să taie pâinea.

Samos, 15 VIII 1971

VEDERE GENERALĂ

Iată — spuse — , acum, acum aici o să stai,
aici sau acolo, tot una ; unii coboară, alții urcă,
scara este aceeași, — ei nu se salută. Se-nchide o fereastră,
alta se deschide. Aceeași vedere: văi, dealuri

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Un moşneag se pierde-n asfinţit, singur cu toiagul său,
măslini, vii, spânzuratul, chiparoşi, plopul,
o clopotniţă, râul, câinele, autobuzul, un ulcior
statui, statui, mari aripi de marmoră —
şi chiar dacă ţi le-ai înfige în umeri,
crezi că vei putea să sbori?

3 XI 1967

MĂRIRE

Nici un alt sprijin nu aveam. El,
frumos, nebănuitor, dormea pe pământ,
având drept pernă o piatră. Ştiam cu toţii:
în buzunarul lui era un briceag,
închis, încălzit de trupul său,
iar între dinţii săi, subţiri piei de struguri.
În rest, în noapte, totul era roşu.

Samos, 7 VIII 1971

DE NEÎNLĂTURAT

Seară întunecoasă ca un buzunar gol. În fundul buzunarului
o gaură moale, pufoasă. Îţi treci în taină prin ea
un deget, îţi pipăi coapsa
de parcă ai atinge un alt trup, mai mare, străin şi adânc —
trupul propriei tale morţi sau al nopţii.
Prin această gaură, alunecă toate monedele,
chiar şi acelea, de aur, cu profilul sublim
al tânărului Prinţ cu Crini.

Samos, 20 IV 1971

ESCHIVĂ

Ne luam cafeaua în grădină, când cineva sosi şi ne spuse:
«A murit Eugenia». Fotoliile erau de răchită,
paharele de sticlă.
Pe urmă, se înnoptă.
O lună plină întunecă statuile,
printr-o răsturnare cu totul liniştită, care nu era întru nimic
o justificare sau un refuz, ci pur şi simplu o remarcă.

Athena, 2 VII 1971

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREVEDERE

Cuvinte de hârtie, poeme de hârtie. Orașul —
în întregime de hârtie. Un singur chibrit
ar fi de ajuns să-i dea foc.
— « Un chibrit, un chibrit ».
Chibritele sunt umede, nu iau foc — ploaia, desigur, este de vină.
Sau, poate, le-ai uitat aseară în baie ?

Atena, 9 VII 1971

PE RUINE

Casele sunt făcute din pietre.
Pietrele cad. Casele devin ruine.
Pe cea mai înaltă dintre pietre stă o femeie.
Atentă, brodează o batistă
o batistă cît un cearșaf.

Atena, 2 VII 1971

Desen inedit de IANNIS RITSOS

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

TAINICA SUFERINȚĂ A PODOABELOR

Pentru a-și mântui adevărul, spuse mii de minciuni.
Până la urmă, nu-și mai dădu seama ce voise să salveze.
Înainte de a se culca, unii își așezau încălțările
în dulap. Cei mai mulți le așezau
mai simplu sub pat. Alții, mai puțini,
pe scaun. Și toți, fără excepție,
într'o zi, sau alta (sau într'o noapte) mureau.
O pereche de pantofi albi, de femeie, rămăsese acolo,
în fața ferestrei deschise. Adie o pală de vânt.
Din când în când, luna albă îi mângâie.

Atena, 1 VII 1971

SECRETUL CLOWNULUI

Pe coline, bisericile pustii. Jos, pe câmpie,
boii, caii, ville. Cerul încremenit
deasupra norilor călători. O pată neagră
imobilă pe zid, — mai neagră în oglindă. El, care
o răzuiește cu unghiile — unghiile sale tocite. Pe urmă,
întinde în vopsea și zugrăvește peretele cu aur. Ca din greșeală,
își dă un bobârnac de pensulă pe nas, pe obraji. Întru totul de aur acum,
se uită în oglindă. Râde — i se închid ochii —
acest nepieritor clown (cum îi spunem) al morții,
care ascunde în buzunar trei cuie mari ruginite.

Samos, 9 X 1971

UNGHIURILE NOPȚII

Lunecă norul. Se ivi luna înghețată.
Apoi, scara de marmoră și jetul.
În sfîrșit, copacul, desfrunzit, cu mari ciorchini de lilieci.
Pe lilieci îi atârnase regizorul.
Nebunul era la ușă. Așează cu grijă
pe pământ un pachet înfășurat într-o gazetă slinoasă.
Sunt — spuse — oasele pentru câini.
Câinele murise de mult. Ceilalți
se întoarseră spre perete, își acoperiră creștetele
cu vechi cuverturi militare furate.

Samos, 3 IX 1971

TREPTE

Nemișcată, o casă de apă.
Și două zaruri pe dale.
Pescărușa, arborul, cuvîntul, invizibila mână care desprinde,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

unul câte unul, acele cu gămălie
din uniforma de hârtie a regelui,
și mortul se prăbușește cu fața la pământ.

Samos, 18 VIII 1971

MĂRUNȚIȘURILE TOAMNEI

Toamna, hornurile se desprind pe cer mai mult spre Apus.
Croitoreasa șontorogă coboară scara cu grijă.
« O să-ți frângi gâtul » îi strigă de sus bucătăreasa.
Closetele sunt strâmte ca mormintele copiilor.
Când se înnoptează cei mai prăpădiți câini din lume
se adună acolo, pe scările bisericii. Apoi, toți
așteaptă s'audă cuvintele vântului.
Morții așteaptă să învie.

Samos, 1 X 1971

INVAZIE

Au trecut și pe aici. S-au dus. Tăcere. Pietre negre,
copaci frânți, fanare sparte. Pe străzi,
țăndări de geamuri, cuie, cutii, frânghii risipite. Înlăuntru,
camera pustie și, pe marea masă întinsă,
în fiecare farfurie un cap tăiat. La ușă,
dansatoarea descăpățânată. « Domnule — spuse dânsa — trebuie
să dau fuga, să-i prind. Domnule, trebuie să dau fuga ». La râu, în vale,
se spălau coșurile culesului. Greerii țârâiau . . .

Samos, 28 VIII 1971

PRECAUȚIUNI

Ferește-te de asta, ferește-te de aia, să nu se primejduim, — unde ni se duse viața ?
Trâmbițează cocoșul dincolo de ziduri —
cocoșul cu gâtul tăiat. Femeile bătrâne
se strecoară prin tainițe subterane, târînd
cufere prăpădite, ulcioare, coșuri,
o marămă albă brodată cu cerbi

Acest văl ne făcea să tăcem. Vălul acesta
ne obliga să privim aiurea, înspre colină,
acolo unde arborii țâșneau până-n cer printre flăcări,
negri, precum niște arătări de lemn scrumit
ale celor cincisprezece cavaleri deveniți sfinți.

Atena, 23 IV 1971

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

REVENIRE

Statuile o luară din loc primele. După care,
copacii, oamenii, animalele. Ţinutul
deveni pe de-a-ntregul pustiu. Nu mai rămase decît vântul.
Ziare, mărăcinişuri străbăteau străzile.
Seara, luminile se aprinseră de la sine.
Un bărbat reveni, aruncă o privire de jur împrejur,
scoase o cheie, o vârî în pământ
ca şi cum ar fi vârît-o într-o uşă subterană,
ca şi cum ar fi plantat un copac. Pe urmă se ridică, urcă
scara de marmoră şi privi îndelung oraşul.
Una după alta, cu precauţie, statuile reveneau.

27 XI 1968

ACEEA, DA

Mare calmă. Umbra peştelui
lunecând de-asupra celuilalt peşte. Amiază.
Ceea ce ai văzut, ceea ce ai rostit,
ceea ce nu ai rostit, ceea ce ai atins
în adâncimea transparenţei inaccesibile.

Atena, 21 VI 1971

Lecit atenian — Plecarea soldatului
(Sfîrşitul secolului V î.e.n.) ▶
Muzeul Naţional Arheologic din Atena

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ILIAS SIMOPOULOS • G. ATHANAS • MENELAOS LUDEMIS RITA BOUMI-PAPAS • CONSTANTIN LOTRIS • ANA RENDIS-RAVANIS • KOSTAS ASSIMAKOPOULOS •

Poeții greci, prietenii mei

Sub acest titlu, am început să alcătuiesc o antologie a liricii eline de azi. Zicînd de azi, înțeleg, pe un plan strict subiectiv, creația poeților în viață, ba chiar mai mult, a celor pe care am avut posibilitatea să-i cunosc personal, să le înțeleg mai bine, împreună cu firea, cu personalitatea, firea și personalitatea operei.

Știu, mi se va spune, acesta nu e un criteriu. Adevărat, e numai o modalitate. Trăind cîțiva ani în mijlocul unui popor, nu-l poți cunoaște cu adevărat fără să-i cunoști poezia, iar poezia nu însemnează numai volume, culegeri, antologii sau reviste literare. Însemnează și un anumit puls, o anumită tensiune sau temperatură lirică a vieții. Inclusiv a vieții literare.

În acest sens, am cutezat să supun opiniei literare românești încercarea de-a înmănunchea pagini lirice aparent disparate. Numai aparent. Fiindcă, dincolo de vîrsta poeților aleși, de biografia lor literară, de statutul lor civic, de sorgintea și orientarea crezului lor artistic, filosofic, politic, liricii greci suferă cu toții de sacra boală a ideilor. În țara tradițiilor lui Socrate, în secolul marcat de poezia rațională a lui Palamas, în anii și mai apropiați, cînd lirismul obiectiv, de nemiloasă autoanaliză, ca o disecție făcută pe viu, cu razele soarelui mediteranean, a dat poeziei universale pe Kavafis și Seferis, nu se putea imagina o poezie de sensuri minore, încurcată în sentimentalism, amețită de o mistică măruntă, marginală.

Ceea ce nu însemnează deloc că protejații de azi ai zeiței Athena, cîștigînd prin chinuri grele merele din grădina Hesperidelor, n-au fost sau nu sînt încă tentați de universul lui Dionisos, colorat de neliniști și patimi devoratoare, că nu sînt prietenii buni ai lui Pan, cel care pîndește veșnic himera nimfelor înșelătoare.

Vreau să zic că raționalismul accentuat al poeziei actuale neoeline nu este deloc opus unui lirism năvalnic, uneori halucinant, la fel de mediteranean ca toate izbucnirile mitologiei, din solul căreia crește vegetația aceasta austeră, ciudată, întotdeauna originală.

Poezia greacă de azi nu poate fi confundată cu niciuna din poeziile moderne ale altor țări, chiar dacă aproape toți reprezentanții ei de seamă au trecut prin școala,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

• CONSTANTIN TRYPANIS • I. M. PANAIOTOPOULOS
CONTOGHIORGHIS • I. P. KOUTSOHERAS • DIMOS
MIHAIL D. STASINOPOULOS • MARIA CARAIANNI

sau școlile experiențelor universale. Istoria și mitologia, piatra și lumina, pămîntul și mai ales marea, Thalassa, mama grecilor, fericirea și nefericirea lor, și-au pus pecetea definitivă, ca un sigiliu de marmoră pe metopele antice, pe fruntea liricii actuale eline.

Iar dacă voi spune că acela care o ilustrează în chipul cel mai strălucit este Odisseas Elitis, acest mare anahoret al literelor grecești, contemporanul și emulul lui Seferis, Varnalis, sau Sikelianos, nu însemnează că voi diminua cu nimic meritele unor alți poeți contemporani. La noi, ca și în atîtea alte țări, este cunoscută și apreciată lirica spontană, polivalentă, a unui Iannis Ritsos, poet al neliniștilor revoluționare. Dacă nu-l putem uita pe decanul de vîrstă al scriitorilor atenieni, G. Athanas, cu atît mai puțin aș fi putut face această împletate față de personalitatea unui scriitor (poet prin tot ce a scris) liber și caustic în versurile sale, cum a fost marele prieten și neobositul traducător al literaturii românești, Menelaos Ludemis. Era firesc, de asemenea, să aduc în florilegiul de față și versurile savant îmbibate de istorie și mitologie ale excelentului bizantinolog Constantin Trypanis. Am cutezat astfel, mergînd ca pe treptele necunoscute ale unei mări vrăjitoare, să ajung pînă la punctul însorit al prieteniei atîtor scriitori români, care a fost și rămîne pentru noi Dimos Rendis-Ravanis. Cu ajutorul lui, voi încerca să înaintez și mai departe, pînă la poeții mai tineri, pe care o luptă aspră contra dictaturii militare i-a împrăștiat, ani de zile, în propria lor țară, sau departe de hotarele ei. Toți împreună, sînt convins, ne vor da într-o zi, odată cu imaginea mai amplă a dimensiunilor reale ce definesc lirica actuală din Grecia, și perspectivele ei de orientare în viitor.

Va fi această tentativă un elogiu meritat, adus culturii unei țări prietene, care știe să ofere marmora monumentelor sale, spre reculegere, frunții poeților, iar Thalassa și cerul ireal, neliniștii și visurilor cu ochii deschiși.

Atena, februarie, 1976

ION BRAD

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lirică elină contemporană în tălmăcirea lui ION BRAD

Cal provenind dintr-o cvadrigă din aramă. Statuetă (470 î.e.n.)

ILIAS SIMOPOULOS

CELĂLALT

Cînd dai ocol, cu faţă străină,
mulţimii idolilor
şi te chinui
să le descoperi sufletele căutînd
cu vorbe interzise de celălalt
care-ţi foarfecă sufletul

te-nspăimînţi cît de repede
dispar idolii
şi rămîi singur să umbli mut
printre cadavrele părăsite.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Atunci, cum taci așa,
în toate frunzele lumii
se-naltă o muzică; suflă răcoarea
acoperindu-ți trupul gol,
albastre mări strălucitoare
circulă-n vinele tale,
vrei să le dărui, să le împrăștii,
spui că viața-i frumoasă,
dar vocea ta nu mai vine-napoi,
se tot pierde.

Dar de ce e absent celălalt ? îl cauți,
vrei să-l atingi, să alerge
gol în lumină fără să-i fie rușine
să-i vorbești cu cuvintele tale
— și nu ale lui — să țîșnească
în frunzele lumii aceeași cîntare
pentru voi doi.

— Celălalt nu te-a negat. În abisul
aceleiași singurătăți și el se zbate; singur
a aruncat lentilele deformatoare
care ciopîrțesc idolii
și stai gol în fața unei oglinzi.

Mă auzi ?
— Ție-ți vorbesc !

YAROS

Aici pe stînca asta
nerușinată se tîrîie noaptea,
uitînd păgubitor
întîlnirea cu zorii

Pietrele zgîrie flăcările
trecînd peste sîrma ghimpată
valurile
asediază stîncile gri.

Neîngrădite s-avîntă-amintirile
asemenea pescărușilor peste ocean

Exilații numără cuiele
în cele patru puncte-ale crucii
— unu, doi, trei — străbat
celulele insultînd
marea care n-are urechi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

G. ATHANAS

MATURITATE

Învață să vezi viața mai bună decît este,
pe oameni mai prieteni, durerile ușoare.
Dar tu pe tine fă-te mai bun ca în poveste,
cu inima rănită și sufletul în floare.

Astfel, cu mult mai frate și mai dator te vei
simți în suflet, aspru, curat și în dreptate:
Îți va cînta lumina cu frumusețea ei,
vei fi și scut și paznic de cosmosuri curate.

MENELAOS LUDEMIS

URCUȘURI

Urcă... Urcă... Urcă mereu.
Încă și încă mai sus.
Pe vîrf, te-așteaptă Dragostea
c-un buchet de trandafiri.

Urcă. Tot înainte. Mereu mai sus.
Dacă drum nu găsești
Despică-ți-l. În dragoste
nu sînt drumuri de-a-gata.
Singur ți-l tai.

Urcă... Chiar de-o să vezi
că florile-s false
și dragostea — înflăcărata dragoste —
e numai fum.

Tu urcă.

Urcă... Chiar dacă-n vîrf
— în loc de trandafiri —

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

un buchet de cuțite te-așteaptă.
Tu urcă.

Urcă... și spune «mulțumesc»
— nu trandafirilor, nu cuțitului —
spune «mulțumesc» doar Puterii
ce te-a învrednicit să poți urca.

NU ȘTIU DACĂ...

Nu știu...
dacă oamenii sînt mai mulți decît stelele
și nici dacă vreuna din ele
s-a făcut om.

Știu însă bine:
unu cu unu fac doi.
Dar n-ar face nici măcar unu
dacă oamenii n-ar exista.

Nu știu dacă
lebăda moare cîntînd.
Cîntecul ei nu știu de se numește «cîntecul lebedei»,
nici de e cîntec.

Știu însă bine:
nici un erou n-ar fi fost erou
dacă ultimul cîntec al lui
n-ar fi fost cîntec.

Știu că — se spune — sînt oameni
cei care-și pot zice Om
chiar dacă oameni nu sînt.

Dar știu și mai bine
că nici un neom
neom nu și-a spus
chiar dacă este.

JURĂMÎNT

M-au pus să jur
Cu mîna pe inimă.
«Jură!» mi-au spus. «Pe Iubire să juri!»
Și-am jurat pe Iubire.

Mi-au pus înc-odată mîna pe inimă
«Jură!» spunîndu-mi. «Jură pe Om!»

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Am jurat și pe om.
Dar m-au rugat pe-atît de multe să jur
Pe Frumusețe, Onoare, Prietenie...
Pe ce să jur mai întîi ?
«Jură pe toate !» mi-au spus.
« Atunci », am răspuns supunîndu-mă,
« Pe toate-am să jur. »
Și-am îngenunchiat în fața Iubirii.

CONSTANTIN TRYPANIS

CEI MULȚI

« Optzeci de negre corăbii veniră pe urmele lor »
ILIADA. II, 568

Și îi urmară optzeci de negre corăbii.
Deloc nu cărau vlăstarele nimfelor,
Ori fiii de regi, înalți cît un turn.
Nu, mai degrabă sarea pămîntului, oameni
De rînd, azvîrliți în furtună
De-orgoliul și lăcomia lui Diomede,
Diomede cel tare în urlet războinic, stăpînul.

Nu prea știau de ce porniră la drum,
Nu voiau să lupte-mpotriva întregii
Armate a Troiei, nici s-o aducă pe Elena-napoi.
Deloc nu le păsa, n-au aflat niciodată
Cum trecură cele optzeci de negre corăbii
În cartea a doua a Iliadei. Tot ce știau
Era Diomede cel tare în urlet războinic, stăpînul.

Astfel părăsiră golful Asinei, apoi
Viile din Epidaur și zidul ciclopic de la Tyrint
Pe care sta Aurora, întărîtîndu-le boii
Cu jugul, mergînd, o simplă mulțime, să proslăvească
Pe Diomede cel tare în urlet războinic, stăpînul.

Căci e mai mult decît poate-ncăpea în urechi
Urletul viforos de război al lui Diomede stăpînul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

AXYLUS

« Și Diomede ucise pe unul cu numele Axylus. . . venit din orașul temeinic Arisbe. Tare bogat era el, ci iubit era totuși de oameni ; Casele-avîndu-și la drum, în gazdă primea pe oricine. Însă din oaspeții lui nu vine să-l scape niciunul, dîndu-i acum ajutor . . . »

ILIADA. VI. 12

Axylus, prietenii toți ți-i primeai surizînd
În bogata Arisbe; chiar spuneai — pe pămînt,
Prietenii-s raiul ! Însă, cînd sulița iute
Grav te răni lîngă Troia, nimeni n-a fost să te-ajute,
Ori să-ți răzbune cumva moartea fulgerătoare,
Ori bocitor să îți fie la groapa de lîngă mare.
Uitată rămase movila, singură, cu vîrf înclinat
De norii grăbiți. Pe cînd, în adîncul tău pat
Falange de os apucară săbii și sulițe-n rugină mîncate.
Înalte potire înăbușite de praf și de lacrimi uscate.
Prietenii tăi, alți prieteni găsiră-ntre timp. Dar adevărul
rămîne-n picioare:
În viață, nu prietenii-au fost bucuria ta cea mai mare ?

COCOȘUL DIN ROZA VÎNTURILOR

Sub mine, în piața acoperită, triunghiulară,
Oamenii flecăresc, se tîrguiescc, se lubesc, se ceartă,
Eu nu m-aplec să privesc înafară
La bîrfa din sat, ci pe creasta înaltă

De veghe rămîn, stăpîn în eteruri,
Nici ploaia piezișă, nici aspra zăpadă,
Chiar dacă încearcă, nici fulgeru-n ceruri
Nu-mi înspăimîntă arama, să cadă.

Lumea m-acuză că n-am caracter, că-i doar viclenie
Să te rotești după vînturi întruna,
Deși, de-ar privi, ar fi lesne să știe
Că sus mă învîrt să dau piept cu furtuna.

Proiectat pe albastru, pe cer de cenușă,
Urmăresc imposibil lumină-n alarmă,
Salut soarele care-mi bate în ușă,
Salut luna ce se grăbește s-adoarmă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

I. M. PANAIOTOPOULOS

SĂ STUDIEM

Să studiem soarta lumii într-o cochilie.
Din nostalgia primei rădăcini, ori din neastîmpăr ?

Caut o culoare, să desmintă culorile.
Caut un cuvînt, să desmintă cuvîntul.
Caut o formă, să nu cunoască întinderea.

Omul să-l trăiesc între oameni,
veşnică patimă.

« M-am devorat pe mine însumi ».

Cu mîini febrile amestec, sap, plămădesc,
lărgesc, adîncesc clipele, recunoscînd
veşnicia în timpul de toate zilele.

RITA BOUMI-PAPAS

SACRISTIA MEMORIEI

Dac-aş fi reuşit să opresc timpul,
să cristalizez sunetele
în fiinţa unei primăveri timpurii
ar fi rămas acolo, în curte,
tăiată parcă din cuţit
vocea mamei
din clipa cînd, fetişcană, drum bun
îmi ură,
privirile ei
ce nu mă mai văzură nicicînd.

Dac-aş fi reuşit să opresc timpul,
în ceasul cînd feţele noastre se schimbă,
ar fi rămas încă geamlîcul deschis
pe fondul albastru de Februarie
cu albul migdal înflorit.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ar fi rămas aburite de lacrimi
trăsura, geamantanele, corabia-apoi,
clipa de aspră lumină
care-ntorcea dinspre mări rîndunelele.

Dar nici o frunză nu pot opri
în aventura vieţii. Şi astfel, de spate-aplecîndu-mă
apăr ce-a mai rămas de la Mama:
scrisorile, o iasomie scheletică,
şi o icoană în stil bizantin.
Fac tot ce pot să le ţin,
din cataclisme salvîndu-le . . .
Ştiu, totuşi, că toate s-or risipi
cînd o să mor şi alţii-or să-mi intre în casă.

CONSTANTIN LOTRIS

POATE DE ACEEA

Îndată ce Xerxes muri
îşi adună armata morţilor
şi se duse la Thermopile
să treacă strîmtorile,
să cotropească Athena.

Dar Leonidas acolo păzea
Cu fiii Spartei !

şi totul părea ca mai înainte,
părea că bătălia
din nou se va da.

Numai că morţii
Nu mai puteau
din nou să mai moară . . .

Poate de aceea
nu s-a mai dat bătălia.

Poate de aceea
luptătorii-au părăsit armele
şi-au dat mîinile
într-o horă frăţească.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ANA CONTOGHIORGHIS

CE PUȚIN

Ce puțin e cu dragostea.
și fără ea ce puțin.
Suprafața noastră se apără
construind imagini din trecut
cu ființa noastră în țăndări.
Într-o baltă,
singură de tot am rămas.
În jurul meu trec torțele
cu vîlvătăi verzi.
Sînt spiritele fricii
împodobite cu flori ofilite de cimp
și cununile roșii
împletite din asfințit.
Și eu cu brațe-ncărcate
de speranță
merg în tăcere
prin întunericul transparent.
Dragostea, aplecată spre mine.
Am să-mi spăl trupul
cu sîngele meu.
Sufletul o să-mi anin
de gîtul tău
împodobindu-l cu rod tînăr.
Și devreme și tîrziu sînt eu,
ziua și noaptea, tot eu.
Îmi las pieptul deschis
îmbrățișărilor tale,
fără frică, fără-apărare.
Îngerul meu luminos,
sînt una cu tine.
Învăluită în flăcările tale nepămîntești
îmi țin ascunse
aceste tandre cîntări
în liniștea grea a singurătăților mele.
Inima, ca împietrită,
așteaptă să se reverse
în vrăjile visului.
În palme țin
porumbei nou născuți
și descîntece,
trupul meu e una cu sufletul tău.
Totuși, cît de puțin, cu atîta dragoste.
Dacă-n revărsarea ei vei da de cruzime,
îmi voi retrage privirile

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sprijinind un castel nemuritor
plin de legende.
Am să te-nvălui cu plase de lanţuri
bogate-n reflexe multicolore
şi-n piscuri gigantice
voi sta, pământească, nepământească,
zidind, rezidind,
o lume a bucuriilor,
a respiraţiei noastre.
Atunci nu va mai fi prea puţin.
Nimeni nu va şti
frumuseţea ascunsă-n darul acesta
aşteptînd să primească
nesfîrşitul val omenesc.

I. P. KOUTSOHERAS

TRUDĂ

Trudă
piatră ce-alunecă
Sisif
de uscat şi de mare.

Să împingă
iarăşi să-mpingă piatra
fără sfîrşit
fără-nceput.

Să se dăruie
să dăruie
fără anti-dăruire.

Valuri izbite de valuri
fără ţel
fără oprire
dureroase.

Chin fără milă
strigătul mării.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DIMOS RENDIS-RAVANIS

ÎNTREBARE

Minunat ! Formidabil ! Splendid !
Dar
morților ce-o să le spunem ?

Nopțile,
cînd moartea cu ei o-mpărțim,
vin pe perna noastră și-ntreabă.

Deci . . . deci . . .
ce-o să le spunem ?

PARAFONII

Ovațiile noastre ni le-au sfărîmat
în mii de bucăți.
Apoi, bucățică de bucățică,
le-am lipit cu atenție,
le-am adunat din piața adunărilor publice,
unde se zbăteau ca viermii
printre hîrtii, mucuri de țigări
și coji de semințe.

Și totuși, mai sînt unii ce se miră
că sună a scrîșnet de sticlă ciobită
noile-ovații.

AI DREPTUL

Să-ți vezi de drum.
Dacă mă zărești trăgînd obloanele
să nu-mi spargă geamul
pietrele manifestanților,
dacă m-auzi criticînd tineretul
care nu prea știe ce vrea,
să-ți vezi de drum.
Ai dreptul la luptă.

Dacă dau din cap a-ndoială,
sau schimb priviri ironice cu cei de vîrsta mea
arătînd steagurile tale cu degetul,
să-ți vezi de drum.
La speranță ai dreptul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Şi dacă la cluburi mă vezi jucînd cărţi,
socotind şi cîştiguri şi pierderi,
dacă mă vezi cu spinarea-ndoită,
cu nopţi fără visuri,
nu-ţi pese,
să-ţi vezi de drum.
La urma urmelor, ai şi tu
dreptul la dezamăgire.

KOSTAS ASSIMAKOPOULOS

SPERIETORILE

Idealurile, visările noastre, sărutările noastre,
boabe de struguri în soare
pe care hoaţele păsări le ciugulesc;
rădăcini despuiate, trupurile noastre.

De mult
sperietorile nu mai înspăimîntă păsările,
nu le mai păcălesc,
dorm în picioare somnul lucrurilor neinsufleţite.

Caii nechează pe arie,
înspumează zăbalele,
iar aripile măsoară în noapte
răsuflarea morilor de vînt.

CORBII LUI IVICOS

Şi dacă ne-or lovi pe drumuri hoţii
să ne răpească aurul şi smirna,
şi dacă moarte groaznică ne-or da,
în clipa de pe urmă
ochii
să-i răsucim spre nori, spre înălţimi,
să ne uităm la păsări călătoare
şi cu tăcerea noastră sălbatică drept ţipăt
— un scrîşnet al pămîntului —
să le aducem martori oculari
la nedreptatea cruntei noastre morţi;
şi liniştiţi că nu murim de tot,
chiar siguri
că toate-şi vor avea urmări fireşti,
pe glie să ne răsucim
ca-n somn.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În zori veni-vor
să ne mai trezească
atleții din palestra de jocuri de la Istm.

MIHAIL D. STASINOPOULOS

TRECĂTORUL SI BARICADA

— Vino, mi-au spus, să pui mîna și tu
la ridicarea baricadei,
să cari pietre,
s-o înălțăm mai devreme,
căci, iată, din clipă în clipă vor veni să ne-atace.
Hai, cară pietre,
aici nu există aleși !

— Cu plăcere, le-am zis, vin să v-ajut,
cine-a vorbit de aleși ?
De altfel, știu să zidesc,

leg pietrele una de alta,
le potrivesc foarte bine,
strașnică va fi baricada.

— În ordine, spuseră iar,
acuma la treabă și vorbe cît mai puține.
Privește, baricada tot crește,
va fi neclintită.
Și, bagă de seamă,
să nu te uiți peste ea
să vezi cine vine de-acolo,
nici cu ghicitul să nu te prea chinui.
Dar, mai ales,
ochiul acela să nu-ncerci să-l vezi,
ochiul verde sau roșu

— bine încă nu știu —
ce ne privește de dincolo
prin baricadă.
Bagă de seamă, ochiul acela să nu-l vezi,
fiindcă, altfel,
te împușcăm.

— Cu plăcere, le-am zis,
hai, împușcați-mă,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pentru că ochiul acela
eu l-am văzut
în timp ce veneam
către voi . . .

OPRIRE OBLIGATORIE

« Oprire obligatorie »
în fața acestui trandafir.
Roșu, însîngerat, țipă
că se întîmplă ceva,
ceva se întîmplă în inima lui,
ceva în inimile noastre se-ntîmplă,
ceva se întîmplă în lume.

Oprire obligatorie
în fața acestui trandafir . . .

MARIA CARAIANNI

LUNA NUMAI SCRUM

Vor veni să locuiască
în casa mea
luna numai scrum
și în grădina mea
sori orbi,
vor adormi
în palmele închise.

VALEA ACEEA

Valea aceea
mi se ține pe urme
și geamăn îmi face
ecoul vocii.

N-ARE PĂMÎNT

Cerul meu
n-are pămînt
nici picioarele-mi
tălpi
iar palmele mele deschise
în aripi s-au prefăcut
păsării fără de trup.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

KONSTANTIN P. KAVAFIS

Se știe că după semnalul de renaștere al poeziei neogrece dat de Konstantin Palamas, au apărut în această țară o serie de poeți de valoare universală, poeți foarte puțin cunoscuți la noi dar traduși, comentați și apreciați în toate marile limbi ale lumii.

Este de ajuns să citățm, la hazardul memoriei, cîteva din numele cele mai mari: Kavafis, Sikelianos, Seferis, Kazantzakis, Varnalis, Ritsos, Elittis.

Konstantin P. Kafavis, din care publicăm aici o serie de poeme, are particularitatea de a fi, în ciuda calității sale de alexandrin, tot atît de străin de evoluția poeziei universale cît și de aceea a poeziei neogrecești.

Poet cultivat și decadent, personalitatea lui se caracterizează printr-o afinitate cu lumea Orientului Mijlociu, așa cum această lume a înflorit după epoca diadohilor lui Alexandru cel Mare, lume cu surprinzătoare deschideri spre cele trei continente, dar marcată în primul rînd de cultura grecească.

Kafavis a scris într-o limbă populară, dar foarte amestecată cu termeni arhaici. Este, poate, cel mai străin poet de lumea imaginilor pe care ni-l putem închipui — dar poemele lui n-au nevoie nici de metafore, nici de adjective ca să ne tulbure.

De pe urma lui au rămas 154 de poeme, în marea lor majoritate traduse în englezește, franțuzește, nemțește și italienește. Marii poeți și marii critici ai timpului nostru s-au oprit cu interes în fața operei lui Kavafis. Printre ei Lawrence Durrell, autorul faimosului « Cuartet alexandrin» («Justine», «Balthazar», «Clea» și «Mountolive») privește orașul cheie al sudului mediteranean, orașul care a « instruit lumea» din perspectiva scriitorului care a « băut din vinurile tari, așa cum beau vitejii voluptății».

În românește de N. CARANDINO

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

AȘTEPTÎND PE BARBARI

Ce așteptăm oare adunați în Agora ?
E vorba să sosească, astăzi, Barbarii
De ce în Senat atîta nefăptuire
De ce stau și nu legiuiesc senatorii ?

Fiindcă Barbarii vor sosi astăzi.
Ce legi să mai facă Senatorii ?
Vor legifera ei Barbarii, cînd vor veni.

— De ce s-a trezit împăratul nostru așa dimineață
și stă la poarta orașului, la cea mai mare,
solemn, purtînd coroană și pe tron așezat ?

Fiindcă Barbarii vor sosi astăzi
Și Împăratul așteaptă să primească
pe ducele lor. A consimțit chiar
să-i ofere un pergament. Pe care
a însemnat titluri multe și denumiri.

— De ce consulii noștri, amîndoi, și pretorii, au ieșit
astăzi cu togele lor roșii și brodate
De ce poartă brățări cu atîtea ametiste
Și inele cu lucii, strălucitoare smaragde ?
De ce au luat cu ei, astăzi, toiegele de preț,
cele în argint și în deosebite aurării bătute ?

Fiindcă Barbarii vor sosi astăzi
Și asemenea lucruri îi încîntă pe Barbari.

— De ce retorii de seamă nu vin ca totdeauna
să-și rostească discursurile, să-și spuie păsurile ?

Fiindcă Barbarii vor sosi astăzi
Și ei se plictisesc ascultînd cuvîntări și fraze frumoase...

De ce s-a pornit oare dintr-odată această neliniște ?
și această supărare ? (Ce severe au devenit toate chipurile)

De ce se golesc repede drumurile și piețele ?
Și se întorc toți pe la casele lor îngîndurați ?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Fiindcă s-a înnoptat și n-au venit Barbarii
și cîțiva sosiți de la hotare
au spus că Barbarii nu se mai văd.

Și acum ce ne vom face fără Barbari?
Acești oameni erau totuși o soluție.

ALE PRĂVĂLIEI

Cu grije și ordonat le-a învelit
în mătase de aur verde

Din rubine, trandafiri, crini și mărgăritare
Din ametiste violete. Așa cum i se pare

Așa cum le-a dorit și le văzuse
Nu cum în natură sau în școală le învățase

Apoi în casa de fier se grăbea să le încuie
mostre de îndrăzneală și dibăcie

Iar vreun client de intra în prăvălie,
alte minuni scotea din cutie
alte superbe împodobiri,
la vînzări —
coliere, lanțuri, inele, brățări.

VOCI

Scumpe și ideale voci
ale morților sau ale acelora care
sînt pentru noi — ca și morții, pierduții

Citeodată ne vorbesc în vise
Citeodată mintea le aude în gînd

Și odată cu ecoul lor, se întorc o clipă
ecouri din prima poezie a vieții noastre
ca o muzică îndepărtată stingîndu-se în noapte.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DORINȚE

Ca trupurile frumoase de morți care n-au îmbătrînit
și au fost ferecate cu lacrimi în strălucite mausolee
cu trandafiri la creștet și la picioare cu iasomie
tot astfel sînt și dorințele cele trecute
fără să se împlinească; fără ca vreuna să se
bucure de plăcerea unei nopți sau de a dimineții lunară
sticlire.

TROIENI

Încercările noastre, ale nenorociților
încercările noastre sînt ca ale Troienilor
Izbutim în parte și în rest credem că am izbutit
Și-ncepem să prindem curaj și speranțe noi.

Dar mereu intervine ceva și ne oprește.
Ahile se ridică pe metereze
și ne sperie cu strigătele lui fioroase

Încercările noastre sînt ca ale Troienilor
Ne închipuim că îndrăzneala și hotărîrea
ar putea schimba coborîșul destinului
și ieșim afară la luptă —

Dar cînd vine marea cumpănă
îndrăzneala și hotărîrea noastră pier
sufletul ni se tulbură și încremenește,
alergăm năuci în jurul zidurilor
căutînd să scăpăm cu fuga.

Dar prăbușirea noastră e de neînlăturat
Sus pe ziduri a și început jeluirea
Pling amintirile și emoțiile zilelor noastre
Amar pling pentru noi și Priam și Hecuba.

ALAIUL LUI DIONISOS

Damon sculptorul (altul mai destoinic
nu se află în Pelopones), taie în marmură de Paros
Alaiul lui Dionisos, Zeul glorios și splendid
cu pas puternic în mersul lui.
Înapoia lui Intemperanța. Alături de Intemperanță

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Beția varsă Satirilor vin
dintr-o amforă încununată cu iederă.
Nu departe Mustul indolent
Cu ochi întredeschiși somnoroși
Și mai în urmă vin cîntăreții Molpos
Melodia și Comos care ține mereu aprinsă,
în tot timpul drumului, făclia sacră
iar la capăt prea modesta Perfecție
Asemenea lucrare făurește Damon. Și lîngă ele
gîndul lui mereu aleargă spre răsplata
pe care o așteaptă de la regele Siracuzei —
trei talanți, mare sumă.
Adăugați la banii pe care i-a strîns pînă acum
va putea să trăiască larg ca om înstărit
și va putea să se ocupe de politică — o fericire
Și el în Agora ! Și el în Adunare !

ÎN ACELAȘI LOC

Case împrejurimi, centru, mahalale.
pe unde merg și pe unde mă uit: ani și ani

Te-am făurit în miez de dureri și de bucurii
prin atîtea incidente, din atîtea întîmplări
Și — cred că sufletește pe deplin te-ai răsplătit.

ÎNȚELEPȚII AUD PE CELE CARE SE APROPIE

Zeii presimt pe cele viitoare, oamenii pe cele în curs, iar înțelepții pe cele care se apropie
(Filostrat către Apollonius din Tyana VIII — 7)

Oamenii cunosc cele ce se întîmplă
Zeii cunosc pe ale viitorului
ei, singuri și deplini stăpîni ai tuturor luminilor.
De cele viitoare înțelepții presimt pe cele
Ce sînt în curs de împlinire. Auzul

lor, în ceasuri de severe studii
se tulbură. Vuietul misterios
al evenimentelor apropiate le parvine
Și îl întîmpină cu evlavie. În timp ce
afară, pe stradă, nimic n-aud mulțimile.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GIUSEPPE UNGARETTI

KAVAFIS, ultimul alexandrin

De cîți ani oare visasem o călătorie în Grecia? De cîți ani visam să respir același aer care a dat viață unora din inspirațiile prin care omul e demn de numele de om? Dar acel vîntură-lume care sînt totuși, nu avu fericirea să o poate face decît alaltăieri. Pentru un timp scurt, din păcate, cît să urc pe Acropole, să mă pierd printre pietrele Micenei. A fost prin bunăvoința Comitetului Festivalului de la Atena care a dorit prezenți, la spectacolele cu *Medeea* lui Euripide și *Antigona* lui Sofocle, oameni politici, învățați și literați din Franța, Germania și Italia.

Grecia antică, desigur, și voi mai vorbi despre ea astă seară, dar și cea nouă, are legături adînci în mine. M-am născut, se știe, în Alexandria Egiptului, unde comunități grecești și italiene au luat deprinderea de a se simți unite mai mult prin afecțiune decît prin interes. În Alexandria din Egipt, eram încă aproape un adolescent, cînd primul grup de oameni de litere de care mă apropiai, fu acela al cărui organ era revista « Grammata ».

Ședeam în toate serile împreună la cafenea și printre noi venea și Konstantin Kavafis, un poet pe care azi critica de pretutindeni îl numără printre cei patru sau cinci poeți adevărați ai secolului douăzeci. Kavafis avea cel puțin douăzeci și cinci de ani mai mult decît cel mai bătrîn dintre noi, care n-avea mai mult de optsprezece. Mi-au fost de învățătură inegalabilă conversațiile cu el, pentru care nu avea taine limba sa în trimilenara ei transformare și permanență, nici Alexandria noastră, creuzet de civilizație, în care se confruntaseră și se contopiseră cea Egipteană ce se îndreptase spre amurg, cea Greacă în culmea eleganțelor ostenelii, cea Romană, pornind a-și întrezări în trecătoarea-i exuberanță, declinul.

Îl revăzusem pe Kavafis în 1932, în timpul ultimei vizite făcută orașului nostru. Era de pe atunci lovit de suferința care avea să-l răpună, și stoic, prin acea nobilă putere de suflet care nu părăsește niciodată un adevărat poet, voi să mă însoțească în recunoașterea locurilor iubite. Nu mai avea voce; cancerul smuls îi ațipise din nou în gît, și nu continua să mai păstreze altceva în ochi și în gesturi decît forme foarte frumoase de lumină.

Am reușit, în fine, alaltăieri, să salut Atena. Cum puteam să nu-l am prezent în suflet pe Kavafis, în fața acelei lumini?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Căci nici un pămînt de pe lume nu are lumină mai mirabilă.

Grecia există şi la noi, poate prima ei mare strălucire a oferit cununa luminii sale la noi, la Elea, şi în acele locuri care au fost cîndva Elea, m-am oprit îndelung de multe ori, învăţînd acolo că numai în minte există nemurire, că măsura e semnul adevărat al gîndirii şi că nu-i putem percepe nemuritoarea tresărire decît atunci cînd ea se întruchipează în trăsăturile feţii noastre.

Şi au mai rămas în picioare şi la noi, în Sicilia sau la Paestum, temple greceşti din secolul de aur.

Însă e altceva, e mai mult, în Atena. « Lipsa de măsură trebuie stinsă mai mult decît focul », zicea Heraclit, dar ea e unul din cele două elemente fatale ale frumuseţii, şi asta am învăţat-o tot la Atena, de la Parthenon, a cărui greutate, deşi excesivă faţă de atîta lumină, e supusă riguros, încît lumina poate s-o mişte şi s-o înalţe în zbor pe stînci, apoi la Erechteion, unde coloanele ajung în clipa în care îşi pierd ultima urmă de rigoare rămasă în violenţă, unul din principalele atribute ale raţiunii însăşi, violenţa abstracţiei lor, redevenind copile care palpită, în timp ce poartă pe cap ca nimic, o copleşitoare arhitravă de porticat. Măsură şi lipsă de măsură, iată, în prezenţa noastră se anulează, constituie o frumuseţe care ne reînnoieşte de la origini, o frumuseţe în care etern şi caduc nu încetează să se înfrunte şi să găsească pacea, chiar dacă acum e doar frumuseţea unor ruini, şi deci infinit mai crudă, aceea care se naşte mereu din înfruntarea şi din concordia lor.

Numai în lumina Atenei am înţeles pentru ce era absolut necesar să fie exprimată o poezie, ca aceea a tragediei greceşti, unde, fără reticenţe, în cele din urmă, măsură şi disproporţie sînt chemate să pună în mişcare succesiunea universală a vieţii umane şi să reveleze taina judecăţii şi a pasiunilor noastre.

Am văzut, în fine, cum se poate deschide o fereastră asupra întortochiatului interior al omului, cum în acel abis se poate vedea într-un fel adevărat. Am văzut la Micene furia exhumîndu-se în acea construcţie obscură de o înălţime ameţitoare, care se numeşte mormîntul fiului ucis cu cruzime, al lui Atreu. Cu răsuflarea tăiată am văzut cum uraganul se dezlănţuie, se scufundă, anulează orice omenie, ascultînd la Teatrul lui Herod Atticul, *Medeea*, Medeea care ucide făpturile ce luaseră formă în viscerele ei, spre a rupe orice legătură cu soţul care o repudiază, şi, în faţă, corul, oracolul, istoria, poporul, care se lamentează şi, din cruzimea însăşi, din teamă şi oroare, aude imboldul spre pietate.

Corurile sînt parte substanţială din fatalitatea proprie acţiunii: acesta e unul din efectele pe care, la spectacolele de la Teatrul lui Herod Atticul, regizorul ştia să-l redea cu măestrie unică.

Şi ce să mai spunem de Antigona? Ce să mai zicem de fraţii inamici? Ce să mai vorbim de inimiciţia care nu se va stinge niciodată dintre oameni, deşi fraţi, şi care va fi permanentă cauză a nefericirii lor, izvor de infinite disgraţii? În faţa unei atît de mari lipse de măsură, are preţ, valorează desigur măsura, pietatea Antigonei. Dar şi pietatea e fără măsură dacă nu poate să ocolească, nici ea, nenorocirile. Şi legea, care e peste măsură de nedreaptă, dacă e implacabilă, ce să zicem atunci despre legile oamenilor care trebuie, spre a nu fi inumane, să-l facă pe cel ce le aplică, să se teamă întotdeauna că ele s-ar putea să nu fie adevărate şi drepte?

Călăuzit de prezenţa nemuritoare a lui Konstantin Kavafis, poate am putut să înţeleg ceva din lecţia eternă a Atenei.

(1957)

În românește de ŞTEFAN DELUREANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VICTOR IVANOVICI

ÎN JURUL LUI KAVAFIS, cîteva reflexii despre traductibilitate

Conceptul central al oricărei teorii a traducerii este acela de *traductibilitate*. Dacă ar fi să recurgem la o comparație din domeniul matematicilor, echivalentul acestei categorii nu poate fi altul decît un « interval de la... la », unde prima limită este textul-sursă, iar a doua, textul-țintă. Așadar noțiunea de traductibilitate se însoțește întotdeauna de determinanți specificativi, iar o teorie a traducerii întemeiată pe traductibilitate va fi o *stilistică contrastivă*.

Astfel definită, reflecția teoretică în domeniul respectiv nu poate depăși nivelul de generalitate al confruntării a *două limbi date*, iar dacă este vorba de un text literar, cel mai adesea sarcina constă în elaborarea unui *model stilistic contrastiv*. Este lesne de văzut că în acest caz elementele modelului sînt defazate din punctul de vedere al statutului lor epistemologic; în punctul de plecare avem a face cu un text *constituit*, în vreme ce în punctul de sosire ne aflăm în momentul *prealabil* al evaluării unor posibilități și limite cu care ne confruntă limba — țintă. În termeni saussure-ieni, prima etapă este o « Parole » individuală, pe cînd într-a doua este vorba încă de o « Langue »[1]. Reluînd conceptul matematic de interval, problema traductibilității într-un model stilistic contrastiv se definește prin extensia sa *de la* punctul final al unei activități interpretative *la* punctul inițial al unei activități productive.

De aceea, fundamentul unui asemenea model nu este o ipotetică teorie generală a traducerii, construită *in abstracto*, a cărei utilitate aceste rînduri intenționează să o conteste, ci o *teorie a textului*, deschisă și dialectică, centrată asupra conceptului de *praxis textual*, proces continuu ce integrează, în afara oricăror reminiscențe ale unei ierarhizări metafizice, atît actul lecturii cît și productivitatea textuală.

Cu titlu experimental, îmi propun să schițez în continuare problematica suscitată de traductibilitate, în cazul limbilor neogreacă și română, și într-un model al traducerii poetului *Konstantinos Kavafis* (1863—1933).

[1] Excepție fac reflecțiile *a posteriori* ale traducătorilor asupra problemelor ridicate de un ajutor dat și a rezolvării lor în versiunea realizată. Este, bunăoară, atitudinea teoretică a lui Ștefan Augustin Doinaș în prefața traducerii sale din Mallarmé (« Univers ». Buc., 1972, pp. 5—21).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu privire la cel dintîi obiectiv, nu e poate de prisos să atrag atenția că este vorba de o abordare din unghi contrastiv a *stilisticii lingvistice*, așa cum a fost întemeiată la noi, cu mai bine de trei decenii în urmă, de academicianul Iorgu Iordan [1], dar și a dezvoltărilor mai noi, în direcția unei *stilistici funcționale a limbii* [2], ale unor tendințe statutate implicit și în cartea profesorului Iordan [3].

Un loc destul de important se acordă, în discuția preliminară din lucrarea D-sale, examinării tezelor lui Bally despre raporturile dintre « limba scrisă » și « limba vorbită ». Lingvistul român aduce o substanțială și fertilă lărgire, din punctul de vedere ce interesează aici, a perspectivelor disciplinei, atunci cînd evocă un criteriu socio-cultural al « deosebirii esențiale dintre cele două aspecte ale limbajului uman »[4]. Or, cum tocmai în funcție de acest criteriu se definesc și stilurile limbii, putem încerca să le grupăm luînd ca punct de reper opoziția *limbă scrisă vs limbă vorbită*. De asemeni, consider că este necesar să introducem în discuție și opoziția *normă vs uzaj*, acționînd în interiorul fiecăruia dintre straturile stilistice, ca factor de articulare a aspectelor mai socializate și mai puțin socializate ale limbajului. În sfîrșit, tot în funcție de un criteriu socio-lingvistic, se poate distinge, la nivelul uzajului, între stilul « comun » și stilurile « speciale ». Va rezulta astfel o *ierarhie* a variantelor funcționale ale limbii, care se va defini ca un obiect de studiu coerent și ordonat, în opoziție cu imaginea inițială a materialului stilistic, perceput sub specia unui *continuum* refractar oricărui efort taxinomic.

Limba neogreacă a cunoscut de timpuriu o stratificare socio-culturală care este desemnată prin termenii « katharévousa » (« limbă pură ») și « demotikè » («limba populară »). Termenii au, se vede limpede, o conotație ideologică, iar problema lingvistică este pînă astăzi unul din criteriile ce diferențiază sectoarele culturale progresiste de cele reacționare. Din conviețuirea îndelungată a celor două variante s-a născut o zonă de interferență a lor, ce constituie actualmente stilul « comun », atît scris, cît și vorbit. Aceasta face ca astăzi norma «katharévousei », statutată de Adamantios Korais la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, ca o modernizare a elinei clasice, să se aplice în exclusivitate limbii scrise, iar cea a « demoticei », expusă în celebra lucrare *Romeiki glossa* a lui Iannis Psycharis să aibă în vedere cu precădere limba vorbită[5]. Cele două norme se opun nu numai uzajului «comun » despre care vorbeam mai înainte, ci și unor stiluri « speciale », care sînt, pentru « katharévousa », limbajele arhaizante de nuanță bizantină ori clasicizantă (avînd o realizare exclusiv scrisă), iar pentru « demotikè », variantele dialectale, argotice etc. (avînd o realizare exclusiv orală).

În privința românei, se operează de asemeni o împărțire intuitivă în « limba literară » și « limba populară », dar termenii respectivi nu au în nici un caz conotația ideologică ce se manifestă la noțiunile omologe, pentru neogreacă. Aceasta, nu numai datorită condițiilor istorice diferite de formare și dezvoltare a limbii noastre, ci și pentru că ampla zonă de interferență a celor două variante socio-culturale corespunde unei norme unice, valabile atît pentru limba scrisă, cît și pentru cea vorbită. Față de normă se opun, ca uzaje, stilul « comun » al limbii literare și stilul « comun » al limbii populare, ale căror caracteristici nu este locul aici să le descriem,

---

[1] Vezi *Stilistica limbii române*, Ed. științifică, Buc., 1975 pp. 11—27.

[2] Vezi de exemplu *Ion Coteanu, Reflecții asupra stilisticii funcționale*, în *St. lb. lit și filol.* II (1972), pp. 125—143.

[3] Ca atunci cînd vorbește ede limbaje socio-profesionale, cu privire la împrumuturi. *Iorgu Iordan*, op. cit., p. 21.

[4] *Ibidem*, pp. 14—16, mai ales 15, jos.

[5] Fiind vorba de o stilistică lingvistică, aceste considerații nu au nicidecum în vedere realizările individuale și intenționale ale limbajului în operele beletristice.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dar despre care se poate spune, că *grosso modo*, constau în invariantele comportamentelor noastre lingvistice, atunci cînd ne exprimăm în scris, şi, respectiv, oral. În sfîrşit, se cuvine să distingem palierele stilurilor « speciale », pe care o limită destul de vagă şi elastică le separă de cele « comune »; este vorba de limbajele arhaizante de nuanţă puristă (Treboniu Laurian, Eliade) sau « neaoşă » (Aron Pumnul) şi, respectiv, de dialecte, argouri etc.

Să încercăm a schematiza rezumativ cele spuse pînă acum (vezi Schema 1).

Problema traductibilităţii s-ar prezenta ca insolubilă dacă s-ar pune la nivelul continuum-ului. De pildă, ca tip de comportament lingvistic, « katharévousa » şi curentul latinist sînt destul de apropiate. Este permis însă să le echivalăm în traducere? Răspunsul nu poate fi decît negativ. Purismul românesc nu s-a bucurat nici pe departe de prestigiul şi investitura oficială a « katharévousei », şi este cunoscut marii majorităţi a cititorilor actuali mai ales ca obiect de parodie din partea scriitorilor noştri clasici. Diferenţa aceasta de statut socio-cultural între cele două limbaje produce şi un comportament psiho-lingvistic diferenţiat, astfel încît putem obţine printr-un text latinizant efecte hilare pe care textul-sursă să nu şi le fi propus cîtuşi de puţin.

Cu totul altfel stau lucrurile dacă punem în contrast nivelele ierarhiilor corespunzătoare celor două limbi. Obţinem astfel o diagramă destul de exactă a traductibilităţii (vezi Schema 2).

Rezultă din demersul contrastiv o serie de paradoxuri ce se cer explicate. Mai întîi, cele două norme din neogreacă apar în acelaşi timp ca traductibile şi intraductibile în română. Într-adevăr, ceea ce se poate echivala este aspectul lor de « normă », opus unor uzaje, dar, datorită complexităţii funcţionale mai reduse a românei, nu-şi află corespondentul aici poziţia lor specifică în sistem, şi mai ales, aşa cum am văzut şi mai înainte, rămîne cu desăvîrşire intraductibil substratul de substanţă, structurat pe opoziţia « katharévousa » vs « demotikè », opoziţie pe care istoria limbii române nu a realizat-o. În al doilea rînd, din schemă decurge că stilurile « speciale » sînt mai degrabă traductibile decît stilul « comun ». În privinţa celor dintîi, deşi poziţia lor este definită de alte opoziţii (în neogreacă ele se opun direct normelor respective, iar în română, doar unor stiluri «comune »), ele se plasează la acelaşi nivel al sistemelor stilistice ale celor două limbi şi ca atare sarcina traducătorului apare considerabil simplificată. Bunăoară, paremiologia, care formează una din caracteristicile stilurilor popular-dialectale, manipulează un fond general-uman de înţelepciune populară, care-şi află echivalentul expresiv în proverbele limbii-ţintă [1]). Pe de altă parte, repertoriul transformărilor fonetice fiind limitat, într-o arie lingvistică suficient de extinsă vom găsi echivalentele diverselor tipuri de pronunţie dialectală din altă arie [2]. Cît despre stilul « comun », intraductibilitatea acestuia ne va apărea mai limpede dacă vom ţine seama de faptul că tocmai expresivitatea sa, întotdeauna specifică, este cea care formează « personalitatea » unei limbi date. Bunăoară conturul intonaţional al frazei, propriu englezei « oxfordiene », este o trăsătură de stil « comun »; reprodusă în altă limbă, această intonaţie se încadrează fie în categoria erorilor, fie în aceea a efectelor intenţionale.

Problema traductibilităţii într-un model stilistic contrastiv constă în a determina *punctul de inserţie* a idiostilului poetic în sistemul funcţional al limbii. Or, aceasta

---

[1] Corespondenţele se stabilesc uneori pe baza « moralei » comune: Ὁ καλος νοικοκυρης κανει καλο χωραφι faţă de «Omul sfinţeşte locul »; alteori, întîlnim formulări identice: « Κορακας κορακου ματι δε βγαζει» faţă de « Corb la corb nu scoate ochii ».

[2] De exemplu, fenomenul fonetic maramureşean de transformare a lui h+i în ʃ+i, corespunde transformării analoge din dialectul cipriot: χιλια > ʃilla.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

echivalează cu descoperirea unui *principiu de lectură* corect, care va fi *principiul productiv* al textului tradus. Astfel, la nivelul normei, acest principiu ne va ajuta să evaluăm traductibilitatea nu numai a regulilor ce guvernează performanța vorbitorilor, ci și a unui cod de grad secund, ce cristalizează în interiorul codului lingvistic, se sprijină pe acesta și emană din substanța sa socio-culturală, anume repertoriul *retoric*, a cărui stratificare ne oferă un adevărat tablou sinoptic al istoriei unei culturi. Va trebui, în această ordine de idei, să apreciem posibilitățile de găsire a unor corespondențe pentru conceptele de stil « înalt » și « umil », a căror articulare diferă nu numai de la un spațiu de civilizație la altul, ci și de la o epocă la alta, în sînul uneia și aceleiași culturi, precum și a consecințelor stilistice ale opțiunilor specifice poetului, în cîmpul retoric, ce dau întotdeauna seama de o anume infrastructură ideologică a poeziei.

În cazul lui Konstantinos Kavafis, punctul său de inserție se plasează în zona de interferență dintre cele două norme din neogreacă și uzajele « speciale », iar esența demersului său constă în transgresarea și grefarea acestor elemente la nivelul stilului « comun ». Aceasta denotă o conștiință superioară a limbii ca tot cultural și reprezintă o contestare a activității normative parazitare; nu întîmplător, în epocă, respectiva poziție intelectuală a fost rău înțeleasă, iar poetul atacat de fanaticii ambelor tabere lingvistice. În plan retoric, caracteristicile amintite dovedesc între altele că discursul kavafian poartă pecetea ironiei, caracteristică unei mai generale atitudini poetice moderne, ce tinde să aboleasă orice ierarhizare a stilurilor « umil » și « înalt ». Pe de altă parte însă, ironia acționează într-un chip specific: ea generează un spațiu textual în care elemente eterogene din puct de vedere lingvistic și istoric coexistă, imbricate cu ajutorul unor procedee de simultaneizare, într-o structură sincretică. Principiul productiv și de lectură al poeziei lui Kavafis poate fi, de aceea, denumit *principiul palimpsestului*.

În limba română, norma fiind unică, este de la sine înțeles că nu va mai fi perceptibilă conotația polemică despre care vorbeam mai înainte. Structura de palimpsest a textului va fi deci redată mai curînd cu elemente culturale, decît cu cele strict lingvistice. De aici decurge că glosarea minuțioasă va fi, în cazul acestui poet, cu mai mare necesitate decît într-al altora, o operație preliminară obligatorie, în vederea realizării unei traduceri corecte.

În continuare, aș vrea să exemplific cele spuse pînă aici cu versiunea românească a poemului Ἐν τῷ μηνὶ Ἀθὺρ. Ceea ce aș dori să demonstrez este faptul că opțiunile traducătorului pot asculta de o anume rigoare și că hazardul ce se ascunde sub eufemismele de « inspirație » și « gust » poate fi redus substanțial prin trecerea textului printr-o grilă analitică foarte deasă, aceeași care va trebui să guverneze și nașterea noului text. Măsura în care voi fi reușit scapă însă oricărui efort de introspecție. Iată de ce ambiția cea mai mare a acestui « Denkexperiment » este aceea de a fi, la rîndul său, un « palimpsest » deschis caligafiei spiritului critic.

Mè δυσκολία διαβάζω
«Κύ[ρι]ε Ἰησοῦ Χριστὲ».
«Ἐν τῷ μηνὶ Ἀθὺρ»
Στὴ μνεία τῆς ἡλυκίας
τὸ Κάππα Ζῆτα δείχνει
Μὲς στὰ φθαρμένα βλέπω
Μετὰ ἔχει τρεῖς γραμμὲς

μὰ κάτι λέξεις βγάζω
κατόπιν πάλι «δάκρυα»
στὴν πέτρα τὴν ἀρχαία,
"Ενα ψυ[χ]ὴν διακρίνω.
«Ὁ Λεύκιος ἐ[κοιμ]ήθη».
«Ἐβί[ωσ]εν ἐτῶν»,
ποὺ νέος ἐκοιμήθη.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

«Λὐτὸ[ν]...'Αλεξανδρέα».
πολὺ ἀκρωτηριασμένες.
— σὰν «δ[ά]κρυα καὶ ἠμῶν, «δύνην»
καὶ «[ἡμ]ῖν τοῖς [φ]ίλοις πένθος».

Μὲ φαίνεται πού ὁ Λεύκιος
'Εν τῷ μηνὶ 'Αθὺρ
μεγάλως θ'ἀγαπήθη.
ὁ Λεύκιος ἐκοιμήθη.

(Din vol. K. Π. ΚΑΑΦΒΗ, ΠΟΙΗΜΑΤΑ, A (1896—1918). Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γ. Π. ΣΑΪΪΙΔΗ. «ΙΚΑΡΟΣ» p. 78).

Primul reper pe care ni-l oferă lectura este impresia unei structuri textuale de mare rigoare, unde toate straturile discursului ascultă de o necesitate foarte strîngentă şi economică. Este un poem care şi-a asumat în modul cel mai deplin condiţia de text *scris* şi ca atare, lectura primeşte mai întîi o orientare *vizuală*. Acest fapt rezultă din două tipuri de grafeme intenţionale: marcarea cezurii versurilor prin spaţii albe şi literele puse între paranteze drepte. Acestea din urmă, în contrast cu celelalte semne grafice dintre semnele citării, reprezintă desigur fragmentele roase de timp de pe lespedea funerară, care sînt deduse de cititor. Dar ce rost are marcarea cezurilor într-un text făcut să fie citit şi nu scandat? Ele par a reprezenta pauze mentale şi a sugera acea δυσκολία (greutate) a lecturii despre care este vorba în primul vers, precum şi actul silabisirii. Sincretismul kavafian constă aşadar, la acest prim nivel, în interferenţa dintre codul grafic şi cel sonor, în a reda efectele celui de-al doilea cu mijloacele primului şi astfel, în a aduce în planul simultaneităţii cele două nivele de percepţie a textului. Ingreuind lectura şi provocînd silabisirea, fie şi mentală, poetul realizează efectul de « ostrannenie » (înstrăinare a percepţiei obiectului) din care formaliştii ruşi făceau piatra unghiulară a receptării estetice. În sfîrşit, cum piesa este datată între 1916 şi 1918, epocă în care nu numai în Grecia, dar nici chiar în plan european nu existau precedente moderne de folosire a elementelor vizuale în poezie (Apollinaire îşi scrie « Calligrammele » cam în acelaşi timp), faptul are o semnificaţie socio-culturală, marcînd afirmarea conştientă a unei tradiţii anume: cea alexandrină, unde întîlnim în perioada elenistică poeme ce solicită şi ochiul alături de auz şi de intelect (fenomenul apare, între altele, chiar în genul epigrafelor funerare). Ideologic vorbind, această opţiune nu numai că proiectează figura lui Kavafis, odată mai mult, în efigie, ca « bătrîn poet al cetăţii » — cum îl numea Lawrence Durrell — dar constituie şi o afirmare a condiţiei marginale a artistului, marcă a unui anume tip de protest împotriva prozaismului burghez din aşa-numita « belle époque ».

Din punctul de vedere al traductibilităţii se impune reproducerea acestor grafeme în versiunea românească, unde efectele de percepţie vor fi aproximativ aceleaşi. De asemenea, deşi versul păstrează în general măsura de patrusprezece silabe, preponderenţa stratului grafic al discursului indică faptul că echivalarea efectelor de metrică este, pentru acest poem, o sarcină subsidiară. Din punct de vedere cultural, dat fiind că receptarea acestui text are loc în momentul actual, după epuizarea experienţelor pictopoetice ale lui Apollinaire şi ale suprarealiştilor, nu-l vom mai simţi pe Kavafis ataşîndu-se la o tradiţie trecută, ci anticipînd una viitoare.

Determinarea punctului de inserţie ligvistică a discursului ne prilejuieşte încă un pas spre interiorul structurii poetice. În textura stilului « comun » al limbii se grefează limbajul primelor secole de creştinism (în care este redactată inscripţia tombală) şi elemente ale uzajului familiar-dialectal: reluarea articolului substantivului înaintea atributului adjectival — στὴν πέτρα τὴν ἀρχαία — în primul vers şi neutralizarea opoziţiei genitiv/dativ vs acuzativ în penultimul vers — *μὲ* φαίνεται pentru *μοῦ* φαίνεται. Pe de altă parte, sincretismul lingvistic, purtător în sine al unui anume « exotism » istoric, este acompaniat de mărci ale sincre-

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

SCHEMA 1

Neogreacă			Română	
Continuum	Ierarhie		Ierarhie	Continuum
ΚΑΘΑ-ΡΕΥΟΥΣΑ	UZAJ Stiluri « speciale » (limbajul arhaizante de nuanță bizantină sau clasicizantă)	Limba scrisă	Stiluri « speciale » (limbaje arhaizante de nuanță puristă neaoșă)	LIMBA «LITERARĂ»
	NORMA « καθαρεύουσα »		UZAJ Stilul « comun »	
	UZAJ: Stilul « comun »	Limba vorbită	NORMA	
ΔΗΜΟ-ΤΙΚΗ	NORMA « δημοτική »		Stilul « comun » UZAJ	LIMBA «POPULARĂ»
	UZAJ: Stiluri « speciale » (dialecte, argouri etc.)		Stiluri « speciale » (dialecte, argouri, etc.)	

SCHEMA 2

Neogreacă		Română
UZAJ: Stiluri « speciale »	Traductibil	Stiluri « speciale » UZAJ
NORMA « καθαρώουσα »	Intraductibil	Stilul « comun »
	Traductibil	NORMA
UZAJ: Stilul « comun »	Intraductibil	
NORMA « δημοτική »	Traductibil	
	Intraductibil	Stilul « comun » UZAJ
UZAJ: Stiluri «speciale»	Traductibil	Stiluri « speciale »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tismului religios și cultural alexandrin. Astfel, invocarea lui Crist coexistă în textul funerar cu « luna lui *Athyr* », zeiță egipteană a mormintelor și iubirii (perioadă a anului corespunzătoare lunilor septembrie-octombrie sau octombrie-noiembrie) și cu codul numeric grecesc clasic (KZ'—Kappa Zeta — pentru 27). Așadar, creștinism, clasicitate și păgînism misterial, lumini eline, pietate creștină și esoterism inițiatic, iubire și moarte, iată elementele sugerate de șoaptele ce răzbat dintre rîndurile tulburătorului palimpsest kavafian. O sinteză barocă în care urmele materiale ale părților s-au șters sau au fost acoperite de inscripțiile suprapuse ale textului, însă nucleul lor ireductibil de emoție tresare și răzbate viu pînă la noi de îndată ce este atins de poezie.

Ținînd seama de această structură lingvistică a textului, traducerea poate utiliza elemente ale stilului arhaizant eclesiastic și are la dispoziție chiar mijloace de redare a limbajului familiar: în limba română, intercalarea articolului adjectival între substantiv și epitetul care îl determină realizează un efect asemănător reluării articolului hotărît în greacă. Dar, așa cum subliniam și mai înainte, la acest nivel referințele culturale sînt mai importante din punct de vedere al traductibilității decît mijloacele lingvistice. Aceste referințe vor trebui să solicite fondul aperceptiv al cititorului român cult, stimulîndu-l la « silabisirea » intelectuală a acestui text, construit în spiritul unei înalte exigențe față de lectură. Cum sper că a rezultat și din analiza de mai sus, acesta este « gestul mental » la care conduce, pe urmele poetului, meditația în jurul gradelor și nivelelor de traductibilitate. Dacă vom vedea acest act psihofizic reproducîndu-se și în momentul receptării versiunii românești, putem fi siguri că traducerea conține un coeficient minim de « trădare ».

Iată și rezultatul la care am ajuns în urma demersului expus în aceste pagini: Citesc cu greutate pe lespedea cea veche:

« Doa/mne/Iisuse Hristoase ».
Un « Su/fl/et » întrevăd.
« In lu/na/ lui Athyr »
« Leukio/s/s-a s/ăvîr/șit ».
La locul pentru vîrstă:
« Ani i-au fost dat de vi/ia/-ță »,
Slovele Kappa Zeta
spun că s-a dus de tînăr.
Mai văd pe ici pe colo
« Pr/e/ el. . . Alexandrinul ».

Pe urmă vin trei rînduri
cu totul ruinate;
dar tot zăresc cuvinte:
« l/a/crămi », « durere » parcă,
apoi tot « lacrami » iarăși,
și « n/oi cerniți/pr/leteni »
Îmi pare cum că Leukios
mult va fi fost iubit.
În luna lui Athyr
Leukios s-a săvîrșit.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GHIORGHIOS SEFERIS

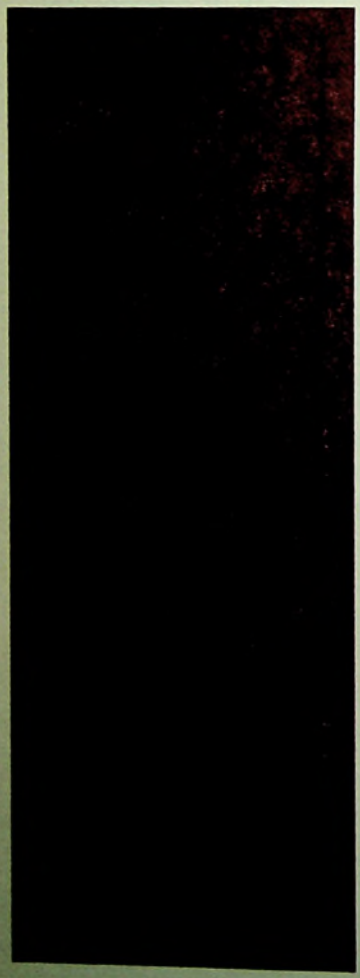

În româneşte de
ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PE O RAZĂ DE IARNĂ

A

Frunze de fier alb ruginit
pentru sărmanul cap care-a văzut sfîrșitul,
cîteva scînteieri.
Frunze învîrtejindu-se cu pescărușii
înspăimîntați de iarnă.

Asemeni unui sîn ce se eliberează
dansatorii devin arbori
o mare pădure de arbori golași

B

Algele albe flambează
Alpi se ivesc din valuri
fără pleoape
orme care-odinioară dansau
flăcări pietrificate.
Zăpada a troienit lumea.

C

Tovarășii m-au înnebunit
cu teodoliții, cu sextanții
și cu telescoapele care-apropie lucrurile —
mai bine-ar fi rămas departe.
Unde o să ne ducă drumu-acesta?
Totuși această zi care-a-nceput
poate că încă nu s-a stins
un foc asemeni unei raze într-o rîpă
și-o mare la picioarele lui Dumnezeu

D

Acum cîțiva ani, tu ziceai:
« De fapt eu sunt o problemă a luminii ».
Și chiar acuma cînd te sprijini
pe umerii largi ai somnului
sau cînd te arunci
în sînul amorțit al mării
tu scotocești ungherele unde-ntunericul
e vechi și nu rezistă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Orbește cauți lancea
menită să-ți străpungă inima
ca s-o deschidă spre lumină.

E

Ce fluviu tulbure ne-a luat cu el?
Noi am rămas pe prund.
Valul curge peste capetele noastre
îndoaie trestiile mute;

vocile
sub castan au devenit pietricele
cu care copiii aruncă

F

Un suflu ușor și un alt suflu, bătaie de vînt
cînd părăsești cartea
și sfîrteci hîrtiile fără rost ale trecutului
sau cînd te-apleci ca să vezi pe pajiști
arogan̦ii centauri ce galopează
și tinerele amazoane ce transpiră
prin toate cutele corpului lor
oțelit în salturi și lupte.

Vînturi de înviere în zorii
cînd ți s-a părut că soarele a răsărit.

G

Flacăra vindecă numai prin flacără
niciodată prin curgerea clipelor
dar un fulger subit
ca dorința care-a-ntîlnit o altă dorință
și rămîn lipite-mpreună
sau precum
ritmul unei muzici care stăruie
acolo în centru ca o statuie
netransferabilă.

Acest suflu nu e un lucru ce trece
e o subită deviere a tunetului

(Din «Trei poeme secrete»)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ÎNSEMNĂRI PENTRU O SĂPTĂMÎNĂ

MARȚI

«I went to St. James Infirmery».

M-am rătăcit prin oraș.
Spitalul lui Don Juan Tavera ascunde grădinile.
Străzi care-nvăluie reclamele.
Fiecare umblă fără să știe
dacă abia-ncepe sau ajunge la capăt
dacă se duce la mamă, la fiică sau la iubită
dacă va judeca sau va fi judecat
dacă va evada sau a și făcut-o;
nu știe.
La fiecare colț o prăvălie de gramofoane
în fiecare prăvălie o sută de gramofoane
și pentru fiecare gramofon o sută de discuri
și pe fiecare disc
un viu cîntă cu un mort.
la acul de oțel și desparte-i
dacă poți.

Dar care poet, îți amintești care poet
a-ncercat acul de oțel
pentru sutura unui craniu omenesc?
Îți amintești cîntarea lui din seara-aceea?
Mi-aduc aminte că ne-a cerut o aspirină
ochii lui jucau în cercuri negre
era palid și două riduri adînci
îi brăzdau fruntea. Erai poate chiar tu?
Poate eu? Poate Antigona tăcuta
cu pieptul strîns sub umerii încovoiați?
Zece nopți am ținut-o lîngă mine
de fiecare dată-n zori își plîngea pruncul.
Îmi amintesc, căutam o farmacie.
Toate închise. Pentru cine, nu știu.

M-am rătăcit prin oraș.
Nimeni nu va muta Spitalul ticsit
de copii invalizi care fac semne,
mie, și altora care-mi urmează.
Izuri de droguri stăruie, se-ndrăgostesc,
se-mpreună în aer
cu gazele mașinilor care pleacă la țară
cu perechile de-un blond prerafaelit,
dar puținței evaporate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În primăvara lui '13 a murit
în baie Livia Rimini, steaua;
a fost găsită moartă-ntre parfumuri
și apa nici nu se răcise încă.
Și totuși ieri, la cinema
ea mă privea cu ochii ei inutili.

MIERCURI

ad vigilas alba

— De ce nu vine seara
— Uită-te, dacă vrei, crai nou trebuie că undeva a apărut
— Toți privesc la ceea ce vei face

Și tu privești mulțimea care te privește;
privirile descriu un cerc îngust
ce nu se poate frînge.
Cînd cineva se naște cercul se lățește
cînd moare cineva cercul se îngustează
însă puțin, pentru puțin.
Iar celelalte patru simțuri urmează-aceeași geometrie.
Dacă-am iubi, cercul s-ar frînge,
pentru o clipă am închide pleoapele.
Noi însă nu putem iubi.

Aveai ochi frumoși dar nu știai unde să privești
iar cînd ai spus că-i timpul de plecare deoarece se și lăsase noaptea
tu te-ai întors și m-ai privit în ochi și-un liliac
și-a luat zborul descriind triunghiuri . . .
Gramofonul a început din nou.
Liliecii, acum ai noștri
descriu cercuri care se-ngustează pe măsură ce zboară
de la un om la altul, și apoi la altul,
nu scapă nimeni.
Iar viața noastră e bogată deoarece noi suntem numeroși
și toți la fel
iar viața noastră e bogată deoarece noi inventăm mașini mai bune
cînd simțurile scapătă.
O, frații mei, noi pîinea împărțit-am și durerea.
Și nimănui nu-i este foame, nimeni nu mai suferă
și toți avem aceeași talie. Priviți-ne !
Noi vă privim. Și noi la fel ! Și noi la fel ! Și noi la fel !
Iar mai departe nu mai e nimic.
— Dar marea
eu nu știu dacă-au isprăvit-o.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ghiorghios Seferis s-a întors din exil la 23 octombrie 1944.
În aceeași zi Atena a fost eliberată. Războiul civil începe la 4 decembrie același an.

GHIORGHIOS SEFERIS

JURNAL

MARȚI 4 IUNIE

El umbla orb
pe pajiștea caldă
vedea tenebrele
îndărătul luminii.

La amiază la muzeul arheologic. Se exhumă — unele în lăzi, altele goale chiar pe pământ — statuile. În una din marile săli care ne e cunoscută din anii de școală, cu respectul sever care amintește un pic de plictiseala bibliotecilor municipale, muncitorii lucrează cu lopata și cu cazmaua. Podeaua, dacă n-ai privi acoperișul, ferestrele și zidurile cu inscripțiile lor aurite, ar putea fi un loc oarecare unde se fac săpături. Statuile încă îngropate în pământ par goale de la talie în sus, împlîntate la întîmplare. Brațul unui zeu supranatural îndoit spre coapsă trece pe sub eșafodaj, o femeie goală care-mi întoarce spatele e coafată cu coșul unui muncitor, care lasă să i se vadă numai fesele vesele. E un dans al învierii corpurilor care apar pentru judecata din urmă și care transmit o bucurie nebună. În altă parte, statui întinse, baso-reliefuri așezate talmeș-balmeș. Emoția acestei subite familiarități. O statuie de bronz (Jupiter sau Neptun) alungită pe o ladă ca un simplu muncitor obosit. I-am atins pieptul, acolo unde brațul se leagă de umăr, pîntecul, pletele. Am avut impresia că ating propriul meu corp. M-am gîndit că i-aș fi cedat bucuros femeia pe care o iubesc ca să se bucure de ea. M-am gîndit de asemenea că artistul care a creat acest corp avea în degete conștiința că dădea viața unui zeu care comisese adultere printre muritori; aceasta mi s-a părut straniu. Omul acesta mare, întins pe spate, avea atitudinea unui sugaci.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Nebun după țară. Din ce în ce mai mult pradă acestei beții. Marea, munții care dansează nemișcați; i-am găsit la fel în aceste tunici care ondulează — apă devenită marmură în jurul sînilor și șoldurilor, rămășițe mutilate. Știu că n-o să-mi ajungă viața întreagă ca să exprim ceea ce încerc să spun de atîta timp; acest lucru de nimic, sau suprauman cum s-ar zice astăzi. Scriitura mea acum, mișcări disperate în vid fără a exprima nimic. Totuși sunt nebun după aceste lucruri în această lumină.

Și vezi lumina soarelui

cum spuneau cei vechi. Aș putea să analizez fraza aceasta și să mă apropii de iubirea cea mai mistică. Dar pentru a fi ceea ce vrei să spui trebuie să creezi o altă limbă și s-o hrănești ani și ani de zile cu tot ceea ce ai iubit, cu tot ceea ce ai pierdut, cu tot ceea ce nu vei mai regăsi niciodată.

Deocamdată —

prin sălile rănite, un tînăr cu fața nemișcată, mai mult solemn și închis în sine, ne urma de cîtva timp. Prietenul care mă însoțea îmi spuse: e surdo-mut; dar cunoaște toate limbile europene; știe să citească chiar și hieroglifele. Deocamdată sunt ca el; cunosc limbi, știu să citesc chiar cîteva hieroglife, dar sunt surdo-mut. Nu e ușor în mijlocul acestor țapi și cocote.

JOI 6 IUNIE

Și dacă flacăra aceasta se stinge? — corpul vid.
M-am deșteptat în mijlocul spinilor;

și acestă Gorgonă fără nume, cu brațe care se pot înfășura în jurul corpului tău, ca și picioarele ei —, în jurul membrelor cu atîta ușurință și insistență, ca mîna unui sculptor care frămîntă lutul imprimîndu-i fiorii nașterii.

LUNI 7 IUNIE

În ultimele zile, marasm, stare maladivă. Dureri în spate: mizerie; tăcere. Acum, din nou acest corp feminin nervos cu munți pe care vrei atît de mult să-l atingi cînd te scalzi în mare și cînd te încălzești la soare. Există o dramă a sîngelui care se joacă între lumină și mare, aici, în jurul nostru, și puțini o înțeleg. Nu e senzualitatea: e ceva mai adînc decît dorința ordinară și mirosul persistent, să zicem, al femeii pe care le caută prizonierii. Există o dramă a sîngelui mult mai adîncă, mult mai organică (corp și suflet) pe care începe s-o vadă poate cel care a și simțit că îndărătul țesutului gri și aurit al verii atice se află un întuneric înspăimîntător; că noi suntem jucăriile acestui întuneric. Poveștile pe care le citim în legătură cu familia Atrizilor sau Labdacienilor arată într-un anumit fel ceea ce simt eu. Tragedia atică, imagine poetică supremă a acestei lumi închise care luptă fără răgaz pentru viață și pentru a respira pe această panglică aurită așezată între două speranțe deșarte de a se salva din naufragiu. Ceea ce face calitatea sa umană.

Tărîmurile tenebroase îl cuprinseră,
Îl răpiră în moartea întunecată.

(Oedip la Colonos/1681)

Aceeași dramă a sîngelui, în Orestia, se termină într-o pivniță subterană; iar în țara unde nu se moare din basmele populare, oamenii dispar în loc să moară. Acest sfîrșit nu e un sentiment al morții, e cunoașterea abisului.

Noaptea tîrziu: mai greu să termini un vers decît să ridici o stîncă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JOI 17 OCTOMBRIE

Ieri, soare pînă după-amiază. Am stat toată dimineața pe plajă scăldîndu-mă sau citind Omega Iliadei. Noaptea: cer plin de stele. Doi tineri pictori despre care am auzit vorbindu-se de cînd am venit și pe care i-am cunoscut abia ieri, John Craxton și L. Freud, sosiră în acel moment. Primul este englez, al doilea nepotul marelui Freud. Se distrează în Grecia unde găsesc lucruri care lipsesc în țara lor. Lumina și un alt fel de comerț între oameni, cum spun ei. Chiar și Karaghiozul[1] *care dă în acest moment reprezentații în sat îi bucură. Ne-am dus împreună să-l vedem. Alecos, acesta e numele lui, era plecat la Atena pentru niște afaceri urgente, ne-a spus ajutorul lui; ca să ne consoleze, ne-a mimat cu o ghitară un atac de «Stukas»-uri asupra unui vapor. La întoarcere, furtună și o oversă puternică. Fulgere numeroase iluminau marea. A plouat toată noaptea. Dimineața, Poros înfofolit într-o ceață de extrem nord. Acum, e aproape ora nouă, timpul pare să se îmbunătățească. Poteci proaspete. Ieri, emoționat citind discursul lui Achile către Priam. Uimire: această linie atît de decisivă și totodată atît de sensibilă, — o coardă care vibrează. Emoționat gîndindu-mă la importanța artei declanșate de Homer la ceilalți; erau acolo în timp ce citeam; armonice. Și încă ceva: la Homer totul se ține, întreaga lume e un țesut de fibre organice. Lumea întreagă, lumea terestră și lumea celestă, animale, plante, elemente, inimi omenești, bine, rău, moarte, viață, care se pîrguie, se pierd și reînfloresc.*

Mecanica zeilor nu produce nimic supranatural, nimic «ex machina»; ea menține coeziunea, și atîta tot:

Am remarcat ceva comparabil în 31 la Skiathos, cînd am recitit Odissea în întregime.

«De ce trezești lacrimile adormite?»
(Callimac)

«Îl tîrîie de picioare la masacru...»
(S.535, traducerea lui Solomos)

LUNI 21 OCTOMBRIE

Azi în zori, Marouli a plecat cu prietenii săi. Mina la fel. Pe la șase am fost trezit de strigăte: «Soarele, soarele!» Am deschis ochii. La piciorul patului meu, ulciorul din Egina pe care-l adusesem alaltăieri în camera mea (pe argila galbenă un mare mac desfăcut înconjurat de ramuri verzi) și pe perete razele soarelui care traversau paralele obloanele, pictînd patrate roze. Am deschis ferestrele. În larg, dincolo de terenul de exercițiu, discul soarelui, mușcat încă de linia orizontului, avea o culoare pe care n-o mai văzusem niciodată: culoare de suc de mure, o «idee» mai deschis. Marea fără nici un rid, fără nici un suflu. Acele pinilor, nemișcate, ca niște țepi de arici de mare în fundul apei limpezi. Pe linia orizontului un vapor negru se tîrîia încet ca pe ecranul unui Karaghioz, sublinie acest cerc uimitor și dispăru. Apoi, zgomote de tocuri pe scîndurile scărilor, de valize, cuvinte, degete, — (Acum cînd scriu sunt încă îmbătat, am senzația unui om beat, — suport cu greu beția.)

Am ieșit pe veranda ce dă spre mare, era ora 8 și jumătate, soarele sus. Imposibil să distingi lumina de tăcere, tăcerea și lumina de calm. Uneori auzul prindea un zgomot, o voce îndepărtată, un ciripit ușor. Totuși acestea erau oarecum închise altundeva, ca bătaia inimii tale pe care ai simțit-o o clipă și apoi ai uitat-o. Marea nu avea suprafață; numai colinele din față care nu se opreau la linia de pămînt, continuau mai departe și mai în jos, refăcînd o imagine mai voalată a formei lor care

[1] Karaghioz-ul e un teatru de umbre folcloric, cu personaje ca Pitsicoco, Kopritis, Karaghioz etc. (n.t.).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

se ştergea cu încetul în adîncul vidului. (Scriu cu destulă dificultate, încercînd să evit termenii generali, căutînd să descriu acest indescriptibil). Înţelegeai suprafaţa privind în depărtare vîslele cînd plonjau cu un mic luciu sec ca un geam spart în soare, sau — mai tîrziu — cînd o barcă trecu pe dinaintea casei cu pînzele ridicate şi goale reflectîndu-se perfect în apă ca o carte de joc. Senzaţia că dacă cea mai mică fisură s-ar deschide în această viziune închisă, totul ar putea să se golească în cele patru colţuri ale orizontului şi să te lase despuiat şi singur, cerşetor, bîlbîind cuvinte incoerente, lipsite de uimitoarea precizie a ceea ce ai văzut.

Mă întorc în cameră, zăpăcit cum am spus, într-o stare aproape de halucinaţie, şi închid obloanele spre răsărit, lăsînd să pătrundă numai lumina mohorîtă a nordului.

Contururi de munţi, contururi de sunete.
Fum sub nările lui Dumnezeu
Frunza arborelui care e doar frunză nu mai e frunză.
Şi te afli într-o casă mare cu multe ferestre deschise,
şi fugi dintr-o odaie în alta, neştiind pe unde să priveşti mai întîi
pentru ca pinii să nu plece . . .

MIERCURI 27 IANUARIE

Şi totuşi în fund această coloană de lumină; acest lucru intact care rămîne înfipt în inima schimbării, ca o piatră strălucitoare în rîu. E o afirmare teribilă a întregii fiinţe în asemenea momente şi mă gîndesc la un coral de Bach care înaintează inexorabil. Tu ştii că chiar dacă dintr-odată s-ar trage asupra instrumentelor, muzicanţilor sau ascultătorilor, el tot nu s-ar opri. Simt acum că aceasta există şi îndărătul a ceea ce am scris mai bun (evident sau nu). Întotdeauna în jurul acestui ax, în jurul acestui fir se cristalizează acele imagini ale mele care sunt eficace, şi umbrele lor. E greu s-o spui cu precizie: ar trebui să scriu un poem.

Aşa ceva era pentru mine strigătul lui Prometeu: « O, divin eter ! . . . », cînd l-am citit într-o după-amiază friguroasă la Johannesburg şi cînd am izbucnit în plîns — respins. Tot aşa pentru fraza lui Makryannis: « Iar tu nu ne asculţi şi nu ne vezi . . . » sau ceea ce spune el la mănăstirea Megaspilion. Acelaş lucru în anumite momente ale războiului, în faţa primejdiei.

Momentele contrare nu sunt momente de decădere şi chiar atunci cînd această senzaţie nu se află în punctul ei cel mai de sus eu ştiu că lucrul intact există. Poate acestea sunt momente de răbdare, uneori de penibilă căutare, uneori de apărare sarcastică a organismului împotriva dezgustului. Nu acolo e punctul mort; punctul mort cel mai rău din toate e conştiinţa opririi.

SÎMBĂTĂ 22 FEBRUARIE

Trebuie să plăteşti pentru vacanţe. Sentiment pe care totul îl răneşte şi creează o situaţie mizerabilă ; îţi dai seama că pierzi sînge, că eşti la cheremul primului val mai puternic. E îngrozitor cît de mizerabil ne hrăneşte ţara noastră. Nu: ce vină poate să aibă ţara ?

JOI 18 AUGUST

Noutăţi din California: benthoscopul lui Otis Berton a coborît la 1370 m ; « Numeroşi peşti din adîncuri a căror luminozitate era orbitoare . . . Se plîngea de frigul care domnea în benthoscop ». Mi se pare că atunci cînd zicem că iubim marea noi iubim de fapt numai pielea mării.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

DUMINICĂ 28 AUGUST

Citesc prefața lui Gide la Anthologie de la poésie française *(Pléiade). Prefață melancolică, scrisă înainte de război, cu un post-scriptum din aprilie 1947. Nu seamănă deloc cu imaginea cu care ne-a obișnuit Gide. Nu că n-ar avea dreptate, cînd vorbește despre uitarea în care cad operele noastre și despre « întoarcerea în haos ». Ești doar stupefiat că el descoperă aceste lucruri abia astăzi. Aș fi preferat vivacitatea pe care am resimțit-o îndărătul lucrurilor « trăite » ale Thezeului său. El scrie:* Acestea toate (sistemul poetic de odinioară) nu mai au nici un rost din clipa cînd numai clipa contează și viitorul nu mai există. Eu scriam, înainte de război : « nu voi cîștiga procesul decît în apel », sau « Scriu pentru a fi *recitit* » — *și aceasta nu mai înseamnă nimic din moment ce nu mai există* apel, și nu mai e vorba de a reciti ceva ». *Fraze melancolice de toamnă ; ce tristă e descurajarea lui. Traversăm timpuri dificile, perioadă de tranziție.*

Cu experiența pe care o avem, care dintre noi ar putea să creadă că operele lui vor trăi veșnic? Sentimentul nu este nou. L-am resimțit în anii dintre cele două războaie ; nu e surprinzător că-l resimțim și mai intens astăzi. Și ne-ar surprinde dacă situația ar deveni și mai rea. Odată ce suntem uitați, înseamnă că noi ne-am luat partea — « cine va socoti pentru noi decizia uitării? » Dar tu vorbești ca Gide, în legătură cu abolirea vechiului sistem de versificație franceză; aceasta mi se pare că nu face decît să coboare problema; ca și cînd ai zice că lumea se năruie pentru că nu se mai scriu opere ca cele ale lui Gluck, care-mi plac în mod deosebit. (Antologie care se termină cu Madame Pozzi și Raymond Radiguet, ignoră pe Claudel și Saint-John Perse. Un singur fragment din acesta din urmă, pentru a încheia post-scriptum-ul). Problema nu e să te întrebi dacă « e vorba de a fi recitit », ci să-ți spui că vei scrie orice s-ar întîmpla, pentru a păstra viu lucrul care exprimă faptul de a fi viu. Și toate acestea îmi arată deosebirea dintre un mare om al unui mare continent literar și unul mai mic care s-a desvoltat într-un colț izolat al pămîntului, și unde e greu să trăiești, unul care s-a obișnuit să nu aștepte nici o recompensă, — obișnuit «să arunce sticle în mare.»

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

așezarea metamorfozîndu-se sub ochii mei, în timp ce Seferis mă trăgea după el din loc în loc, ca pe o meduză electrizată, amestecînd în aceeași rapsodie ierburi, flori, tufișuri, stînci, argile, pante, mușuroaie, golfulețe, strîmtori. Tot ce privea era grec în măsura în care-i rămăsese necunoscut în timpul cît nu-și părăsise țara. Se uita la un promontoriu și citea în el istoria mezilor, a perșilor, a dorienilor, a cretanilor, a atlanților. Putea să citească acum și fragmente din poemul pe care dorea să-l scrie cînd se va întoarce acasă, continuînd să mă hărțuie cu întrebări despre Lumea Nouă. Era atras de caracterul de oracol sybilin a tot ce-i cădea sub ochi. Avea un mod de a a-și proiecta privirile în viitor sau trecut, de a face să ne întoarcă asupra lui însuși obiectul contemplației sale, ca să-i scoată în relief multiplele-i aspecte. Cînd amintea de o persoană, de un lucru, de o experiență, le «mîngîia» cu vorba. Uneori, îmi lăsa impresia unui mistreț care-și zdrobea colții în asalturi furioase, împovărate de iubire și extaz. Exista în vocea lui ceva dureros, ca și cum obiectul iubirii sale, Grecia adorată, i-ar fi fost mutilată cu stîngăcie și fără s-o știe, cu niște note ascuțite și stridente. Pasărea-cîntătoare, asiaticul cu graiul ca mierea se văzuse doborît nu o dată de un fulger neașteptat. Poemele sale semănau din ce în ce mai mult cu pietre prețioase, mai compacte, mai dense, scînteietoare și revelatoare. Mlădierea sa firească răspundea legilor cosmice ale unei lumi curbe și finite. Încetaseră să țîșnească în toate sensurile: versurile lui imitau mișcarea rotitoare a îmbrățișării. Poetul universal începea să se maturizeze, datorită forței de înrădăcinare pasionată în solul poporului său. Pretutindeni unde există viață în arta grecească de azi, viața are drept temelie faimosul gest al lui Anteu, o pasiune care se transmite din inimă pînă în vîrful picioarelor, transformînd trupul în arborele unei viguroase frumuseți. Altă dovadă concretă a unei asemenea transmutații culturale este opera uriașă de valorificare ce este în curs, de la un capăt la altul al țării.

... Adevăratele mele convorbiri cu Seferides au început sub înalta verandă a lui Amarousian, cînd, luîndu-mă de braț, m-a obligat să mă plimb cu el în amurgul ce se așternea. De fiecare dată cînd l-am întîlnit, m-a întîmpinat cu ce avea mai bun sufletește, mi-a întins brațele cu afecțiune, cu tandrețe. L-am vizitat acasă; la fel: deschidea toate porțile, toate ferestrele care-i duceau la inimă. De obicei, își punea pălăria și mă însoțea pînă la hotel. Nu era numai o bunăcuviință, ci un gest de prietenie, o demonstrație a fidelității amiciției sale. O virtute rară printre oamenii de astăzi, ceea ce face să nu-l uit pe Seferides, nici pe ceilalți prieteni greci ai mei. La fel cum nu voi uita curînd pe sora sa Ioana, nici pe celelalte femei pe care le-am întîlnit în Grecia; pentru tot ce aveau mîndru în înfățișarea lor. Virtute care nu se întîlnește aproape niciodată la femeia modernă. Aidoma prieteniei calde a bărbaților, această virtute este împărtășită de femei la diverse intensități, fiind echivalentul, sau, aș spune, calitatea umană corespunzătoare — care merge mînă în mînă cu celestul caracter al luminii. Ar trebui să fii o broască rîioasă sau un melc ca să rămîi insensibil la o asemenea adiere de lumină — ca din ceruri — a sufletului omenesc. Oriunde te-ai duce în Grecia, oamenii se dăruiesc sufletește ca florile. Cinicii vor spune că așa se întîmplă deoarece Grecia este o țară mică, fiindcă locuitorii ei sînt avizi să-și cultive vizitatorii etc. Nu cred nimic. Am vizitat alte țări mici, care mi-au lăsat o impresie exact contrară. Și cum am mai spus-o: Grecia nu este o țară mică. Este de o impresionantă imensitate. Nici o țară pe care am vizitat-o nu mi-a lăsat o asemenea impresie de mărime. Frontierele unei țări nu se măsoară neapărat în kilometri. Într-un mod care depășește înțelegerea compatrioților mei, Grecia este infinit mai vastă decît Statele Unite.

În românește de ALEXANDRU BACIU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

așezarea metamorfozîndu-se sub ochii mei, în timp ce Seferis mă trăgea după el din loc în loc, ca pe o meduză electrizată, amestecînd în aceeași rapsodie ierburi, flori, tufișuri, stînci, argile, pante, mușuroaie, golfulețe, strîmtori. Tot ce privea era grec în măsura în care-i rămăsese necunoscut în timpul cît nu-și părăsise țara. Se uita la un promontoriu și citea în el istoria mezilor, a perșilor, a dorienilor, a cretanilor, a atlanților. Putea să citească acum și fragmente din poemul pe care dorea să-l scrie cînd se va întoarce acasă, continuînd să mă hărțuie cu întrebări despre Lumea Nouă. Era atras de caracterul de oracol sybilin a tot ce-i cădea sub ochi. Avea un mod de a a-și proiecta privirile în viitor sau trecut, de a face să ne întoarcă asupra lui însuși obiectul contemplației sale, ca să-i scoată în relief multiplele-i aspecte. Cînd amintea de o persoană, de un lucru, de o experiență, le «mîngîia» cu vorba. Uneori, îmi lăsa impresia unui mistreț care-și zdrobea colții în asalturi furioase, împovărate de iubire și extaz. Exista în vocea lui ceva dureros, ca și cum obiectul iubirii sale, Grecia adorată, i-ar fi fost mutilată cu stîngăcie și fără s-o știe, cu niște note ascuțite și stridente. Pasărea-cîntătoare, asiaticul cu graiul ca mierea se văzuse doborît nu o dată de un fulger neașteptat. Poemele sale semănau din ce în ce mai mult cu pietre prețioase, mai compacte, mai dense, scînteietoare și revelatoare. Mlădierea sa firească răspundea legilor cosmice ale unei lumi curbe și finite. Încetaseră să țîșnească în toate sensurile: versurile lui imitau mișcarea rotitoare a îmbrățișării. Poetul universal începea să se maturizeze, datorită forței de înrădăcinare pasionată în solul poporului său. Pretutindeni unde există viață în arta grecească de azi, viața are drept temelie faimosul gest al lui Anteu, o pasiune care se transmite din inimă pînă în vîrful picioarelor, transformînd trupul în arborele unei viguroase frumuseți. Altă dovadă concretă a unei asemenea transmutații culturale este opera uriașă de valorificare ce este în curs, de la un capăt la altul al țării.

... Adevăratele mele convorbiri cu Seferides au început sub înalta verandă a lui Amarousian, cînd, luîndu-mă de braț, m-a obligat să mă plimb cu el în amurgul ce se așternea. De fiecare dată cînd l-am întîlnit, m-a întîmpinat cu ce avea mai bun sufletește, mi-a întins brațele cu afecțiune, cu tandrețe. L-am vizitat acasă; la fel: deschidea toate porțile, toate ferestrele care-i duceau la inimă. De obicei, își punea pălăria și mă însoțea pînă la hotel. Nu era numai o bunăcuviință, ci un gest de prietenie, o demonstrație a fidelității amiciției sale. O virtute rară printre oamenii de astăzi, ceea ce face să nu-l uit pe Seferides, nici pe ceilalți prieteni greci ai mei. La fel cum nu voi uita curînd pe sora sa Ioana, nici pe celelalte femei pe care le-am întîlnit în Grecia; pentru tot ce aveau mîndru în înfățișarea lor. Virtute care nu se întîlnește aproape niciodată la femeia modernă. Aidoma prieteniei calde a bărbaților, această virtute este împărtășită de femei la diverse intensități, fiind echivalentul, sau, aș spune, calitatea umană corespunzătoare — care merge mînă în mînă cu celestul caracter al luminii. Ar trebui să fii o broască rîioasă sau un melc ca să rămîi insensibil la o asemenea adiere de lumină — ca din ceruri — a sufletului omenesc. Oriunde te-ai duce în Grecia, oamenii se dăruiesc sufletește ca florile. Cinicii vor spune că așa se întîmplă deoarece Grecia este o țară mică, fiindcă locuitorii ei sînt avizi să-și cultive vizitatorii etc. Nu cred nimic. Am vizitat alte țări mici, care mi-au lăsat o impresie exact contrară. Și cum am mai spus-o: Grecia nu este o țară mică. Este de o impresionantă imensitate. Nici o țară pe care am vizitat-o nu mi-a lăsat o asemenea impresie de mărime. Frontierele unei țări nu se măsoară neapărat în kilometri. Într-un mod care depășește înțelegerea compatrioților mei, Grecia este infinit mai vastă decît Statele Unite.

În românește de ALEXANDRU BACIU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LORAND GASPAR

SEFERIS: «...eu voiam să ating precizia»

Cu neputință de a scrie o «Introducere la Gheorghios Seferis», și de altfel ce altă introducere pentru un poet decît aceea de a-l citi? Tot ce pot să fac e să vă conduc la Atena, în strada Agras, în această casă dată cu var, în această cameră în care se află un fel de birou, cărți, cîteva tablouri naive și o mare fereastră cu geamuri care dă spre «mica grădină de zece pași», cu plopul ei ale cărui frunze, cînd e lună plină, desenează «cu pași negri pe zidul alb». Veți observa imediat cîteva gorgone, desenate, sculptate de prizonieri. Gorgona pe care o veți regăsi în poezii este aceea care oprește vasele strigînd căpitanului: «Regele Alexandru mai trăiește?» Dacă vreodată căpitanul răspunde: «Nu, a murit», ea scufundă vasul.

Vorbim, tăcem. Privim o pată de lumină pe pămînt. Maro ne aduce o cafea «metrio». Iau în mîini un fel de păpușă înjghebată din acele bucăți de lemn adesea stranii, lucrate de mare, care se găsesc pe plajă. Îi place să «bricoleze». «Știi, la fel e și cu limba. Așa cum îmi place să fac diverse lucruri cu mîinile, îmi place să formez, să modelez limba asemeni unui artizan».

Tocmai citisem eseul lui despre Kavafis și sunt încă intrigat de acea atracție-repulsie care se simte la fel față de poetul din Alexandria. Încerc să fac pe psihanalistul. «Știi, psihanaliștii au făcut o mulțime de analize foarte bune despre Kavafis. Dar eu aș fi preferat un horoscop bun». Apoi îmi vorbește despre Eliot, despre Saint-John Perse, și despre atîția alții pe care i-a cunoscut sau numai întîlnit. Aceste întîlniri parcă au întotdeuna culori variate, însoțite de povești vesele sau grave, de fraze vioaie, uimite, gînditoare sau sumbre. În legătură cu Perse, îmi amintesc de o poveste pe care acesta i-a spus-o despre Borges. Borges deja orb îl primește la Bibliotecă. Îi roagă să-l urmeze, îl conduce pe culoare, prin galerii, apoi pe o scară în spirală care dă pe acoperiș. Acolo cîțiva muncitori lucrau. Borges se apropie de o ferăstruică, ridică geamul și spune: «Veniți să vedeți». Stupefacția lui Perse: în camera spre care dă ferăstruica, surprinsă de lumina bruscă, o veche scăldătoare în mijlocul unui morman de moloz. Dar ceea ce-mi place îndeosebi e să fac împreună cu el lungi călătorii (în care nu ajungem niciodată la țintă) de-alungul mileniilor care adăpostesc sufletul grec. Ceea ce școala a reușit atît de bine să compartimenteze în mine, această nespus de faimoasă antichitate greacă, apoi celălalt pavaj enorm care este Bizanțul, apoi fără nici o tranziție această țară mică în care o zgomotoasă publicitate ne invită să ne petrecem vacanțele și să vizităm ruinele sau să descoperim farmecul frust al unor insule pe care ne grăbim să le transformăm în «Club Méditerranée»; toate acestea redevin un corp viu care îi schimbă aspectul și expresia pentru că e într-adevăr viu. Și la fel e și limba pe care școala ne-a impus-o ca fiind moartă și care, la rîndul ei, își permitea să trăiască, adică să se formeze și să se transforme. «Ea poartă amprentele gesturilor și atitudinilor repetate de-alungul vîrstelor pînă în zilele noastre», spune Ghior-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ghios. L-am ascultat adeseori cum vorbea cu șoferii de taxi și cu țăranii. Aveam tot timpul sentimentul că pipăia această limbă vorbită așa cum pipăi o pietricică sau un fruct. Stătea la pîndă după expresii, după imagini care veneau de foarte departe, încă de pe timpul lui Homer sau al evangheliștilor care se exprimau în limba vorbită pentru că doreau să fie înțeleși imediat de către un număr cît mai mare de oameni.

Și totodată la pîndă după orice tradiție orală. Astfel, la Delphi, un sătean i-a spus lîngă izvorul Castaliei: « Platanii de-acolo i-a plantat Agamemnon însuși ». — « Agamemnon? » întrebă Ghiorghios uluit și încîntat. Săteanul aruncă o privire condescendentă asupra acestui ignar care i se nimerise în drum. « Bine înțeles că Agamemnon, zise el, cine altul ai vrea să fie ».

De pe terasa casei din strada Agras puteți să vedeți Acropole și Lycabetul. Într-o zi ne vom duce să vedem Parthenonul și am să vă arăt micul muzeu de pe Acropole unde-i plăcea adesea să revină. O să oprim în fața Corei cu fața rotundă de țărancă încrezătoare, aceea care poartă cu mîndrie vechiul peplu dorian. Dar poate că preferați moda ioniană a Corei din Chios cu ochii migdalați, cu chitonul plisat mărunt și colorat în verde-bleu și roșu spălăcit; sau pe vecina ei mai rafinată și mai clasică, frumusețe severă care iese de la un un coafor din strada Faubourgului Saint Honoré. Iar Ghiorghios ne va zice: « Statuile nu sunt ruine, ruinele suntem noi ».

... Apoi ne vom duce la Delphi, poate în luna mai, cînd printre pietre explodează nalbele și macii. Și înainte de a ajunge la Delphi, puțin după Livadia, am să vă arăt o răscruce. O răscruce pe unde turiștii trec fără să remarce nimic. Nici o tăbliță indicatoare, nici o inscripție. Atunci, cum să știe că aici, pe acest modest drum de țară, se încrucișează și cărările istoriei și cele ale vieții noastre emotive, cele ale subconștientului nostru. Aici, Laios și Oedip au schimbat cuvinte aspre, aici Laios și-a găsit moartea de mîna acestui fiu pe care-l ceruse Pythiei.

Delphi, sanctuarul, Pythia. Pytho înseamnă *eu putrezesc*. Apollo a ucis îngrozitorul balaur din întunecimile subterane, numit Python, și l-a lăsat să putrezească acolo. « Bun pămînt de răsad, îmi spune Ghioghios, ca să rodească marile virtuți ale lui Apollo: verbul profetic, armonia și lumina ». Iar despre Oedip: « Poate că noi suntem mai preocupați de definițiile și de simbolurile care se învîrtesc în jurul lui Oedip decît erau cei vechi de rîgîielile Pythiei ». O tăcere, și apoi adaugă: «Oedip nu mai e, nici Pythia. ci doar un « complex ». Cum e mai bine? Nu se știe ».

În susul satului, nu departe de stadiu, trecem prin fața casei lui Sikelianos. Casa e pe jumătate în ruină, în fața ei se află un bust în stil realist socialist. Îl întreb despre poetul din Delphi, Anghelos — cum îl spuneau oamenii din sat. « Un mare poet și un om la fel de mare. Poate că lui îi datorez reacția mea împotriva unei anumite retorici. În greceşte, noi aveam prea multe culori, eu voiam să ating precizia. A propos de culoare, într-o zi (știi că a avut o lungă și dureroasă boală), deci, într-o zi, l-a cuprins un fel de leșin, un colaps — cum spuneți voi. M-am dus să mă interesez de starea lui. Mi-a zis: « Am avut o experiență formidabilă. Am văzut obscuritatea absolută. Era foarte frumos ». « Era un om ciudat. Apollo, Dionysos și Crist cohabitau în el ».

Ultimul lucru pe care mi l-a citit era un scurt text în franțuzește scris pentru centenarul nașterii lui Marcel Proust. E vorba acolo de Arca lui Noe și de acea celulă de închisoare în care prietenul său Pavlos Zannas lucra la prima traducere integrală în greacă a romanului *A la recherche du temps perdu*. N-aveam să-l mai revăd.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ODYSSEUS ELYTIS

Nu există modalitate mai ușoară de a condamna un poet decît aceea de a-l numi «poet al poeților», și lucrul acesta i s-a întîmplat atît de des lui Odysseus Elytis încît e timpul să insistăm asupra accesibilității operei lui, asupra acordului și deschiderii ei către noi. Limba lui e atît de aleasă, registrul metaforei atît de larg, încît tălmăcirea lui a însemnat o sarcină grea pentru traducători. Are un duh romantic și liric care se desfășoară într-o senzualitate intelectuală completă: stîncile, insulele, azurul hellespontic, vînturile, sînt deopotrivă «reale» și «semne» în sensul alchimic al cuvîntului. Prin ele își exercită vraja, și vraja lui e esențial grecească. Folosind metodele cele mai moderne în ce privește tehnica, a demonstrat în același timp faptul că, fundamental vorbind, poezia nu e doar artă sau talent, ci mai degrabă act de divinație. Poeziile lui sînt sortilegii și ele cheamă acea lume helenă care a obsedat și continuă să obsedeze conștiința europeană prin sugestiile ei despre o perfecțiune întotdeauna posibilă. Poetul grec își îndreaptă inima și arta direct către sublim — nimic în afară de asta. Iată de ce vibrăm cu entuziasm și uimire cînd vedem un poet ca Elytis urmînd aceeași cale cu anticii, și în momentele lui de izbîndă, unindu-și cu ei puterile pentru a rosti eternele valori mediteraneene ale țării și limbii lui.

LAWRENCE DURRELL

În românește de ION BRAD

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

RODIUL NEBUN

Poftă matinală de-a pune
întrebări *à perdre haleine.*

În aceste curți copleșite de alb, unde bate vîntul de sud
Șuierînd prin cămări arcuite, spuneți-mi, este rodiul nebun
Cel înfiorat în lumină, risipind rîsul lui roditor
Cu pizmuiri de vînt și de șoapte, spuneți-mi, este rodiul nebun
Ce se zbate-n frunzișurile nou născute în zori
Desvăluind înaltului toate culorile cu fiori de triumf?

Cînd pe cîmpiile abia trezite, fetele goale
Cu mîinile albe adună trifoiul,
Reintoarse din depărtările somnului, spuneți-mi, este rodiul nebun
Ce le pune, inconștient, în verzile coșuri luminile,
Ce umple de triluri numele lor, spuneți-mi,
Este rodiul nebun în război cu norii din lume?

Ziua ce, de invidie, se-mpodobește cu șapte feluri de aripi
Înconjurînd soarele veșnic cu o mie de prizme
Toate-orbitoare, spuneți-mi, este rodiul nebun
Cel care-nvîlvoră coama cu sute de biciuri în goană,
Nicicînd întristat, nicicînd plîngăreț, spuneți-mi, este rodiul nebun
În gura mare strigînd speranța ce încă răsare?

Spuneți-mi, este rodiul nebun cel ce salută pînă departe
Scuturîndu-și batista frunzelor de foc răcoros,
O mare gata să nască vapoare o mie sau două,
Cu valuri ce pleacă de-o mie sau două de ori
Spre țărmuri nebănuite, spuneți-mi, este rodiul nebun
Ce face să scîrțîie toate-armăturile cerului limpede?

Ciorchinul albastru-al înaltului care se-aprinde
Mîndru, plin de primejdii, spuneți-mi, este rodiul nebun
Cel cu lumina ce sparge în mijlocul lumii vremea rea a demonului
Și-ntinde pînă la margini basmaua zilei precum gălbenușul de ou
Brodate cu cintece însămînțate, spuneți-mi, este rodiul nebun
Cel care-n grabă descheie caldele zilei mătăsuri?

În rochii de-aprilie și-n greeri de mijloc de august,
Spuneți-mi, cel ce se joacă, cel ce se mînie, cel ce ia mințile
Scuturînd întunecimile rele, negre-ale spaimei,
În pieptul soarelui săgetînd păsările amețitoare,
Spuneți-mi, este rodiul nebun, cel care-n pieptul lucrurilor aripi deschide,
În pieptul visărilor noastre profunde, este rodiul nebun?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DARUL, O POEZIE DE ARGINT

Știu că toate astea sînt nimicuri și că limba
ce-o vorbesc n-are alfabet

De vreme ce și soarele și valurile sînt o scriere
silabică pe care-o descifrezi doar pe vreme
de tristețe și de exil

Și patria o frescă de succesive straturi de
neamuri vălmășite pe care de se-ntîmplă
să-ncepi s-o reconstitui ajungi îndată la-nchisoare
și socoteală dai unor puteri streine prin
mijlocirea celor de aici

Așa cum se întîmplă cu nenorocirile

Totuși să ne-nchipuim că pe-un tăpșan de vremuri
vechi ce s-ar putea afla chiar într-un bloc
încep copiii să se joace

Și că acela care pierde după regula jocului
e obligat

Un adevăr să spună celorlalți astfel
că la sfîrșit toți țin în mînă

Ca dar o poezie de argint.

MONOGRAMA
(fragmente)

III

Așa vorbesc despre tine și despre mine

Pentru că te iubesc și știu, în iubire,
Să intru ca Luna plină
De pretutindeni, pentru piciorul tău mic în cearceafuri fără sfîrșit,
Știu desfrunzi iasomia — am și puterea
Să suflu, să te duc adormită
Prin trecători bătute de lună și tainice arcade-ale mării
Prin arbori hipnotizați cu păianjeni de-argint.

Valurile-au auzit de tine
Cum știi să mîngîi, cum săruți

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În șoaptă cum spui « ce » și « cum »
În jurul gîtului ca-ntr-un golf
Mereu noi, lumină și umbră.

Mereu tu ești steaua și eu corabia întunecată
Mereu tu limanul și eu felinarul din dreapta,
Docul cel ud și lumina pe vîsle.
Acolo sus la casa cu viță
Suspendați trandafirii, apa ce răcorește,
Tu totdeauna statuie de piatră și eu umbra în creștere,
Obloanul pe jumătate deschis, eu vîntul care-l deschide
Pentru că te iubesc și te iubesc
Mereu tu ești moneda și eu adorația ce-o pune-n valoare:

Atît face noaptea, atît vuietu-n vînt,
Atît picătura-n văzduh, tăcerea atît,
În jur doar Thalassa tiranică
Arcada de stele a cerului,
Atît respirația ta cea mai ușoară.

Nimic altceva nu mai am
Între patru pereți, tavan și podea,
Decît să te strig și vocea mea singură să mă izbească
Să te adulmec și să mă-nfurie oamenii
Pentru că tot ce-i necercetat și adus din streini
Nu suferă oamenii și-i prea devreme, m-auzi,
E încă devreme, în lumea asta, iubito,

Să vorbesc despre tine și despre mine.

IV

E încă devreme în lumea asta, m-auzi,
Monștrii n-au fost domesticiți, m-auzi,
Sîngele meu pierdut și tăiosul, m-auzi,
Cuțit
E ca un berbec care fuge prin ceruri
Rupînd crengile stelelor, m-auzi,
Sînt eu, m-auzi,
Te iubesc, m-auzi,
Te string și te-alung, te îmbrac
Cu rochia albă de mireasă-a Ofeliei, m-auzi,
Unde mă lași, unde te duci și cine, m-auzi,
Mîna-ți înaltă deasupra calamităților?

Uriașe liane și lava vulcanilor,
O zi va veni, m-auzi,
Cînd o să ne-ngroape, iar anii cu miile, m-auzi,
Ne vor preface în roci lucitoare, m-auzi,
Să strălucească pe ele lipsa de milă, m-auzi,
A oamenilor

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Şi-o să ne-asvîrle în mii de bucăţi, m-auzi,
În ape una cu una, m-auzi,
Îmi număr pietrele-amare-ale mării, m-auzi,
Şi templu imens este Timpul, m-auzi,
În care, uneori, figurile lor, m-auzi,
Ale Zeilor,
Într-adevăr lăcrimează, m-auzi,
Clopotele înalte deschid, m-auzi,
O trecere pentru mine adîncă,
Îngeri aşteaptă cu luminări şi cu psalmi mortuari,
Nicăieri nu mă duc, m-auzi,
Ori niciunul, ori amîndoi împreună, m-auzi ?
Această floare a cataclismului şi, m-auzi,
A iubirii
Pentru totdeauna am tăiat-o, m-auzi,
Nu-i chip să-nflorească altfel, m-auzi.
Nu e ţărîna, nici aerul nu-i
Aceleaşi atinse de noi, m-auzi ?

Nici un grădinar nu s-a-nvrednicit în alte vremuri, m-auzi,
După-atîta iarnă şi viscole-atîtea, m-auzi,
Să scuture-o floare, doar noi, m-auzi,
În mijlocul mării
Din vrerea dragostei numai, m-auzi,
O insulă am înălţat, m-auzi,
Cu peşteri, cu capuri de stînci, cu-nflorite prăpăstii,
Ascultă, ascultă,
Apelor cine vorbeşte şi cine plînge — auzi ?
Cine pe cine caută şi cine strigă — auzi ?
Eu sînt cel care strigă, cel care plînge, m-auzi,
Te iubesc, te iubesc, m-auzi ?

LACONIC

Dorul morţii m-a ars într-atît, că strălucirea mea
s-a întors către soare.

El mă trimite acum în ideala compunere
a pietrei şi a văzduhului;

Deci, sînt acela pe care îl căutam.

O, vară de lînă, toamnă cuminte,

Iarnă mult prea subţire,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Viața-și depune obolul în frunza măslinului

Și prin noaptea celor fără de minte, cu o
fărîmă de greer cîștigă din nou rînduiala
normală a Nesperatului.

AUTOPSIE

Deci, s-a găsit că-n frunzele inimii sale
și-a picurat aurul floarea soarelui.

Și fiindcă de-atîtea ori a stat de veghe, pe lîngă
un candelabru, așteptînd zorile,
rărunchii i-au fost atacați de-o pîrjolire
ciudată.

Mai jos, sub piele, se vede linia albastră a
orizontului colorată intens, și urme de
albastru în sînge.

Glasul păsărilor, pe care el pe de rost
le învățase, în orele marii singurătăți,
s-au revăzut, pe cît pare, cu toate,
pînă-ntr-atît, că nu mai era cu putință
să intre la mare-adîncime cuțitul.

Poate intenția a fost îndeajuns pentru Răul

Pe care-l văzură — e clar — în atitudinea
îngrozitoare-a nevinovatului. Ochii săi deschiși,
mîndri, și toată pădurea puteau să miște
încă pe retina fără prihană.
În creer, nimic, decît doar un fel de
ecou de cer spulberat.

Și numai într-un colț al urechii din
stînga aflară puțin nisip, fin
și subțire, ca-ntr-o cochilie. Ceea
ce-nseamnă că-adeseori singur umbla
pe lîngă mare, singur de tot, cu dorul
iubirii și vuietul vîntului.

Cît despre-aceste fărîme de foc, pe semnele lui
bărbătești, înseamnă că el se ducea-ntr-adevăr
cu mult înainte de ceasul sfîrșitului să
înflorească un trup de femeie.

De timpuriu vom avea roadele-n anul acesta!

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ODYSSEUS ELYTIS

Spre un lirism al metafizicii solare

Eu și generația mea — și aici îl includ pe Seferis — am încercat să găsim adevărata față a Greciei. Era nevoie de asta, pentru că pînă atunci adevărata față a Greciei fusese înfățișată așa cum o vedeau europenii. Ca să realizăm asta a trebuit să distrugem tradiția raționalismului care apăsa greu asupra lumii occidentale. De aici și farmecul deosebit pe care l-a exercitat suprarealismul asupra noastră, în momentul în care a apărut pe arena literară. Nu pot accepta multe dintre aspectele suprarealismului, ca de exemplu aspectul său paradoxal, dogma dicteului automat; dar suprarealismul a curățat terenul ce ne stătea în față dîndu-ne posibilitatea să ne legăm organic de pămîntul nostru și să privim realitatea greacă fără prejudecățile care domneau încă din Renaștere. Lumea occidentală vede totdeauna Grecia prin imaginea creată de Renaștere. Dar imaginea aceasta nu e reală.

(. . .)Suprarealismul ne-a stimulat și prin marea importanță ce o dădea simțurilor noastre. Totul era văzut prin prisma simțurilor. Și eu am adus în poezie o metodă de cunoaștere a lumii prin simțuri. Vechii greci, bineînțeles, făceau același lucru, cu excepția faptului că nu aveau noțiunea sanctității care a apărut odată cu creștinismul. Am încercat să armonizez acești doi termeni, adică atunci cînd mă refer la lucrurile cele mai senzuale, le concep în stare de puritate și sfințenie. (. . .) Grecia reprezintă pentru mine anumite valori și elemente care pot îmbogăți spiritele universale de oriunde. Fiind grec, încerc să prezint tocmai aceste valori la un nivel universal. Nu mă îndeamnă să fac asta o înclinație naționalistă. Ca să vă fac să înțelegeți mai bine am emis o teorie a analogiilor. În cartea mea intitulată *Cartea deschisă* este un eseu despre Picasso scris în franceză. Vorbesc acolo despre analogii. Prin «analogie» înțeleg aici că de exemplu o linie pe care o trage un pictor nu e limitată la ea însăși ci are o analogie în lumea valorilor spirituale. Vederea munților de o formă sau alta trebuie să aibă un efect asupra spiritului uman, trebuie să aibă răsunetul ei analogic. Odată acceptată această teorie, vă veți putea da seama că dragostea mea pentru peisajul grec nu e o formă de naționalism, ci mai degrabă un efort de transpunere. Un mare arhitect francez zicea despre conturul munților din lîngă Atena că e reluat în frontonul Parthenonului. Iată o analogie perfectă !

Dacă deseori am fost numit un poet al bucuriei și optimismului, în parte e răspunzătoare teoria mea asupra analogiilor. Cred că poezia la un anumit nivel de realizare nu e nici optimistă nici pesimistă. Mai degrabă o a treia stare de spirit, unde cele opuse încetează să mai existe. Nu mai există lucruri opuse dincolo de un anumit nivel de elevație. O astfel de poezie e ca natura însăși, care nu e nici bună, nici rea, nici frumoasă, nici urîtă ; pur și simplu este. O asemenea poezie nu mai e obiectul distincțiilor obișnuite.

Acum aș dori să spun cîte ceva despre problema limbii. Eu cred că limba greacă nu întreține acea atitudine asupra vieții numită de francezi *maudite*. O « poésie maudite » nu e acceptată de limba greacă. Asta e greu de explicat. Încerc s-o fac în *Cartea deschisă*. E greu totuși și pentru cititorii greci să-i prindă sensul. Pe scurt, cred că orice limbă pune în lumină un anumit conținut. Mi se pare , chiar în momentul de față trecem printr-o perioadă care are o atitudine diferită față de limbă, o ati-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ODYSSEUS ELYTIS

Spre un lirism al metafizicii solare

Eu și generația mea — și aici îl includ pe Seferis — am încercat să găsim adevărata față a Greciei. Era nevoie de asta, pentru că pînă atunci adevărata față a Greciei fusese înfățișată așa cum o vedeau europenii. Ca să realizăm asta a trebuit să distrugem tradiția raționalismului care apăsa greu asupra lumii occidentale. De aici și farmecul deosebit pe care l-a exercitat suprarealismul asupra noastră, în momentul în care a apărut pe arena literară. Nu pot accepta multe dintre aspectele suprarealismului, ca de exemplu aspectul său paradoxal, dogma dicteului automat; dar suprarealismul a curățat terenul ce ne stătea în față dîndu-ne posibilitatea să ne legăm organic de pămîntul nostru și să privim realitatea greacă fără prejudecățile care domneau încă din Renaștere. Lumea occidentală vede totdeauna Grecia prin imaginea creată de Renaștere. Dar imaginea aceasta nu e reală.

(. . .)Suprarealismul ne-a stimulat și prin marea importanță ce o dădea simțurilor noastre. Totul era văzut prin prisma simțurilor. Și eu am adus în poezie o metodă de cunoaștere a lumii prin simțuri. Vechii greci, bineînțeles, făceau același lucru, cu excepția faptului că nu aveau noțiunea sanctității care a apărut odată cu creștinismul. Am încercat să armonizez acești doi termeni, adică atunci cînd mă refer la lucrurile cele mai senzuale, le concep în stare de puritate și sfințenie. (. . .) Grecia reprezintă pentru mine anumite valori și elemente care pot îmbogăți spiritele universale de oriunde. Fiind grec, încerc să prezint tocmai aceste valori la un nivel universal. Nu mă îndeamnă să fac asta o înclinație naționalistă. Ca să vă fac să înțelegeți mai bine am emis o teorie a analogiilor. În cartea mea intitulată *Cartea deschisă* este un eseu despre Picasso scris în franceză. Vorbesc acolo despre analogii. Prin « analogie » înțeleg aici că de exemplu o linie pe care o trage un pictor nu e limitată la ea însăși ci are o analogie în lumea valorilor spirituale. Vederea munților de o formă sau alta trebuie să aibă un efect asupra spiritului uman, trebuie să aibă răsunetul ei analogic. Odată acceptată această teorie, vă veți putea da seama că dragostea mea pentru peisajul grec nu e o formă de naționalism, ci mai degrabă un efort de transpunere. Un mare arhitect francez zicea despre conturul munților de lîngă Atena că e reluat în frontonul Parthenonului. Iată o analogie perfectă !

Dacă deseori am fost numit un poet al bucuriei și optimismului, în parte e răspunzătoare teoria mea asupra analogiilor. Cred că poezia la un anumit nivel de realizare nu e nici optimistă nici pesimistă. Mai degrabă o a treia stare de spirit, unde cele opuse încetează să mai existe. Nu mai există lucruri opuse dincolo de un anumit nivel de elevație. O astfel de poezie e ca natura însăși, care nu e nici bună, nici rea, nici frumoasă, nici urîtă ; pur și simplu este. O asemenea poezie nu mai e obiectul distincțiilor obișnuite.

Acum aș dori să spun cîte ceva despre problema limbii. Eu cred că limba greacă nu întreține acea atitudine asupra vieții numită de francezi *maudite*. O « poésie maudite » nu e acceptată de limba greacă. Asta e greu de explicat. Încerc s-o fac în *Cartea deschisă*. E greu totuși și pentru cititorii greci să-i prindă sensul. Pe scurt, cred că orice limbă pune în lumină un anumit conținut. Mi se pare , chiar în momentul de față trecem printr-o perioadă care are o atitudine diferită față de limbă, o ati-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tudine pe care o socot periculoasă. Limba e considerată tot mai mult ca fiind doar un mijloc de a transcrie, de a-ţi exprima anumite convingeri, de a comunica o stare de spirit. Totuşi adevărata poezie e o creaţie *dinlăuntrul* limbii şi nu *din afara* ei. Ideile se nasc în acelaşi timp cu expresia lor verbală. Ca atare, factorul limbă joacă un rol important. Repet: cred că fiecare limbă îl face pe un poet să exprime anume lucruri. Ar putea părea paradoxal; cu toate astea, limba greacă nu acceptă de exemplu expresionismul—adică exaltarea excesivă. Altfel vorbind, am ajuns la concluzia că nu mi-e îngăduit să hulesc viaţa. Limba greacă insistă asupa unei atitudini nobile în faţa fenomenului vieţii. Bineînţeles, interpretarea pe care v-o dau aici e personală şi poate să greşesc, dar eu aşa văd lucrurile.

Un alt aspect al limbii mai prezintă o dificultate. Cum v-am mai spus sînt unul dintre poeţii care lucrează dinlăuntrul limbii. Aceasta nu e o atitudine detaşată. Nu mă gîndesc la ceva pentru ca apoi să-l traduc în limbă. A scrie e întotdeauna o încercare şi de multe ori limba e cea care mă face să spun lucruri la care altfel nu m-aş fi gîndit. Am fost criticat pentru că am folosit anumite cuvinte rare. Dar *vreau* ca textul să fie cu totul original şi foarte departe de întrebuinţarea de fiecare zi a cuvintelor. Aş merge pînă acolo încît să spun că aş vrea ca ea să fie *opusă* întrebuinţării uzuale. Totdeauna tonul poeziei mele e oarecum elevat. Aşez cuvintele în aşa fel încît să le relev raritatea. După cum ştiţi, poezia scrisă după generaţia mea e cu totul diferită pentru că foloseşte limba străzii, şi se apropie de proză. Nu spun că aşa e mai bine sau mai rău. Tot ce pot spune în mod cinstit e că n-o înţeleg. Nu aceasta e concepţia mea despre poezie. De ce? Pentru că poetul e dator să năzuiască către ceva *care* e *pur*. (Am o poezie mai lungă, încă nepublicată, intitulată « Maria Neféli » (Maria Nor) unde fac o concesie acestei reguli. E o poezie ciudată. În ea vorbeşte o fată. Cuvintele ei sînt în stînga paginii şi reacţia poetului în dreapta. Nu e totuşi un dialog, ci două monologuri alături. Va fi prima mea poezie ce se desfăşoară într-un mediu urban).

Există vreo legătură între ideea mea de limbă aleasă în poezie şi preocuparea mea pentru sacru? Poate m-am gîndit în mod inconştient la ea. De fapt, e o veche tradiţie în Grecia. Îl am în vedere pe Solomos, un mare poet care din nefericire e necunoscut pentru că e intraductibil. Mă gîndesc apoi la Kálvos care a încercat să creeze efecte similare. În Franţa e filiaţiunea lui Mallarmé, al cărui vocabular este exact opus celui uzual. Chiar şi la Eluard găsim cuvinte pe care nu le-am fi gîndit să le punem alături. În toate aceste cazuri există un element de surpriză care incită mintea şi care îţi dă posibilitatea să vezi lumea dintr-un alt unghi.

Aş vrea să subliniez o chestiune. N-am folosit niciodată mituri antice aşa cum se obişnuieşte. Bineînţeles că e avantajos pentru un poet grec să folosească mituri antice pentru că astfel devine mai accesibil cititorilor străini. Un poet grec care vorbeşte de Antigona, Oedip etc. se află într-un spaţiu binecunoscut, prin figurile mitologice poate face comentarii asupra evenimentelor contemporane. Asta a făcut Sikelianós, şi mai mult decît toţi Seferis. În cazul lui Seferis era aproape firesc, pentru că el n-a fost influenţat doar de propria sa moştenire greacă ci şi de Eliot. Deasemeni Ritsos, mai ales în perioada lui cea mai recentă, foloseşte figuri din mitologie şi din tragedia greacă. Am protestat împotriva acestui lucru de multe ori, gîndindu-mă că totul e puţin prea facil,da, chiar şi în teatru. Mulţi francezi şi alţi scriitori europeni au adaptat mitul Electrei, printre altele. Pentru că pe mine mă interesa să găsesc izvorul lumii neo-greceşti, am păstrat mecanismul producerii miturilor dar nu şi figurile mitologice. Dar să explic. O poezie a mea se cheamă *Trupul Verii*. E ideea verii personificată de trupul unui tînăr. Într-una din primele mele poezii am o fată care se preface în portocală; într-o altă poezie, într-o dimineaţă, o fată se preface în rodiu. Acesta e mecanismul personificării pe care îl fo-

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

losesc aici, de producere a miturilor, dacă vreți, dar fără a evoca vreo figură mitologică anume.

În poezia mea sînt trei perioade. Nu mi-am aranjat în mod conștient așa cărțile. Numai după ce le-am scris am înțeles că va fi așa. În prima mea perioadă predomină natura și metamorfozele. (Stimulate de suprarealism, care credea totdeauna în metamorfoza lucrurilor.) În cea de a doua perioadă a mea, care include și «Axion Esti» există o mare luciditate istorică și morală, totuși fără pierderea viziunii lumii marcate de prima perioadă. Lumea a rămas aceeași pentru mine pînă în ziua de astăzi. Încerc totuși să-mi schimb expresia. Nu vreau să scriu la fel incontinuu, pentru că simt că mă repet. Vreau să găsesc noi forme, noi căi de exprimare.

Să fac o paranteză. Într-unul din eseurile din «Cartea deschisă» vorbesc de vremea cînd eram la Paris, în legătură strînsă cu René Char și într-o mai mică măsură cu Camus. Într-o zi mi s-a spus că voiau să publice o revistă intitulată «Empedocle», care urma să consiste din valori mediteraneene. Astfel de valori existau deja în opera amîndorura și am fost și eu rugat că colaborez. Urma să scriu într-un articol ideile pe care le dezvoltasem în discuțiile noastre. Așa am început să scriu un articol ce urma să poarte titlul: «Către un lirism al invenției arhitecturale și metafizicii solare». Revista s-a desființat, articolul n-a mai fost scris niciodată. Mi-a rămas totuși ideea. Cînd vorbesc de metafizică solară, înțeleg filosofia luminii. Și cum soarele a ocupat totdeauna în poezie un loc central, am numit-o filosofie «solară». Acestea toate caracterizează cea de-a treia perioadă din poezia mea, cel de-al treilea ciclu al meu, dacă vreți reprezentat prin volumul «Pomul luminii» și ce-a de-a paisprezecea frumusețe». (1971)

Noul meu poem «Maria Neféli» aparține celei de-a treia perioade. Am terminat prima versiune, dar nu sînt încă satisfăcut de ea, trebuie s-o refac. Are cam aceeași lungime cu «Axion Esti» dar are o structură și mai complexă decît aceasta. Îmi dau seama că pentru cititorul obișnuit planul care stă la baza poemului nu prezintă interes. Totuși eu, intenționat, am ridicat problemele ca pe urmă să le depășesc, ca să mă limitez, să mă oblig să operez între niște limite. Din această cauză vorbesc de «invenție arhitecturală». Explic și acest lucru în «Cartea deschisă». Nu ne-am putea, de exemplu, imagina catedrala de la Chartres pe insula Delos. Există întotdeauna această analogie între natură și limbă, atunci cînd ascultă de forme precise.

... Există în poezia mea un fel de meteorism, există fâpturi care tind să se urce sus în cer, să se ridice spre înălțime. Locotenentul al doilea în campania albaneză a murit, totuși se ridică; Constandinos Paleologos cade, întotdeauna se ridică din nou. Așa se întîmplă tot timpul în poezia mea.

Să ne mai întoarcem la intimitatea mea cu marea. Am o poezie în care zic că fata din nord e adusă de vîntul de nord. În aceeași poezie, și asta pare ciudat, zic «marea asta se va răzbuna într-o bună zi». La ce mă refer? Pentru mine marea e moștenitoarea tradiției grecești. Vîntul de nord vine de la Constantinopol, înțelegeți. Dar marea posedă toate valorile lumii egee, și pînă la urmă se va răzbuna. Lucrurile astea sînt greu de înțeles pentru cititor. Ar putea părea ciudat, dar în poezia mea spiritul ia în mod inevitabil forma unei fete, a unei tinere cu aripi. Lucrul ăsta se repetă.

În poezia mea există o căutare a Paradisului. Cînd zic «Paradis» nu am în vedere sensul creștin. E o altă lume cuprinsă în lumea noastră, și e vina noastră dacă n-o vedem. Am spus undeva că suferim de lipsa fericirii, din vina noastră, nu știm s-o găsim.

Pentru că marea înseamnă mult pentru mine, mă întrebați dacă-l cunosc pe Gaston Bachelard. Care sînt elementele mele preferate din cele patru? Sînt cu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

siguranță aerul și apa, pentru că ele predomină în poezia mea. După cum bine știți, nu pot să-mi reneg latura de insular și astfel și marea e prezentă. În alt loc în « Cartea deschisă » povestesc cum în tinerețe am călătorit pentru prima oară spre Sud către insula Santorini, în centrul Egeei. Aveam sentimentul că sînt un om care a moștenit toate aceste mări drept domenii personale. De mic copil am acest sentiment. Cînd am dat peste teoria Atlantidei, un fel de Paradis pierdut, ar fi putut fi Santorini — care a sărit în aer din cauza unui vulcan și s-a scufundat în mijlocul Egeei — am crezut-o. Chiar aici e Atlandida de care Platon vorbește ca de un Paradis. Da, găsesc chiar în adîncurile mării felul de Paradis pe care îl caut. În consecință apa poate fi elementul meu preferat. Totuși și aerul e foarte important atîta vreme cît există mereu în poezia mea acel meteorism, ceva care vrea în mod irezistibil să se ridice mai sus.

S-a spus că sînt un poet dionisiac, mai ales în primele poezii. Nu cred că e corect. Sînt pentru claritate. Așa cum scriam într-o poezie, « m-am robit clarității ». V-am spus că am o atitudine critică față de raționalismul european, sceptică față de clasicismul lui și am senzația că breșa deschisă de surprarealism a însemnat o adevărată eliberare a simțului și imaginației. S-ar mai putea concepe un clasicism, în spiritul suprarealismului? E oare asta o contradicție de termeni? Cunoașteți oare opera lui Hans Arp? E de o măreață simplitate ! E un sculptor clasic, nu-i așa? Totuși a fost suprarealist. Cu alte cuvinte lumea suprarealismului are romanticii și clasicii ei. În esență a fost mișcare romantică. Pe Eluard eu personal îl găsesc mai mult clasic decît romantic.

N-am fost niciodată discipolul vreunei școli suprarealiste. Am găsit în suprarealism cîteva elemente comune, cum v-am spus, și le-am adaptat luminii grecești. Mai există un pasaj în « Cartea deschisă » unde spun că europenii și occidentalii găsesc totdeauna mister în obscuritate, în noapte, în timp ce grecii îl găsesc în lumină, care pentru noi e un lucru absolut. Dau trei imagini pentru a ilustra asta. Povestesc cum într-o zi, în crucea amiezii, am văzut o șopîrlă urcînd pe o piatră (nu-i era frică căci eu stăteam nemișcat, chiar fără să respir) și apoi, în plină lumină a zilei, începu un adevărat dans în onoarea luminii, cu o mulțime de mișcări mărunte. Atunci și acolo am înțeles profund misterul luminii. Altădată am trăit acest mister pe mare între insulele Naxos și Paros. Deodată în depărtare am văzut delfini care se apropiau și se depărtau de noi, sărind deasupra apei pînă la înălțimea punții. Imaginea finală e cea a unei tinere pe al cărei piept gol s-a așezat într-o zi la amiază un fluture, pe cînd greierii umpleau aerul cu zgomotul lor. Pentru mine asta a fost o nouă revelație a misterului luminii. Cred că noi grecii putem înțelege și prezenta în întregime acest mister. Poate că e ceva unic pentru aceste locuri. Probabil poate fi înțeles cel mai bine aici și poezia îl poate dezvălui întregii lumi. Misterul luminii. Cînd vorbesc de filosofia solară, exact la asta mă gîndesc.

Nu sînt pentru simpla claritate a inteligenței, pentru ceea ce se cheamă în franceză « la belle clarté ». Nu, cred că și cel mai irațional lucru poate fi limpede. Limpezimea este probabil elementul principal care domină poezia mea în prezent. Criticul Varonitis a înțeles asta. Spune el că în volumul meu « Pomul luminii » există o limpezime uluitoare. Ce înțeleg eu prin limpezime e că, dincolo de un lucru, am putea vedea ceva cu totul diferit, și în spatele acestuia iarăși altceva, și așa mai departe. Am încercat să realizez acest fel de transparență. Mie mi se pare esențialmente grecesc.

În românește de LIA BRAD

Olympia. Frontonul estic. **Tînără fată ▶ îngenunchiată.**

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

EREDITATEA TRAGICULUI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ANGHELOS SIKELIANOS

MOARTEA LUI DIGHENIS

Moartea lui Dighenis (*O thánatos toù Digheni*), publicată la Atena de editura « Ikaros » în anul 1948, este ultima şi, după opinia multor critici, cea mai izbutită operă din vasta creaţie dramatică a lui *Anghelos Sikelianòs* (1884—1951), cel dintîi poet al Greciei moderne care s-a aflat în pragul premiului Nobel.

De o complexitate structurală ce se lasă anevoie rezumată în cîteva rînduri de prezentare, această piesă este construită pe o serie de tensiuni între concepte contrarii, a căror sinteză dialectică este tocmai integrarea lor într-o formă globală. Astfel, la nivelul *genului*, tensiunea se stabileşte între tema epică (poetul a preluat figura lui Dighenis Akritas din celebra epopee bizantină ; există o frumoasă traducere românească — e drept că a prelucrării tîrzii a lui Ignatios Petritsis—semnată de N.I. Pintilie şi Nikos Gaidagis, « Univers », Bucureşti, 1974, precedată de o excelentă introducere de N.S. Tanaşoca şi urmată de o cuprinzătoare bibliografie « akritologică ») şi forma dramatică, în care autorul urmăreşte, pînă în cele mai mici amănunte, scenariul canonic al tragediei antice. Opoziţia este rezolvată prin deplasarea categorială a tiparului tragic în direcţia sublimului, efect ce înglobează atît epicul cît şi dramaticul, depăşind cadrul aristotelic prea îngust reprezentat de kátharsis. La nivelul *viziunii* (în sensul lui Northrop Frye) o altă tensiune se stabileşte între susamintitul « ton » categorial şi caracterul festiv-pascal al lumii fictive : moartea eroului are loc în paradisul terestru al akriţilor, pe fondul primăvăratec al reînvierii naturii şi vegetaţiei. Pe acest palier de semnificaţie, sinteza dialectică se realizează prin integrarea sublimului în sistemul culturii populare carnavaleşti (Vezi M. Bahtin: *François Rabelais*, « Univers », Bucureşti, 1974), unde elementul structural, creator de formă, este, cu expresia lui Bahtin, « rîsul redus ». La nivelul *ideologic*, asistăm la înfruntarea acută a două concepţii asupra lumii şi a societăţii umane, una ierarhică şi alta egalitar-comunitară. Pe urmele bizantinologului Henri Grégoire, Sikelianòs pune în legătură comunitatea akritică cu erezia pavlichiană, iar paradisul terestru de la Eufrat devine un Eden al popoarelor înfrăţite, eliberate de împilare şi proprietate, aflat într-un război pe viaţă şi pe moarte cu imperiul şi cu biserica cezarică a

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Bizanțului. Cristul de pe cruce devine « Christòs lyómenos » (« Hristos descătușat » — acesta este subtitlul piesei, care face aluzie la «Prometheùs lyómenos » a lui Eschil), figură prometeică a comunității care asumă cauza eliberării sale « hic et nunc » prin revoluție. Aceasta este semnificația eliberării lui Hristos de pe cruce de către Lucifer, « Cu-avîntul răzvrătitului celui dintîi ». Acest conflict ideologic se convertește în sistemul de imagini al piesei în confruntarea dintre două « corelative obiective », cum ar zice T.S. Eliot, ale ideologiilor respective, anume Vița, ca Arbore al Vieții, și Crucea bizantinilor, urîtă de pavlichieni, în calitate de simbol al Calvarului și Morții. Preocupat de recuperarea izvoarelor originare ale dramei, este firesc ca Sikelianòs să fi făcut din nucleul de semnificație, cel mai intim, al piesei sale, un nivel *ritual*, utilizînd scenariul cultic al sacrificiului ca pe un « pattern » generator și ca un «etimon » al oricărei forme dramatice. Din acest punct de vedere, o microstructură rezumativă cuprinde jertfirea unor tauri de către akriți, pentru însănătoșirea lui Dighenis, Macrostructura, formată de dramă în totalitatea sa, este sacrificiul eroului, asimilat simultan cu Hristos și cu Prometeu, care asumă pe seama acțiunii sale eliberatoare forțele Universului (« Mana » primitivă), trezite și stăpînite de mitul sacrificial.

Căutînd să definească esența « marelui » teatru, poetul cita undeva cuvintele soției sale, Eva Sikelianoŭ: « . . . Este comunicarea simultană a marilor mase cu Mitul etern, individual, național și cosmic . . . » Aceste condiții le îndeplinește cu prisosință *Moartea lui Dighenis*, ca *transfigurare mitică a Revoluției*. Din punct de vedere individual, biruința sublimă asupra morții devine reprezentarea esenței contradictorii a Sinelui, care, chiar în momentele de supremă îngenunchere, găsește resursele unei noi demnități. Nu este străin acest complex semnificativ de momente istorice ca acela al Rezistenței antihitleriste — fundal pe care a crescut în conștiința creatoare a poetului ideea dramei și în care Sinele național colectiv a traversat o experiență analogă. Iată cum, în chiar acei ani fierbinți, punea la încercare Sikelianòs, în contemporaneitate, caratele mitului lui Dighenis:

Pe ariile de marmoră nu este lupta noastră
aici să-l vezi pe Dighenis dînd piept din greu cu Charon.
Acum pămîntu-i răsculat și, din rărunchi, cu morții,
cu moartea morților călcînd pre moartea ce i-au dat-o.
Iar sus în munți, din pisc în pisc, pe înălțimi semețe
strălumineză învieri, se iscă mare vuiet . . .
Eliada toată-i prinsă-n joc, pe culmi, cu partizanii
— întinse brațe, mii și mii, mii arii înconjoară —
și cu privirea cît cuprinzi, sînt morții-n joc, întîii.
(Rezistența, 1944)

La nivel cosmic, imaginea lui Sikelianòs asupra Revoluției aduce duhul prospectiv al marilor utopii sociale, dar și un profund sens al istoriei. « Mitul central al artei — scrie un teoretician modern (N. Frye) — trebule să fie . . . societatea umană liberă ». Așadar această dramă a sacrificiului și apoteozei populare, scrisă într-o epocă ce înmulțește simptomele neliniștitoare ale rupturii, de multe ori fără a îngădui privirii să străbată dincolo de ele, se proiectează pe sine ca un cosmos, în măsura în care străbate luminoasă semnele catastrofei, acumulate de alții în jurul încercării omului de a-și lua soarta în mîini, și abreviind, fără a le eluda, etapele eforțului social, ne aduce viitorul mai aproape.

VICTOR IVANOVICI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ANGHELOS SIKELIANÓS

MOARTEA LUI DIGHENÍS

PERSONAJELE

Dighenís Akritas • Evdokia • Minás • Mavrailís • Tremandáhilos • Feciorul Zmeului • Varytráhilos • Konstandás • Andrónikos • Patravás • Xantinós • Alți voinici • Cîntărețul • Străjerul cetății • Solul • Vasílios • Episcopii • Curtenii • Doftorii • Ilarion • Doica lui Dighenís • Dădaca Evdochiei • Însoțitoarele • Myrtáni, corifea însoțitoarelor • Alai • Slujitori • Popor • Oștire • Ciobani • Plugari • Cărăuși etc.

DIGHENÍS (zărindu-l pe Ilarion la picioarele sale, se apleacă și-i ridică, și trăgînd de la masă propriu-i jilț, îl așează):

Virtos mă țin de Viță, o Ilarioane!
(o mică pauză)
Nu-i de prisos împărtășania pentru mine...
Sînge-ndoit cuibu-și făcu în mine din născare,
să pregătească-această clipă... Însă-acuma
năvalnic curge-n vina mea lumina lumii!...
(întorcîndu-se spre ceilalți)
Împărate și arhonți,
acum o clipă, ridicat-ați toți paharul
în sănătatea mea, — așa-i? — și n-am băut...
Fiindcă-un vin ce nu e vinu-ntregii glii
nu poate-napoia putere-acelui care
de bucuria-ntregii glii cu boală zace...
Îmi trebuia un vin curat și plin cu toată
puterea, și virtutea-ntreagă, ce-i lipsise...
Să vie clipa cînd intra-voi și ieși-voi
din raiul vieții orișicînd îmi va fi vrerea,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

și-aceeași poartă larg deschisă pentru mine
spre zări, viața și cu moartea fie-mi pururi . . .
(către voinici)
Prieteni, sus paharul . . . Din al meu, văzut-ați,
eu am băut utimul strop, până-n străfunduri . . .
Și inima prea-plină-ar vrea să-l dea-napoi . . .
Iar ceasurile sînt puține . . . Plata bucuriei,
ca volbura, din mine luptă și țîșnească . . .
Lumina Raiului nu mai încape-n mine . . .

KONSTANDÁS: *Meleagu-acesta, v-amintiți cum îl aflarăm?*
Pietros, și sterp, și negru de blestemul
dumnezeiesc, de mlaștini plin, de șerpi, de muget,
ciulinii de un cot, scaieții de o palmă,
acoperit ca de puroi, de rea sămînță
ce-nainta s-acopere întreg pămîntul . . .

TREMANDÁHILOS: *Iar tu, deodată «Fiilor, ne-ai zis, vechiul blestem*
noi îl vom dezrădăcina, și cum cu brațe
neiertătoare-am aruncat tîlharii în prăpăstii
ca sărăcimea dimprejur să mai răsufle,
ogorul l-om deșteleni de buruiana
ce-l otrăvește, și vom rupe și zăgazul
ce-a riurilor gură prea din greu astupă,
și de plămadă le vom pune întru țelul
cel mult curat, din primele izvoare ale Firii,
și-n țelină le vom vărsa pe toate, să renască
mari ramuri, Via soarelui să se înalțe,
de pretutindeni paseri, flori, popoare să pornească,
să le desfete-n umbră noul Pom al Vieții . . .»

MAVRAILÍS: *Și-atuncea, ah! Cum își mai strînseră toți brîul,*
Parți și Hircani, Sarmați, Avari, Alani, Sclavonii,
și-a Romaniei floare, și-ntr-un singur cuget,
cu sapă și casma, cu pluguri și cîntare
voinicii suflecîndu-și mînecile împreună
o albie-au deschis la Eufrat, la Tigru,
și pînă-n zări pămîntul ca prunc cu buzele deschise,
l-au auzit sugînd laptele dulce-al vieții,
și, negru-castaniu, întregul cîmp în față
ni se-așternu, ca pregătit de plug și de sămînță . . .

FECIORUL ZMEULUI: *Iar lîngă noi, stăteai mereu, și zi, și noapte,*
zicînd la orice brazdă nouă: «Înainte,
cu marele Plugar te du și te unește . . .
Întinde-ogorul Binelui și îngustează
Înțelenirea, și-ngustează moartea lumii . . .»
Iar pomului abia sădit ziceai: «O sută
de ani vor trece pînă-ți vei plini coroana
— dar ce înseamnă timpul? — să fii slava
brazdei în care te-am sădit și-acoperișul
a mii de generații nenăscute încă» . . .
Și mai ziceai izvorului: «străpunge glia,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

adu-i viața din adîncuri, ca să spună
aceștia toți, uitînd că ei te-au dat luminii:
« E, negreșit, chiar apa Raiului aceasta » . . .
Ci înainte, fraților, la marea scaldă-a lumii ! » . . .

COR (dinspre orchestra pavlichienilor și a poporului)
Și cînd de Diavol am scăpat țărîna pînă-n zare
iar sînii ei cei negri-au prins să năboiască
șuvoaie ca din lad, și-n ele să străluce
chiar soarele, într-o singură suflare
înaintau papoarele să se adape,
din depărtate Indii pînă-n Africa,
moștenitoarea neagră a lui Cain . . .

VARYTRÁHILOS: *Și după ce-am sădit întîi de toate Vița*
în mijloc, și-am arat în jurul ei ogorul,
apoi cîntînd, jucînd însămînțat-am grîul
și-am așteptat să dea în pîrg, cînd i-e sorocul . . .
Dar grîul cel de-un an cînd se porni să vălurească
pînă la cer, asemeni mării, și-mpreună
în liniștite asfințituri, între arii,
din mînă ne treceam în mînă plosca plină,
cu juruință ne-am legat frăție cît viața . . .

DIGHENÍS: *Pecetluit-am mare legămînt, prieteni . . .*
Raiul acesta înnoit, ce ne-adună-ntru-olaltă
cu luptele întîi și-ntîi, iar mai apoi cu pîinea,
și cu răcoarea, florile, cu paserile sale,
peste pămînt încet-încet să-l tot întindem.
Răsăritene neamuri, și-Apusene, să-l împingă
neobosite și-mpreună înainte,
iar apa vie a credinței, o prieteni,
dintre zăgazuri s-o slobozim, să scalde larg pămîntul . . .

COR (de jos dintre pavlichieni și popor)
Cînd prinse-n joc izvoarele soseau
Apus cu Răsărit era-mpreună,
iar de un sîn ori altul se prindeau,
o mamă era, una . . .

UN EPISCOP: *Ai cercetat cumva de nu ascunde raiul tău, nutrindu-l*
sub iarba lui cea grasă și bogată vre un șarpe,
mai mare, mai virtos decît cel din Eden, Akritas,
ce va să spurce sufletul Poporului, zvîrlindu-l
mai jos ca vina lui Adam, în fund de laduri ?

DIGHENÍS: *Dacă mă-ntrebi și vrei să știi, Sfințite, atunci află:*
sub iarba lui cea grasă și bogată, ce-ai văzut-o,
noi am crescut un uriaș și-naripat Balaur;
e însăși libertatea noastră, și toți șerpii
cei tîrîtori, din locu-acesta îi gonește . . .

(Întorcîndu-se stăpînit, dar cu multă hotărîre spre Vasilios)
Și ca să-ncepem . . . iată, a sosit și clipa
O Împărate, să-ți vorbesc pe șleau . . . Căci fierbe
sîngele lui Hristos în mine și nu-ndură.
Vasilios, poți să mă crezi, m-apasă tare
cuvîntul ce-l voi cuvînta . . . Să pleci e vremea . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VASÍLIOS (se ridică deodată din jilț și lovește puternic cu schiptrul în masă):
Să plec ai spus? De unde mă gonești, Akritas?
Întoarce-te și mă privește bine-n ochi...
Au crezi noi cu-aceiași ochi privim spre lume?...
Ci dacă tu cu ochi deschiși în fața ta vezi vise,
eu nu sunt vreun lunatic, să mă tem, deodată
trezindu-mă, că-n drumul meu mă surp grămadă...
Unde cu pasul am pășit, al meu e locul!...

DIGHENÍS: *Mai am pînă-i pleca doar un cuvînt a-ți spune...*
Ești îmbrăcat în straiele-învierii încă...
Dar spune... Pentru cine — zi! — le porți? Pentru popor?
De ani și ani tot sîngerează, Împărate,
ca trunchiul bradului crestat de o secure
din care zi și noapte picură rășina,
și se-ofilește trupul său din rădăcină...
Și unde vezi verdeață, semeni buruiană,
bogați arhonți, episcopi, preoți și călugări,
în brînci să-l facă zi de zi să-ngenuncheze
și-n rugăciuni puterea să și-o irosească,
iar răsuflarea lui, din adierea firii,
s-o-năbușe în gîfîiala de tămîie,
cu sîngele, haraciului să-i tot stea platnic,
cu sînge să-i însemni hrisovul de robie...
Ci spune, pentru cine porți aceste straie?
Pentru popoarele ce le desparți cu paloș
în numele Hristosului, ce rob îți este?
Căci lîngă tronul tău, precum am știre,
aidoma tron lui Iisus ai pus să-i facă,
și-i zugrăvit purtînd pe creștet o coroană
și încălțări de purpură-n picioare,
încît, nu tu cu El, ci El să semene cu tine...
Ești îmbrăcat în straiele-învierii încă...
Pot ele oare de ceva să te păzească?
Curînd-curînd, cînd la palat te vei întoarce
— că bilciul s-a sfîrșit demult — și vei începe
încet să te dezbraci, și vei intra în baie,
cînd vei vedea propria-ți carne dezgolită
cumplit fior te va străbate, parcă însăși
a morții mînă înghețată te-ar atinge...
Căci, ce mai ești — gîndește-te — fără de straie?...

(Vasílios pleacă, urmat de întregul său alai, în afară de Ilarion, care rămîne în tabăra akriților. Dighenís și căpeteniile sale îl însoțesc, ca să izgonească oastea împărătească ascunsă în păpurișul rîului. În scena rămasă goală intră femeile: Evdokía, Dolca lui Dighenís, însoțitoarele... De pe tăpșanul palatului ele urmăresc scena ce se desfășoară la hotarul Paradisului)

GLASUL LUI DIGHENÍS: *Hei, voi ce vă tîrîți, hai, în picioare*
Porunca Împăratului!... Și-a lui Akritas!...
Pînă-n Cetatea-mpărătească-mi arunc lancea,
și-acolo căutați-mi-o, căci de pe-acuma

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zăresc un stîlp de foc ce-nfricoşat coboară
curînd ori mai tîrziu, Cetatea să v-o ardă . . .

UN VOINIC (înălţîndu-se pe vîrfuri):
Hei, ascultaţi-i marea lance cum vuieşte
pe neaşteptate peste creştete de trestii
unde pitită oastea mişună, cum zboară,
înaripat balaur, şi se pierde-n zare . . .
Iar din băltoacă, la un semn, de parcă-s paseri
ce-aud căzînd o piatră-n apă, şi-şi iau zborul
abia-nălţîndu-se cu forfot greu de aripi,
tot astfel miile de hoituri, dintre păpuri
unde-aşteptau culcate, sar, ţipînd de spaimă,
şi, lepădînd din mîini, care pe unde-apucă,
şi paloşe şi paveze-nnegrite, cele
de fier şi de aramă, grabnic se cufundă
chiar în mocirla bălţii, ori se poticnesc
grăbind avan printre nenţîrerii de apă,
în vreme ce, în jurul lor, turme de bivoli,
pe care le-au mînat încoace drept merinde,
se bălăcesc şi speriaţi dau muget mare,
încît par oamenii şi vitele în fugă una . . .

FEMEILE: *Dar pe Akritas? L-ai zărit şi pe Akritas? . . .*

VOINICUL: *Da, l-am zărit . . . A-naintat puţin spre malul*
cu trestii . . . Străluceşte-ntreg, de parcă toate
razele soarelui lumina-n el şi-adună . . .

MYRTÁNI: *Şi eu îl văd . . . Dar vai şi-amar . . . Ce se întîmplă?*

CÎTEVA ÎNSOŢITOARE: *Parcă s-a clătinat în şa . . . şi-n jurul lui*
se năpustiră-ntr-un galop nebun voinicii
să-l sprijine pe cal . . .

TOATE ODATĂ: *Sin-Todori, ajutaţi-l!. . .*

(Se întorc voinicii, cu Dighenis rănit. Unul dintre ei povesteşte ce s-a întîmplat)...

PATRAVÁS: *Aţi auzit strigarea lui înfricoşată . . .*
şi oastea aţi văzut cum a luat-o vîntul
ca norii de furtună strînşi peste cîmpie
şi risipiţi apoi c-o singură suflare,
de nu mai ştii cînd au venit şi cînd plecat-au . . .
Dar pînă-a nu se-mpărăştia, c-o săritură
a calului, înaintă de-odată-Akritas
spre malul cel băltit, acoperit de trestii,
unde suflarea spaimei ridica-ntr-o clipă
oştirea-ntreagă, ca un stol de păsări, parcă
ar fi poftit între duşmani să se repeadă,
aşa cum intră-n stup crăiasa de albine,
fără vreo grijă-n suflet, fără pic de frică.
Cu toţii l-au văzut, precum Arhanghelul ce iese
din nori, strălucitor din creştet pînă-n tălpi,
trimis al cerurilor, purtător de veşti grozave . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Şi toţi cîţi mai aveau în piept un dram de suflet
privirile şi-au stins cu palmele pe dată
luînd drumu-ntoarcerii cu spaimă şi ruşine . . .
Dar iată . . . lunecînd ca şarpele de apă,
unul, un josnic tîrîtor, a fost să fie
lîngă piciorul calului; pe neaşteptate
o lasă suliţă înaltă dintre paşuri,
şi ca năpîrca ridicînd pe-ascunse capul
ca să-şi înfigă dintele-otrăvit, în coastă-l
împunge, tot la fel precum oşteanu-mpunse
cu lancea pre Iisus . . . apoi pieri-ntr-o clipă . . .
Atuncea noi, pe Dighenis înconjurîndu-l,
către palat făcurăm calea-ntoarsă,
de ai fi zis că între noi Hristos trecea călare . . .

DIGHENÍS (cu glas stins):
Ei . . . ce-i aici? De ce v-aţi strîns cu toţii-n juru-mi?
(mai tare)
Ce staţi aşa? N-o fi murit cumva vreunul?
(Văzînd-o, pe cînd priveşte-n jurul său, pe doică, cu părul despletit atîrnîndu-i peste obraji, cu ochii înecaţi în lacrimi şi mîinile atîrnînd, ca înlemnite):

DOICA: *Să fie doica, cea cu lapte de leoaică-n ţîţe?*
Muieri sîntem . . . De rău să nu ne ţii, Akritas . . .
Laptele meu simţeam cum îţi curgea din rană . . .

DIGHENÍS: *Nu curge laptele din rana mea, o Doică . . .*
Curge împărtăşania, şi se revarsă
vinele mele de căldură şi de slavă,
să dea pe săturate de băut la toţi voinicii,
cu toţii din şuvoiul ei să-şi umple blidul,
şi să le dea şi altora să se adape,
să bea copii, bărbaţi, femei, să bea popoare . . .
(o mică pauză)
Fierbinte a mai fost potirul ce-mi dădură . . .
Scăldatu-m-a pînă-n străfundul măduvei
unde sufletu-nfige rădăcini şi-aprinde
puteri atîtea în rărunchi, de nu apucă
să mai urmeze şi poruncile primite
în fiecare clipă, una după alta . . .
Eu adormisem în virtejurile-afunde
precum albina pe o rază noaptea-ntreagă,
însă acuma m-am trezit, să stau de veghe
la marginea din urmă, unde gînd n-ajunge
fiindcă iubirea i-a luat-o înainte,
şi unde gîndul scrie «nu mai poţi intra», «ba intru»,
eu îi răspund, şi ies, şi intru după voie . . .

MYRTÁNI (înconjurată de însoţitoare, începe să cînte acompaniindu-şi cîntecul la lăută):

Sus inima îndurerată, sus,
ca albul crin de la Bunăvestire . . .

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

sus inima îndurerată, sus,
viteazului nu-i trebuie jelire . . .

Nu vă cerniți și nu vă zbuciumați,
brațe de trandafiri tăiați,
și de zorele,
pe dată bocetul lăsați,
opriți-vă, nu suspinați,
cu lacrimile voastre-aprindeți stele . . .

(Vuiet mare se aude în depărtare. Începe să sosească poporul chemat de Dighenís)

MINÁS ȘI MAVRAILÍS (într-un glas):
Akritas . . . hai, ridică-te, și vezi-i . . .
lată-i sosesc ! . . .

DIGHENÍS: *Cine sosesc ?*

MAVRAILÍS: *Sînt poporenii . . .*
Din Antitaurus, țapinarii . . . lar din Pàrnadros, ciobanii,
cu sarici lungi pînă-n pămînt și cîini voinici de stînă . . .
Vin cu gîrbace, cărăușii . . . Vin cu seceri
secerătorii și-arămarii de la Teki.
lar de la Saros vin morarii; sînt cei care
întîiul măciniș ne aduceau, cînd Raiul
prinsesem a-l desțeleni de buruiană,
și-n urma lor, tocmai din Singos, vin pescarii
cu plase grele de atîta rîu, pe umeri . . .
Și Mesopotamiții vin, și Dunărenii,
și Dilaviții, și Arabii vin, toți robii
pe care-i slobozi suflarea spadei tale . . .

DIGHENÍS (se prinde de brațul lui Minás și se ridică, și cu pas clătinat ca al unui căpitan pe o corabie, înaintează spre marginea tăpșanului, privește înainte și strigă):

Bine-ați venit la roadă . . . Tuturora bun venit . . .
Veniți încoace sus, frați scumpi inimii mele,
mîna de truditori, cu bătături, v-o puneți
în palma mea, și greu, nespus de greu s-atîrne,
să-mi prindă tălpile-n pămînt o nouă rădăcină . . .
Nu scapă Moartea dintr-a Libertății Soartă,
ca să vă temeți . . . însă vrednic de Mormînt să fie,
aceasta-i grija omului desăvîrșit . . .
lar eu Mormîntul mi-am clădit pe înălțime,
peste pămînturi, loc de strajă, pentru voi și pentru mine . . .
La Miazănoapte-i Taurus, la Miazăziuă, Golful
Persienesc, Iranul unde soarele răsare,
Deșertul Siriac, acolo unde-apune
și-ncepe să țîșnească iarba, și ca valul
se-ntinde răsuflarea crinului la toate
popoarele din jur, ca să le înfrățească . . .
Nicicînd nu ridicați această strajă, și-ntre voi
mult vrednic de Mormînt, vecia mă găsească ! . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

vlăstar parc-ar fi geamăn, de se face una
cu mine-n măsurata inimii bătaie
ce scurt răstimp mai are, bună e așijderi,
c-am preschimbat-o din vrăjmaș jurat, în frate . . .
O fraților, e mic meleagul luptei noastre,
de-aceea-mi hotărîi Mormîntul, loc de strajă
înalt de tot, acolo să desfaceți flamuri
spre noi zefiri, noi bucurii și lupte noi . . .
Popoare multe să zăriți, și pînă-n margini
de glie, pretutindeni, voi să-ntindeți Raiul,
unde mi-i dusă inima încă de-acuma . . .
(pare că-i fuge viața de pe chip)

MINÁS: *Răriți-vă, prieteni, fără-ntîrziere*
să-și poată trage sufletul și aer proaspăt . . .

DIGHENÍS (încet):
Suflarea de pe urmă nu o vreau din aer . . .
(încet)
În luptă, fug nevolnicii-ascunziș să cate;
ca vulturii din nori vitejii se aruncă
în bătălii; cei ce iubirii știu răstimpul
pînă-n străfunduri de făptură, tac aceia,
și, precum două paloșe ce se sărută-n vîrfuri,
în taină socotesc desăvîrșită clipă
cînd pentru ei viață și moarte-s una . . .
Chemați-o, dar, pe soața mea să-mi vie-alături . . .

VOINICII (o aduc pe Evdokia, nespus de palidă, ținînd-o pe după umeri)

DIGHENÍS (pe cînd Evdochia se așează lîngă el pe laviță):
Acuma, cînd vîrtos m-am încleștat de Viță,
— și-o scutur, și se scutură pămîntul — hai, te prinde
și tu de boltă, doamna mea, să-i trecem lumii
hotarul împreună . . . Gata ești, Evdokie?

EVDOKIA: *O, Șoimule, știi bine că nu este viață*
unde nu ești și tu . . .

DIGHENÍS (încet): *Evdokie,-ntîia oară*
cînd te-am zărit, o potîrniche vie-aveam în mînă,
de bucurie am lăsat-o să se ducă
perechea să și-o întîlnească în pădure . . .
Dar potîrnichea mea, acuma cui rămîne?
Mă prăpădesc, Evdokie . . .

EVDOKIA: *Te ajung din urmă . . .*
cu tine vin . . . De spus nu mai am altă vorbă,
căci se grăbește inima să te-ntîlnească . . .
Ci strînge-mă doar, Șoimule, nespus de tare,
un joc ne fie trecerea-n cealaltă lume . . .

DIGHENÍS (o îmbrățișează din toate puterile)

EVDOKIA: *Așa, așa! Să plec din lume prima . . .*

DIGHENÍS (o strînge la piept și mai tare)

EVDOKIA: *Auzi-mă . . . Îți mulțămesc . . . Te-ajung din urmă . . .*
Să nu-ntîrzii! . . .

Glasuri ce izbucnesc pe neașteptate dintre Femei:
— La pieptul lui și-a dat suflarea! . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— *O, strînsă, mult prea strîns-a fost îmbrăţişarea . . .*
pe culmile din Taurus, ori sub goruni
n-a-mbrăţişat vreun urs . . .
l-a renăscut puterea . . .
— *N-o fi fost pizmă ? . . .*

MINÁS: *Pizma este a iubirii*
celei mai crîncene, în dorul de pe urmă
al unei clipe ce hotarele-şi dărîmă,
iar moartea este-un pod de rouă pentru două
inimi, ce se opresc odată din bătaie . . .
(se apleacă şi ascultă inima lui Dighenís)
Şi Dighenís s-a săvîrşit ! . . .
(văzînd tulburarea ce creşte ca valurile)
Să nu daţi strigăt ! . . .
Femei, aici începe, îngeresc, suişul,
iar legioanele-aurite, cu un deget
la buze, tuturor ne poruncesc tăcere . . .
O clipă mute,-apropiaţi-vă . . . Voinicii
chipul viteazului se-aplece să-l sărute . . .
Iar voi, femei, acoperiţi-i cu năframa
care-a ţesut-o ea, drept giulgi să le slujească,
şi închinaţi-vă Evdokiei la picioare,
că-i pregăti Bărbatului cum se cuvine drumul
şi a plecat întîi, iubitul să-şi primească . . .

Femeile îngenunchează la picioarele laviţei, în jurul Evdokiei, iar bărbaţii se perindă şi sărută fruntea lui Dighenís. Atunci, pînă nu ia sfîrşit închinăciunea, într-o tăcere desăvîrşită, răsună glasul lui Konstandás)

KONSTANDÁS: *Şi-acuma, cît nu ridicaraţi patul morţii,*
cît soarele e încă sus şi nu vezi stele,
să dăm glas după datină imnului Nunţii,
pentru Mormîntul, ce culcuş le este-acuma . . .

KONSTANDÁS (căruia îi ţin isonul încet toţi voinicii din jur)
(strofă)
Sus patul morţii, ridicaţi-l sus . . .

E-nspăimîntata oaste, hăt, pe ducă . . .
şi-această fugă a ruşinii de nespus
şi alte fugi are s-aducă . . .
Cînd simte-al Libertăţii vast cutreier
păleşte ceata Fariseilor, năucă . . .
De noi s-au despărţit, precum la treier
de grîu alegi, neghină, pai, lăptucă . . .

S-au strîns cu toţi lîngă plecatul împărat
şi ca milogii în ciopor îl înconjoară . . .
Dar inima-nfricată nu le-a-mbărbătat
nici straiul său, ce-i în mătăsuri tot mulat,
nici părul, cu mireasmă rară . . .

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Cu trupul în fiori de spaimă tremurînd,
în mîinile-amîndouă, turburata turmă
crucea din piept o strînge-acum,
bicisnică nădejde, cea din urmă . . .
(antistrofă)
Voi patul morții, ridicați-l sus . . .

Frunțile-ndrăgostite, goale-acum,
și pieptu-i dezgolit — să fie,
asupră-le, doar Adevărul cel dintîi
pe cer s-adie . . .

Precum Viața și cu Moartea,-alături sînt
culcați, Akritas și cu soața lui cea dreaptă,
și fiecare-n pacea-i fără de sfîrșit
strălucitorul rod parcă-l așteaptă . . .
Arhisămînță, unde suflete nuntesc,
ca steaua căzătoare ară cerul,
din ea să nască, nou Adam
scăldat în raze, Luciferul,
și între calpii dumnezei
cărora gloate li se-nchină, va să vie
cu-avîntul Răzvrătitului celui dintîi
și bunătate-n suflet vie,
pămîntul să-l străbată-ntreg, în lung și-n lat,
de Cruce lui Hristos dînd izbăvirea,
toți frații să-i adune la un loc
și să zidească iar Zidirea . . .
(antistrofă, pe cînd se aude ca un vuiet depărtat)
Sus patul morții . . . Se aude vuiet plin:
se surpă murii-n Ierihon, și turnuri grele . . .
Valuri de ură pe pămînt au năboit . . .
Dar între zări de-Apus și zări din Răsărit,
Akritas, înălțînd cuvînt Elin,
clădește pod de stele . . .

Sus patul morții . . . Ridicați-l sus . . .
Unde popoarele-ncepură străjuirea,

răsunetul crescu pe loc
rostogolind avînt de foc:

« Loc, loc vieții . . . Faceți loc . . .
Nu-i stearpă de vlăstare Firea ! . . . »

(Voinicii ridică patul de moarte al lui Dighenis și al Evdokiei, și, toți împreună, urcă încet cărarea ce duce spre Mormînt)

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ
și VICTOR IVANOVICI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— « Nu, îmi răspundea, la cei vii ». « Nu-ți mai bate capul pentru ăștia. Ei trăiesc ». — « Vor muri », îmi răspundea el. Auzi vorbă? Noi știam pînă acum că plîngem morții. Ce i-o fi venit să-i plîngă pe cei vii?

— Nu o duceți prea bine, după cîte văd eu.

— De minune! Numai dragoste și respect. Totuși, uneori, vorbea greu și nu știam să-i răspund. Îl lăsam și alergam la bucătărie.

— Matale ce treabă aveai acolo?

— Femeie la toate. Dar cînd i-o spuneam, se făcea foc. « Nu femeie la toate — cucoană la toate, să spui ».

— Prin urmare, se înfunda în fotoliu. Dar numai atît? Nu făcea nimic altceva?

— Cum să nu! Ședea lîngă marmure, le ștergea de praf, le mîngîia și uneori vorbea cu ele. La fel proceda și cu cărțile. Uneori le citea, alteori scria el la ale lui. Dar ce meserie avea? Uite asta mă încurca. Meserie n-are, mă gîndeam eu și nici o treabă nu face. Cum trăiește omul ăsta? Pe de altă parte, n-are nici mamă nici tată care să-l îngrijească. Ai să-mi spui că eu sînt ca și mama lui. Dar nu am gologani ca să-i dau. Atunci cum trăiește? Doamne Isuse și Fecioară Mariel

— Bine... Dar am auzit că e însurat.

— Da de unde! Ăsta, băiatule, după cîte am înțeles eu, și-a pus în gînd să se călugărească. Chiar dacă zice lumea...

— Ce zice lumea?

— Că ar fi fost însurat — minciună — cu una antică — și mai mare minciună.

— De ce?

— Păi aici, fiule, se topesc pînă și marmurele, se fărîmă și pietrele. Și să trăiască mii de ani o femeie?... că doar știi cum se vestejesc și se topesc de la patruzeci de ani în sus!...

Aceste « scandalizări » ale oamenilor simpli erau cunoscute. Le-am auzit și de la Evdochia lui Peleu și de la o altă « femeie la toate », care era adînc convinsă că era vorba de un « vechi mitropolit pe care îl apăsa pămîntul de peste el și a revenit pe pămînt să-și reia predicile de la început ». Pe urmă, înfățișarea lui, îmbrăcămintea lui nu semăna cu a nimănui. O pelerină foarte neagră și scumpă, un șal tot negru, de mătase, baston cu măciulie de argint și pe deasupra o divină prestanță. Toate, toate erau parcă făcute să hrănească bănuielile că lucruri neomenești se întîmplau cu acest om. Dar nici el nu își dădea nici o osteneală să le evite bănuielile. Ba, tocmai le întărîta. Îl întrebau ceva bunăoară, ca să rezolve vreunul din « mistere » și el izbucnea în ciclopicele lui rîsuri sau își mîngîia fața cea albă, cerînd să-i fiarbă un ceai de mușețel, deoarece se simțea niței răcit. « Ei... mai stai, mai stai pe jilțurile de marmură și vezi că ai înghețat », îi spuneam. Ce aștepta omul ăsta de la marmure, zi și dumneata. L-am întrebat: « Ce vrei, stăpîne? » Știi ce-mi răspundea? — « Vreau să le descui gura », îmi spunea. « Iartă-mă! Sfînte Fanurie! Au gură marmurele? » — « Oho, zicea el, încă ce mai gură. Dar n-o deschid față de toată lumea ». Cucoanele spuneau « Ăsta își bate joc de mine » și se zăpăceau. « Păcat, spuneau ele. Așa un om mare și să-și bată joc de bătrînele care au grijă să fie servit. Acest « om mare » era oarecum fără identitate precisă. Nu se îndoiau că era mare. În ce privință însă? Nu știau. Dacă le întrebai, se supărau. « Cum, ziceau. Un asemenea om, cum se poate să nu fie mare? » După cum vedeți, nu se putea. Dar mai bine așa. Dacă le-ai fi spus, de exemplu, că era mare general, ar fi căutat pe ascuns prin dulapuri să-i găsească sabia și galoanele. Dacă le-ai fi spus iar că era mare ierarh, ar fi căutat să-i afle odăjdiile.

Așa rămînea acel sentiment de imprecis și de insesizabil — îndoiala și teama. Ori, poate, o fi zeu? Parcă știm noi cum se înfățișau zeii?

În românește de N. CARANDINO

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— « Nu, îmi răspundea, la cei vii ». « Nu-ți mai bate capul pentru ăștia. Ei trăiesc ». — « Vor muri », îmi răspundea el. Auzi vorbă? Noi știam pînă acum că plîngem morții. Ce i-o fi venit să-i plîngă pe cei vii?

— Nu o duceți prea bine, după cîte văd eu.

— De minune! Numai dragoste și respect. Totuși, uneori, vorbea greu și nu știam să-i răspund. Îl lăsam și alergam la bucătărie.

— Matale ce treabă aveai acolo?

— Femeie la toate. Dar cînd i-o spuneam, se făcea foc. « Nu femeie la toate — cucoană la toate, să spui ».

— Prin urmare, se înfunda în fotoliu. Dar numai atît? Nu făcea nimic altceva?

— Cum să nu! Ședea lîngă marmure, le ștergea de praf, le mîngîia și uneori vorbea cu ele. La fel proceda și cu cărțile. Uneori le citea, alteori scria el la ale lui. Dar ce meserie avea? Uite asta mă încurca. Meserie n-are, mă gîndeam eu și nici o treabă nu face. Cum trăiește omul ăsta? Pe de altă parte, n-are nici mamă nici tată care să-l îngrijească. Ai să-mi spui că eu sînt ca și mama lui. Dar nu am gologani ca să-i dau. Atunci cum trăiește? Doamne Isuse și Fecioară Marie!

— Bine... Dar am auzit că e însurat.

— Da de unde! Ăsta, băiatule, după cîte am înțeles eu, și-a pus în gînd să se călugărească. Chiar dacă zice lumea...

— Ce zice lumea?

— Că ar fi fost însurat — minciună — cu una antică — și mai mare minciună.

— De ce?

— Păi aici, fiule, se topesc pînă și marmurele, se fărîmă și pietrele. Și să trăiască mii de ani o femeie?... că doar știi cum se vestejesc și se topesc de la patruzeci de ani în sus!...

Aceste « scandalizări » ale oamenilor simpli erau cunoscute. Le-am auzit și de la Evdochia lui Peleu și de la o altă « femeie la toate », care era adînc convinsă că era vorba de un « vechi mitropolit pe care îl apăsa pămîntul de peste el și a revenit pe pămînt să-și reia predicile de la început ». Pe urmă, înfățișarea lui, îmbrăcămintea lui nu semăna cu a nimănui. O pelerină foarte neagră și scumpă, un șal tot negru, de mătase, baston cu măciulie de argint și pe deasupra o divină prestanță. Toate, toate erau parcă făcute să hrănească bănuielile că lucruri neomenești se întîmplau cu acest om. Dar nici el nu își dădea nici o osteneală să le evite bănuielile. Ba, tocmai le întărîta. Îl întrebau ceva bunăoară, ca să rezolve vreunul din « mistere » și el izbucnea în ciclopicele lui rîsuri sau își mîngîia fața cea albă, cerînd să-i fiarbă un ceai de mușețel, deoarece se simțea nițel răcit. « Ei... mai stai, mai stai pe jilțurile de marmură și vezi că ai înghețat », îi spuneam. Ce aștepta omul ăsta de la marmure, zi și dumneata. L-am întrebat: « Ce vrei, stăpîne? » Știi ce-mi răspundea? — « Vreau să le descui gura », îmi spunea. « Iartă-mă! Sfinte Fanurie! Au gură marmurele? » — « Oho, zicea el, încă ce mai gură. Dar n-o deschid față de toată lumea ». Cucoanele spuneau « Ăsta își bate joc de mine » și se zăpăceau. « Păcat, spuneau ele. Așa un om mare și să-și bată joc de bătrînele care au grijă să fie servit. Acest « om mare » era oarecum fără identitate precisă. Nu se îndoiau că era mare. În ce privință însă? Nu știau. Dacă le întrebai, se supărau. « Cum, ziceau. Un asemenea om, cum se poate să nu fie mare? » După cum vedeți, nu se putea. Dar mai bine așa. Dacă le-ai fi spus, de exemplu, că era mare general, ar fi căutat pe ascuns prin dulapuri să-i găsească sabia și galoanele. Dacă le-ai fi spus iar că era mare ierarh, ar fi căutat să-i afle odăjdiile.

Așa rămînea acel sentiment de imprecis și de insesizabil — îndoiala și teama. Ori, poate, o fi zeu? Parcă știm noi cum se înfățișau zeii?

În românește de N. CARANDINO

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PANDELIS PREVELAKIS
MÎNA CELUI UCIS

Prevelakis și « Insula tragică »

S-a născut la finele primului deceniu al veacului nostru, în modestul și liniștitul Rethymno, orășel situat pe litoralul septentrional al Cretei. Copilăria și adolescența scriitorului au fost hrănite cu poveștile adevărate ale vitejilor palicari, eliberatorii insulei.

Studiază la Atena și Salonic și își desăvîrșește învățătura la Paris. Își susține teza de doctorat cu o amplă și originală lucrare asupra celebrului pictor de origine cretană Domenikos Theotokopoulos, temă ce constituie una din preocupările sale predilecte.

Debutează în 1928 cu un poem epic de ample dimensiuni: « Soldații », inspirat din cumplita dramă a fraților săi izgoniți din străvechile lor așezări de pe coasta Asiei Mici în anul 1922. Destui bătjenari au căutat un sălaș și pe pămîntul însîngerat al Cretei ! Odiseea acestor oameni pașnici, siliți să-și părăsească locurile natale, formează substanța lucrării sale de debut.

Pînă în 1938, cînd apare « Cronica unei cetăți », cartea ce-i va aduce consacrarea internațională, publică un prim studiu despre El Greco, un an mai tîrziu, în 1930, « Arta în secolul nostru », în 1934 « Introducere în Istoria Artelor », iar în 1935 « Pictura în epoca Renașterii italiene ».

În anii 1939 și 1941 tipărește cîte o culegere de versuri, amîndouă axate pe tema suferinței pricinuite oamenilor de război, în 1941 « El Greco la Roma », iar în 1942 « Însemnări biografice despre Theotokopoulos ».

Îndată după alungarea cotropitorilor fasciști în 1945, tipărește « Creta însîngerată », cronică a marii revoluții din 1866. Cartea marchează o treaptă importantă în creația sa. Scrisă în timpul ocupației fasciste, exprimă modul său de a participa la luptă. « Creta însîngerată » este tot o cronică, dar a răscoalelor din perioada 1866—1869, premergătoare eliberării, care a avut loc abia în 1912, deci aproape 100 de ani după eliberarea Greciei continentale (1821). Punctul culminant al cărții îl constituie asediul, sacrificarea mînăstirii Arcadi, adevărată podoabă a Cretei. Supraviețuitorii unui cumplit masacru, în majoritatea lor bătrîni, femei și copii, s-au închis în celebra, în străvechea mînăstire — unde se afla și pulberăria. Holocaustul asediaților este înfățișat cu un deosebit dramatism, uneori chiar cu accente tragice.

Soarta Cretei a fost mai nefericită decît a Greciei, pe de o parte datorită faptului că robia sa a fost de mai lungă durată și pentru că, așa cum afirmă atît scriitorii cretani (Kazantzakis, Prevelakis), cît și cei străini care s-au ocupat de literatura greacă, « cretanii sînt o rasă cu totul aparte, cu neputință de supus, firi aspre, cu un acut simț al demnității, al onoarei». Pe steagurile cretane e scris crezul lor de viață « Libertate sau moarte ». În « Creta însîngerată », scriitorul arată că lupta pentru libertate ajunsese atît de familiară, încît se înscria în cursul timpului, revenea în mod periodic, aidoma crugului anotimpurilor. Fiecare generație a parti-

◀ Templul din Olympia, fragment din frontonul vestic. Marmoră de Paros (circa 470 î. e. n.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PANDELIS PREVELAKIS
MÎNA CELUI UCIS

Prevelakis și « Insula tragică »

S-a născut la finele primului deceniu al veacului nostru, în modestul și liniștitul Rethymno, orășel situat pe litoralul septentrional al Cretei. Copilăria și adolescența scriitorului au fost hrănite cu poveștile adevărate ale vitejilor palicari, eliberatorii insulei.

Studiază la Atena și Salonic și își desăvîrșește învățătura la Paris. Își susține teza de doctorat cu o amplă și originală lucrare asupra celebrului pictor de origine cretană Domenikos Theotokopoulos, temă ce constituie una din preocupările sale predilecte.

Debutează în 1928 cu un poem epic de ample dimensiuni: « Soldații », inspirat din cumplita dramă a fraților săi izgoniți din străvechile lor așezări de pe coasta Asiei Mici în anul 1922. Destui băjenari au căutat un sălaș și pe pămîntul însîngerat al Cretei ! Odiseea acestor oameni pașnici, siliți să-și părăsească locurile natale, formează substanța lucrării sale de debut.

Pînă în 1938, cînd apare « Cronica unei cetăți », cartea ce-i va aduce consacrarea internațională, publică un prim studiu despre El Greco, un an mai tîrziu, în 1930, « Arta în secolul nostru », în 1934 « Introducere în Istoria Artelor », iar în 1935 « Pictura în epoca Renașterii italiene ».

În anii 1939 și 1941 tipărește cîte o culegere de versuri, amîndouă axate pe tema suferinței pricinuite oamenilor de război, în 1941 « El Greco la Roma », iar în 1942 « Însemnări biografice despre Theotokopoulos ».

Îndată după alungarea cotropitorilor fasciști în 1945, tipărește « Creta însîngerată », cronică a marii revoluții din 1866. Cartea marchează o treaptă importantă în creația sa. Scrisă în timpul ocupației fasciste, exprimă modul său de a participa la luptă. « Creta însîngerată » este tot o cronică, dar a răscoalelor din perioada 1866—1869, premergătoare eliberării, care a avut loc abia în 1912, deci aproape 100 de ani după eliberarea Greciei continentale (1821). Punctul culminant al cărții îl constituie asediul, sacrificarea mînăstirii Arcadi, adevărată podoabă a Cretei. Supraviețuitorii unui cumplit masacru, în majoritatea lor bătrîni, femei și copii, s-au închis în celebra, în străvechea mînăstire — unde se afla și pulberăria. Holocaustul asediaților este înfățișat cu un deosebit dramatism, uneori chiar cu accente tragice.

Soarta Cretei a fost mai nefericită decît a Greciei, pe de o parte datorită faptului că robia sa a fost de mai lungă durată și pentru că, așa cum afirmă atît scriitorii cretani (Kazantzakis, Prevelakis), cît și cei străini care s-au ocupat de literatura greacă, « cretanii sînt o rasă cu totul aparte, cu neputință de supus, firi aspre, cu un acut simț al demnității, al onoarei». Pe steagurile cretane e scris crezul lor de viață « Libertate sau moarte ». În « Creta însîngerată », scriitorul arată că lupta pentru libertate ajunsese atît de familiară, încît se înscria în cursul timpului, revenea în mod periodic, aidoma crugului anotimpurilor. Fiecare generație a parti-

◀ Templul din Olympia, fragment din frontonul vestic. Marmoră de Paros (circa 470 î. e. n.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cipat la una sau la mai multe răscoale împotriva cotropitorilor veneţieni sau turci. Armele erau întreţinute cu dragoste şi cu sfinţenie, şi se transmiteau din generaţie în generaţie, aşa cum se moşteneşte numele, zestrea !

Această stare de război, devenită aproape permanentă timp de mai multe secole, i-a marcat pe cretani în obiceiurile, în psihologia, mentalitatea, pînă şi în portul lor: legătura neagră de cap, cămăşi negre în semn de doliu, predilecţie pentru arme, pistolul şi sabia scurtă, trecută în brîu de mătase. Sentimentul onoarei, extrem de dezvoltat, care atinge uneori chiar forme paroxistice, deasemeni fascinaţia vitejiei cu toate excesele pe care le implică: vendetta de pildă. Dragostea de ţară şi de libertate conferă luptei lor dimensiuni supraomeneşti, sacrificiul îmbracă foarte adeseori veşmîntul martiriului.

Rod al pasiunii sale statornice pentru eroii cretani avea să fie şi vasta trilogie epică, *Cretanul:* « Copacul » (1948), « Libertatea » (1949) — în amintirea părintelui său şi a celorlalţi luptători pentru libertatea Cretei — şi « Cetatea » (1950) în amintirea lui Elefterios Venizelos. În această monumentală creaţie, Prevelakis surprinde şi fixează istoria Cretei în momentele sale cruciale: răscoalele şi luptele din perioada 1866—1910 pentru cucerirea libertăţii şi a independenţei. Kazantzakis, prietenul şi părintele său spiritual, salută astfel apariţia trilogiei *Cretanul*.

« Sînt nespus de fericit că a fost scrisă o asemenea carte. Cu cît o citesc, cu atît simt nevoia să reiau lectura de la capăt, iar admiraţia şi bucuria mea sporesc în egală măsură. Cartea aceasta îmi să senzaţia că aş cutrelera Creta, cu paşi uriaşi, de la un capăt la celălalt. În zilele acelea, în care inima mea deznădăjduită avea nevoie de aerul curat şi tare al munţilor ei, deschideam adeseori cartea dumitale şi mă simţeam puternic. Nu-i găsesc nici un cusur. Ce limbă, ce stil elegant, ce construcţie precisă, asemănătoare construcţiei templului lui Apollo din Delphy ! Mă bucur că frumoasa noastră Cretă a zămislit o inimă atît de potrivită măsurii sale ! »

Într-un interviu acordat lui Peter Mackridge, Prevelakis afirmă că jumătate din scrierile sale sînt consacrate meleagurilor natale, iar cealaltă jumătate, problemelor secolului. Preocupat în egală măsură de perpetuarea tradiţiei eroice a poporului său, cît şi de fenomenele simptomatice ale epocii sale, această a doua faţă a medaliei este reprezentată prin « Capul Meduzei » (1963), « Azima îngerilor » (1966).

Din trilogia « Pustnici şi excomunicaţi » au apărut primele două volume: « Îngerul la fîntînă » (1970) — aventura spirituală a unui pustnic care zadarnic se străduie să se apropie de Dumnezeu — şi « Numărătoarea inversă », scrisă în 1969 şi tipărit abia după înlăturarea regimului militar. Cu un acut simţ critic, cu luciditate şi cu un puternic sentiment al responsabilităţii, Prevelakis înfăţişează aspecte din perioada dictaturii militare, dovedindu-se un scriitor angajat, o conştiinţă artistică curajoasă

Dificila, migăloasa muncă de traducător, transpunerea în limba poporului său a valorilor literaturii universale, constituie o veche, o permanentă preocupare a sa. Astfel, traduce în greaca modernă tragediile « Medeea » şi « Bacantele » de Euripide. Adaptează pentru scenă nuvela lui Dostoievski « Musafiri la Stepanciov » (jucată la Teatrul Naţional din Atena, în stagiunea 1974—1975). Traduce din Calderon, Valéry, Verhaeren, Molière, H. de Montherlant. Alături de opere din domeniul beletristicii, tălmăceşte şi studii de istoria artei. Cu deosebită afecţiune şi devotament traduce cărţile prietenilor săi, « Grădina cu stînci » de Kazantzakis scrisă în limba franceză şi « Nerantzula » lui Panait Istrati. Despre prietenia sa cu Kazantzakis s-a scris mult. I-a închinat lucrarea « Poetul şi poezia Odiseii », publicată în 1958, amplă biografie, grefată pe opera principală a lui Kazantzakis, *Odiseea*, la care scriitorul a lucrat aproape toată viaţa. În 1959, Prevelakis publică un studiu

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

despre Kazantzakis, un fel de completare a biografiei, iar în 1965 adună corespondența purtată cu marele său prieten într-un amplu volum, intitulat « 400 de scrisori ale lui Kazantzakis către Prevelakis ».

Deși talentul lui Prevelakis se manifestă cu deosebire în proză, care i-a adus cele mai categorice succese, dramaturgia îl preocupă într-o importantă măsură. Cu « Jertfa » (1952), « Lazăr » (1954), « Mîinile Dumnezeului viu » (1955), « Victima sacră » (1960) — toate reprezentate pe prima scenă a țării, Prevelakis își înscrie prestigios numele în analele teatrului grec. Piesa « Vulcanul » îi aduce Marele Premiu al Educației Naționale. Însă premiul cel mai important i l-a decernat însuși publicul cretan, în vara anului 1966, cînd piesa s-a jucat în aer liber în diferite localități din Creta, cu prilejul centenarului insurecției din 1866. Cu acest spectacol, Teatrul Național din Atena a încercat să reînvie teatrul popular agitatoric, reprezentația dorindu-se o școală patriotică. În piesa « Mîna celui ucis », dragostea triumfă asupra întunecatului sentiment al vendettei, multă vreme atotputernică și distrugătoare în Creta, pe care o definește astfel în prefață:

« Răzbunarea este un imperativ pe care îl dictează comunitatea socială: neamul, casta, partidul. Individul săvîrșește crima ca un executor. În acest caz nu există dramă. Drama și personajul tragic apar atunci cînd legea tribului este apreciată după criteriile conștiinței individului, adică atunci cînd izbucnesc dileme de ordin moral. Individul izolat se ciocnește cu grupul social, este învins și distrus, dar din lupta sa se naște tragedia și totodată și « curățirea de patimi ».

Tema acestei drame o constituie dragostea dintre un bărbat și o femeie aparținînd celor două grupări politice vrăjmașe din sat: adepții prințului George și Venizeliștii. Hăituită de sentimentul răzbunării, femeia a jurat să-l răpună pe ucigașul soțului ei, împlinindu-și în felul acesta « datoria ». Dar, cei doi, tîrîți fără voia lor în această năpraznică vrăjmășie, își vor da seama că se iubesc. Satul, însă tributar obiceiului barbar, nu va îngădui încălcarea a ceea ce el socotește a fi « lege ». Costandis și Maria își vor pierde viața, victime în egală măsură dragostei și obiceiului pămîntului.

Asistăm la un conflict tragic — conflictul dintre pasiune și datorie. « Mîna celui ucis » nu este numai o dramă cu accente tragice, ci reprezintă viziunea unei lumi unde încă mai dăinuie această lege barbară, făcînd parte, parcă, din însăși structura insulei, din sufletul atît de greu încercat al acestor oameni mîndri, harnici, cinstiți. Vendetta nu se putea naște, nu putea dăinui decît în « Insula tragică », cum numește Kazantzakis insula sa natală. « Încă din copilărie am trăit aici, pe acest pămînt, sensul tragic al vieții, gustul amar al luptei ».

Antonis Dekavalles, într-un studiu asupra teatrului lui Prevelakis, spune următoarele, în legătură cu « Mîna celui ucis »:

« Mai trebuie oare să ne întrebăm dacă Oreste din « Electra » lui Sofocle este un personaj tragic, dat fiind că nu se îndoiește de loc de justețea faptelor sale, avînd zeii de partea sa? Desigur, Oreste al lui Eschil este prezentat într-un mod cu totul deosebit. În spatele lui se află Eriniile și dialectica Eumenidelor. Anumite corespondențe ale acestei dialectici se întîlnesc în piese. Creta ieșind dintr-o epocă eroică avea să dea naștere, natural, unor caractere care amintesc, deseori, universul și lumea Greciei antice. Devenind liberă, era firesc să depășească legea autoapărării Castei și s-o înlocuiască cu legea dragostei, așa cum propovăduiește personajul Manasis. Autorul demostrează atotputernicia dragostei, capabilă a stăpîni conștiința individuală atunci cînd răzbunarea întunecată distruge totul. Morții însă au luat partea lor, înainte ca cei vii să-și poată arăta dreptatea ».

POLIXENIA KARAMBI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

KOSTANDIS: Cale de trei zile, eu o bat într-o singură noapte. Te-am întrebat unde-i Vangheliò! *(Mina i se încleştează pe puşcă)*

SOACRA: Vangheliò, băiete, e dusă la cîmp.

KOSTANDIS: La cîmp? Da' nici nu s-a crăpat de ziuă!

SOACRA: La cîmp... la mînăstire... S-a dus cu călugăriţele.

KOSTANDIS: Nu-mi vorbi în dodii. Ce dracu căuta la mînăstire? Ce i-a căşunat fii-ti?

SOACRA: Răscumpără păcatele tale!

KOSTANDIS: Despre ce păcate trăncăneşti? Fă-mă să pricep. Şi despre ce fel de răscumpărare este vorba?

SOACRA: Păcatul tău îl ştii... Să cadă pe sufletul ălora care v-au dezbinat şi v-au tîrît în războiul ăsta blestemat... Război între fraţi!... ci, despre răscumpărare... părintele Manasis a îndemnat-o să se călugărească, că doar aşa poate, poate s-o milostivi sfînta Fecioară şi de noi!

KOSTANDIS: Popa ăsta o să-mi strice mie casa.

SOACRA: Acum că te-ai întors acasă, cine ştie, poate că satul o să te ierte. Altfel... ştii ce te aşteaptă... cu gloanţele nu-i de şagă. Of, of, ceasul rău, arză-l-ar focul să-l arză, a făcut ca ucigaşii şi cei ucişi să fie din acelaşi sat!

KOSTANDIS: N-am ucis mişeleşte. Am ucis în război.

SOACRA: Asemenea vorbe se cade a fi rostite cînd la mijloc e un război drept.

KOSTANDIS: Înghite-ţi limba, mamă soacră. Ştii tu care război e drept?

SOACRA: Atunci cînd localnicul luptă împotriva străinului, a cotropitorului. *(Cu înţeles)*. Altfel nu-i a bună.

KOSTANDIS: Dă-te la o parte. De ce ai zidit geamul?

SOACRA: De frică să nu tragă în noi careva de afară.

KOSTANDIS *(începe să dărîme pietrele cu un scaun şi cu patul puştii. Pietrele se rostogolesc în stradă)*: Apoi dacă vor să tragă, s-o facă încalte pe lumină. Pietre! Şi-acolo sus, şi-aici, numai pietre! Mi s-a urît! Ei, dar acum, stăpînul casei s-a întors!...

SOACRA: Asta, ce-i drept, aşa e, numai că acum a crescut primejdia! V-au dat amnistie, dar satul, satul nu v-a scos basma curată... s-o ştii...

KOSTANDIS: Drepre cine vorbeşti, bre mamă?

SOACRA: Vorbesc despre amîndouă părţile. Frate şi-a omorît fratele. Cetele care stau în spate şi pîndesc, or să se măcelărească şi nu se vor potoli pînă nu se va isprăvi cu una din ele. De două ori au însemnat cu cruce uşa noastră. Jandarmul pe care l-ai ucis tu, n-a lăsat copii, dar văduva lui e mai ceva ca un bărbat. Ea n-o să-ţi dăruiască nici măcar o singură zi de viaţă cînd o afla că te-ai întors.

KOSTANDIS: Haida de, am ajuns acum să mă tem şi de muieri?

SOACRA: La răzmeriţă, bărbat ori femeie, sînt tot o apă şi-un pămînt. Dar dacă cutează să sară la tine va fi vai şi amar de sufletul ei. Pe Dumnezeu care o să ne judece, o să-i sfîşii inima cu unghiile, uite aşa!

SCENA 3

Kostandis singur

KOSTANDIS *(se apropie de lada cu grîu, ridică capacul şi pe urmă îl lasă să cadă)*: Goală. *(Se duce la butoi, răsuceşte canula şi-şi pune degetul dedesubt)*: Gol. *(Îşi încearcă puşca, deschide şi închide închizătorul.)* Goală!... Asta mi-e recolta.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

KOSTANDIS: Cale de trei zile, eu o bat într-o singură noapte. Te-am întrebat unde-i Vangheliò! *(Mina i se încleştează pe puşcă)*
SOACRA: Vangheliò, băiete, e dusă la cîmp.
KOSTANDIS: La cîmp? Da' nici nu s-a crăpat de ziuă!
SOACRA: La cîmp... la mînăstire... S-a dus cu călugăriţele.
KOSTANDIS: Nu-mi vorbi în dodii. Ce dracu căuta la mînăstire? Ce i-a căşunat fii-ti?
SOACRA: Răscumpără păcatele tale!
KOSTANDIS: Despre ce păcate trăncăneşti? Fă-mă să pricep. Şi despre ce fel de răscumpărare este vorba?
SOACRA: Păcatul tău îl ştii... Să cadă pe sufletul ălora care v-au dezbinat şi v-au tîrît în războiul ăsta blestemat... Război între fraţi!... ci, despre răscumpărare... părintele Manasis a îndemnat-o să se călugărească, că doar aşa poate, poate s-o milostivi sfînta Fecioară şi de noi!
KOSTANDIS: Popa ăsta o să-mi strice mie casa.
SOACRA: Acum că te-ai întors acasă, cine ştie, poate că satul o să te ierte. Altfel... ştii ce te aşteaptă... cu gloanţele nu-i de şagă. Of, of, ceasul rău, arză-l-ar focul să-l arză, a făcut ca ucigaşii şi cei ucişi să fie din acelaşi sat!
KOSTANDIS: N-am ucis mişeleşte. Am ucis în război.
SOACRA: Asemenea vorbe se cade a fi rostite cînd la mijloc e un război drept.
KOSTANDIS: Înghite-ţi limba, mamă soacră. Ştii tu care război e drept?
SOACRA: Atunci cînd localnicul luptă împotriva străinului, a cotropitorului. *(Cu înţeles)*. Altfel nu-i a bună.
KOSTANDIS: Dă-te la o parte. De ce aţi zidit geamul?
SOACRA: De frică să nu tragă în noi careva de afară.
KOSTANDIS *(începe să dărîme pietrele cu un scaun şi cu patul puştii. Pietrele se rostogolesc în stradă)*: Apoi dacă vor să tragă, s-o facă încalte pe lumină. Pietre! Şi-acolo sus, şi-aici, numai pietre! Mi s-a urît! Ei, dar acum, stăpînul casei s-a întors!...
SOACRA: Asta, ce-i drept, aşa e, numai că acum a crescut primejdia! V-au dat amnistie, dar satul, satul nu v-a scos basma curată... s-o ştii...
KOSTANDIS: Drepre cine vorbeşti, bre mamă?
SOACRA: Vorbesc despre amîndouă părţile. Frate şi-a omorît fratele. Cetele care stau în spate şi pîndesc, or să se măcelărească şi nu se vor potoli pînă nu se va isprăvi cu una din ele. De două ori au însemnat cu cruce uşa noastră. Jandarmul pe care l-ai ucis tu, n-a lăsat copii, dar văduva lui e mai ceva ca un bărbat. Ea n-o să-ţi dăruiască nici măcar o singură zi de viaţă cînd o afla că te-ai întors.
KOSTANDIS: Haida de, am ajuns acum să mă tem şi de muieri?
SOACRA: La răzmeriţă, bărbat ori femeie, sînt tot o apă şi-un pămînt. Dar dacă cutează să sară la tine va fi vai şi amar de sufletul ei. Pe Dumnezeu care o să ne judece, o să-l sfîşii inima cu unghiile, uite aşa!

SCENA 3

Kostandis singur

KOSTANDIS *(se apropie de lada cu grîu, ridică capacul şi pe urmă îl lasă să cadă)*: Goală. *(Se duce la butoi, răsuceşte canula şi-şi pune degetul dedesubt)*: Gol. *(Îşi încearcă puşca, deschide şi închide închizătorul.)* Goală!... Asta mi-e recolta.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

(o aruncă peste ladă, împinge cu piciorul, dispreţuitor, sapa şi grapa care stau rezemate într-un colţ) Bre mamă, ce tot trebăluieşti acolo în bucătărie?

SOACRA: Uite, mă căsnesc s-aprind focul.

KOSTANDIS: Eu m-am întors cu mîinile goale. Ai ceva să pui în oală?

SOACRA: Are el grijă Dumnezeu să ne pice şi nouă ceva.

KOSTANDIS: Numai de nu ne-ar pica tunete şi fulgere. *(La o ferestruică situată la mică distanţă de tavan, se zăreşte un cap iscoditor. Pe urmă se retrage brusc.)* Bună ziua Dimitrò. Da vorbeşte odată, nu sta ca mutul. Săpînul s-a întors la casa lui . . . Pustie. *(se aud paşii ţăranului depărtîndu-se. Kostandis se întoarce tulburat)* Da ăsta ce are cu mine? Urîtă primire îmi face satul . . . Mamă . . . Ai aprins focul? Încălzeşte-mi apă multă. Vreau să mă spăl şi să mă primenesc. Pe socrul meu îl lasă inima să-mi dăruiască vreo cămaşă? Te pomeneşti că şi în ochii lui trec drept ucigaş?

SOACRA *(dinăuntru)*: Fii fără grijă! Îţi găsesc eu primeneli şi straie ca să te schimbi.

KOSTANDIS: Aşadar să n-aştept pomană de la bărbat-tu. Noroc că mai sînt şi femei pe lumea asta!

(În clipa cînd rosteşte aceste cuvinte, în deschizătura ferestrei se zăreşte un cap de femeie acoperit cu o basma şi o ţeava de puşcă. Kostandis îşi lungeşte gîtul să vadă cine este, cînd deodată răsună un foc de armă. Totuşi a putut să vadă cine a tras: văduva jandarmului.)

KOSTANDIS: Ar fi fost poate mai bine dacă mă nimerea. *(Cu admiraţie)* Straşică femeie. De ce n-am avut parte şi eu de o asemenea nevastă!

ZIUA A DOUA

Duminică dimineaţă. Pe fundalul scenei se profilează o biserică cenuşie. Se vede intrarea împodobită cu crengi de mirt, deasemeni se zăresc şi flăcările luminărilor. Se aude glasul Părintelui Manasis binecuvîntînd mulţimea. Cîţiva bătrîni ies din biserică şi se adună în dreptul uşii. Părintele apare în prag, sub arcada din crengi de mirt. În spatele lui, vin femeile. În faţa preotului stau cinci-şase « ucigaşi » care nu cutează a tece pragul bisericii. Înfăţişarea lor dovedeşte singurătatea, sălbăticia în care trăiesc. Kostandis se află la oarecare distanţă de ei. Părintele Manasis şi ceilalţi.

PĂRINTELE: Fraţilor! În fiecare zi spuneţi în rugăciunile voastre: « Şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri ». Şi cu toate astea, nu încetaţi a vă răzbuna chiar şi atunci cînd nedreptatea care vi s-a făcut este mai uşoară decît un biet fir de pai! Dacă vi se fură un măr din grădină, nu-l cruţaţi pe copilul orfan şi îl pedepsiţi fără milă, socotind că v-a păgubit din cale afară! În sufletul acestui om nu sălăşluieşte dragostea, fiindcă nu se îndură să-l păsuiască pe sărmanul orfan. Şi credeţi că pedeapsa e pe măsura importanţei vinei lui? Inima orbită de ură nu se satură pînă nu vede sînge, vărsare de sînge. Unul vrea să se răzbune pentru că i s-a furat o oaie, altul pentru că oaia vecinului a păscut cîteva fire de iarbă pe imaşul lui. Ăsta a şi pus mîna pe trăgaci fiindcă i s-a părut că cineva s-a răstit la el sau i-a vorbit urît, celălalt fiindcă vecinul i-a tras o chelfăneală odraslei sale. Ucideţi îmboldiţi de ambiţie, din mîndrie, aţîţaţi din pricini politice, pentru onoare, din pricina supărărilor şi de frică. E deajuns o scînteie, una singură pentru ca flăcările răzbunării să nu le poată stinge generaţii întregi. Pălălaia încinge tot satul. După primul omor, sîngele vărsat se plăteşte tot cu sînge, nu numai o singură dată! Astfel orbiţi de patimă, pier şi se prăpădesc cu nemiluita cretanii noştri. Iar din cumplitele noastre suferinţe, din tot ce am pătimit pentru a fi liberi, va profita şi se va înfrupta cine ştie ce străin hulpav, care jinduieşte

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

a ne supune. Dumnezeu îi binecuvîntează și îi ajută pe acei care iubesc și iartă și îi pedepsește pe cei ce nu stîrpesc din sufletul lor pălămida urii și a răzbunării. Adevăratul creștin spune: « De o mie de ori mai bine să îndur nedreptatea, decît să nedreptățesc. Timpul va îndrepta nedreptatea care mi se face mie, dar nedreptatea pe care o voi face eu e o adevărată piatră de moară care mi se va atîrna de gît, pînă la sfîrșitul zilelor mele ». Răzbunarea încalcă, terfelește legea dragostei. Acest șarpe veninos se face nu numai judecător, dar socoate că are și dreptul să pedepsească. Răzbunarea preface mielul blînd în lup hămesit. Cum ne vom tămădui de această boală? cum vom scăpa de năpastă? Cuvîntul pe care vi-l aduc la această adunare, îl rostește un om pe jumătate mort. S-au împlinit cincizeci de ani de cînd vă păstoresc . . . Puterile nu mă mai țin. Mă ridic din mormînt ca să vă dau binecuvîntarea împreună cu ultima mea dorință și cu cea din urmă rugă. *(Înflăcărat)* Iubiți-vă. Săpați pămîntul și îngropați adînc, în mărunțaiele lui, armele și ura. Descătușați dragostea, ajutați-o să vă umple inimile . . . Cei cu sufletul împovărat să vină aici, să-și lepede povara. Cei care au greșit față de frații lor, pe drept sau pe nedrept, să vină și ei alci, și s-o mărturisească. Veniți. Cel mai vinovat să facă începutul. Cel care a venit înarmat pînă și la biserică, căutînd să-și lovească dușmanul chiar și în lăcașul sfînt. Veniți, frații mei, dați-vă mîinile. Îmbrățișați-vă. *(Tulburare printre bărbați)*. Cel ce iartă, cel ce-și mărturisește păcatul și se căiește, acela va avea parte de liniște sufletească, se va bucura de ajutorul Atotputernicului . . . *(niciunul nu se mișcă și nici nu arată în vreun fel că ar fi fost impresionat la auzul acestor cuvinte)*

UN BĂTRÎNEL *(cu glas slab)*: Oameni buni, iertați-mă pe mine păcătosul . . . Eu mi-am năpăstuit ucenicii la lucru, i-am suduit, pe unul l-am cotonogit deabinelea . . . i-am blestemat pe sfinți, am călcat posturile, am turnat minciuni cu nemiluita.

ALT BĂTRÎNEL: Eu am furat funia de la puț.

PREOTUL *(amar, cu chipul întunecat)*: Văd că satul nostru are numai vînat mic. În apele noastre se află numai plevușcă. *(mîniat)* Eu îi chem să vină aici pe ucigași, pe cei loviți de moartea celor dragi, pe cei setoși de răzbunare, nu pe cel care a furat funia, sau a blestemat, a mințit, sau s-a lăcomit în postul mare și a mîncat de dulce. Vreau ca astăzi, aici, în fața voastră, să fie iertate păcatele; păcatele cele mari și grele, păcatele de moarte. Vreau să limpezim socotelile care întunecă viața oamenilor din satul nostru. Unde e hoțul care a furat vitele? Unde e cel ce-și necinstește casa, unde e fățarnicul, unde e curvarul. . . unde e cel ce a jurat strîmb? Unde sînt ucigașii? Pe ăștia îi caut, să vină aici în fața celor pe care i-au nedreptățit, să se bată cu pumnii în piept, și aceștia, din bunătate și nu din frică, să-i ierte. Să iasă aici, în față, că doar îi știm cu toții, iar eu să-i chem pe acei care poartă straie cernite din pricina lor și să le dea sărutul împăcării. Numai cine iartă, va fi la rîndul său iertat.

O femeie îmbrăcată în negru se repede din biserică ca un bolid. Vine în prim plan și se agață de gîtul bărbatului ei și-l imploră: Fă-o de dragul copiilor noștri.

PREOTUL: Kanavos. Ascultă fiule glasul soației tale. Deseori mi-a fost dat să văd că femeile găsesc drumul cel bun. Ci hotărăște-te o dată. Haide! Gîndește-te la copiii tăi, love ște-te cu căință, ca să se ulte sîngele celui pe care l-ai ucis. Iar eu am să-i îndemn să ierte neamul vostru pentru sîngele pe care l-a prăpădit din răzbunare. Mă asculți, Kanavos? Sufletul tău o să dea seama.

KANAVOS *(e mic și se ridică pe vîrfuri)*: Cînd l-am răpus, am știut că o să fiu la rîndul meu răpus. Eu sau feciorul meu. Dar am făcut-o pentru că mi-o cerea onoarea.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREOTUL: Fii blestemat tu și neamul tău. Frica să te mănînce de viu și să te usuce, să te facă iască. *(Întorcîndu-și privirea către Kostandis)* Nici tu, căpitane, nu ai nimic de spus, tu care ești ca și copilul meu?

KOSTANDIS: Părinte, aici *(apasă cuvîntul)* nu am nimic de spus. Socot că ceea ce am de făcut, s-o fac singur!

PREOTUL: Pe tine, Kostandis, trufia are să te piardă! Că rău m-ai mai înțeles *(agitație printre bărbați. Cei mai mulți arată că sînt de partea lui Kanavos)*; *își rotește privirea deasupra tuturor, constată că vorbele lui nu au avut nici un efect)*. O, prăpădi-s-ar toți păcătoșii . . . să se prăpădească . . . De s-ar surpa pămîntul și v-ar înghiți pe toți. Ascultați-mă cu luare aminte. Fiindcă dragostea mi-a dat-o Dumnezeu. Am să nimicesc oile turbate care se omoară între ele, înainte de a se prăpădi întreaga turmă. Mîine chiar o să ne adunăm toți șapte preoții, și vom citi blestemul. Noi, toți șapte!

Din biserică, năvălesc deodată, în dreapta și în stînga preotului, mai multe femei în negru. Împreună cu ele și nevasta lui Kanavos, și toate se aruncă la picioarele preotului.

FEMEILE: Părinte, să nu faci una ca asta. Să n-o faci, sfinte părinte.

PĂRINTELE *(amenințînd)*: Să n-o fac? V-ați speriat? Astăzi chiar, toți șapte preoții vom urca, cu torțele aprinse, la Stînca Veche.

FEMEILE *(zgîriindu-și obrajii cu unghiile)*: Împăcați-vă, iertați-vă unul pe celălalt. Sfinte părinte, să nu faci una ca asta.

(Bărbații rămîn în continuare nemișcați. Părintele Manasis pare sfîrșit. Lacrimile i se rostogolesc în barbă)

PREOTUL *(încet)*: Eu sînt păstorul cel nevrednic. *(Mai tare)* Sînt un păstor nevrednic. *(Se lovește fără milă cu pumnii în piept)* Cînd am spus că vă vorbesc din mormînt nu rosteam niște vorbe goale. Dar am grăit în deșert. De aici înainte socotiți-mă mort. Păstoritul meu a fost zadarnic. Toată strădania mea s-a risipit în cele patru vînturi. Domnul să se milostivească de voi și să vă ajute atunci cînd eu voi fi departe, iar mînia lui să nu vă pedepsească, fiindcă văd că din pricina răzbunărilor, a pizmei și a nelegiuirilor voastre, satele se vor prăpădi și nu vor dăinui decît bisericile singure printre dărămături.

O FEMEIE *(își desface broboada de pe cap și o azvîrle cu putere pe jos ca și cum ar fi avut șerpi în păr)*: Sfinte părinte, te înduri să-ți lași copiii de izbeliște? Ai inima asta? . . . Atunci nu ne-ai iubit niciodată . . .

ALTE FEMEI: Sfinte părinte, nu ne lipsi de sprijinul tău!

PĂRINTELE *(fără a se întoarce. Cu o mînă își caută toiagul și cu cealaltă se trage puternic de barbă)*: Pedeapsa mea trebuie să fie pe măsura nevredniciei mele. Mă voi lipsi de dragostea voastră, singurul sprijin al sufletului meu oropsit și drept căință îmi voi sfîrși zilele singur ca un cîine bătut, într-un loc îndepărtat și pustiu. Voi ispăși. . . Sînt un nevrednic! . . .

O FEMEIE: Nu pleca de lîngă noi. Fie-ți milă de sufletele noastre. Îndură-te de noi. *(Cu inima sfîșiată, Manasis își ridică ochii spre cer, ca și cum i-ar cere să-l lumineze. Se lasă o liniște grea. Își șterge lacrimile, cu o batistă mare, pe urmă își întoarce privirile și se uită departe în zare ca și cum ar distinge o vedenie. Lumea se desparte în două să-i facă loc să treacă)*.

ZIUA A TREIA

Noaptea. Încăpere în casa jandarmului ucis. Opaițul e aprins. Kostandis și Maria stau față în față. Kostandis poartă haine noi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

KOSTANDIS: Te iubesc, ți-o jur pe sufletul meu cel năpăstuit. Te iubesc. Nu-mi trebuie viața fără tine. Înainte chiar de a te fi întîlnit, inima mea te căuta. Te căuta cu toată puterea care a mai rămas în mine, Maria, după atîta restriște.

MARIA: Am iubit și eu cîndva, ți-am spus-o. Sîngele pe care l-ai vărsat ne desparte . . .

KOSTANDIS: Dar tot sîngele ne-a unit! Sîngele m-a adus în casa ta. Tu care ai avut inimă să-mi iei viața, ai acum curaj și dăruiește-mi-o . . . Mă iei drept un nevolnic, care se smiorcăie la picioarele unei femei fără inimă? Greșești? Eu îmi simt viața ca un stejar cu securea înfiptă în el.

MARIA: Atunci ce mai vrei de la mine dacă așa simți? Ce-ți poate da femeia o știi doar din prima ta cununie!

KOSTANDIS: Nu-mi mai aminti! Credeam că am o femeie, un suflet al meu, dar eram singur, atît de singur. Ai văzut chiparoșii din fața bisericii, chiparoșii bărbați și femei? Uite, așa sîntemVangheliò și cu mine. Dădeam ramuri, crengi, numai că fiecare își trăgea viața de la altă rădăcină. Dacă unul din ei ar fi murit, celălalt l-ar fi îngropat și ar fi trăit mai departe.

MARIA: În ochii satului treceți drept o pereche potrivită. De ce spui că n-ai avut noroc cu ea?

KOSTANDIS: Dacă am avut noroc? Fericirea înseamnă să nu știi, să nu cunoști altceva decît ceea ce ai, ce ți s-a dat, dar iată că într-o bună zi, ți se deschid deodată ochii . . . Pînă mai alaltăieri, războiul mă înrobise cu totul. Nu aveam nimic altceva în gînd! La fel e și cu femeia cu care m-am cununat. Și uite așa s-a întîmplat că nu am dorit și nici nu m-am străduit să-mi caut perechea potrivită. Au ales alții pentru mine și eu credeam că am ales eu! . . . Alții au semănat vrajba eu am plătit!

MARIA: Ea a făcut gospodăria voastră. Dacă nu v-ar fi despărțit războiul, ți-ar fi dăruit și copii.

KOSTANDIS: Știi cum se altoiesc smochinii pentru ca floarea să lege rod? Întocmai așa se întîmplă și cu femeia care nu și-a unit trupul cu al bărbatului ei. Dar acuma știu ce caut. Ai văzut migdalele cum stau cîte două în aceeași coajă? Tot așa o să mă împreunez și eu cu noua mea soață!

MARIA: Bați cîmpii! Îndrugi vrute și nevrute și îl uiți pe cel ucis. Astăzi chiar, am fost la cimitir, nici nu se crăpase bine de ziuă, și am jurat din nou. După masă, doar ce apucasem să aținesc și mi-a apărut în vis. Bine era să nu-l fi omorît tu! N-ai să mă faci să-mi uit făgăduiala.

KOSTANDIS: Și nu ți-e milă de viața ta?

MARIA: Mi-e milă și mă doare. De aceea nu scot de pe mine veșmintele astea cernite.

KOSTANDIS: Am să ți le scot eu! Te voi îmbrăca în roșu și pe urmă te voi lua de nevastă!

MARIA: Tu, sărmane, vei îmbrăca o cămașă roșie . . . Roșul înseamnă sînge, moarte și nicidecum nuntă! Am să te omor! *(cu amărăciune)* și pe urmă mă voi cununa cu tine.

KOSTANDIS: Multe femei au fost iubite pentru mierea care le picura de pe buze. Pe tine te iubesc pentru otrava lor.

MARIA: Otrava n-a fiert încă destul. Aici nu încape îndurarea. Dar n-am fost întotdeauna așa. Pînă în ziua cînd am rămas văduvă, eram ca o păsărică în colivia sa. Patul pe care-l vezi, era alb ca floarea de crin și în dreptul lui înșirasem ghivece cu flori. Cînd iubitul meu se odihnea în ei, ședeam alături și îl vegheam și îi cîntam șoptit să-i îndulcesc visele și somnul.

KOSTANDIS: Am avut dreptate să spun că ești o femeie pe măsura mea. Întîi mă lei cu frumosul, pe urmă îmi faci de petrecanie. Bravo, halal să-ți fie.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MARIA: Lasă vorbele de clacă. Pe bărbatul meu încă nu l-a mîncat pămîntul. De cum rămîn singură și sting opaițul, trece pragul și începe să se tînguie . . . Acum pleacă ! E timpul.
KOSTANDIS: Plec, numai spune-mi cuvîntul pe care-l aștept. Să ne împăcăm !
MARIA: Eu am iubit o singură dată, ți-am mai spus-o . . . Acum izvorul dragostei a secat în inima mea. Dacă nu trebuia să-mi răzbun bărbatul, aș fi fost alături de el, în același mormînt. Eu am avut parte de ceea ce-ți dorești tu: iubirea cea mare și adevărată. Acum mi-au rămas doar lacrimile ca să-l plîng. În cartea vieții mele nu stă scrisă altă dragoste.
KOSTANDIS: Mai bine ia cuțitul și înfinge-mi-l pînă în prăsele.
MARIA: Acum nu mă mai lasă inima. *(A luat-o gura pe dinainte. E speriată, chiar îngrozită).*
KOSTANDIS: Vorbele tale îmi aduc nădejde și moarte. Noapte bună. Domnul să te lumineze. *(Kostandis face doi pași spre ușă. Așteaptă văduva să stingă opaițul ca să poată ieși din casă).*
MARIA: Ajută-mă, voinicule. Ajută-mă, bărbatul meu. Na, na ! *(Înfige de două ori cuțitul în spinarea lui Kostandis)*
KOSTANDIS: Ucigașo ! Ți-ai ținut cuvîntul . . . M-ai dat gata . . .

În aceeași noapte, în căsuța lui Kostandis; același decor ca în prima zi.

SCENA 1

Kostandis întins pe pat. Aplecată asupra lui, soacră-sa îl oblojește.
SOACRA: Nu-ți mai curge sînge. Ți-am spălat rana, ți-am legat-o strîns. Cu timpul ai să te vindeci. *(Hotărîtă)* Mă duc să ridic satul. O să dăm foc casei și s-o ardem de vie înăuntru pe ucigașă.
KOSTANDIS: Pentru numele lui Dumnezeu, să nu faci una ca asta. Era întuneric beznă și n-am văzut cine m-a lovit. Nu știu cine o fi fost.
SOACRA: Nu era nevoie să vezi. Ea, ucigașa, și-a jurat să te piardă. Ieri dimineață le-a spus la toți cîți i-a întîlnit pe uliță că răposatul i-a apărut în vis să te piardă ca să-l răzbune. Mă duc să ridic satul. Acum cînd părintele a plecat, cine are în piept o inimă viteză s-o arate. Ucigașo ! Ucigașo ! Îți arăt eu ție !
KOSTANDIS: Mamă, dacă ții la mine, rămîi aici. Ajunge cît sînge s-a vărsat ! Lasă răzbunarea în seama mea, așteaptă pînă o să mă pot ține pe picioare.
SOACRA: Ba mai bine mă lepăd de credința strămoșească decît să fac ce-mi ceri. Tu, sărmane, te dai de ceasul morții, și eu să te las nerăzbunat?
KOSTANDIS: Mamă, dă-mi mîna . . . mă pierd . . .
SOACRA: O să-ți treacă. Ține-ți firea. Eu mi-s meșteră la răni. *(Kostandis geme de durere. Leșină).*

SCENA 2

Maria, Kostandis

Maria intră tiptil, pășind pe vîrfuri. Intențiile ei nu sînt clare: o să-i dea lui Kostandis lovitura de grație sau o să se îndure de viața lui? Ține mîinile încrucișate la piept așa că nu se poate ști dacă ascunde un cuțit. Văzîndu-l în ce stare e, se îngrozește.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

KOSTANDIS: Sînt rănit! Ți-ai mînji cinstea dacă m-ai răpune acum.

MARIA: Taci. Nu-ți vreau răul. Cine ți-a legat rana? *(Pipăind)* Sîngerează. Lasă-mă să-ți răcoresc tîmplele dacă nu sînt în stare de ceva mai bun.

KOSTANDIS: Ți-ai schimbat gîndul sau ai venit tot cu gînd de moarte?

MARIA: Fă-te sănătos și... o să ne împăcăm!

KOSTANDIS: E așa cum spui, nu mă amăgești? Oare am auzit bine? Mai spune o dată vorbele astea!

MARIA: O să ne împăcăm, Kostandis.

KOSTANDIS: Strașnic ți-ai potrivit socotelile! Întîi te omor și pe urmă ne împăcăm.

MARIA: Acum nu mai sînt vrednică nici măcar să ridic ochii spre tine.

KOSTANDIS: Nu te rușina că ai dat greș și a doua oară. Pe mine nu mă atrage nici glontele nici tăișul cuțitului. Să mă fac bine și întreaga lume va fi a mea!

MARIA: Am vrut să-ți iau zilele și acum îmi primesc pedeapsa. Femeia nu e făcută să aducă moarte. Păcatul meu este un munte pe lîngă al tău.

KOSTANDIS: Taci, femeie. Ai o inimă vitează, nepereche. Ce înseamnă potopul ăsta de lacrimi.

MARIA: Te iubesc. Tu ești stăpînul meu. De aci încolo tu îmi vei hotărî soarta.

KOSTANDIS: Spune, mai spune o dată, spune-o mereu, ca să aud bine, să simt vorbele tale, să-mi meargă drept la inimă.

MARIA: Te iubesc. Tu îmi vei hotărî soarta.

KOSTANDIS: Sorocul s-a împlinit, isprăvește ce-ai început. Viața nu-mi poate da o bucurie mai mare.

MARIA: Omoară-mă tu ca să pot trăi. Pînă acum eram ca o rană deschisă. Tu mi-ai adus vindecarea.

KOSTANDIS: Apleacă-te și sărută-mă. *(Maria îl sărută pătimaș și el rămîne nemișcat).*

KOSTANDIS: Și acum, du-te. Soacră-mea trebuie să se întoarcă dintr-o clipă în alta. S-a dus să dea zvon în sat. Dacă te găsește aici, e prăpăd. Dacă te vor întîlni oamenii pe uliță te vor lovi cu pietre... Pleacă din sat! Îndată ce mă fac bine, îți iau urma.

MARIA: O, sărmana de mine, vor să-mi ia viața tocmai acum, cînd am început din nou să trăiesc.

KOSTANDIS: Oamenii noștri vor omorî în neștire. Cînd li se vor deschide și lor ochii va fi prea tîrziu. Satul a rămas surd la vorbele părintelui. Haide, pleacă cît mai ai timp. Vezi bine cum sînt! Nu am puterea să te apăr.

MARIA: Întîmple-se orice, nu plec de lîngă tine. Te-am lovit cinstit, așa cum mi-o cerea legea onoarei. Iar dacă Domnul te-a scăpat și ți-a dat zile, eu sînt prima care să-l slăvesc.

KOSTANDIS: Nefericito, nu înțelegi că tocmai asta va întărîta satul? Dragostea noastră va trece în ochii lor drept ticăloșie.

MARIA: Nu mă tem de sat. Cît despre lume, n-o cunosc, nu vreau s-o știu. Uit-o și tu.

KOSTANDIS: O uit cît timp ești lîngă mine.

MARIA: Nu mă îndemna să plec din sat. Dar tu ești lac de sudoare. Fața ta e ca turta de ceară... Kostandis... *(Îl întoarce într-o parte ca să-i vadă rana)* Sînge!

KOSTANDIS *(dîndu-și sufletul)*: Pleacă... înainte ca să te găsească.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SCENA 3

Se aud paşi care se apropie. În uşă apare soacra împreună cu cîţiva bărbaţi. Printre ei e şi Kanavos.

SOACRA *(Mariei)*: Tu eşti, ori mă înşală vederea. Căţea ! Ai venit să-l răpui? *(Văzînd sîngele)* L-ai spintecat, ucigaşo. Nu te-ai săturat numai cu două lovituri de cuţit. *(Către bărbaţi)* Vere Anagnoste, tu eşti capul stirpei noastre. Fă după cum e datina.

KANAVOS *(îşi scoate pistolul)*: Fă-ţi cruce.

MARIA: Lasă-mă să îngenunchi. *(Îngenunche alături de mort. Îi ia mîna)* Îl iubesc. Dragostea m-a făcut să mă nasc din nou, mi-a dat viaţă, chiar dacă eram o ucigaşă . . . Nu mîna mea l-a lovit, ci mîna celui ucis. Morţii nu ştiu să iubească şi să ierte, fiindcă sînt morţi. *(Lui Kanavos)* Acum, ia-mi viaţa.

KANAVOS: Nu, nu-ţi fac hatîrul ăsta. *(Îşi pune pistolul la cingătoare)*. Satul o să-ţi pedepsească ticăloşia. Sînt mulţi cei pe care i-ai făcut de ruşine cu fapta ta mărşavă. Dacă va tăia fiecare cîte o fîşie din carnea ta spurcată n-o să mai rămînă nimic, nici urmă din hoitu-ţi ticălos, ce să spurce pămîntul şi cinstea noastră. *(Bărbaţilor)* Luaţi-o ! S-o sfîrtecăm, s-o rupem bucăţi şi pe urmă să-i azvîrlim stîrvul la toate răspîntiile drumurilor. Luaţi-o.

Bărbaţii o înşfacă pe Maria şi o împing spre uşă. În încăperea sărăcăcioasă se revarsă primele licăriri ale zilei.

MARIA *(în lumina purpurie)*: Jertfa mea nu va rămîne tăinuită. Oamenii buni vor înţelege şi vor pune capăt urii. Vor lăsa slobodă iubirea . . .

În româneşte de POLIXENIA KARAMBI

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

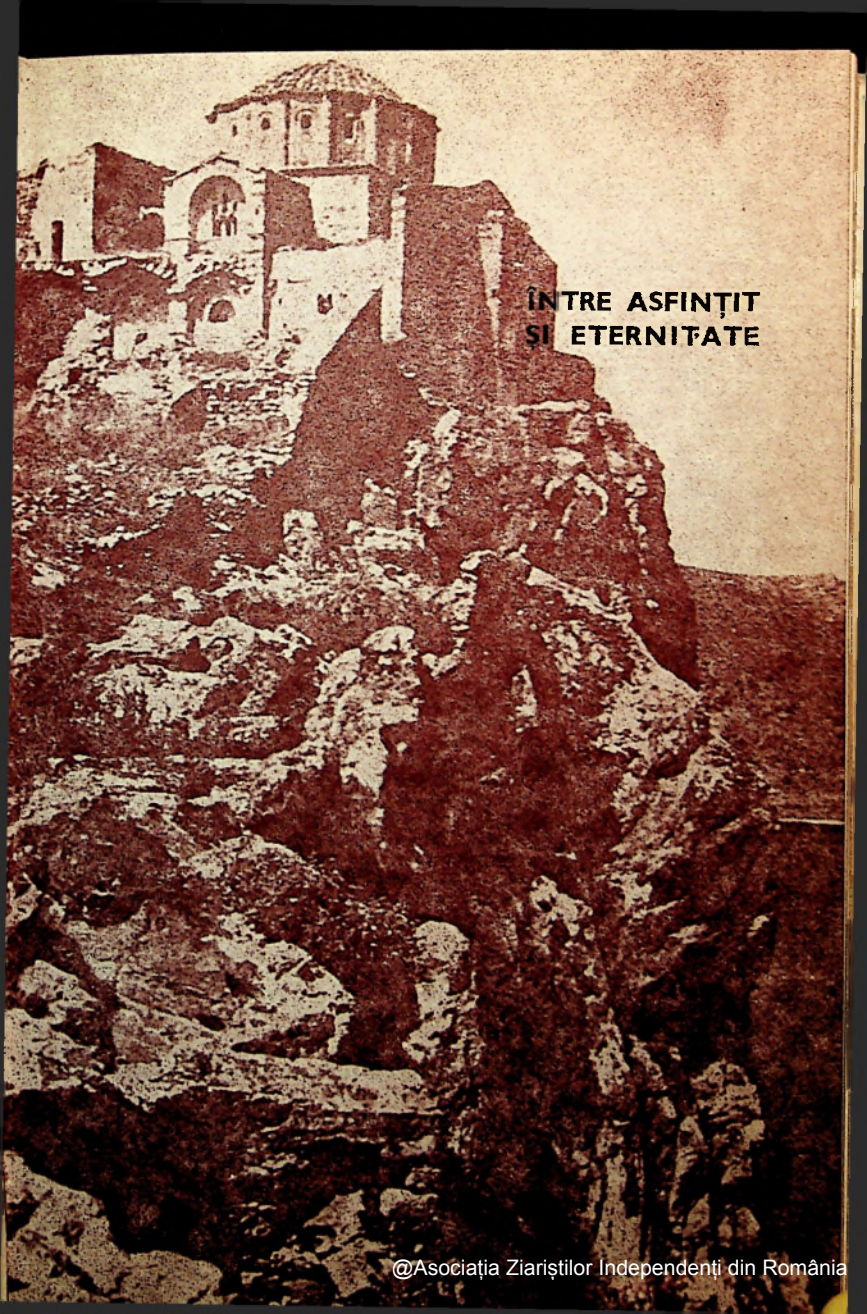

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PETRU CREȚIA

Despărțirea de sine a Helladei

Cît ar părea de ciudat, nu avem încă nici măcar rudimentele unei cărți despre conștiința greacă a sfîrșitului. Gîndindu-ne mai ales, așa cum este și firesc, la Grecia vie mereu și la destinul ei în noi, schimbător și etern, ne scapă, negîndindu-l ori uitîndu-l, un lucru: că Grecia, înainte de a se converti în paradigmă statornică a tradiției de civilizație pe care o instituise, a fost o anumită realitate determinată și contingentă, o ființă anume care nu putea intra în durata valorilor noastre celor mai înalte decît pe calea asfințitului și a morții, după legea neînduplecată a trecerii istorice și a finitudinii oricărui singular. Și ne vine bănuiala că Grecia însăși nu putea să nu fi avut de la o vreme conștiința înnoptării sale, sentimentul osteneli, gîndul trecutului defunct, privelștea destrămării și a pustiirii, nostalgii și triste ți. Și așa a și fost. Pierzîndu-se izvoarele din adînc care hrăniseră o asemenea lume, spiritul, acum neînstare să mai genereze putere și belșug, libertate și creativitate, s-a întors asupră-și ca abstractă conștiință de sine a diminuării și anihilării. Ca oridecîteori se găsește vremelnic golit de propria lui substanță și ca absent de la sine, el se refugiază, cîteodată de-a lungul multor veacuri, în cîteva demersuri tipice de falsă recuperare sau de dezangajare: «istoria acționează temeinic și trece prin numeroase faze cînd înmormîntează o formă de viață veche».

Și astfel putem avea transferul de la amintirea gloriei la gloria amintirii și apoi la retorica hiperbolică și idilizantă a acesteia; ori detașarea autoironică, burlescilară, «pentru ca omenirea să se despartă cu voioșie de trecutul ei»; ori, pentru a ajunge la ceea ce ne interesează aici, acceptarea trecutului ca trecut încheiat, conștiința amară a sfîrșitului și a plecării din istorie fără întoarcere știută. Căci pînă acum nici o civilizație, murind, n-a fost pe deplin conștientă de posibila ei măreție viitoare, care este o sinteză dintre valoare și șansă istorică, dintre necesitatea și libertatea realului.

Vom invoca aici doar mărturia poeziei și, din cîtă astfel de poezie se va fi scris, doar pe a celei epigramatice.[1] Era oarecum exclus ca între atîția poeți și într-un gen milenar deprins să vorbească despre aproape toate cîte sînt pe lume, să nu existe cîțiva care să fi simțit înceata cufundare în umbră a unei culturi pe care n-o știau sortită nici palingenezei, nici apoteozei. Acești poeți au existat într-adevăr și merită să însumăm sintetic aici înșeși cuvintele lor, traduse cu credință și grupate în jurul cîtorva imagini fundamentale și recurente. Și vom încerca totodată să dega-

[1] Pentru o privire de ansamblu asupra poeziei epigramatice de limba greacă, cititorul român se poate adresa cuvîntului introductiv la partea de epigrame din *Antologia lirică greacă* alcătuită de Simina Noica (București, Univers, 1970, p. 261—262), și recenziei la culegerea lui Peter Jay, *The Greek Anthology and Other Ancient Greek Epigrams*, publicată în «Secolul 20», 1974, nr. 7, p. 59—64.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

jăm, din atîtea versuri risipite prin timp și prin neorînduirea *Antologiei Palatine*, structurile de adîncime ale mărturiei lor.

Nu toate textele învocate vor face parte în mod obligatoriu din perioada tîrzie, căci Grecia a pierdut mereu, de-a lungul vremii, cîte ceva din ființa ei: Grecia epică și Grecia cetăților, Grecia elenistică și, abia la urmă de tot, Grecia întregului ei trecut, la ceasul despărțirii de sine, cînd a simțit, cum spune o veche epigramă de dragoste, că mănunchiul de flori al tinereții zace risipit pe pămînt (12, 32).

Oricît de mare ar fi varietatea uneori contradictorie a textelor, se străvede prin ea circulația stăruitoare a trei mari teme distincte, dar cu trimiteri ideale de la una la celelalte; a ruinelor, a precarității și durerii condiției umane și a sfîrșitului elenității.

Despre cea dintîi este mai adevărată decît despre oricare afirmația de mai sus privitoare la etapele declinului. Rînd pe rînd Troia (9, 62, 152—154 etc.), Micene și îndeobște cetățile eroilor (9, 28, 101—104), Sparta (7, 723) și, cu foarte mult mai tîrziu, Atena, Corintul (7, 297, 9, 151, 284), Efesul (9, 424), Sardes (9, 423), Smirna, Beirutul (9, 425—427), insulele Egeei (9, 421, ef. 335 și 408), oracolul delfic sînt înfățișate în tristețea pieirii lor. Într-una dintre cele mai timpurii epigrame grecești (7, 153), trăinicia monumentului (o fată-sfinx din bronz, de pe mormîntul regelui Midas) e înfățișată drept coextensivă cu cea a naturii înseși. În schimb epigramele de mai tîrziu încep tot mai mult să se constituie pe temeiul ideii de perisabilitate, al contrastului dintre ce era cîndva și ce-a rămas acum, dintre slavă și spulberare, opulență și gol. Iar între altădată și acum se află fie ceasul năpraznic al catastrofei (cutremur, incendii, năvală de ape sau războinică nimicire omenească), fie răstimpul de înceată lucrare a vremurilor și a vremii *(cheir oloio chronoio* «mîna distrugătoare a timpului», *chronie chysis* «îndelungata curgere a timpului», *dionos tephre* «cenușa veacurilor»). Cetăți ilustre, *odinioară* falnice, necălcate și nebiruite, «apărate de cununa înaltă și tare a zidurilor și a turnurilor», împodobite cu temple și palate, tăiate de străzi largi, locuite de strănepoți ai semințiilor «mîndre, avute în turme și grîne, în aur», răsunînd de glasurile cetățenilor liberi sub ocrotirea zeilor poliazi. *Acum*[1] aceste glorii, trîntite la pămînt «ca un cerb voinic frînt de panteră» (cînd n-au fost înghițite de hău sau tîrîte în mare de rîuri ieșite din vad) tînjesc batjocorite de vîrstă și secătuite, abia deslușindu-se încă pe cîmpiile pustii (mai pustii decît deșerturile scitice ori decît nisipurile Libiei), întoarse în pulbere sau sterpe ca stîncile goale, cu izvoare uscate, unele mistuite pînă la neființă și uitate («surda ultare»), rămase doar ca vagi amintiri fabuloase în mintea păstorilor singuratici, care pasc turme de capre sau de oi pe vetrele ilustre ale cetățenilor și ale eroilor (ca printr-o tîrzie și amarnică desmințire a nebuniei lui Aias). Și de asemeni multe insule, din Ciclade, din Sporade, care iau încet, încet calea albei (de marmură) Delos și pier în singurătatea urîtului, prinse în chinga înspumată și vuitoare a Egeei, dar sterpe și ocolite de corăbii, așa cum (într-o epigramă de veac incert) rămîne stingher, despodobit și mut însuși sălașul marelui oracol de la Delfi sau (în 7,225) mormîntul împuținat al lui Laerte, bătut, la țărmul mării, de ploi reci. Cînd ai citit o dată versurile lui Antipater (9,151) sau ale ultimitorului anonim care a scris 7, 723, e greu să

[1] Pentru analiza raportului dintre *altădată* și *acum*, conceput în universalitatea lui poetică, sînt de citit rîndurile, integrate unei înțelegeri atît de originale a lucrurilor, pe care le consacră acestei probleme Ștefan Cazimir, în *Tensiunea lirică* (1971).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mai uiți Corintul pierdut pe care îi mai plîng din larg, ca niște alcioni, doar nereidele fără de moarte: ori Lacedemona fumegîndă despre care se spune, oblic și eliptic, numai atît: că lupii nu mai aud dinspre ea zvon de turme și că este *askios:* un loc fără umbre[1]. Și tot de neuitat este foarte tîrzia elegie iambică a lui Mihail Acominatos, episcop ortodox al Atenei medievale între 1175 și 1205 (deci pînă la ocuparea Atenei de Othon de La Roche și crearea ducatului francez al Tebei) și ultimul mare cetățean al Atenei de dinainte de renașterea neoelenă. Într-un timp de răscruce, cînd sub loviturile celei de a patra cruciade șubrezitul Bizanț al Comnenilor și al succesorilor lor se prăbușea (și după care Atena avea să fie bîntuită vreme de mai bine de șase veacuri de francezi, catalani, florentini, venețieni și turci), luminatul arhiepiscop încheie tradiția de care ne ocupăm aici cu unele dintre cele mai adînci simțite versuri ale ei: în mijlocul priveliștii mereu frumoase a împrejurimilor și la umbra monumentelor încă întregi, Acominatos trăiește treizeci de ani într-o Atenă cotropită de curgerea nemăsurată a eonilor, mic provincială, sărăcită și barbară, cu ulițe deșarte însuflețite doar de arici, de scorpioni și de duhuri, o măreție pustie așternută cu moloz, grohotiș și buruieni, un oraș al tristeții cuprins de amurg, un Hades de umbre fără trecut. Evocînd o ultimă oară *dinlăuntrul sufletului grec clasic* Atena marelui veac, Acominatos își dă seama că din grandoarea adunărilor poporului, din cuvîntările oratorilor, din legi și din judecători, din alaiul sfînt al sărbătorilor panatenee, din puterea strategilor luptînd pe uscat și pe mare, din Muzele bogate în forme și din adîncimea gîndului, toate irosite, n-a mai rămas decît un basm. Sau doar o umbră pe care se simte iubind-o ca Ixion năluca de nor a Herei. Atena însăși, ajunsă, cum ar fi spus un înaintaș al său din lumea epigramelor (9,425) o *apolis polis*, cetate-necetate, acum se joacă doar cu norii [2].

---

[1] Mărturiile poeziei își găsesc o confirmare în atestările neliterare ale unor prozatori latini, ca Titus Livius (45,28), Servius Sulpicius (un corespondent al lui Cicero): *oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos iacent,* sau Seneca (*Epist.* 21): *non uides quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium fundamenta consumpta sint nec quicquam exstet ex quo appareat illas saltem fuisse?* Cît despre poezia ruinelor, reviviscența ei în preromantism și în romantism este prea cunoscută pentru a mai zăbovi aici asupra ei. Mai rară este tratarea filozofică a ideii ruinelor și de aceea trimitem la *Reflexions suggérées par l'aspect des ruines* a lui G. Simmel, în *Mélanges de philosophie relativiste,* traducere din germană consacrată publicului francez (1912). Dar Simmel trece cu vederea un lucru important, mai ales cînd e vorba de monumente arhitectonice: ruinele sînt, în lumea privelиștilor, singura prezență a trecutului învins și încheiat. Din trecutul artefactului rămîne, în prezent, o imagine intactă (sau chiar ameliorată), care există în fantazia mnemonică, și una avariată, care este dată în percepția relicvei: superpoziția lor, simultană cu constatarea decalajului dintre ele, a inadecvării lor iremediabile, constituie, în spirit, *ruina* și o tristețe *mai mare* decît dacă n-ar fi rămas nimic și *mai mică* decît aceea stîrnită de gîndul realităților (fie ele opere sau ființe) din care n-a mai rămas nici măcar amintirea, ci doar generica certitudine că au existat (fiindcă nu se poate altfel), că s-au irosit și că au fost uitate. Tristețea ruinelor este aristocratică și trimite la sfera elevată a gloriei, tristețea uitării depline a nemaiființei este o specie inefabilă a caritații și trimite la sfera umilă a anonimului istoric. Faptele analizate în cazul Greciei țin de prima atitudine. A doua este un produs tîrziu, subtil și rar al sensibilității erei postpăgîne.

[2] Elegiei lui Acominatos îi corespunde, la începutul aceluiași veac doisprezece, plîngerea în versuri a Romei de către episcopul Hildebert, după năvălirea normanzilor lui Guiscard (1106). Dar dacă pentru Roma există o întreagă producție literară în acest sens, Atena medievală a găsit în Mihail Acominatos singurul ei glas poetic. Mult mai tîrziu, printre grecii statorniciți în Italia, s-au găsit cîțiva care să deplîngă în versuri pierirea Greciei vechi, ca de pildă Leon Allatios din Chioa în poemul *Hellas,* pe vremea papei Urban VIII; sau corifeiul Antoninos Eparchos, în *Tînguire asupra prăbușirii Helladei* (Veneția, 1544): «plîng ținuturile, insulele, munții, luncile părăsite de zei, domnește peste Grecia o noapte întunecată» (de găsit în C. Sathas, *Neohellenike philologia,* Atena, 1868, p. 163—168); cf. epigrama (poate destul de veche, dar din păcate cu sîrșitul ilizibil) pe care Theodosios Zygomatas îi scrie lui Crusius în 1581 că a citit-o pe un zid la trecerea lui prin Atena (v. *Turcogrecia,* p. 95) și epigrama bizantină, nedatabilă (publicată de Cramer în *Anecdota Graeca Parisiensia,* Oxford, 1814, I, p. 285) care vorbește, ca și Acominatos, despre Grecia barbarizată; iar despre Atena însăși vorbește în aceeași termeni Apollonios din Thyana: «Locuind mulți ani în Atena am devenit barbar» (Philostrat, ed. Kayser, Apollon Ep. I, 352)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

De la înnoirea romantică[1] a înțelegerii lumii grecești nimeni nu mai crede în vreun echilibru neantitetic al seninătății lor, în simplitatea euforiei lor aurorale. În formele superioare ale practicii și conștiinței istorice, chipul omului își află împăcarea și puterea într-un spațiu agonal. Și fiindcă de poezie e vorba aici, cîte versuri amare nu se pot găsi în poezia greacă de la Homer pînă la Euripide? Dar nu orice cuvînt despre durerea sau nimicnicia vieții este semn de oboseală socio-culturală. Mai de grabă s-ar putea spune că vremile tîrzii le preiau, ca sistem de locuri comune, și le dau, împrospătîndu-le, sau nu, un înțeles, un accent și o relevanță pe măsura lor. Iar cei care, în Grecia preclasică și clasică, au spus că omul e umbra unui vis sau că cel mai bine e să nu te fi născut, iar dacă te-ai născut să mori cît mai curînd, sînt tot aceia care gîndesc că dintre toate lucrurile uimitoare ale lumii cel mai uimitor este omul. Dar mai tîrziu, către sfîrșit, nu a mai fost așa și nu mai avea cum să fie așa. Într-adevăr, a doua mare temă a poeziei epigramatice grecești invocată aici, precaritatea și suferința condiției umane, funcționează ca simptom al unui stadiu involutiv și își găsește valoarea în precizia cu care exprimă, ca meditație lirică și deloc ca reflexivitate filozofică specializată, componentele alienării.

Toate epigramele care pot sluji ca mărturii ale unei scăderi de vitalitatea a lumii grecești, (dintre care cele mai multe sînt ale poetului Palladas, 360—430) tind să definească într-un anume fel *viața (bios* sau *biotos)*, gîndită ca viață personală, neintegrată în istoria supraindividuală a umanității.

1. Viața, cuprinsă între neștiutul a două întinderi infinite de timp, este ea însăși scurtă, efemeră, grabnic trecătoare, clipă sau punct, mereu pîndită de moarte și îngrădită de hotare; mai mult, chiar puțina ei durată nu se constituie într-o istorie cumulativă, atît pentru că este capricios-schimbătoare, cît și deoarece nu aderă lăuntric nici la contextul ei, căutînd să se refugieze în tăcere și umbră, nici la propriul ei trecut, *înstrăinîndu-se*[2] mereu de el, bătînd pasul pe loc, începînd iarăși și iarăși în uitare de sine, în instantaneitate pură, și pierzîndu-se în uitare.

2. Viața nu are putere internă, este slabă *(asthenes)*, fragilă și ușor de nimicit, pasivă în mîinile unor puteri mai mari decît ea (oamenii ca turmă mînată către moarte sau ca *organa*, plăpînde instrumente asamblate dintr-o materie precară însuflețită de o adiere): viața este pulbere amorfă *(konis)*.

3. Viața este goală de sens, de rost și de țel, este de neînțeles, irațională și absurdă *(alogos)*, atît în desfășurarea ei, cît și în conținutul ei global, în cel mai bun caz «scenă», glumă și joc, comedie, obiect pentru rîs.

4. În virtutea celor de mai sus, viața este, pentru poeții amurgului grec, *nimic* sau *neant (to meden)* care începe și sfîrșește în nimic.

5. Totuși acest neant e un *prilej pentru durere*, răstimp și-așa prea lung de suferințe și de lacrimi, de spaime și de amăgiri, de bucurii prea scurte și prea repede plătite, o pedeapsă fără vină *(ouden hamartesas genomen)*.

Era firesc ca în această atmosferă de poezie a vieții ca neant să apară undeva, fie și rar (și cu atît mai de preț, pentru că de data aceasta avem certitudinea unei impresii nemijlocite, nu a unui poncif), un gînd poetic despre tristețea nu generică

---

[1] În principal: 7, 339, 472; 8,236; 9, 8, 51, 499, 500, 577; 10, 31, 58, 72, 75, 79, 81, 84, 85, 96, 118, 123, 124; 11, 13, 56; 62 ' 15, 20

[2] În 10, 79 (Palladas), cuvîntul *allotriathentes* este poate prima atestare printr-un cuvînt a ideii de înstrăinare sau alienare; de remarcat cum, la noi, gîndul prezentului etern *(Cu mine zilele-și adaugi/ Cu ieri viața ta o scazi/ Și ai cu toate astea-n față/ De-a pururi ziua cea de azi)* se întoarce spre alte încheieri: *De-aceea zboară anu-acesta/ Și se cufundă în trecut/ Tu ai și-acum comoara-ntreagă/ Ce-n suflet pururi ai avut* cf., în mica antologie de la sfîrșit: 10, 79.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de a fi om, ci aceea, specifică, de a fi grec și păgîn în niște timpuri cînd istoria lumii se primenea din adînc, lăsînd în urmă cea mai frumoasă împlinire și legitimare a sa.

Conștiința poetică a sfîrșitului eleno-păgîn i-o datorăm aceluiași mare Palladas (și de data aceasta exclusiv lui), din Alexandria, care va fi cîndva și a lui Kavafis. Cele cîteva gînduri ale sale prilejuite de cutare eveniment de la începutul secolului al V-lea al vremii noastre (10, 82, 89, 90) transcend însă împrejurările către o semnificație mai cuprinzătoare, dobîndind în ochii noștri demnitatea de epitaf al unei lumi. Palladas nu mai vorbește acum despre oameni în general, ci, explicit, «cînt-a Greciei cădere», pe grecii păgîni *(Hellenes andres)* căzuți în năpastă *(symphora peptokotes)*: pînă și Faima, purtătoare de știri, le este dușmană, amăgindu-i cu vorbe mincinoase, sau dezvăluind numai răul, sau dovedindu-se mai zăbavnică decît însuși răul; iar ei, grecii la rîndul lor, se lasă pradă răului mai adînc din ei înșiși, cu minți rătăcite și roabe în mijlocul unei lumi întoarse pe dos, prefăcuți în cenușă *(espodomenoi)*, avînd acum numai nădejdile înmormîntate ale morților *(nekron ekhontes elpidas tethammenas)*, poate cu adevărat morți și doar părîndu-li-se că încă mai trăiesc, doar visîndu-se vii. Sau poate *zomen hemeis tou biou tethnekotos:* poate elenii vor mai fi ei vii, *dar a murit însăși viața*.

«Știm de nu trăim pe-o lume ce pe nesimțite *cade?*» Și cu aceasta intrăm, prin poarta unei adînci întrebări istoric determinate, în zona fundamentală a raporturilor dintre ființă, finitudine și aparență.

Privind încă o dată înapoi peste toate aceste texte ascunse și rătăcite în devălmășia *Antologiei*, se mai poate distinge un lucru vrednic de luat în seamă. Cînd este vorba de cetăți nimicite, apare adesea gîndul izbăvirii în statornicia glorioasă a culturii, în sărbătoarea eternă a amintirii. Cînd este vorba de viața oamenilor, pe lîngă răscumpărare prin permanența operei, apar tot mai dese reacții sau de compensare sau de evaziune: fugă în euforia amnetică a petrecerii, a vinului și a iubirii sau, invers, în viața simplă, despuiată, ferită și mută, în *sustine* et *abstine* (atletism al pasivității și autofrustare profilactică); fugă în mînie (neputincioasă) sau în deja pomenita detașare ironică, în rîsul ușuratic sau batjocoritor care răpindu-i vieții demnitatea autenticității și a gravității, funcționează ca anestezic; fugă în spectacolul *neomenesc* al naturii, în frumusețea pămîntului, a astrelor și a mării în măreția lor stătătoare, cîteodată în raționalitatea lor iterativă și geometrică, a cărei cunoaștere îți poate da adăpost de tot ce, în viață, este absurd sau mult prea greu de înțeles; fugă în moarte ori în uitare. (Se poate ușor observa că și aceste evaziuni se constituie într-un sistem, izomorf cu sistematica negativului existențial).

Dar acolo unde accede la conștiință un sfîrșit de ciclu istoric, în «condițiile în care elanurile conștiinței sînt măsurate după finitudinea ființei», nu mai apare nici poezia, acum lăsată în urmă, a ruinelor (izbăvite sau nu), nici gîndul vreunui compromis cu pătimirea sau neantul. La vremea marii despărțiri, orice amurg, fie el și al zeilor, *pare* cel din urmă amurg. Cei cuprinși în această înserare a unui ev nu știau și nu aveau cum ști că nu există sfîrșit absolut, că în orice apocalips e semănată o aurora și că doar se irosea *una* dintre formele, necesar tranzitorii, ale neistovitei realități imanente istoriei lumii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

25 DE EPIGRAME

VREME CÎT UNDA VA CURGE

Sînt o fecioară de bronz şi-odihnesc pe mormîntul lui Midas.
Vreme cît unda va curge şi nalţi înverzi-vor copacii,
Cît va spori apa-n rîuri şi marea s-o bate de ţărmuri,
Cît, răsărind, lumina-vor pe ceruri soarele, luna,
Eu pe mihnit locu-acesta mereu am să stau şi voi spune
Celor ce trec că aici îngropat este regele Midas.

(7,153: Homer sau Cleobulos)

TRĂIESC ÎN HOMER

Eu sînt, străinlor, Ilion, sfînta, vestita cetate,
Ziduri şi turnuri cîndva pază-mi stăteau împrejur.
Azi, chiar de zac la pămînt, mistuită de-a vremii cenuşă,
Încă-mi păstrez, în Homer, porţile grele de bronz.

(9,62: Euenos)

RUINELE MICENEI

Nu se mai văd aşezări de eroi. Dacă dăinuie vreuna,
Nu-i înălţată cu mult peste cîmpie. Aşa
Ochilor mei te-ai ivit, de departe, sărmană Micenă:
Nici chiar o stînă de oi mai singuratică nu-i.
Basm ciobănesc ai rămas: un moşneag povestind de-o cetate
Plină de aur cîndva, mîndru sălaş de Ciclopi.

(9,101: Alfeios)

RUINELE CORINTULUI

Unde ţi-e fala, în lume vestită, Corintule doric?
Unde de turnuri cununi? Unde străvechile-averi?
Unde-ale zeilor temple, palatele, soaţele celor
Care se trag din Sisif? Unde mulţimile-ţi vechi?
N-a mai rămas, vitregito, nici urmă din tine, nici una,
Totul a fost încleştat, tot mistuit de război.
Singure nevătămate, doar noi, Oceanide, -ţi rămînem
Dorului tău alcioni pururi în larguri plîngînd.

(9,151: Antipater)

LACEDEMONA ÎNFRÎNTĂ

Lacedemonă nicicînd biruită, nici cîndva călcată,
Vezi pe Eurotas crescînd fumul stîrnit de duşman.
Sterp ţi-e pămîntul de umbră. Cu vaier coboară-n ţărînă
Pasărea cuibul. Nici zvon lupii de turme n-aud.

(7,723: anonim)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

EFESUL INUNDAT

Norilor, unde-ați sorbit, neguroșilor, undele-amare,
De-ați înecat sub șuvoi tot, într-o noapte de chin ?
Lybia se-ntinde aici ? Nu crede: e biata Efesos:
Case noian și-avuții strînse în ani fericiți.
Unde-și întoarseră ochii atunci păzitorii tăi, zeii,
Vai, între toate slăvit, mîndru oraș ionian ?
Toate-ale tale de-a valma umflatele ape le poartă,
Rostogolite de val, către al mării adînc.

(9,424 : Duris)

INSULELE EGEEI

Voi, ostroave pustii, fișii de pămînt ferecate
Strîns într-un brîu sunător, brîu de talaz egean !
Siphnos, Pholegandros stearpa v-au fost, sărmanelor, pildă,
Iată, și-acum ați pierdut farmecul vostru cel vechi.
Fără-ndoială că Delos, atotluminoasa, pe vremuri,
Dascăl v-a fost: dintîi ea soarta pustie-a deprins.

(9,421 : Antipater)

ORACOL DELFIC

Spuneți-i regelui: curtea măiastră căzut-a-n țărînă,
Phoibos acum nu mai are sălaș, nici laur profetic,
Nici izvor grăitor nu mai are: s-a stins graiul apei.

(OBGV, 627)

TINEREȚEA

Ții oare minte cuvîntul meu sfînt ? Adu-ți-l aminte:
Cei mai frumoși dintre toți, anii cei tineri, sînt iuți:
Nu este pasăre-n cer să întrecă în zbor tinerețea.
Uite cum zac la pămînt florile tale acum !

(12,32 : Tymocles)

VIAȚA

Cine-ar putea, fără moarte, să fugă de tine viață ?
Mii de dureri tu cuprinzi, greu să te-ndur, greu să fug.
O, cît de dulci frumusețî are firea: pămîntul și marea,
Stelele și, larg rotind, soarele, luna pe cer,
Dar celelalte doar spaime și chinuri și chiar dacă omul
Bine pățește cîndva, soarta-l întoarce în rău.

(10,123 : Aisopos)

CU OCHII LA CER

Știu că sînt pieritor, făptură de-o zi, totuși cerul
Cînd îl privesc și rotind stelele multe le văd,
Nu mai ating cu piciorul pămîntul și beau din ambrosia
Zeilor hrană în veci, chiar lîngă Zeus așezat.

(9,577 : Ptolemaios)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

TRECERE

Toate trec de la noi, pieritorii, fiind pieritoare,
Iar dacă nu, înșiși noi trecem de ele mereu.

(10,31 : Lucian)

NIMICNICIE

Totul e ris și e pulbere totul și totu-i nimica:
Toate în lume se nasc fără să aibă vreun rost.

(10,124 : Glykon)

ALEGE

Scenă-i întreaga viață și joc: ori învață ce-i joaca,
Fără-a-ți păsa de nimic, ori te învață să-nduri.

(10,72 : Palladas)

ARE VREUN ROST ?

Gol m-am ivit pe pământ și gol părăsi-voi pământul.
Cum și sfîrșitul e van, are vreun rost să mai plîng ?

(10,58 : Palladas)

HRĂNIȚI PENTRU MOARTE

Sîntem păziți și hrăniți, noi oamenii, doar pentru moarte,
Fără vreun rost înjungheați ca și o turmă de porci.

(10,85 : Palladas)

PUȚIN AER

Iată viața: mereu noi tragem pe nări puțin aer,
Soarele sus în înalt, marea făclie, privind
Toți cîți trăim pe pămînt; sîntem niște biete unelte
Însuflețite de vînt; unuia treacă-i prin gînd
Cît de ușor să-ți astupe suflarea cu palma, răpindu-ți
Sufletul, ai cobori grabnic în Hades, sfîrșit.
Astfel, nimica fiind, ne hrănim cu vitează trufie
Aer păscînd și atît: mică suflare de vînt.

(10,75 : Palladas)

TĂCÎND

Tăcînd să treci prin viața asta de amar,
Imită prin tăcerea ta tăcutul timp,
Trăiește neștiut și tot așa să mori.

(15,20 : Palladas)

TIMPUL

Greu trece timpul cărunt, dar în curgerea lui cea înceată,
Omului glăsuitor glasul din gură i-l ia;
El, nevăzutul, văzuții îi face să nu se mai vadă,
Iară pe acei nevăzuți știe să-i facă văzuți.
Cît de nesigur ar fi printre oameni sorocul vieții,
Zi după zi spre amurg pasul îi duce mereu.

(9,499 : Palladas)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

IARĂȘI TIMPUL

Din cît trăim, ce scurte bucurii avem !
Să plîngeți graba timpului fugar, căci noi
Ședem, dormim, necazuri grele îndurînd
Ori pradă dulcelui huzur: iar timpul, el
Aleargă, fuge pentru bieții muritori
Și-aduce capăt vieții fiecărui om.

(10,81 : Palladas)

NEANTUL ȘI VINUL

Cum m-am născut ? Și de unde ? De ce am venit ? Ca să plec iar ?
Cum aș putea oare ști, eu care nu știu nimic ?
Fost-am nimic înainte de-a fi și nimic fi-voi iarăși,
Neamul întreg omenesc este el însuși nimic.
Haide și umple-mi paharul cu dulcele vin al lui Bacchus !
Vinul e singurul leac pentru atîtea dureri.

(10,118 : Palladas)

LACRIMI VĂRSÎND M-AM NĂSCUT

Lacrimi vărsînd m-am născut, lăcrimînd mă sfîrșesc de pe lume,
Iar, înapoi cînd mă uit, viața doar lacrimi a fost.
O, neam nevolnic de oameni, vrednic de plîns și de milă,
Sînteți tîriți pe pămînt doar ca să fiți spulberați.

(10,64 : Palladas)

ZIUĂ CU ZIUĂ

Ziuă cu ziuă, de cum piere noaptea, noi iarăși ne naștem
Și din viața dintîi nu mai păstrăm chiar nimic.
Înstrăinați de trăirea de ieri, noi zilnic începem
Fără trecut să trăim ce ne-a rămas de trăit.
Deci niciodată, bătrîne, să nu-ți pară anii povară,
Căci din răstimpul trăit azi nu-ți rămîne nimic.

(10,79 : Palladas)

PIZMĂ ȘI CENUȘĂ

O, cît de mare-i răul pizmei printre noi !
Urîm norocul celui răsfățat de zei,
Atît de mult ne strică mintea, rătăciți,
Atît de gata sîntem să-i slujim ca robi.
Cenușă sîntem noi acum cîți eram greci,
Nădejdi de morți avem, închise în mormînt,
Căci toate cîte sînt întoarse sînt pe dos.

(10,90 : Palladas)

NOI SAU VIAȚA ?

Oare-am murit și doar ne pare că trăim,
Nouă helenilor căzuți în nenoroc,
Cînd luăm drept viață ceea ce e numai vis?
Sau poate noi trăim și viața a murit?

(10,82 : Palladas)

În românește de SIMINA NOICA și PETRU CREȚIA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

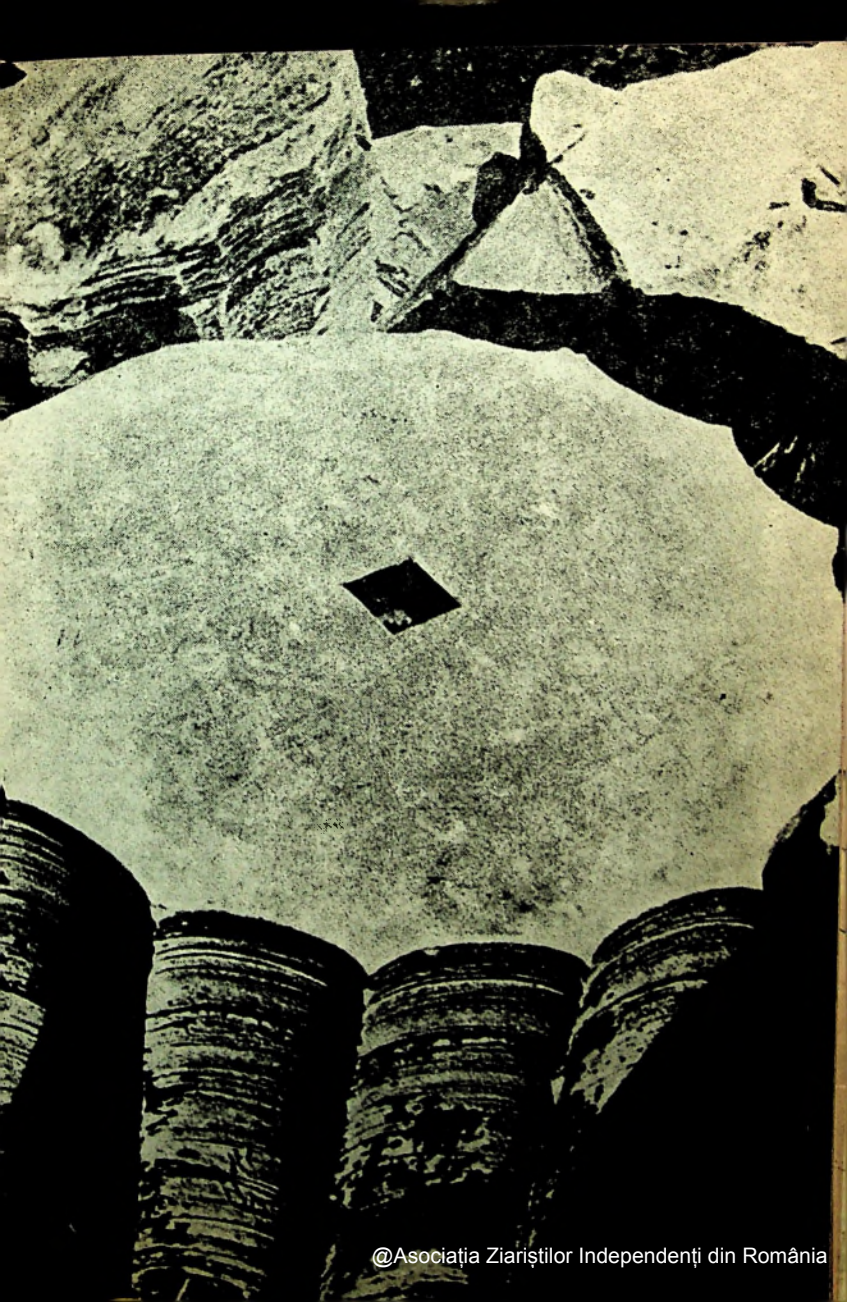

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

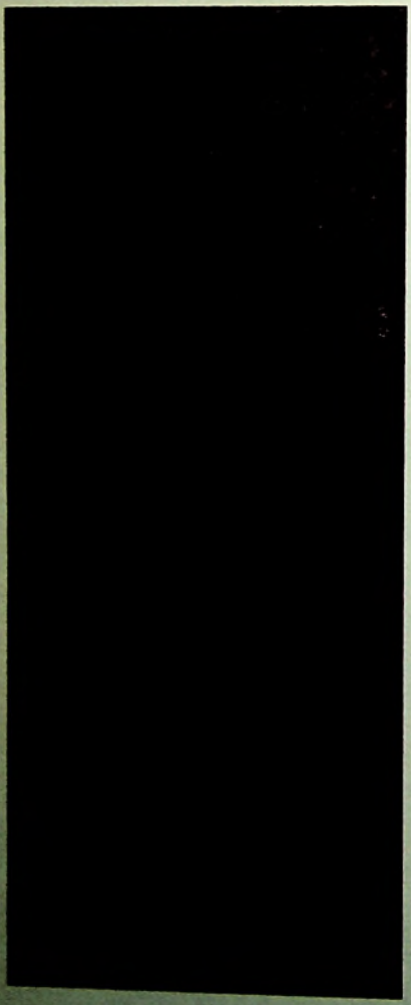

Tambur de coloană dorică

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SCHILLER

... Dacă luăm însă cît de cît seama la semnele timpului nostru nu se poate să nu ne prindă uimirea în fața contrastului pe care îl vom afla între forma de astăzi și cea de odinioară a omenirii, cea greacă în special. Cultura și rafinamentul pe care le slăvim punîndu-le pe bună dreptate mai presus decît ceea ce este încă *simplă* natură, rămîn neputincioase în fața naturii elene care se însoțea cu toate farmecele artei și cu toată demnitatea înțelepciunii, fără ca prin aceasta să devină, ca noi, victima lor. Nu doar în fața simplității din care se împărtășeau, și care veacului nostru îi este străină, trebuie să plecăm ochii; grecii sînt rivalii noștri, dar nu mai puțin le sîntem și învățăcei; căci îi urmăm tocmai în privința avantajelor cu care obișnuim să ne consolăm cînd vedem cum moravurile noastre violează natura. Sensibili din plin la formele lucrurilor, dar deopotrivă la substanța lor, filozofi și artiști deopotrivă, deopotrivă delicați și energici, îi vedem reunind tinerețea fanteziei cu virilitatea rațiunii într-un tip minunat de umanitate.

În acele timpuri fericite, pe cînd forțele spiritului abia se trezeau, simțurile și rațiunea nu-și aveau încă domeniul hotărnicit cu străşnicie; căci încă nici o discordie nu le aţîţase la dezbinare vrăjmaşă şi la fixarea limitelor proprii. Poezia nu ajunsese rivala spiritului de salon, iar speculația nu fusese pîngărită de vorbăria goală. La nevoie ele își puteau schimba rolurile, doarece fiecare, în felul ei, nu făcea decît să onoreze adevărul. Oricît de sus s-ar fi înălțat, rațiunea, iubitoare, prelua materia în zborul ei, și oricît de fin și pătrunzător ar fi despicat firea lucrurilor, ea nu o mutila totuși niciodată. Ea desfăcea, ce-i drept, natura umană în părțile care o alcătuiesc și o distribuia apoi, sporită, în lumea plină de farmec a zeilor ei; dar procedînd astfel, ea nu o sfîrteca, ci o recompunea diferit; omenirea se regăsea, întreagă, în fiecare zeu luat în parte. Cît de mult s-au schimbat lucrurile cu noi, modernii! Și la noi imaginea speciei, ridicată la altă scară, este distribuită în indivizi, dar în fărîme, nu în combinații care transfigurează, așa încît pentru a avea sub ochi imaginea globală a speciei, trebuie să ți se perinde prin față fiecare individ care o compune. La noi, ai putea fi aproape înclinat să afirmi că facultățile spiritului se arată a fi și în realitate tot atît de dezbinate pe cît sînt ele în reprezentarea psihologului; iată de ce vedem nu doar indivizi izolați, ci întregi categorii de oameni, dezvoltîndu-și doar o parte din aptitudinile lor firești, în timp ce alții, asemenea plantelor pipernicite, abia dacă mai poartă palida urmă a ceea ce ar fi trebuit să fie.

Departe de mine gîndul de a nu recunoaşte superioritatea pe care generația contemporană, luată în unitatea ei și pusă pe cîntarul rațiunii, o poate revendica în fața celei mai răsărite a lumii de odinioară; însă numai în rînduri strînse poate fi dată această bătălie, cele două armate măsurîndu-se în întregul lor. Cine dintre noi însă, oameni ai lumii moderne, ar păși afară din rînd pentru ca într-o luptă corp la corp să-și dispute cu un atenian, prețul umanității?

De unde această vitregire a individului în ciuda stării înfloritoare a speciei? De ce elenul își putea asuma calitatea de reprezentant al epocii sale și de ce individul modernității nu îndrăznește s-o facă? Deoarece primul a fost modelat de natura care unește totul, cestălalt de intelectul care separă totul.

...Prinsă între aceste două puteri care o apasă dinăuntru și dinafară, putea omenirea să apuce altă cale decît aceea pe care de fapt a apucat? În măsura în care, în imperiul ideilor, a năzuit constant titluri inalienabile, spiritul speculativ trebui să ajungă un străin în lumea simțurilor și să piardă de dragul formei, materia. Spiritul pragmatic *(der Geschäftsgeist)*, pe de altă parte, închis într-un cerc monoton de obiecte (iar înăuntrul lui îngustat încă mai mult prin formule), trebui să piardă din vedere

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

libertatea ansamblului și să sărăcească odată cu propria-i sferă. Așa cum în primul caz se încearcă modelarea realului după chipul imaginabilului și ridicarea condițiilor subiective ale imaginației la rangul de legi constitutive ale existenței reale, tot astfel în cazul acesta s-a căzut în extrema opusă: cutare fragment al experienței devine unitatea de măsură pentru întreaga experiență și regulile îndeletnicirii *sale* sînt aplicate tuturor îndeletnicirilor deopotrivă. Într-un caz se ajunge la subtilitatea goală, în celălalt la pedanta îngustime rapace. Spiritul speculativ se plasase prea sus pentru a mai putea să vadă individul, cel pragmatic se afla prea jos pentru a cuprinde ansamblul. Numai că inconvenientul acestei direcții a spiritului nu s-a limitat doar la știință și la actul productiv *(Hervorbringen)*; el a cuprins în aceeași măsură sensibilitatea și acțiunea. Știm că sensibilitatea depinde, cînd avem în vedere intensitatea, de vivacitate, iar cînd avem în vedere cuprinderea, de bogăția imaginației. Cînd însă facultatea analitică devine excesivă, ea trebuie să-i răpească fanteziei forța și căldura care-i sînt proprii, și o sferă mai săracă de obiecte este firesc să-i împuțineze acesteia bogăția. Tocmai de aceea gînditorul abstract are cel mai adesea o inimă *rece:* el disecă impresiile, care n-au cum să miște sufletul decît lăsate ca întreg; omul pragmatic are cel mai adesea o inimă *strîmtă*, deoarece imaginația sa, arestată în cercul monoton al îndeletnicirii sale, nu se poate deschide către un alt mod de reprezentare.

A stat în intențiile mele și în firea subiectului să dezvălui direcția defectuoasă proprie caracterului vremii noastre, arătînd totodată care sînt sursele acestui neajuns; nu am apucat în schimb să indic și avantajele prin care sînt ele compensate. Vă voi mărturisi cu dragă inimă că oricît de puțin poate să le priască indivizilor această fragmentare care le-a atins ființa, pentru specie, altă posibilitate de a progresa nu ar fi existat. Felul în care ni s-a revelat omenirea în varianta ei elenă a fost fără doar și poate un maximum; pe loc nu se putea sta, mai departe nu se putea merge. Pe loc nu se putea sta deoarece prin provizia pe care deja și-o făcuse, intelectul era implacabil constrîns să se despartă de sensibilitate și intuiție, îndreptîndu-se neabătut către limpezimea cunoașterii. Mai departe nu se putea merge deoarece, numai aflate în proporții anumite, limpezimea, plenitudinea și căldura pot sta laolaltă. Grecii realizaseră această proporție și dacă voiau să păşească la o formă mai înaltă de existență spirituală, ei erau obligați, așa cum sîntem și noi, să trădeze caracterul de totalitate al ființei lor și să meargă pe urmele adevărului urmînd cărări diferite.

Singura cale pentru a dezvolta variatele aptitudini ale omului era de a le opune unele altora. Acest antagonism al forțelor este marele instrument al civilizației, dar el nu este decît un instrument; căci atîta vreme cît acest antagonism durează, sîntem numai în drum spre civilizație. Doar în măsura în care se izolează în om și pretind să instituie o legislație exclusivă, forțele particulare ajung să intre în luptă cu adevărul lucrurilor și să oblige simțul comun, care altminteri rămîne, cu lenește cumpătare, în preajma fenomenelor exterioare, să pătrundă în miezul lucrurilor. În timp ce intelectul pur uzurpă autoritatea lumii simțurilor, iar cel empiric este preocupat în a-i supune pe primul condițiilor experienței, se ajunge la dezvoltarea supremă a acestor direcții ale spiritului care epuizează întregul conținut al propriei lor sfere. Și în măsura în care imaginația, supusă legilor bunului plac, îndrăznește să dizolve ordinea lumii, rațiunea este obligată să se ridice la sursele cele mai înalte ale cunoașterii și să-și ia ca aliat împotriva imaginației, legea necesității.

Această exersare unilaterală a forțelor spirituale îl conduce pe individ în mod inevitabil la eroare, dar specia la adevăr. Doar în măsura în care întreaga energie a spiritului este adunată într-un unic focar și ființa noastră întreagă este resorbită într-o unică forță a spiritului, reușim să propulsăm într-o oarecare măsură această forță singulară, antrenînd-o artificial cu mult dincolo de limitele pe care natura

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pare să i le fi impus. Pe cît de adevărat este că [illegible] nu ar fi ajuns niciodată, punînd în joc doar forța [illegible] să [illegible] natura, să prindă cu privirea un satelit al lui Jupiter pe care telescopul [illegible] descoperă lesne. În aceeași măsură ne putem închipui că [illegible] nu s-ar fi ajuns niciodată să producă analiza infinitului sau critica raționii pure dacă oricum nu s-ar fi născut în subiecte special antrenate, și dacă, odată [illegible] materialul ei nu s-ar fi înarmat cu cea mai elaborată structură [illegible] absolutul. Însă dăruit în intelectul pur și în intuiția pură, nu [illegible] un astfel de spirit să schimbe cătușele severe ale logicii cu mersul liber al realității poetice și să surprindă individualitatea lucrului cu simț delicat a artei. Mai [illegible] universal, natura îi impune aici o limită, dincolo de care acesta nu poate trece; iar adevărul nu va înceta să nască martiri cîtă vreme filozofia va fi [illegible] drept principală preocupare găsirea remediilor împotriva relelor.

Astfel, oricît de cîștigată ar fi lumea în întregul ei de pe urma acestei [illegible] diferențiate a forțelor omului, nu poți să nu recunoști că individul care [illegible] parte din ea suferă sub blestemul acestei finalități universale. Desigur, un [illegible] de ființe se clădește printr-un antrenament tenace, dar numai prin [illegible] membrelor se naște frumusețea. Tot astfel, supradezvoltarea unor forțe [illegible] izolate poate produce oameni ieșiți din comun, dar numai [illegible] asupra tuturor forțelor îi poate face fericiți și [illegible]. Și în ce relație [illegible] noi cu epocile trecute și viitoare, dacă desăvîrșirea naturii [illegible] un astfel de sacrificiu? Am fi fost sclavii umanității, [illegible] de milenii, munca sclavului, și natura noastră mutilată [illegible] rușinoase ale acestei supușenii; și toate acestea, pentru ca [illegible] să-și poată vedea, într-o binecuvîntată [illegible] dea frîu liber dezvoltării naturii umane!

Poate fi însă acesta destinul omului, ca în [illegible] să uite de sine? Are natura dreptul ca urmărindu-și [illegible] desăvîrșire pe care ne-o prescrie rațiunea în [illegible] că perfecționarea forțelor luate în parte [illegible] sau, chiar dacă legea naturii merge [illegible] noastră de a reface, cu ajutorul unei arte [illegible] noastră natură, totalitatea aceasta.

(BRIEFE ÜBER DIE ÄSTHETISCHE [illegible])

HEGEL

... Ceea ce face să ne simțim la noi acasă [illegible] și-au făcut din lumea lor o patrie proprie; ne [illegible] tății. Întocmai cum în viața de toate zilele [illegible] și în familiile care se simt bine la ele acasă, [illegible] îndreptată spre exterior, dincolo, tot așa [illegible] îndoială începuturile substanțiale ale religiei [illegible] ei le-au primit mai mult sau mai puțin din Asia. [illegible] în aceste origini, ei l-au șters, l-au transformat, l-au [illegible] din el altceva, încît ceea ce prețuim, cunoaștem și [illegible] al lor, al grecilor.

... Dar nu numai că și-au creat în felul acesta [illegible] oarecum nerecunoscători, ultimul izvorîrea scrierii [illegible]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

doilea plan, — poate în întunecimea misterelor, ținîndu-le îngropate și ascunse și pentru propria lor conștiință), făcînd din existența lor ceva ce le este propriu, ce ține de patria lor, ci ei au și cinstit această renaștere spirituală a lor; renaștere care este propriu-zis nașterea lor. Ei nu numai că au devenit a c e ș t i a, folosind și gustînd ceea ce au creat și au făcut din ei înșiși, ci au considerat acest caracter autohton al întregii lor existențe, începutul și originile proprii, ca aparținîndu-le lor înșile, reprezentîndu-și-le în mod conștient, cu recunoștință și bucurie, nu spre a fi, spre a le avea sau spre a le întrebuința. Fiindcă spiritul lor, ca unul care s-a născut dintr-o renaștere spirituală, constă tocmai în faptul de a avea conștiința că toate acestea sînt ceva ce este al lor.

...În această autohtonicitate însăși, în existența ei, dar apoi în spiritul acestei autohtonicități, în acest spirit al faptului de a fi la sine, trecînd în reprezentare, al faptului de a fi la sine în existența ei fizică, cetățenească, juridică, morală, politică, în acest caracter al istoricității libere și frumoase (ceea ce sînt ei este la ei și ca mnemosyne) rezidă și germenele libertății gîndirii, și deci caracterul care a făcut să se nască la ei filozofia.

(VORLESUNGEN ÜBER DIE GESCHICHTE DER PHILOSOPHIE)

...La greci ne simțim imediat la noi acasă, căci ne aflăm pe tărîmul spiritului, și chiar dacă originea națională, ca și deosebirea dintre limbi, se poate urmări mai departe spre India, totuși, ascensiunea autentică și adevărata renaștere a spiritului trebuie căutate abia în Grecia. Am comparat încă mai înainte lumea grecească cu vîrsta adolescenței și anume nu în *acel* sens că tinerețea este purtătoarea unei viitoare determinări serioase și grave — împingînd astfel în mod necesar la cultivarea și perfecționarea unui scop mai amplu — și că ea are deci o înfățișare cu totul nedesăvîrșită și nematură pentru sine, fiind, chiar atunci cînd ar dori să fie privită ca stabilizată, dezechilibrată în măsura cea mai mare ci, anume în *acel* sens că tinerețea nu înseamnă încă acțiunea muncii, năzuința tinzînd la un scop rațional limitat, ci mai curînd prospețimea concretă a vieții spiritului: ea evoluează în plină prezență senzuală, ca întruchipare a spiritului și senzualitatea spiritualizată, într-o unitate, înfăptuită din spirit. Grecia ne oferă priveliștea senină a vieții spirituale, plină de putere și frăgezime tinerească. Aici, în Grecia, pentru prima dată intervine spiritul, obținîndu-se pe sine însuși drept conținut al voinței și științei sale, dar în așa fel că stat, familie, drept, religie constituie concomitent scopuri ale individualității care devine astfel numai datorită acelor scopuri.

.....este de reținut că asemenea constituții democratice sînt posibile *numai în state mici*, în state care nu depășesc mult circumferința orașelor. Întregul stat al atenienilor este reunit într-un singur oraș: se povestește despre Teseu că a împreunat bucățile de pămînt risipite, într-un întreg; pe timpul lui Pericle, la începutul războiului peloponesiac, la apropierea spartanilor, întreaga populație din teritoriul atenian s-a refugiat în oraș. Numai în asemenea orașe interesul poate fi în totul egal pe cînd în marile imperii se întîlnesc interese eterogene, care se ciocnesc între ele. Convețuirea într-un oraș, împrejurarea de a se vedea zilnic fac posibile o cultură comună și o democrație vie. Principalul lucru într-o democrație este caracterul unitar al cetățeanului. El trebuie să asiste la dezbaterea principală; în aceeași calitate de cetățean el trebuie să participe la decizie, nu numai prin votul său, ci și în îmbulzeala acțiunii și agitației, cînd se cer pasiunea și interesul total al bărbatului; iar în actele sale trebuie să fie prezent tot entuziasmul și căldura deciziei.

(VORLESUNGEN ÜBER DIE PHILOSOPHIE DER GESCHICHTE)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MARX

Dificultatea nu constă însă în faptul de a înțelege că arta și epopeea greacă sînt legate de anumite forme ale dezvoltării sociale. Greu de explicat este că ele continuă să ne desfete artistic și că în anumite privințe, mai au în ochii noștri valoare de normă și de modele inegalabile.

Un bărbat nu poate redeveni copil fără să devină copilăros. Dar este acesta un motiv pentru a nu-l mai bucura naivitatea copilului? Și oare nu trebuie el însuși să se străduiască pentru a-i reproduce adevărul pe o treaptă mai înaltă? Nu reînvie în natura copilului din fiece epocă caracterul propriu acestei naivități în toată naturalețea lui? De ce copilăria socială a omenirii, acolo unde a cunoscut cea mai frumoasă dezvoltare a ei, nu și-ar exercita, ca o treaptă care nu mai poate niciciînd reveni, eternul ei farmec? Există copii rău crescuți și copii precoci. Multe popoare vechi fac parte din această categorie. Copii normali au fost grecii. Farmecul pe care arta lor continuă să-l exercite asupra noastră nu contrazice treapta socială nedezvoltată pe care ea a înflorit. Dimpotrivă, el este rezultatul ei și este inseparabil legat de faptul că condițiile sociale imature în care această artă s-a născut, singurele în care putea să se nască, nu mai pot reveni niciodată.

(EINLEITUNG ZUR KRITIK DER POLITISCHEN ÖKÖNOMIE)

Există, ce-i drept, un adevăr arhibanal care spune că apariția, înflorirea și pieirea formează cercul de fier în care este închis tot ceea ce e omenesc și care trebuie parcurs pînă la capăt. În cazul acesta nu ar fi nimic surprinzător, dacă filozofia greacă, după ce a ajuns în persoana lui Aristotel la suprema înflorire, s-ar fi ofilit. Dar moartea eroilor se aseamănă cu apusul soarelui, și nu cu moartea unei broaște care plesnește fiindcă s-a umflat prea mult.

În afară de aceasta, apariția, înflorirea și pieirea sînt reprezentări foarte generale, foarte vagi, în care, ce-i drept, se poate îngloba totul, dar cu ajutorul cărora nu se poate înțelege nimic. Pieirea este ea însăși prefigurată în ceea ce e încă viu, și de aceea forma proprie ei trebuie privită, ca și respectiva formă de viață în particularitatea ei specifică.

În sfîrșit, dacă aruncăm o privire asupra istoriei, reprezintă oare epicurismul, stoicismul și scepticismul fenomene particulare? Nu sînt ele prototipurile spiritului roman, forma în care Grecia s-a mutat la Roma? Nu sînt ele, prin esența lor, atît de caracteristice, de puternice, de veșnice, încît și lumea modernă a trebuit să le recunoască dreptul deplin la cetățenie spirituală?

(DEOSEBIREA DINTRE FILOZOFIA NATURII LA DEMOCRIT ȘI FILOZOFIA NATURII LA EPICUR ÎN GENERAL).

Așa cum pentru filozofii antici meterii, *cerul vizibil* constituie un simbol și o contemplare a substanței care-i încătușează, astfel că pînă și un Aristotel consideră stelele drept divinități sau, cel puțin, le situează în directă legătură cu cea mai înaltă energie, tot așa și *cartea cerului, cuvîntul tipărit al divinității* relevate în decursul istoriei, devine lozinca de luptă a filozofiei creștine. În timp ce pentru antici premisa este acțiunea naturii, oamenii epocii moderne consideră drept premisă acțiunea spiritului. Lupta anticilor putea lua sfîrșit numai atunci cînd cerul vizibil, legătura substanțială a vieții, forța de gravitație a forței politice și religioase aveau să fie nimicite, căci natura trebuie scindată pentru ca spiritul să ajungă la unitatea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

spiritului în sine. Grecii izbeau natura cu ciocanul artistic al lui Hefaistos și creau statui ; romanii și-au împlîntat sabia în inima ei și popoarele mureau ; dar filozofia modernă rupe pecetea de pe cuvînt, îl face să se consume în focul sacru al spiritului și ca luptător al spiritului, care luptă cu spiritul, nu ca un apostat izolat desprins din forța de gravitație a naturii, ea acționează ca o forță universală și dizolvă formele care împiedică dezvăluirea universalului.

(CAIETE DE ISTORIE A FILOZOFIEI EPICURIENE, STOICE ȘI SCEPTICE)

NIETZSCHE

Instinctul cunoașterii lipsit de discernămînt este asemenea instinctului sexual orb — semn de vulgaritate!

(DAS PHILOSOPHENBUCH, I, 23)

Instinctele care îi deosebesc pe greci de alte popoare își capătă expresie în filozofia lor. Însă acestea sînt tocmai instinctele lor *clasice*.

Importantă maniera lor de a se îndeletnici cu istoria.

Degenerarea treptată a conceptului de istorie în antichitate — disoluția sa în atotștiința parodică generată de curiozitate. (I, 22)

Dacă avem datoria să creem cîndva o civilizație, atunci sînt necesare uriașe forțe artistice pentru a sparge instinctul nelimitat al cunoașterii, pentru a recrea o unitate. *Demnitatea supremă a filozofului se manifestă atunci cînd concentrează instinctul nelimitat al cunoașterii, aducîndu-l, temperat, sub semnul unității.* (I, 30)

Tocmai astfel trebuie înțeleși vechii filozofi greci; ei temperează instinctul cunoașterii. Cum se face că după *Socrate*, el le-a scăpat treptat din mînă? În primul rînd, chiar la *Socrate* și *școala sa* vedem aceeași tendință: acest instinct trebuie să fie îngrădit prin considerația *individuală* acordată *traiului fericit*. Este o ultimă fază, neelevată. Pînă atunci era vorba nu de *indivizi*, ci de *eleni*. (I, 31)

...Problema unei *civilizații* a fost rareori înțeleasă cum trebuie. Scopul ei nu este cea mai mare *fericire* posibilă a unui popor, și nici dezvoltarea neîngrădită a tuturor înzestrărilor sale: abia în justa *proporție* a acestor dezvoltări devine ea manifestă. Ea țintește dincolo de fericirea pămîntească: scopul ei este producerea unor opere de seamă.

În toate instinctele grecești se manifestă o *unitate temperatoare:* să o numim voința elenă. Fiecare dintre aceste instincte tinde să existe în mod exclusiv pînă la infinit. Vechii filozofi încearcă să construiască lumea pornind de la aceste instincte.

Civilizația unui popor se manifestă în *temperarea unificatoare a instinctelor acestui popor:* filozofia temperează instinctul cunoașterii, arta temperează instinctul formativ și extazul, ἀγάπη temperează ἔως-ul ș.a.m.d.

Cunoașterea *izolează:* filozofii mai vechi înfățișează izolat ceea ce arta greacă face să apară laolaltă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Continutul artei şi al filozofiei vechi este unul şi acelaşi, însă constituenţii *izolaţi* ai artei îi vedem utilizaţi ca filozofie, pentru ca *instinctul cunoaşterii să poată fi temperat* . . . (I. 46)

Grecii ca descoperitori, călători şi colonizatori. Ei înţeleg să înveţe: uriaşă forţă de asimilare. Epoca noastră nu trebuie să creadă că în privinţa instinctului cunoaşterii se situează nespus de sus: la greci doar devenea totul viaţă ! La noi rămîne cunoaştere ! (I, 47)

Omul revendică adevărul şi îl realizează în comerţul moral cu oamenii; în aceasta rezidă întreaga viaţă comunitară. Se anticipează urmările nefaste ale minciunilor reciproce. De aci se naşte *datoria de a cultiva adevărul*. *Minciuna* îi este permisă naratorului epic deoarece în cazul acesta nu se poate naşte nici un efect dăunător. Deci, acolo unde trece drept agreabilă, minciuna este permisă: frumuseţea şi farmecul minciunii sînt condiţionate de caracterul ei nenociv. Astfel născoceşte preotul miturile zeităţilor sale: minciuna justifică ceea ce este sublim în ele. Este extraordinar de dificil să se dea din nou viaţă sentimentului mitic al minciunii libere. Marii filozofi greci trăiesc încă întru totul în această justificare a minciunii . . .

Năzuinţa către adevăr este o achiziţie infinit mai lentă a umanităţii. Sentimentul nostru istoric este ceva absolut nou în lume. Este posibil ca el să oprime cu desăvîrşire arta.

A rosti *adevărul cu orice preţ* este *socratic*. (I, 70)

. . . Vreau să cunoaştem această latură a filozofului prin care el se întoarce către popor, — lăsînd nediscutată natura sa de excepţie (aşadar, ţelul propriu zis, întrebarea de ce?). Această latură este acum, luînd ca punct de plecare epoca noastră, greu de cunoscut: deoarece noi nu posedăm o unitate populară a civilizaţiei. De aceea grecii. (II, 173)

Filozofie şi popor. — Nici unul din marii filozofi greci nu reuşeşte să antreneze poporul în urma sa: lucrul a fost încercat în special de Empedocle (apoi Pitagora), însă nu cu ajutorul filozofiei pure, ci cu un vehicul mistic al ei. Alţii îndepărtează poporul dintru început (Heraclit). Alţii au ca public un cerc ales de rafinaţi (Anaxagoras). Socrate este cel care are în gradul cel mai înalt o tendinţă democratic-demagogică: rezultatul constă în fundaţii de secte, deci o probă contrară. Ce nu le-a reuşit unor filozofi de talia acesta, cum să le reuşească unora mai mici? Nu este cu putinţă să întemeiezi o civilizaţie populară pe filozofie. Aşa se face că în raport cu o civilizaţie, filozofia nu poate avea niciodată o semnificaţie fundamentală, ci oricînd doar una accesorie. Care anume?

Temperarea miticului: potenţarea simţului adevărului împotriva facultăţii poetice libere; *vis veritatis* sau potenţarea cunoaşterii pure (Tales, Democrit, Parmenide).

Temperarea instinctului ştiinţei: sau potenţarea mistico-miticului, a artisticului (Heraclit, Empedocle, Anaximandru). Legislaţia *măreţiei*.

Distrugerea dogmaticului rigid:

a) în religie

b) în moravuri

c) în ştiinţă

Curent *sceptic*.

Orice forţă (religie, mit, instinct ştiinţific) are, cînd se instituie ca dominaţie rigidă şi cînd este folosită în exces, efecte barbare, imorale şi abrutizante (Socrate).

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Distrugerea secularizării oarbe (substitut al religiei) (Anaxagoras, Pericle)
Curent mistic.
Rezultat: ea nu poate crea nici o civilizație;
însă o pregătește;
sau o conservă;
sau o moderează.
(II, 175)

Atîtea lucruri depind de dezvoltarea civilizației grecești, încît întreaga noastră lume occidentală îi datorează ei impulsurile ce-i sînt proprii: soarta a vrut ca elenitatea cea mai recentă și cea mai degenerată să manifeste în gradul cel mai înalt forță istorică. Iată de ce elenitatea timpurie a fost întotdeauna greșit judecată. Trebuie să o cunoaștem exact pe cea recentă pentru a o distinge de cea timpurie. Există încă o mulțime de posibilități care nu au fost descoperite. Grecii au *descoperit (entdeckt)* altele pe care apoi le-au *acoperit (verdeckt)* din nou. (IV, 191)
(DAS PHILOSOPHENBUCH)

HEIDEGGER

« Etica » apare pentru prima dată, împreună cu « logica » și « fizica », în școala lui Platon. Aceste discipline se nasc în epoca în care gîndirea este constrînsă să devină « filozofie », filozofia la rîndu-i ἐπιστήμη (știință), iar știința însăși o chestiune de școală și învățămînt. În procesul de trecere către o filozofie astfel înțeleasă, știința se naște, iar gîndirea se stinge treptat. Gînditorii perioadei anterioare nu știu nici « logică », nici « etică », nici « fizică ». Și totuși gîndirea lor nu este nici nelogică, nici imorală. Cît despre « physis », ei gîndeau într-o perspectivă și o adîncime pe care întreaga « fizică » ulterioară nu va mai fi în stare să le atingă. Tragediile lui Sofocle ascund în spusele lor, în cazul în care este cumva permisă o astfel de comparație, un ἦθος mai originar decît prelegerile de « etică » ale lui Aristotel. Un aforism al lui Heraclit exprimă în numai trei cuvinte un lucru atît de simplu, încît esența etosului se desprinde imediat din el cu claritate.

Aforismul lui Heraclit sună astfel (p.119): ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων. Se obișnuiește în general să fie tradus astfel: « Firea sa îi este omului dăimon ». Această traducere nu gîndește însă grecește, ci modern. ἦθος înseamnă sălaș, loc al locuirii. Cuvîntul se referă la spațiul deschis în care locuiește omul. Deschiderea sălașului său face să apară ceea ce se îndreaptă către esența omului, și care ajungînd aci, trăiește în vecinătatea lui. Sălașul omului deține în sine și păstrează descinderea (*die Ankunft*) acelei realități, căreia îi aparține omul în esența sa. Aceasta este, potrivit vorbei lui, δαίμων, zeu. Aforismul vrea să spună: omul locuiește, în măsura în care este om, în vecinătatea zeului. Cu acest aforism al lui Heraclit se potrivește întru totul o întîmplare pe care ne-o relatează Aristotel (De part. anim. A 5, 645 a 17). Ea sună astfel: Ἡράκλειτος λέγεται πρὸς τοὺς ξένους εἰπεῖν τοὺς βουλομένους ἐντυχεῖν αὐτῷ οἳ ἐπειδὴ προσιόντες εἶδον αὐτὸν θερόμενον πρὸς τῷ ἱπνῷ ἔστησαν, ἐκέλευε γὰρ αὐτοὺς εἰσιέναι θαρροῦντας· εἶναι γὰρ καὶ ἐνταῦθα θεούς...

« I se atribuie lui Heraclit o vorbă pe care a spus-o străinilor dornici să dea ochii cu el. Aceștia, cînd au venit, l-au văzut încălzindu-se la cuptor. El rămaseră locului

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

uimiți, și aceasta mai cu seamă cînd el le dădu curaj celor ce șovăiau și îi pofti să intre cu aceste vorbe: « se află zei și aici . . . . . ».

Întîmplarea vorbește de la sine; să ne oprim totuși asupra cîtorva lucruri.

Mulțimea vizitatorilor străini, în curiozitatea ei indiscretă față de gînditor, este dezamăgită și surprinsă văzîndu-i locuința. Ea crede că-l va găsi pe gînditor într-o împrejurare care opunîndu-se vieții de zi cu zi a omului, poartă întru totul semnul excepției și al lucrului rar, capabil de aceea să atîțe curiozitatea. Vizitîndu-l pe gînditor, mulțimea speră să afle aici lucruri care măcar pentru o vreme să-i ofere prilejul unei flecăreli agreabile. Străinii care vor să-l viziteze pe gînditor se așteaptă să-l vadă poate tocmai în clipa cînd el, adîncit într-o profundă meditație, gîndește.

Vizitatorii vor « să trăiască » acest eveniment nu pentru a se împărtăși și ei cît de cît din gîndire, ci doar pentru a putea spune că l-au văzut și auzit pe acela despre care nu se spune altceva decît că este un gînditor.

În schimb, curioșii îl găsesc pe Heraclit lîngă cuptor. Acesta este un loc cu totul comun și nearătos; de obicei aici se coace pîinea. Însă Heraclit nu stă de fel în preajma cuptorului pentru a coace pîine. El se află aci numai pentru a se încălzi. În acest loc neînsemnat, el pune astfel în lumină viața lui nevoiașă. Priveliștea unui gînditor căruia-i este frig oferă puțin interes. Și-atunci, în fața acestui spectacol dezamăgitor, curioșii își pierd pe dată pînă și pofta de-a se mai apropia. Ce caută ei aici? Scena comună și lipsită de farmec a cuiva căruia-i este frig și stă lîngă sobă oricine o poate găsi oricînd la el acasă. La ce bun atunci să cauți un gînditor? Vizitatorii sînt pe punctul de a pleca. Heraclit citește pe fețele lor curiozitatea dezamăgită. El știe că este de-ajuns să-i lipsești pe oameni de o senzație așteptată pentru a-i determina pe cei tocmai sosiți să facă de-îndată calea întoarsă. De aceea el le dă curaj și într-adins îi invită să intre cu aceste cuvinte: γὰρ καὶ ἐνταῦθα θεούς: « Se află zei și aici ».

Acest cuvînt pune sălașul (ἦθος) gînditorului și îndeletnicirea sa în cu totul altă lumină. Dacă vizitatorii au înțeles de îndată, și dacă în general au înțeles acest cuvînt, totul apărîndu-le de atunci în această lumină, povestea nu ne-o spune. Dar că această întîmplare a fost povestită și ni s-a transmis pînă în zilele noastre se datorește faptului că ceea ce ea relatează provine din atmosfera acestei gîndiri, caracterizînd-o. καὶ ἐνταῦθα , « și aici », în preajma cuptorului, în acest loc obișnuit, unde fiece lucru și fiece situație, fiece faptă și gîndire este familiară și curentă, adică obișnuită, « chiar și aici », în raza obișnuitului, εἶναι θεούς, « se află zei ».

ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων spune însuși Heraclit: « Sălașul (obișnuit) al omului îi este acestuia deschiderea pentru prezența zeului (a ne-obișnuitului) ».

Selecția textelor: GABRIEL LIICEANU

---

* Textele din Hegel au fost reproduse după ediția românească a operelor lui Hegel apărute la Editura Academiei: *Prelegeri de istoria Filozofiei*, 1963, vol. I, pp. 137—139 (traducere D. D. Roșca); *Prelegeri de filosofia istoriei*, 1968, pp. 213—215, 217, 245—246 (traducere Petru Dräghici și Radu Stoichiță). Textele din Marx *(Deosebirea dintre . . .* și *Caiete de istorie . . .)* au fost reproduse după ediția românească a *Scrierilor de tinerețe*, Editura Politică, București, 1968, pp. 30, 129, 138, 207. Textele din Schiller, Marx, *(Einleitung zur Kritik . . .)* Nietzsche și Heidegger au fost traduse de Gabriel Liiceanu. Edițiile folosite au fost următoarele: Schiller, *Werke*, Band 22, Hermann Böhlaus Nachfolger, Weimar 1962, pp. 171—178; Karl Marx, Fr. Engels, *Werke*, Band 13, Dietz Verlag Berlin, 1971, pp. 641—642; Nietzsche, *Werke*, Band X, Leipzig, 1903. *Das Philosophenbuch (Theoretische Studien)*: Heidegger, *Brief über den « Humanismus »*, Franke Verlag, Bern, 1954, pp. 105—109.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GABRIEL LIICEANU

Despre omenesc în condiția HELLADEI

Viața reală este guvernată de « instinctul îndepărtării fără întoarcere ». Recuperăm trecutul doar prin semnul exterior al trăirii și ceea ce obținem astfel nu este consevarea unei reușite, ci lunga atestare a unui eveniment mort. « Revenirea » nu este în acest caz decît forma travestită a neputinței de a întreprinde sau de a aștepta altceva.

Viața spiritului stă în schimb sub semnul instinctului întoarcerii ; dacă dincolo, în cronologia fizică, chipul împlinirii nu putea fi menținut decît aluziv, aici el s-a organizat altfel : evenimentele fericite se numesc în lumea spiritului, valori, și, dacă nu au contur real, la ele te poți întoarce în schimb oricînd. Poți retrăi copilăria fără să redevii copil și poți reveni la orice iubire cînd copilăria și iubirea au devenit valori.

Ori de cîte ori filozofia culturii se oprește la evenimentele fizice ale istoriei reale, ea reușește această alchimizare a timpului ; un *topos* cultural este un eveniment istoric transformat în *séjour*-ul preferat al unei retorici axiologizante; este tema erotică la care omenirea se întoarce fără îmbrățișări. Cînd a simțit nevoia să-i celebreze pe greci, să se regăsească în ei, să se « întoarcă » la ei, modernitatea a procedat așa : a făcut din propriile lor valori *istorice*, o valoare.

Recuperarea aceasta a pus deci în joc o indeterminare fecundă : căci vorbind despre modelul grec, ne referim la cine de fapt? La grecii din peninsulă? La cei din Grecia Magna? La Ionia toată? Sau la o cetate anume? La spartanii virtuoși și plictisitori? La beoțienii proverbial de proști? La Atena lui Pericle care termină prin a deveni

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

un stat dictatorial în cadrul unei ligi panhelenice, contrazicînd în exterior principiile libertății care funcționau în cetate? La tribunalul atenian format din 502 cetățeni care în 399 l-au osîndit pe cel mai bun dintre ei? La impietatea lui Alcibiade beat și a tovarășilor lui care mutilează Hermele și profanează misteriile Demetrei? La lipsa de umor a ecclesiei care-i comdamnă la moarte? Măsurată pe toată istoria ei, Hellada este contradictorie și inegală, o colecție de fapte sublime și abjecte, asemenea celei pe care ne-o pune la îndemînă istoria oricărui popor.

Ne sînt însă genotip cultural, hazard captat și transformat în discurs necesar, și de aceea singurii care și-au cîștigat dreptul de a nu fi judecați după simpla însumare a unor fapte istorice. Adevărul modelului grec nu poate fi desprins din suita unor lucruri exacte, așa cum nu poți deduce configurația spiritului din accidentele unei biografii. Modelul grec nu este un obiect al istoriei, ci al filozofiei culturii.

Să înțelegem totuși că « întoarcerea » la greci a fost lipsită de orice idilă, și nu în heraldica grecizantă pe care a arborat-o cîte o epocă trebuie găsit sensul ei. Nu este vorba nici măcar de explicația, puțin mai elevată, care trimite la emoția resimțită în fața sursei, a locului care ne-a înființat din adînc; Occidentul nu s-a întors la greci după regulile psihologiei simple care te îndeamnă la o raită periodică prin geografia puberală. Această *recessio ad graecitatem* nu este deci lamentația lipsită de simț istoric după splendoarea pierdută a unui moment inițial; în primul rînd, pentru că era splendoarea așezată pe o jignire subiacentă. Cînd motivul întoarcerii la greci și-a atins maturitatea, exaltarea momentului elin nu s-a însoțit cu un regret: îndepărtarea de frăgezimea inițială a spiritului nu a fost scuzată, ci explicată. Europa secolului 19 a știut că istoria acestei trădări este prețul pe care a trebuit să-l plătim pentru a ni se ierta faptul că descinderea pe tărîmul spiritului a fost obținută regional și demonstrativ. Căci în formula sa elină, omenirea dădea spectacolul unui expozeu al opulenței construit insolent în mijlocul unui peisaj al nevoii. Or, *din acest punct de vedere*, orice societate care a urmat a fost superioară momentului istoric grec, pentru că a compensat lipsa unei performanțe spirituale cu un progres mediocru în structura de ansamblu a societății umane. Față de acea rezervație a geniilor născută în complicitate cu lezarea extensivă a speciei umane, istoria ulterioară a Europei s-a definit ca un lung ocol menit să repună libera dezvoltare a spiritului pe temeiul unei naturi umane generalizate.

Iată de ce la greci ne întoarcem ori de cîte ori vrem să recuperăm la scara omenirii ceea ce ei obținuseră sub forma unui laborator al esenței.

Dar ce obținuseră ei și ce am pierdut noi pe drumul care trimite la mîntuirea cantității?

Să nu invocăm, așa cum a făcut Herder,[1] poezia, limba și mitologia lor ca reușite absolute care ne condamnă la inferioritate culturală sau la năzuința de a egala o performanță în spatele căreia întoarcerea își etalează înțelesul său rău. Căci nu lăudînd un simplu canon recuperăm sensul unei reușite. A invoca, în secolul nostru, «splendoarea greacă» ca spectacol de excepție al eclozIunii spiritului înseamnă să scormoni în cenușa rece a disputei dintre antici și moderni. Mai putem noi astăzi, ajunși la capătul unei istorii a exotismului, deschiși deci cum sîntem către toate zările, să justificăm această veșnică iubire de seară sub specia pretinsei «tăieturi de aur»?

---

[1] *Die griechische Sprache ist die gebildetste der Welt, die griechische Mythologie die reichste und schönste auf der Erde, die griechische Dichtkunst endlich vielleicht die vollkommenste ihrer Art.* (Herder, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 13,2)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ceea ce grecii obținuseră și ceea ce noi am pierdut nu are în vedere setul unor performanțe, fie ele filozofice, artistice sau științifice. Pe acestea ei le-au dobîndit firesc, și tot firesc a fost ca noi să punem în locul lor altele, deopotrivă, mai proaste sau mai bune. Excelența ține în acest caz nu de rezultate, ci de formula umană a creatorului lor și de conjugarea tainică a factorilor care au generat această specie de umanitate. Aici însă trebuie să dăm seama de sensul profan al unei realități desemnate de obicei prin cuvîntul *miracol*. De «miracolul grec» trebuie să ne apropiem depășind simpla uimire care consolidează vidul explicației și care ne readuce, la fel de ignoranți, în fața obiectului ei. A spune despre un fenomen că este miraculos reprezintă în fond (și în cazul acesta cu siguranță) un mod de a vorbi excesiv despre o specie concentrată a contingenței. Cînd inventarul tuturor factorilor și tuturor condițiilor care prezidează apariția unui fenomen insolit este încheiat, miracolul alunecă spre semantica sa laică: întîmplarea. «Explicat», deci desacralizat și anulat în esența sa misterioasă, miracolul grec se dovedește a fi *întîmplarea greacă*. S-ar putea spune despre el ceea ce a spus Monod despre viață: că este o formațiune a cărei probabilitate de apariție tinde către zero. Ar fi greșit să ne închipuim că fenomenul grec trebuia să se întîmple în virtutea însăși a faptului că s-a întîmplat, așa cum s-a întîmplat. «Miracolul grec» este expresia metaforizantă a ideii că un eveniment decisiv al istoriei nu poate fi descifrat prin apelul la proiecția teleonomică; visul secret al istoriei nu a fost să-i creeze pe greci, oricît de mult ne place să credem că locul pe care l-au ocupat le era rezervat și că ei erau aici, în mod necesar, înainte de a fi. Universul nu păstra în pîntecele său viață, nici biosfera omul, nici istoria fenomenul grec.

S-a născut într-o geografie derizorie, din a cărei insolație doar, mai încercăm uneori să deducem, după regulile unei mecanici elementare, strălucirea, astăzi absentă, a spiritului. Întîmplarea greacă a fost rodul întîlnirii dintre un război fericit, o formulă socială anume, un indice cantitativ optim și a altor factori infinitezimali care au dat naștere spațiului necesar pentru formarea unei personalități mature. Un foarte complicat chimism social a făcut cu putință procesul paideic din care s-a născut omul grec. Formulă de echilibru (de scurtă durată) între tehnic-economic și demografic, polisul a reprezentat obiectivarea istorică a unei corelații care s-a instituit ca lege statistică a personalității. Forța extraordinară a acestui mircroorganism social stătea în unitatea sa de decizie și în sentimentul planetar al unui sistem de valori unice. Pentru cîteva decenii, avem atestată existența unui tip de civilizat *nealienat*: Atena periclelcă era compusă din 30—40.000 de cetățeni care pare-se că nu trăiau ruptura dintre individ și societate, dintre natură și spirit, dintre teorie și practică, în sfîrșit, dintre facultățile spiritului.

S-a făcut multă poezie în jurul sănătății acestei civilizații care ajunsese la emanciparea spiritului fără să intre în delirul tehnicii. Despre grecii acestui împătrit echilibru, Worringer a spus că prindeau unda vieții în căușul palmelor, nu în găleți și urcioare cum aveau să facă romanii, și, după pilda lor, tot Occidentul modern. Sub forma unei lirici a conceptelor Nietzsche spusese același lucru: elenitatea matinală era o imitație cultă a dialecticii reale; avea, cu alte cuvinte, sensibilitatea esențială a vieții așezată la egală distanță de natura sălbatică și spiritul pur.

Trebuie să avem totuși certitudinea că erau așa, și că temeiul unei lirici exaltate care s-a adunat în jurul lor, de la Hölderlin la René Char, este obiectiv, că nu rezidă deci în simpla dorință de a plasa un ideal de viață într-un capitol al istoriei. Grecii aveau acea ambiguitate fundamentală proprie oricărei civilizații aurorale care a apucat să încropească o democrație în prelungirea unei stări de natură. Altfel spus, aveau încă vie memoria tribalității într-o societate care trăia sub semnul lui *urbanitas*.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Această ambiguitate bună este exprimată de obicei sub forma conjugării mecanice a unor stări de lucruri opuse: natură și spirit, individ și societate, teorie și practică, apolinic și dionisiac, antropocentric și neutral. Sîntem confruntați aici cu modul impropriu în care ne străduim să ne apropiem de ființa lor cu mentalitatea noastră. Acest fel de a gîndi și vorbi este expresia unei stări de conștiință sfîșiate de lunga istorie a tribulațiilor intelectului analitic, ea însăși reflexul tîrziu al tuturor parțializărilor acumulate de-a lungul unei istorii reale. Grecii nu trăiau așa, iar pînă la Aristotel nici nu vorbeau așa. Gîndirea dihotomică și-a atins apogeul în secolul nostru; pe semne că tocmai ea va declanșa exasperarea supremă care precede recompunerea spiritului din fragmentele necesare ale propriei destrămări. Pentru a avea deci adecvația bună față de obiectul grec, trebuie să așteptăm ca această *synthesis* viitoare să piardă memoria părților care, timp de peste două milenii, au funcționat fără sensul întregului.

Nu este însă vorba aici de atitudinea ieftină care vede în demersul îndepărtării de greci o istorie a declinului Europei. A părăsi starea lor de conștiință, care era marea lor reușită, era desigur o pierdere; de aceea, se află încă în fața noastră obligația de a recupera această stare. A părăsi însă mijloacele cu care fusese ea obținută era bine și, mai ales, era absolut necesar. «Declinul» Europei nu este în fond decît redempția bimilenară a singurului păcat originar autentic: căderea în relația stăpîn-slugă. Dacă există un instinct al istoriei, atunci el s-a manifestat sub forma criticii tenace și paciente a acestei relații.

În marginea reușitei eline se ridica o întrebare: poate specia umană să trăiască prin reprezentanți, chiar dacă aceștia se organizează democratic? Dacă rațiunea face parte din zestrea biologică a omului, atunci potrivit cărei rațiuni poate fi ea reprimată în unii și emancipată în alții? În numele ei și a egalei ei cultivări se naște ideea unei naturi general-umane și a unei participări unanime la viața spiritului. Gîndul acesta devine doctrinar în școala stoică. Numai că soluția reală nu putea fi etică, ci tehnologică. Nu ajungea să pui în locul ideii de om-unealtă, deviza abstractă «fii liber» (ἐλεύθερος ἔσο). În Grecia, spiritul se afla «la sine» pentru simplul motiv că nu fusese arestat în demersurile de producere a mijloacelor necesare pentru emanciparea lui; aici, mijlocul nu trebuia produs; el se afla în stare naturală, era omul însuși. Luxul de a nu fi prometeici, grecii și-l permiteau așa.

De aceea, cînd începe, critica relației stăpîn-slugă începe de fapt ca o critică a improprietății mijloacelor. Devenită reală, această critică presupune intrarea în delirul tehnicii și, odată cu ea, adaptarea spiritului la imperativele acestei aventuri necesare. Europa a făcut acest lucru alegînd linia lui Aristotel, deci direcția eficacității și a garantării apriorice a succesului pragmatic, și nu pe aceea a lui Platon, redundantă, poetică și gratuită. Acesta și este motivul pentru care Aristotel ne însoțește *încă*, în vreme ce dialogurile senine și lipsite de griji ale lui Platon ne așteaptă abia.

Aventura tehnologică a Europei a dus la mult comentata înstrăinare a spiritului în obiecte și mijloace, iar relația de subordonare la acel grad de rafinare dincolo de care nu mai e loc decît pentru desființarea ei; să nu uităm însă că toate acestea fac parte din replica modernității la deficitele lumii grecești și că altă cale pentru a reproduce homeostaza relativă a cetății la scară planetară nu poate exista. Căci comunitatea tehnologică mondială este singura capabilă să deschidă accesul întregii umanități la lumea valorilor; cînd mașina își va pierde conotațiile satanice pe care i le-a anexat istoria neorealismului, discursul despre dezinstrumentalizarea ființelor raționale va înceta să fie doar locul comun al unei retorici obosite.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dacă problema recuperării acelei stări de conștiință cu care ne-a familiarizat modelul grec este introdusă în spațiul prognozei, atunci trebuie să abandonăm termenii filozofiei culturii pentru a-i relua pe cei ai sociologiei și istoriei. Ce putem spune, dinăuntrul secolului în care ne aflăm, despre șansele reale ale redobîndirii, pe alte temeiuri și la altă scară, ale «împătritului echilibru»? Este oare capacitatea de autoreglare a speciei noastre îndeajuns de mare pentru a face față intereselor «tribale» divergente care se înfruntă astăzi în lume și care par să spulbere visul unui supertrib liniștit creat la scara globului? Nu ne-am luat încă în primire structurile; societatea, limbajul, rațiunea colectivă și inconștientul sînt forme care ne dirijează dintr-un înalt sau din adîncul nostru și care se răstoarnă adesea în opusul lor; necooperare, necomunicare, iraționalitate. Pe de altă parte, ființa noastră de europeni grecizanți nu ne mai satisface. Ne redeschidem către Orient (al cărui sens grecii încă îl aveau) după ce i-am întors orgolios spatele sau după ce am făcut din el prilejul exotic al micilor noastre evadări capricioase. Ne întoarcem cu gîndul că vom afla acolo refugiul ultim al sacrului și sensul unei naturi pe care am asimilat-o pînă la despersonalizare.

Am trăit pînă acum în externatul propriei noastre surse; sîntem instanța speculară care, la capătul acestei oglindiri fecunde, vrea să-și apropie obiectul reflectat și să se identifice cu el. Ne apropiem, supuși unei alte legi numerice, de locul unde atotștiința converge într-o falsă identitate cu răspunsurile genuității matinale. Dar ne apropiem doar pe o hartă a gîndului, în virtutea unei scheme cu care ne-a deprins filozofia tradițională a istoriei și culturii, și ritmul de trei cu care ne-am obișnuit de la Hegel încoace (prezent deja în gîndirea lui Schiller) este pulsul unei necesități ideale, pe care istoria nici n-o infirmă, nici n-o confirmă. Să recunoaștem, privind cu luciditate la secolul acesta, că obiectul firesc al revendicării noastre este un imperativ al dorinței împletit cu un grad nedeterminat de probabilitate. Noua Helladă nu se poate naște decît la răscrucea dintre necesitatea etică și o nouă întîmplare istorică al cărei singur antecedent a fost «miracolul grec». Trăim sub îndoitul semn al datoriei de a da întregii lumi omenești sănătatea cetății eline din cea mai frumoasă vreme a ei și acela al legitimei lipse de hybris de a nu crede că putem cunoaște și controla toți factorii care prezidează renașterea ei.

Sotades: Auriga, bronz. Muzeul de la Delfi (3 fragmente)
Micene: Mormîntul lui Agamemnon
Cap de Kouros descoperit la Ptoion (Beoția)
Cap imens al statuii Herei (începutul secolului VI)
Dionysos. Marmură (cca. 500 î.e.n.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PELERINAJE

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VASILE PÂRVAN

Privită sculptural viața fiecărui om este mult mai simplă și mai clară decît dacă e privită literar. Vorba e un material prea inconsistent, prea apătos și aproximativ, ca să poată reda pregnant, exact și tăios adevărul estetic ori metafizic. Noi azi am pierdut obicinuința de a privi și cerceta nudul spiritual. Grecii din vremea clasică puteau reda și nudul trupesc și pe cel sufletesc, pentru că erau pregătiți sistematic întru gîndirea plastică.

MEMORIAL

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

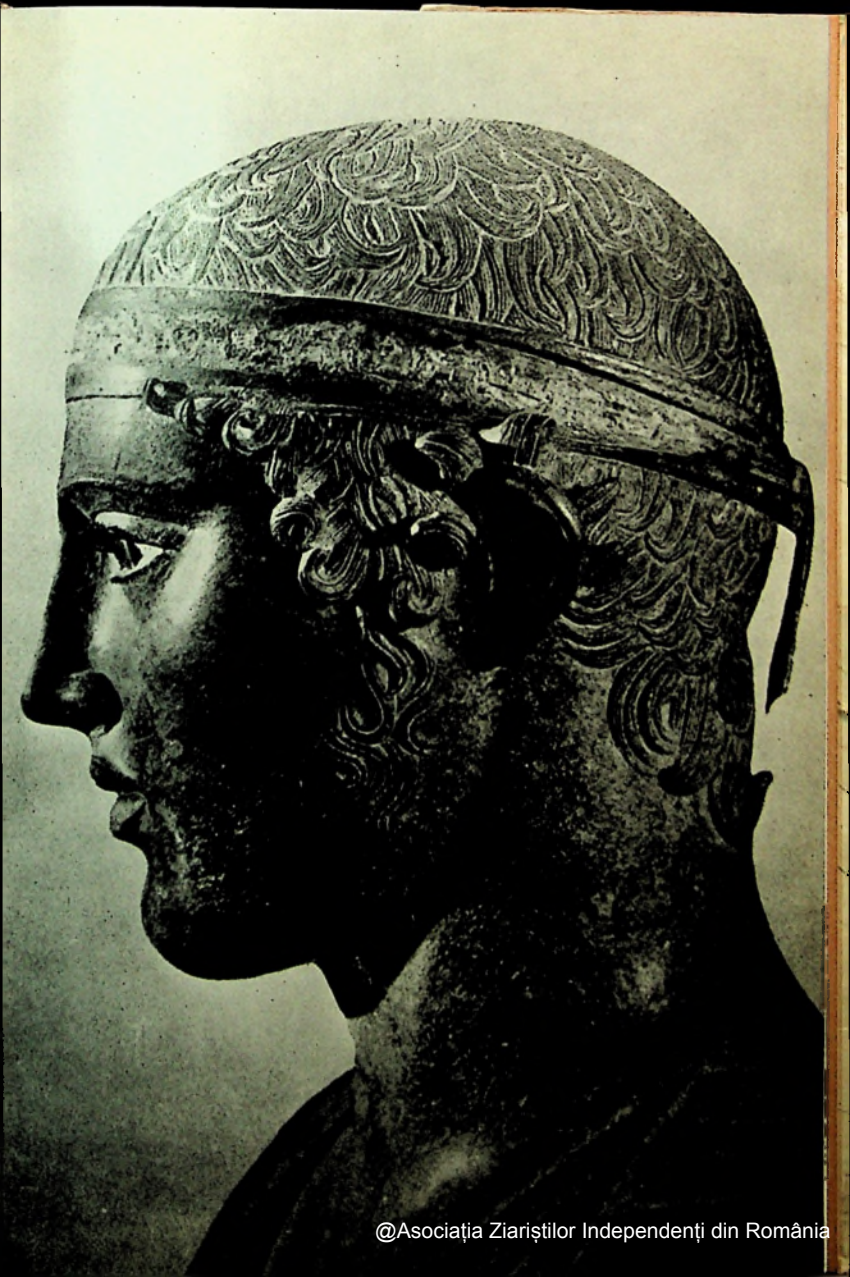

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

AL. ROSETTI

. . . La intrare, privirile noului-venit sînt solicitate de statuia de bronz patinat în negru a unui adolescent, singurul supraviețuitor dintr-un grup alcătuit din patru cai, carul, conducătorul echipajului și stăpînul atelajului. Scena reprezentată de sculptor se petrece după cîștigarea cursei de întrecere, la hipodrom; caii merg la pas, și un copil pășește alături de ei, ținîndu-i de căpăstru.

Din întreg grupul numai conducătorul carului a rămas aproape întreg (îi lipsește numai brațul stîng); restul a fost distrus de prăvălirea terenului, fragmentele ce s-au găsit fiind neutilizabile pentru reconstruirea ansamblului.

Statuia de bronz înfățișează pe un tînăr drapat într-o lungă tunică strîmtă, căzînd în falduri drepte pînă aproape de pămînt. De departe, tunica seamănă cu o cămașă strînsă de centură sus, deasupra taliei; plisajul tunicii este dispus în așa fel, încît să menajeze o variație în jocul maselor: liniile verticale subțiază trupul, pe cînd plisajul în sens invers al mînecilor scurte dă amploare părții de sus a corpului. Statuarul nu a neglijat nici un amănunt pentru a crea fiorul vieții: modelajul mîinii și al picioarelor statuii merge pînă la indicarea vinelor și jocului mușchilor.

Capul adolescentului are trăsături regulate; părul buclat este comprimat de un cordon legat la spate, atribut al victoriei. Din gura întredeschisă iese un suflu tineresc, iar ochii, alcătuiți din pietre de culori diferite, dau figurii o expresie de voință încremenită, ce surprinde pe privitor și îl intrigă, ca o enigmă nerezolvată.

M-am purificat, în cursul zilei, în apa Castaliei, în care se purifica odinioară Pithia, prin impunerea apei deasupra creștetului, și m-am întors în cîmpul ruinelor în decursul aceleiași nopți. În această atmosferă despuiată de orice atracție vulgară, nicăieri nu am resimțit ca în acea noapte înstelată atracția nelimitată a singurătății; ci, ademenit de spațiile siderale, regăseam în mine simțiri și cugetări îngropate sub scrumul anilor, vagi străfulgerări ce-mi apăreau acum într-o lumină orbitoare . . . Am urcat încet calea sacră și am regăsit, în incinta Templului lui Apollo, încă fierbinte de razele soarelului de amiază, piatra prăvălită din cine știe ce parte a frontonului, pe care mă așezasem în cursul zilei; mi-am reluat locul pe acest jilț improvizat, cu negrăită emoție, gata să asist la celebrarea vreunui rit sacru . . .

Departe, dinspre sat, răsuna chemarea argintată a unui clopot reamintind pelerinilor nocturni persistența lumii dinafară și întoarcerea obligatorie în mijlocul ei.

Delfi, NOTE DIN GRECIA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

NICOLAE IORGA

La Delevia, Parnasul apare adînc albastru, încununat cu argintul omătului proaspăt. Pe coastele lui sînt sămănate ca niște flori negre și galbene turmele « Vlahilor » care merg spre iernatec; catîrii pasc în marginea drumului și corturile ascuțite se pregătesc de noapte. Cînd ajungem la Tihțoria, la Amphikleia, jocul colorilor amurgului întrece orice închipuire: muntele se rupe din stîncile sure cu dungi ruginii, cu pete de verdeață întunecată; albastrul lui are un luciu de piatră scumpă. În același timp, la stînga, cerul e de un galben de veche aureolă sacră, pe care-l străbat ușoare năfrămi roșii. S-ar părea că, pe cînd aici iadul e supt picioarele noastre, dincolo se încearcă luciri de olimpică aurore. Și peste aceste fulgerări ale luminii ce agonizează, norii se primblă. Nori cum nici o altă țară nu-i poate avea: largi aripi negre drept deasupra noastră, albe vedenii fugare dedesubt, ori lungi linii scorburoase; în fund, ca o Acropole roză, deasupra unui deal de aur palid.

Se înțelege cum zeii s-au născut aici, cum aici li s-a înjghebat povestea transmisă poeților pentru a o armoniza. În această pace a muntelui vechiul cioban, privind aceste minuni schimbătoare, care i se impuneau ca niște realități superioare, a plecat genunchii în fața divinelor puteri stăpîne pe soarta lui. El și-a dăruit creațiunea simplă din care era să iasă o măreață literatură, dar cuibul zeilor adorați în cetăți alături de vechii dominatori ai adîncurilor, confundați adesea cu dinșii, aici a rămas, în munte.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

NICOLAE IORGA

Atena răsare deodată, fără nici o pregătire, fără un cartier de vile ale bogaților, fără fabrici, fără tot ce anunță un mare oraș.

— Iată, ni se spune, Acropolea.

În față stă un lung șir de stînci bolovănoase, ca uriașe spinări de animale antedeluviane. Mai aproape înălțimi mai domoale fac un al doilea șir. La picioarele lor o bogată revărsare de case în toate culorile, albul predominînd. Iar, dincolo de terasele și vîrfurile lor, tocmai în capăt, o stîncă pătrată, care nu face impresie a fi un capriciu al naturii, ci piedestalul măreț ridicat de mîinile unor oameni mai tari decît noi, și viziunea templului perfect al zeilor care în noi n-au murit încă. Mai de aproape înseși coloanele subțiri se profilează pe cerul care-și prinde rotocoalele norilor de vîrfurile muntelui din fund.

A vedea întîi de aci Cetățuia, Acropolea și templul zeiței Fecioare, e mai bine decît a-l descoperi la un colț de stradă modernă, în vuietul automobilelor și în zvonul conversațiilor de la cafenele ori a-l avea în față la ultima stație a tramvaiului cu această destinație, ca oricare alta. Caracterul sacru, de sacră eternitate se impune așa, cînd, deasupra a tot ce au adaus vremile, Partenonul stă acolo sus, nestrămutat, și umbrele zeilor prigoniți privesc dintre coloanele de marmură la roșul apus al zilei care, mîine, va învia.

Dealul albei minuni eterne se poate vedea de aproape, între evzonii care fac de pază, vînzătorul de păpuși care-i înfățișează (« caraghiosevzonii »), negustorii de piuliți de alamă minuscule și de produse de artă populară grecească. Mult timp însă e mai bine s-o privești din depărtare peste învălmășeala clădirilor moderne, ridicată deasupra lor, aproape imaterializată, așezată, cum se cuvine casei zeiței, pe un alt plan decît viața de astăzi, decît tot ce s-a petrecut după ce religia de simplitate, de folclor aproape, a creștinismului, a luat în stăpînire văile.

Spre amiazi. Sîntem, trecînd prin poarta discret restaurată la 1853 de Școala franceză supt direcția lui Beulé, în Acropole însăși. Călcăm pe lezpezile roase și rupte, piciorul sfarmă așchii de marmură și fragmente de olărie, prundul arheologic care acoperă totul. Formidabilele coloane ale Propileelor despărechiate ne-au cuprins. Sîntem pe *via sacra*, călcată de pietatea față de zei a marilor atenieni și de pelerinii, admiratori, ai celor două lumi.

Întîia impresie e că te afli dincolo de realitatea noastră, știrbă, neîntreagă, chinuită de sforțări care nu-și ating ținta. Tragedia noastră seculară se isprăvește aici. În supraumanul perfectului albastru, al covîrșitoarelor revărsări de albe locuințe cu turme pe priporul muntelui, în viziunea calmei mări care mărgenește zarea luminii celei mai clare sîntem aiurea, în definitivul pe care l-am uitat pentru a ne chinui an de an, veac de veac.

Ceea ce lovește întîi, contra părerilor pe care firește ni le facem, e enormitatea templului zeiței. Coloanele roșite de sărutarea soarelui de două ori milenar, coloane care se apropie și se depărtează unele de altele după un ritm de discretă grație, sînt de fapt enorme. Fără a întrece așa de mult făptura umană ca ale capișt ilor egiptene de la care a pornit severul tip doric, fără a strivi ca acelea, ele depășesc măsurile noastre. Se vede bine că largul spațiu al peristilului nu e făcut pentru accesul individual la *cella* Palladei, ci pentru ca grupe întregi, alaiuri festive să încunjure în procesiune această sfîntă a sfintelor.

Spart și spîrcuit de bombe, pe alocuri fără stîlpi, prădat, prin lăcomia « artistică » a lordului Elgin, de friză și de cea mai mare parte a metopelor lui, din care n-au rămas decît chinuite frînturi, avînturi rupte, Partenonul n-are în el nimic din aerul unui mutilat, ci senina, frageda, tînăra noutate a începuturilor.

VEDERI DIN GRECIA DE AZI, 1931

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

G. M. CANTACUZINO

Athena, în limpezimea luminei sale pare eliberată de orice contingențe istorice. Dincolo de actual și deasupra trecutului ea a păstrat din mărirea ei esențialul. Pacea ei nu e făcută din uitare, nici frumusețea ei din pitoresc. Uzura timpului n-o poate atinge. Deopotrivă de limpede ca și lumina ei îi e și sufletul. Tot ce a fost spus de pe acest promontoriu trezește în noi devenirea. Acropola se înalță deasupra acoperișurilor joase ale orașului, chiar ca fruntea gînditoare a umanității, frunte binecuvîntată de zei.

Pe cînd Coryntul nu mai e decît un cîmp lîngă mare, în care pasc rare capre și cîțiva măgari, în jurul a cîtorva coloane uzate de vînturi, pe cînd Sparta a fost nimicită și Syracuza n-a păstrat ca chezășie a lungului său trecut decît treptele teatrului său printre pietrele căruia cresc trandafiri purpurii, pe cînd Paestum stăruie în greoaia sa măreție de mult părăsită de orice duh, pe cînd Roma a reintrat cu vioiciune în hora treburilor pămîntești și Alexandria și-a pierdut mormîntul marelui său ctitor, precum și templele și farul, pe cînd atîtea alte cetăți nu mai sunt decît un nume, Athena rămîne în neprihănita ei armonie întruchiparea a tot ce a fost mai aproape de zei din frămîntările și din avînturile veșnicului suferind suflet omenesc.

Acropola se înalță astăzi ca și în veacuri deasupra orașului, față de mare, înconjurată de munți, ca un lucru încheiat în pace și în fericirea deplină a gîndului victorios. Deoarece această minune s-a putut desăvîrși cu mîini omenești, deoarece aceste armonii s-au putut fixa prin materie dar dincolo de dînsa, deoarece prin formă s-a ajuns pînă în inima gîndului, suntem îndreptățiți a crede că cea mai înaltă și permanentă manifestație a divinității în noi este îndemnul către frumusețe și una din justificările ființei noastre.

La picioarele Acropolei orașul se întinde umil, azi ca și altă dată, sub stratul de trandafiriu veșted al acoperișurilor de olane, din care răsare semnul închis al chiparoșilor. Casele sunt albe și anonime ca pietricelele aruncate de talazuri pe țărmuri. Și e firesc ca în valea împrejmuită de umbra tremurîndă și străvezie a măslinilor, totul să fie șters în umilitatea renunțării. Iar mai umilă decît cea mai săracă casă, într-o piață mică, își desvoltă armonia minoră vechea mitropolie. Zidită din firimituri de ruine, ea pare a încerca să rămînă nebăgată în seamă. Căci doar sus, pe terasa înaltei stînci alternanța coloanelor se încheie cu triunghiul frontonului, deasupra căruia nu poate fi nimic și care le acoperă pe toate. Cupolele mici lucrate cu o gingășie de olar, par a se teme de acel semn absolut al veșniciei iar lutul s-ar putea sparge de cristala duritate a canelúrilor dorice. Cupola domnește pe Bosfor. Justinian, în marele său orgoliu, a zidit un cer al lui pentru reculegerea imperialelor sale rugăciuni. Sfînta Sofia strînge armonia cerului sub cupola ei. Parthenonul, în plină lumină, dă spațiilor cerești semnificația lor. Sfînta Sofia pare a rezista, pe dinafară presiunii cosmice, purtînd cerul și timpurile, Parthenonul nu face nici o sforțare. E liber, organizat pentru a primi lumina, nu luptă dar domnește și misterul lui e în nuanțe de forme. Făcut pentru a fi privit pe dinafară, pentru a organiza prin ritmul coloanelor sale ritmul procesiunilor, pentru a proslăvi ordinea și armonia ca o binecuvîntare, Parthenonul e slobod de drame istorice. Nici distrugerile, nici mutilările nu i-au atins esența armoniei. Construit pentru a dura veșnic, accidentele distrugerii l-au liberat, spre puritate, de toate elementele dramatice. Doar cîteva metope mai schițează imaginea unei mișcări.

Trecînd într-o zi pe corabia lui, Justinian privind Parthenonul exclamă: « Inculpabilis Antiquitas». Duioasă și patetică vorbă a acestui pasionat de măreții,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

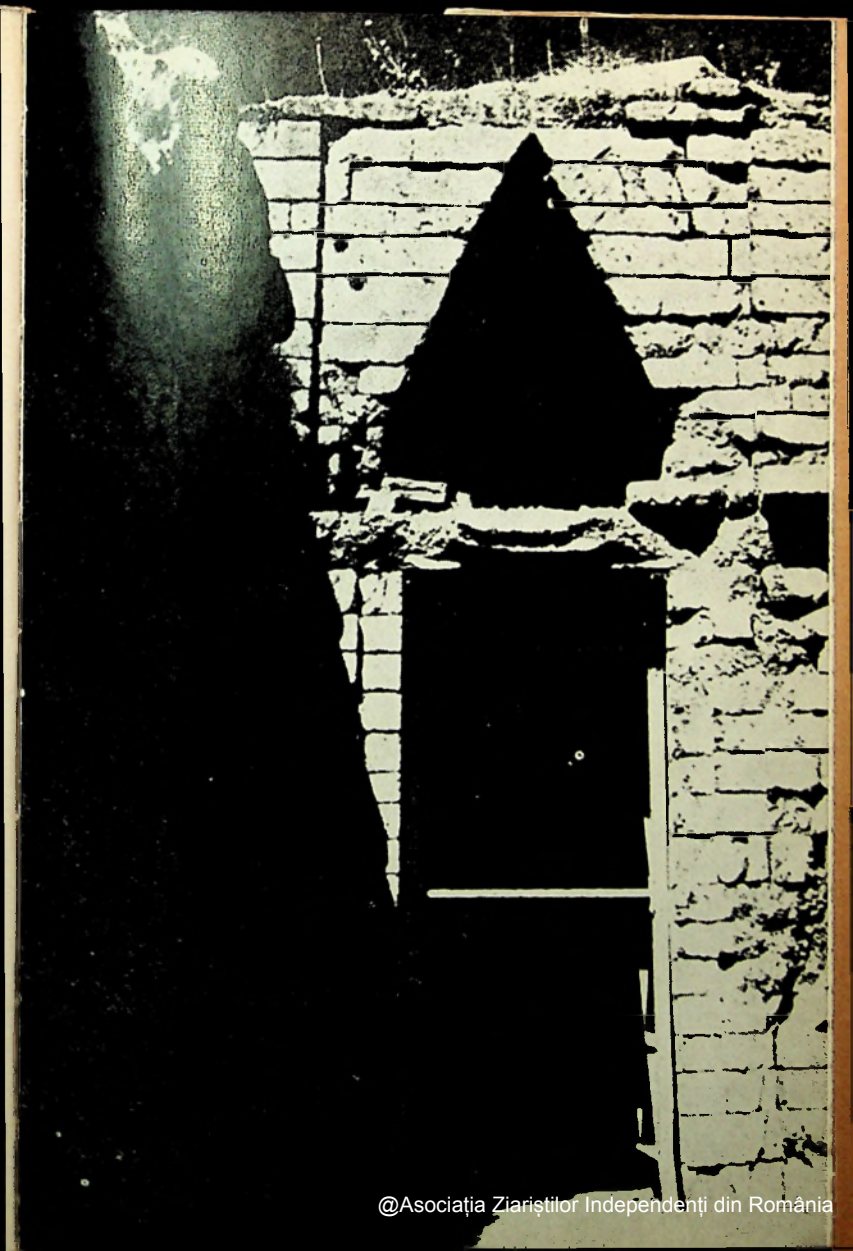

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

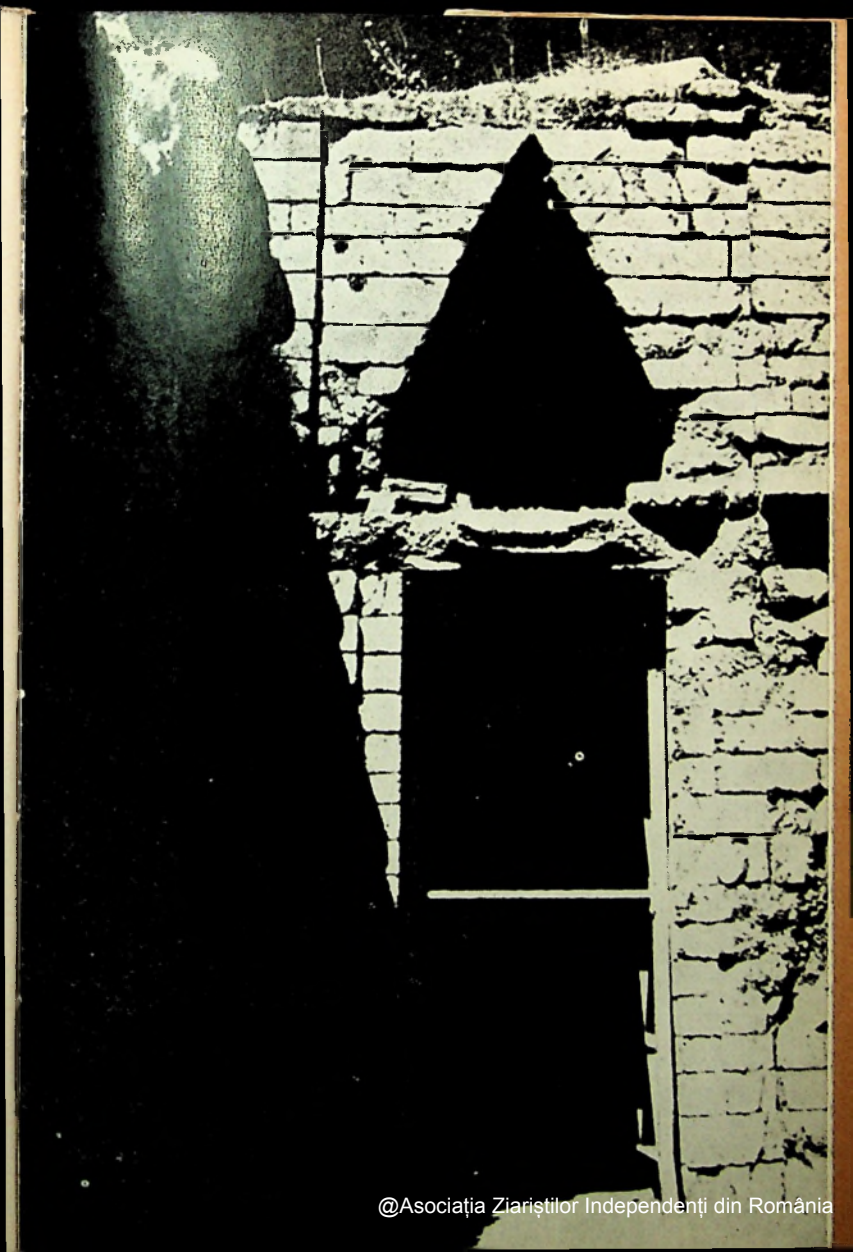

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

EUGENIO MONTALE

... Un miracol de armonie este lungul drum şerpuitor care de la Atena duce la Eleusis, Teba (cutremurată de mai multe ori, iar azi ceva mai puţin decît un sat), Levadia, şi în cele din urmă la Delfi. Aici vegetaţia are accentele înalte şi grave ale unui poem în care inspiraţia alternează cu momente de moleşeală înviorătoare. Peisajul e o întreagă succesiune de strofe neregulate; munca evidentă a omului nu reuşeşte să facă din el un cadru umanistic. Depresiunile şi urcuşurile scurte se continuă fără întrerupere, pinii, livezile de măslini şi eucaliptii cedează locul unor vii mici apărate de ziduri din piatră mare. O turmă numeroasă de capre se poate vedea adunată, cu păstorul şi cîinele, la umbra unui arbore.

Luminile sînt adesea orbitoare, vîntul care suflă din guri îndepărtate ondulează covorul de mușchi acolo unde o pată de verdeaţă se încăpăţînează să crească pe povîrnişuri de pămînt roşcat. Monotonie şi risipă, mizerie şi subterană exuberanţă neînfrînată par să fie pretutindeni caracterele acestei «via sacra» a lumii antice. Pasărea cea mai răspîndită e acea coţofană magică cu dungi albe pe care spaniolii o numesc *hurraca* şi care se vede în număr aşa de mare numai în Provenţa şi Catalonia. Şi corbii sînt mulţi, mai tîrziu vor apărea şoimii. După Delfi, am zărit o pereche, tineri, robuşti, care se aţîţau amoros pe un ziduleţ de pe drum, nepăsători la trecerea maşinii noastre...

A doua zi, trezindu-mă în zori, auzii sunetul tînguitor al unei voci umane, alternat de o larmă de vrăbii. Era un vînzător ambulant de caracatiţe care îşi arunca apelul. E cu putinţă ca peste cîţiva ani Lepanto să se asocieze în memoria mea doar cu tentaculele şi ventuzele unei colonii de polipi dintr-un paner. Toată Grecia e asta, e şi asta, pentru cel ce nu e arheolog şi nu ştie să domine pe deplin relicvele civilizaţiei sale dispărute: un ansamblu de apariţii naturale care ar părea imposibile în altă parte şi în realitate se pot vedea oriunde, dar numai aici asumă valoarea unei chemări tainice. Ea e întreagă în magia halucinantă a peisajului, sărac dar intens, indigent şi sublim. Din păcate, o asemenea descoperire trebuie că avea altă valoare în alte timpuri, cînd a veni în Grecia reprezenta o misiune mult mai dificilă. A deveni cetăţeni spirituali ai Greciei însemna ceva pe timpul lui Byron care şi-a găsit moartea aici; azi lucrul nu mai e cu putinţă pentru cine vine pentru cîteva zile, în jet. Şi totuşi e o eroare să vii aici cu sufletul celui ce intră într-un muzeu. Ar trebui subţiat vălul fascinant şi uneori cutremurător al imaginilor văzute, al formelor atinse, spre a intra în miezul acestei Grecii de azi, a-i cunoaşte oamenii, a înţelege cum trăiesc, ce mai pot să ne dea încă şi ce putem învăţa de la ei. Spre a cunoaşte, în definitiv, dacă există o Grecie vie alături de tărîmul morţilor care se poate studia şi iubi stînd închişi într-o bibliotecă.

În româneşte de ŞTEFAN DELUREANU

Oraşul şi templul să
... Pentru ca o func
evidenţa unui alt zeu;
cutare altul, că mergi
şi turnurilor sale, să p
şi cele ale altor zei.
Inevitabil repartiţia
unei plase cu ochiuri ne
... Cele mai frumoa
ascultate, Delphi şi Del
exemple ale «centrulu
şi rituri pe care Grecii
... Un Grec nu se p
de zei. Unul dintre ei,
el avea deasemenea nev
lui Artemis, să se simt
vadă ruta, şi, dacă dru
divinităţi, se cerceta da
al orizontului său.
... Cerul este limpe
babil, să ne ofere vreo e
un oarecare timp în ţară
clar şi că, în orice caz,
Dacă amintirea călători
trebuie ca cerul să fie cu
în faţa ochilor noştri înt
pe timp posomorît; ar
Reims, dar sub ploaia c
perit la sosirea noastră
rămînem pînă cînd se pu
arăta drept Delphi decî
Sub
Cer
Cît de uşor este, în
cători, deasupra acestor
Trăim încă sub cerul gre
emisferei boreale asociat
... Ne putem imagina
minarea unui sit. Put
trebuie că era la fel d
pămîntului.
Acelaşi, sau aproape
împrejur şi deasupra, cer
lunare. S-ar putea spun
fiecare sit. Sub revoluţ
constelaţii fixe, astrele
că întreaga religie greac
devenind asemănător ce

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MICHEL BUTOR

Situri

Călătorul care cutreieră astăzi Grecia este surprins, în general, de puținătatea monumentelor antice. Dacă vrei să vezi ruine impunătoare ale epocii elenistice, nu trebuie să mergi mai degrabă în Sicilia sau în Asia? Cu toate acestea călătorul nu este dezamăgit. El știe că, la Delphi sau la Olympia, coloanele au fost, practic, înălțate din nou, piatră cu piatră, că Parthenonul sau templul Capului Sunion sînt reconstrucții; el știe că efectul acestor monumente este considerabil modificat prin faptul că noi nu le mai vedem picturile, și mai cu seamă pentru că facem cunoștință cu ele, acum, într-o izolare ce nu exista în epoca respectivă; și cu toate acestea, nimic nu-i știrbește nici plăcerea, nici curiozitatea. El este «în Grecia», și totul îi spune asta; aceste cîteva fragmente de marmură, oricît de fin ar fi ele sculptate, nu reprezintă cîtuși de puțin esențialul a ceea ce a venit să viziteze, cel mult mărturii care-l confirmă în identificarea acelui loc.

... A fi în Grecia; din ce este constituit sentimentul acesta incontestabil atît de puternic și de plăcut? Bine-nțeles, există toate seducțiile climatului mediteranean, timpul frumos, marea transparentă, parfumurile unei vegetații ale cărei specii le recunoști după îndepărtatele amintiri a unor lecturi atît de vagi, atît de amestecate, atît de penibile, făcute în timpul studiilor noastre secundare, dar toate acestea sînt comune și altor ținuturi. Te-ai putea crede în Grecia, ni se spune la Minorca, în insulele Hyères, la Lipari sau la Djerba. În Grecia, e altceva, nu te crezi în Grecia, ești sigur că te afli acolo. De ce? Din pricina cerului, se spune, din pricina siturilor.

În Atena se află numărul cel mai mare de monumente antice; dar cît de puțin a rămas din ele, totuși! Cît despre alte mari orașe de altădată: Corint, Teba, Sparta, vestigiile lor sînt derizorii și cu toate acestea oricare turist știe foarte bine că merită să te duci la Corint, la Teba sau Sparta. Călătoria în Grecia, pentru cea mai mare parte dintre noi, însemnă ucenicia, primul contact, cu forța sitului.

... Din momentul în care monoteismul s-a răspîndit în totalitatea Vechii Lumi, privirea lui Dumnezeu îmbrățișînd egal întreg pămîntul, crearea unui oraș sau a unui nou castel poate să nu răspundă decît unor considerații economice și strategice. Deabea de putem spune că fac excepție acele «articulații» dintre pămînt și cer, care erau Ierusalimul și Roma, sau Meca pentru Musulmani, aceste origini ale orientării tuturor bisericilor și moscheelor. Și ce poate fi mai remarcabil, la Sfînta Sofia, decît această deviere a mirhab-ului în raport cu axa originală a edificiului? Și înseși considerațiile despre locul sacru, căci din punct de vedere economic era foarte înțelept să te instalezi pe ruta vreunui mare pelerinaj, foarte eficace strategic de a opune dușmanului evidența unui mare sanctuar. ... Cînd sîntem însă în politeism, atunci uniformitatea aceasta a locurilor sub privirea Creatorului nu există, chiar în principiu, este evident că nu poate fi instalat un nou oraș, un nou templu, o nouă fortăreață decît într-un loc care să fie apt religios pentru aceasta. Ar fi fost absurd să se construiască un templu lui Neptun, să se fondeze un oraș sub invocarea lui Neptun, într-un loc care să nu fie, absolut evident, neptunian.

La fel obiceiul de a așeza fortărețele, sau capitalele vechilor regate, Micene, Argos, Tyrint, în locuri mai ridicate și bine vizibile, nu ținea numai de considerații stategice elementare: ca să se vadă mai bine cînd vine dușmanul, ca acesta să fie întîmpinat de pe o înălțime, etc., căci dacă ar fi fost vorba doar despre aceste lucruri, ar fi fost mai indicat fără-ndoială, ca locul să fie cît mai discret posibil, pentru ca, desigur, dușmanul să fie văzut, dar dușmanul să nu vadă. Ar însemna să

* «Sites»; La revue de Paris, mai 1966

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

iei în considerare acest lucru fără forța proprie a aspectului. Soldatul grec era fără îndoială impresionat de această desfășurare de ziduri, de această declarație pe care o constituia intervenția orașului în lăuntrul peisajului. Fie că ar fi văzut sau nu templul în incinta aceasta, fie că ar fi avut sau nu cunoștință cui îi este dedicat (dar în general avea cunoștință), el știa, el simțea, că un oraș, prezentîndu-se în chipul acesta, nu putea fi, în mod necesar, decît susținut de zeul său. În însăși aparența sa era o teofanie. La hotarul, în apropierea unui astfel de oraș, puteai ghici care erau zeii săi protectori.

Și tocmai acesta este lucrul la care noi sîtem sensibili; noi știm că peisajul din Delphi ne revelă ce însemna Apollo, cel din Olympia ce însemna Zeus. . . . Aceste cîteva pietre, aceste rămășițe arheologice, prin ele însele destul de anodine, au asupra noastră un efect prodigios pentru că sînt precum degetul ce ne arată, în tot acest peisaj, locul spre care trebuie să privim. Implantarea civilizației grecești, și arheologia care o descifrează, joacă față de pămîntul grecesc rolul unei critici sensibile care știe să ne izoleze pasajele « grăitoare ». Ori criteriile acestei alegeri fiind chiar aceleași din care s-a hrănit, fără a putea să le izoleze prea bine, Renașterea, din care s-a inspirat confuz toată educația noastră clasică, este normal să răspundem atît de bine degetului acesta ce ne desemnează astfel locul.

Dar dacă turistul francez, căruia îi acordăm această palidă spoială de helenism pe care o mai poate da încă educația învățămîntului secundar, și ceastălaltă mai puțin pură, dar mult mai intensă, pe care o dobîndește frecventînd un Ronsard, un Racine sau un André Chénier, dacă el se extaziază astăzi sincer, în fața siturilor de la Delos, Capul Sunion sau Epidaur — , în ce măsură trebuie să i se fi supus cetățeanul grec al epocii, clasică sau preclasică!

Și este evident că, tocmai pentru că într-un anume loc apărea necesitatea unui templu al lui Zeus sau al Herei, se constituia în jurul acestui templu o comunitate spre a-l servi. Desigur, imperativele comerțului, ale armatelor sau ale comunicațiilor nu erau mai puțin constrîngătoare decît în Evul Mediu sau decît astăzi, dar ele apăreau întotdeauna conștiinței sub chipul, cu vocea unui zeu. Evidența că într-o cutare regiune exista un nod de comunicații, o piață excelentă pentru comerț, se traducea prin evidența că acolo era necesar să se dedice un templu lui Hermes, ba, mai mult, trebuia ca însuși aspectul locului să fie conform cu alte elemente compunînd chipul acestuia.

Așa dar rațiunile economice de fundare a unui oraș erau echilibrate întotdeauna în Grecia, cu rațiuni « estetice », estetica nefiind, la epoca respectivă, decît manifestarea sacrului; sacrul pierdut, ne rămîne estetica. Desigur, nu era vorba numai de înfățișarea pe care ar fi putut-o avea orașul, sau în chip mai general așezarea, pentru străinii care veneau aici, ostili sau nu, dar era vorba, bine-nțeles — și acesta este pentru noi lucrul cel mai important pentru că monumentele sînt distruse — și de reprezentarea pe care lumea și-o putea face după această așezare. Noi toți, călători și turiști în Grecia, noi știm, siturile grecești sînt « luminoase », « clare »: cînd te afli acolo, e ușor să te orientezi, orizontul se decupează în mase puternice și precise; siturile grecești sînt locuri unde știi unde te afli. Ce poate fi mai izbitor în această privință decît acropola din Atena: cîte repere în jurul nostru!

Situl grec este un loc ce se arată limpede vecinătăților, și de unde locurile vecine se arată limpede.

El este templul primitiv în care se manifestă un zeu, templul de lemn sau de piatră neînsemnînd decît limitarea ca o consecință a domeniului său. În Evul Mediu, se construiește o biserică pentru a face să « coboare » harul într-un loc; la Greci, zeul era întotdeauna acolo, templul îl izolează și îl fixează într-o parte rezervată a orașului ce s-a constituit în jurul lui.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Orașul și templul său fac cunoscuți zeul sau zeii celor ce vin.

... Pentru ca o fundație să fie într-adevăr justificată, e necesar să aștepți să apară evidența unui alt zeu; căci trebuie să poți spune, mergînd de la cutare oraș la un cutare altul, că mergi de la un zeu la un alt zeu; trebuie ca, din înaltul zidurilor și turnurilor sale, să poți determina nu numai direcțiile altor cetăți, dar totodată și cele ale altor zei.

Inevitabil repartiția cultului în lumea grecească va căpăta într-un fel aspectul unei plase cu ochiuri neregulate ale cărei temple mari sînt nodurile.

... Cele mai frumoase sanctuare ale lui Apollo în Grecia, oracolele sale cele mai ascultate, Delphi și Delos, sînt, în mod limpede, centrii a două cercuri, sînt două exemple ale « centrului lumii », două noduri esențiale ale țesăturii de comunicații și rituri pe care Grecii le desfășurau pe pămîntul lor.

... Un Grec nu se putea simți în Grecia decît în măsura în care se știa înconjurat de zei. Unul dintre ei, sau unii dintre ei se manifestau în special în cetatea sa, dar el avea deasemenea nevoie și de alții. El nu putea, chiar dacă era un credincios al lui Artemis, să se simtă prea departe de un sanctuar al Herei, trebuia ca el să-i vadă ruta, și, dacă drumurile erau barate spre acest sanctuar de evidența altor divinități, se cerceta dacă nu exista o altă manifestare a Herei în vreun alt sector al orizontului său.

... Cerul este limpede în Grecia, fără-ndoială, și anumiți geografi ar putea, probabil, să ne ofere vreo explicație fizică a limpidității sale particulare, dar cel ce a stat un oarecare timp în țara aceasta știe bine că nu întotdeauna cerul este aici atît de clar și că, în orice caz, nu e mai mult decît în nu știu ce altă regiune abandonată. Dacă amintirea călătoriei în Grecia este atît de mult legată de claritatea cerului, trebuie ca cerul să fie cu adevărat limpede pentru ca situl să poată să-și desfășoare în fața ochilor noștri întreaga sa putere. Putem foarte bine vizita catedralele gotice pe timp posomorît; am prefera poate un soare strălucitor pentru Chartres sau Reims, dar sub ploaia ce răpăie le-am văzut totuși, în timp ce dacă cerul este acoperit la sosirea noastră la Delphi, cu tot timpul puțin pe care-l avem la dispoziție rămînem pînă cînd se purifică cerul, căci știm foarte bine că Delphi nu ni se poate arăta drept Delphi decît pe vreme frumoasă.

Sub cerul limpede al zilei sau al nopții.
Cerul, zeu vizibil, după Platon.

Cît de ușor este, în Grecia, să observi răsăritul unui astru, ca în aceste trecători, deasupra acestor insule, cît de ușor este să recunoști o constelație sau alta. Trăim încă sub cerul grec; planetele au păstrat numele vechilor zei, și constelațiile emisferei boreale asociațiile lor mitologice.

... Ne putem imagina deci ce rol putea juca aspectul pe care-l avea cerul în determinarea unui sit. Puterea clarificatoare a orizontului asupra direcțiilor celeste trebuie că era la fel de importantă ca cea pe care ea o avea asupra direcțiilor pămîntului.

Același, sau aproape același, pentru toate sanctuarele și cetățile, rotindu-se împrejur și deasupra, cerul, corul astrelor, cuprinde toate manifestările divine sublunare. S-ar putea spune că orizontul terestru este determinarea sa în raport cu fiecare sit. Sub revoluțiile celeste, marile noduri ale țesăturii templelor formează constelații fixe, astrele venind rînd pe rînd să se contemple în oglinda lor. Astfel că întreaga religie greacă ar putea să se înscrie într-o imensă metaforă: pămîntul devenind asemănător cerului.

În românește de TEA PREDA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

HENRY MILLER

ITINERAR ÎN LUMINĂ

« . . . explodez ca o stea »

. . . Era ca şi cum m-aş fi trezit pentru a mă regăsi trăind în vis. Exista ceva prodigios în apropierea luminoasă a celor două ţărmuri colorate în violet. Înaintam alunecînd, cu acea mişcare precisă, pe care Rousseau « Vameşul » a descris-o în pictura lui. Nu era numai Grecia, — ce vedeam ţinea de poezie, n-avea nici o vîrstă; nu era ca nici un loc cunoscut real de om.

. . . Sub înalta verandă a lui Amaroussian, chiar în clipa cînd alte universuri începeau să deverseze asupra noastră scînteierea vie a luminii lor, — am înţeles deodată Grecia antică precum şi noua Grecie, în molateca lor transparenţă; şi aşa le păstrez în amintirea mea; există doar Grecia — lume făurită şi oferită vieţii pentru veşnicie.

La ATENA era un aer uscat şi o căldură neaşteptată. Ca şi cum ne-am fi reîntors spre vară. Din cînd în cînd, vîntul cobora vijelios din căldarea munţilor şi frigul te tăia atunci ca o lamă de cuţit. Adesea, dimineaţa, mă duceam pînă la Acropole. Prefer împrejurimile Acropolei, decît Acropole însăşi. Îmi plac ruinele, cocioabele şi haosul, eroziunea, anarhia peisajului. Arheologii au stricat locul, — au devastat spaţii enorme pentru a dezvălui o mulţime de relicve vetuste ce au

---

* HENRY MILLER: *Le colosse de Maroussi* — Les Editions du Chêne — Paris, 1958, fragmente

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

fost ascunse apoi în fundul muzeelor. Locul din jurul Acropolei seamănă din ce în ce mai mult cu un crater de vulcan unde arheologii s-au complăcut, cu fervoare, să etaleze și să aranjeze cimitire de artă. Turistul vine să se uite cu ochiul înlăcrimat, la aceste ruine, la aceste scurgeri de lavă științifice create. Grecul care trăiește aici, el, se plimbă neobservat, dacă nu este privit chiar ca un intrus. Totuși Atena — orașul nou — acoperă aproape toată valea escaladînd tîrîș povîrnișurile colinelor înconjurătoare. Pentru o țară ce n-are mai mult de șapte milioane de locuitori, orașul nou al Atenei este un fenomen ciudat. Se află încă în durerile nașterii; stîngaci, confuz, greoi, puțin sigur de el; cu toate maladiile copilăriei, cu puțină melancolie și cu dezolarea adolescenței. Dar a ales pentru a se înălța, o așezare măreață: strălucește extraordinar în razele soarelui, ca o bijuterie; noaptea, scînteiază cu un milion de lumini pîlpîitoare, ce par că se aprind și se sting cu viteza fulgerului. Este un oraș cu efecte atmosferice uimitoare: nu-i îngropat în sol, ci se scaldă într-o lumină care-i în permanentă metamorfoză, iar pulsul său bate într-un ritm cromatic. Nu poți face altceva decît să mergi, să înaintezi spre acest miraj care se retrage neîncetat. Cînd atinge liziera — marele zid al munților — lumina devine și mai amețitoare; ai impresia că o să treacă în cîteva salturi cu pași de gigant, coasta muntelui; și atunci — ei bine, atunci — dacă ai ajunge la vîrf, da, te-ai năpusti ca un zănatec pe coama netedă, ai sări dintr-odată în plin cer, în plin zbor, cu capul înainte, și Amin pentru totdeauna ! De mai multe ori, atunci cînd mergeam pe Calea Sacră, de la Daphni spre mare, credeam c-o să înnebunesc. Într-adevăr, mi s-a întîmplat să mă trezesc urcînd în fugă coasta colinei — pentru a mă opri la jumătatea drumului, cuprins de spaimă, întrebîndu-mă ce demon mă stăpînește. Într-o parte, pietre și arbuști, detașîndu-se net, ca văzute la microscop; de celalaltă parte, pomi aidoma cu cei din stampele japoneze, inundați de lumină, beți, cu înfățișare de corifei, pe care zeii au ținut să-i planteze într-un moment de sublimă încîntare. N-ar trebui să se meargă în mașină pe Calea Sacră ca pe o autostradă — înseamnă un sacrilegiu. Ar trebui să mergem, să mergem cum mergeau oamenii de altădată, lăsîndu-ne toată ființa inundată de lumină. Nu se află aici unul din marile drumuri ale creștinității: acest drum l-au făurit picioare păgîne, picioare fidele, mărșăluind spre inițiere, spre Eleusis. Oare această mare arteră de procesiune are vreo legătură cu suferința, cu martiriul, cu flagelările cărnii? Aici, astăzi totul, ca acum multe veacuri, cîntă iluminarea, voioasa, orbitoarea iluminare. Aici lumina cucerește o calitate de transcendență: nu-i doar lumina mediteraneană; e ceva în plus, insondabil, sacru. Aici, lumina pătrunde drept pînă-n suflet, deschide porți și ferestre ale inimii, dezvăluie, expune, izolează într-o fericire metafizică ce face să strălucească orice lucru în drumul ei. Nici o analiză nu-i posibilă într-o asemenea lumină. Aici, nevroza n-are ce să aleagă — sau se vindecă într-o clipă sau duce drept la nebunie. Stîncile înseși sînt nebune de legat: zac de secole, expuse la această iluminare divină; foarte liniștite și mute, cuibărite în dansul pestrițat arbuștilor, pe un sol pătat de sînge — dar nebune de legat, spuneam, și a le atinge înseamnă să riști a lăsa să-ți alunece printre degetele lor tot de ce se agață, ce pare trainic, solid, de nezdruncinat.

Mă aflu la ATENA. Se apropie iarna. Oamenii mă întreabă « Ați fost la Delfi, la SanTurini, la Lesbos, Samos, Paros? » De fapt, n-am fost nicăieri încă, în afară de Corfu, — dus și întors. Într-o zi, am ajuns pînă la Mandra, mai departe de Eleusis, pe drumul Megarei. Din fericire era blocat și a trebuit să ne întoarcem. Am spus din fericire, pentru că atunci, dacă făceam cîțiva kilometri în plus, îmi pierdeam cu totul mintea. În alt sens, călătoream imens; la cafenea, oamenii veneau să mă caute, și-mi istoriseau călătoriile lor; căpitanul se întorcea la mine totdeauna după ce parcursese un nou traseu; Seferis era mereu pe cale să scrie

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

un alt poem, care se cufunda direct în trecut și țîșnea în viitor pînă la a șaptea generație; Katsimbalis mă antrena în monologurile lui pînă la muntele Athos, la Pelion, la Osa, la Leonidion, la Monemvasia; Durrell îmi împuia capul povestindu-mi aventurile lui Pitagora; un francez mărunțel care tocmai se întorsese din Paris mă tîra pe urmele lui pe niște înalte platouri și mă depunea la Samarkand unde întîlneam cavalerul fără cap ce are drept nume moartea; iar toți englezii cărora le făceam cunoștință veneau regulat de undeva dintr-un ținut al misterului, insulă, mănăstire, ruină antică. Atîtea prilejuri mi se ofereau încît eram îndobitocit, paralizat.

... Nu știu ce m-a tulburat mai mult: istoria boschetelor de lămîi, din fața noastră, sau priveliștea PAROSULUI însuși, cînd mi-am dat seama, brusc, că hoinăream pe străzile orașului. Dacă există un vis, care-l îndrăgesc mai presus de orice, este de a naviga pe pămînt. Sosirea la Paros îți dă iluzia unui vis profund. Deodată, pămîntul năvălește din toate părțile și vaporul este claustrat într-o trecătoare strîmtă ce pare fără ieșire. Oamenii din Paros, bărbați și femei, se apleacă la ferestre, chiar deasupra ta. Intri direct sub nările lor amicale, așa cum te duci cu barba și părul la frizer, cînd treci prin fața lui. Hoinari pe chei, merg aidoma ca vasul; mai repede chiar, dacă le cînți să iuțească pasul. Insula se rotește în jurul ei, ca un vălmășag de planuri cubiste: un plan cu ziduri și ferestre, un altul cu stînci și capre, un al treilea cu pomi și arbuști țepoși și țepeni din pricina vîntului; și așa în continuare. Mai departe, unde pămîntul ferm se arcuiește ca un bici, se așternt tufe de lămîi sălbatici, iar aici — primăvara — parfumul sevei și al florilor îi înnebunesc și pe cei tineri și pe cei bătrîni. Intrarea în portul Paros este o ondulare și o lentă agitație; ca un idiot inofensiv te lași purtat, legănat printre catarge și năvoade, într-o lume pe care numai pictorul o cunoaște și a făcut-o să retrăiască, deoarece, ca și tie, cînd această lume i-a aparut pentru prima oară, era amețit, fericit, lipsit de griji. Această domoală navigație pe străzile Parosului este ca bucuria regăsită a drumului în colul matricei. Bucurie prea intensă ca să-i păstrezi amintirea; un fel de desfătare de idiot, stăpînit de teamă, desfătare de unde țîșnesc legende ca bunăoară nașterea unei insule, fiica unei nave naufragiate. Vaporul trece prin insulă, zidurile se rotesc în jurul tău, blînda legănare a acestui freamăt sub pîntecul vasului, uimirea luminii, curba verde de reptilă a țărmului, aceste bărbi aplecate la ferestre gata să-ți atingă țeasta și apoi acel suflu palpitînd de prietenie, de simpatie care te îndrumă — totul te învăluie, te încîntă, atît de mult, încît pînă la urmă explodezi ca o stea, destinul ți se risipește: și inima îți proiectează în spațiu izbucnirile ei de fericire.

... Au trecut cîteva zile de cînd mi-a fost dat să văd, cu ochii mei, splendoarea calmă și binefăcătoare a EPIDAURULUI. (...) Destinația noastră era Hidra, o stîncă pleșuvă ce alcătuiește insula. Populația, formată aproape exclusiv din marinari, se micșorează repede. Orașul, care se înalță în jurul portului, în amfiteatru, este de o mare puritate. Numai două culori, albastru și alb — albul trecut prin var în fiecare zi, chiar și pietrele ce pavează străzile. Așezarea caselor este mai cubistă ca la Poros. Din punct de vedere estetic, perfectă. ... Această puritate, această perfecție sălbatecă a insulei Hidra, se datorește, în mare parte, spiritului oamenilor care au stăpînit insula pe vremuri. Timp de secole, oamenii din Hidra au fost pirați îndrăzneți. Insula nu făurea altceva decît eroi, eliberatori. Cel mai neînsemnat dintre ei era amiral în suflet, dacă nu prin fapte. A istorisi faptele oamenilor din Hidra, ar însemna să scrii o carte despre o rasă de zănateci; ar trebui să scrii cuvîntul INDRĂZNEALĂ pe firmament, cu litere de foc.

HIDRA este o stîncă ce țîșnește din mare ca o uriașă pîine rotundă pietrificată. Înseamnă pîinea schimbată în piatră pe care o primește artistul, drept recompensă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

a trudei sale, cînd descoperă cu privirea pămîntul făgăduinței. După iluminarea matricei, urmează proba stîncii de unde trebuie să țîșnească scînteia care va învăpăia lumea. Mă exprim prin imagini vaste și rapide, deoarece a te deplasa dintr-un loc în altul în Grecia, înseamnă a deveni conștient de drama emoționantă și fatidică a rasei în asecensiunea sa circulară din paradis în paradis. Fiecare haltă este un prag nou, pe o cărare marcată de zei. Există stații pentru odihnă, rugăciune, meditație, acțiune, sacrificiu, transfigurare. În nici un loc al drumului nu se află scris cuvîntul SFÎRȘIT. Stîncile — înseși, — și nicăieri în altă parte Dumnezeu n-a fost atît de darnic cu stîncile ca în Grecia, — sînt simboluri ale vieții veșnice. În Grecia, stînca este elocvență. Omul poate muri, stînca niciodată. Bunăoară, la Hidra, știu că omul cînd moare, devine parte integrantă din stînca natală. Dar stînca trăiește, este un val divin de energie, suspendat în timp și spațiu, făurind o oprire, de durată variabilă, în melodia infinită. Mîna expertă a caligrafului a înscris Hidra ca o pauză în partitura muzicală a creației. Una din acele pauze divine care îngăduie muzicianului cînd reia melodia să se angajeze într-o direcție cu totul nouă. Ajuns aici ce să faci cu busola? Poți s-o arunci peste bord. Pentru a te îndrepta spre creație, ai oare nevoie de busolă? Îndată ce am pus piciorul pe această stîncă, am pierdut orice sens al orientării terestre. Ceea ce mi s-a întîmplat, atunci, dezvăluie mersul înainte nu direcția. Departe, nu mai vedeam; eram totuna cu drumul. De acum înainte, fiecare stație marca o progresie sub o latitudine și o longitudine spirituală, noi. Micene nu era mai mare decît Tirint, nici Epidaur mai frumos ca Micene: de fiecare dată este un loc diferit, la un nivel pentru care nu mai am treaptă de comparație. Nu există decît o analogie pe care o pot face, spre a explica natura acestei călătorii ce a fost o iluminare, care a început la Paros și a sfîrșit la Tripoli, cam două luni mai tîrziu (. . .) A fost o călătorie, o penetrație în lumină. Pămîntul se ilumina prin el însuși, strălucea cu lumina sa lăuntrică. La Micene, am pășit peste morți incandescenți; la Epidaur, am simțit o tăcere atît de intensă că o fracțiune de secundă am auzit bătînd marea inimă a lumii și am înțeles sensul durerii și al suferinței; la Tirint, umbra ciclopului s-a așternut asupra mea și am simțit văpaia ochiului său lăuntric care nu mai este astăzi decît o glandă maladivă; la Argos, toată cîmpia era o pîclă arzătoare, unde am văzut fantomele indienilor noștri din America, pe care i-am salutat în tăcere. Mergeam, desprins de orice, cu picioarele scăldate în lucirile roșietice ale pămîntului . . . Corint: mă aflu în lumina trandafirie; se luptă soarele cu luna; pămîntul se rotește alene cu ruinele-i bogate, se rotește pe osia lui, în lumină, ca o roată de moară ce se reflectă într-un eleșteu liniștit. Arachova: chiar în clipa cînd vulturul zboară din cuibul său, în plin elan, și planează în echilibru deasupra cazanului clocotind al pămîntului, uluit de mozaicul scînteietor al culorilor în care se învește mîntează haosul tumultuos. Leonidion: în asfințit, în spatele grelei draperii funerare a piclei care se înalță din mlaștini; acolo se conturează confuz întunecatul port al infernului unde zeii — mani ai liliecilor, ai șerpilor, ai șopîrlelor — vin să-și caute odihna și cine știe, poate să se roage. În fiecare loc, deschid o cale nouă de experiență — miner forînd adînc în pămînt, aproape de inima stelei a cărei văpaie mai arde. Acum, lumina nu este mai solară decît lunară; este lumina stelară a planetei căreia omul i-a hărăzit darul vieții. Pămîntul trăiește în adîncurile sale cele mai tainice; în centru soarele în formă de om crucificat. Soarele sîngerează pe crucea lui în hăuri misterioase. Soarele înseamnă omul care luptă pentru a țîșni spre o altă lumină. Din lumină în lumină, din calvar în calvar. Cîntec al pămîntului . . .

. . . Ne-am trezit disdedimineață și am închiriat o mașină pentru a merge la EPIDAUR. Ziua începe într-o pace sublimă. Era prima oară cînd priveam cu adevărat Peloponezul. De altminteri, nu era doar o privire în treacăt: vedeam o largă pers-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pectivă deschizîndu-se asupra unei lumi de liniște și imobilitate ; o lume asemenea aceleia pe care omul o va moșteni într-o zi, cînd n-o să se mai consacre jafului și uciderii. Mă întreb de ce nici un pictor n-a redat magia acestui peisaj idilic. Oare, fiindcă nu găsești aici destulă dramă și dai de prea multă idilă? Lumina este oare prea diafană, pentru ca penelul s-o poată fixa? Ceea ce vreau să spun — și poate asta nu va încuraja pe artistul prea entuziast — este că aici nu există nici o urmă de urîțenie, fie că-i linie, culoare, formă sau simțămînt. Totu-i perfecțiune pură, ca muzica lui Mozart. În adevăr, afirm chiar că aici găsești mai mult Mozart ca în nici o parte a lumii. A merge pe jos pînă la Epidaur, înseamnă ca și cum ai merge spre creație. Nu mai cauți, nu te mai întrebi. Taci, redus la tăcere de acest calm al începuturilor tainice. Cuvintele, dacă ai putea vorbi, ar deveni melodii. Nu-i nimic aici ce s-ar putea sesiza, capta, pune deoparte ; nimic decît prăbușirea zidurilor ce rețin spiritul captiv. Peisajul nu fuge în fața ta ; se instalează în locurile deschise ale inimii ; se grămădește puhoi, se acumulează, deposedează. Nimic nu seamănă cu o plimbare pe oriunde ar fi — natură să spunem, dacă vreți — ci ține de o participare la o derută, la un dezastru al forțelor de cupiditate, de reavoință, de invidie, de egoism, de ură, de intoleranță, de orgoliu, de aroganță, de șiretenie, de duplicitate.

În GRECIA există convingerea că geniul, nu mediocritatea este norma. Nici o țară n-a proliferat — raportînd la populația sa — atîtea genii precum Grecia. Într-un singur secol, această națiune minusculă a dat lumii aproape cinci sute de oameni de geniu. Arta greacă — străveche de cincizeci de secole — este eternă și incomparabilă. Peisajul rămîne cel mai împlinit, cel mai uluitor pe care pămîntul îl poate oferi. Locuitorii acestui mic univers trăiau în armonie cu natura, populînd-o cu zei care erau tot atîtea realități, conviețuind cu ei într-o înțelegere intimă. Cosmosul grec este exemplul cel mai elocvent al unității de gîndire și acțiune. Stăruie încă în zilele noastre, deși a trecut multă vreme de cînd elementele lui componente s-au dispersat. Imaginea Greciei — oricît de pală ar fi — constituie un arhetip al miracolului făurit de spiritul omenesc. Un întreg popor — după cum mărturisesc vestigiile sale — s-a înălțat pînă la un punct neegalat în trecut ca și în prezent. Era un miracol. Este totdeauna. Misiunea geniului (și ce înseamnă omul dacă nu-i un geniu?) este de a împiedica miracolul să moară, de a trăi neîncetat în miracol, de a face miracolul din ce în ce mai miraculos, de a nu trăi decît în miracole, de a nu gîndi, de a nu muri decît în miracole.N-are importanță masa distrugerilor, numai să fie salvat și alimentat germenele miracolului. La Epidaur, cenușa intangibilă a acestui avînt miraculos al spiritului uman se află aici, te privește și te învălue în ea. Ești « inundat » ca de spuma unui val imens care s-a zdrobit în sfîrșit de țărmul cel mai retras. În zilele noastre, atenția se concentrează asupra bogățiilor inepuizabile ale universului fizic (. . .). Avem încă tendința să uităm că regatul spiritului abundă și el de comori inepuizabile și că bunul cîștigat nu este niciodată pierdut. La Epidaur asta devine certitudine. Din cauza răutății este posibil ca într-o bună zi lumea să se înconvoaie și să cedeze ; dar la Epidaur, uraganul gigantic care poate dezlănțui pasiunuile noastre rele n-are importanță ; — aici se întinde o zonă de pace și calm, moștenire pură, distilată dintr-un trecut ce nu s-a pierdut.

. . . Cu MICENE, care — cronologic — urmează după Tirint, decorul se schimbă complet. Calmul ce domnește în aceste locuri face să te gîndești la istovirea unui monstru crud și inteligent care a pierdut sînge pînă a murit. Micene (nu-i vorba aici, firește, decît de impresii, de intuiții personale) trebuie că a cunoscut, îmi pare, un vast ciclu de progres și declin. Mirene se situează în afara timpului, în sensul istoric al termenului. Nu știu prin ce mister, această rasă egeeană, care din Creta a adus grînele și cultura la Tirint, a ajuns aici, în desvoltarea sa, la o măreție

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cvasi divină, proliferînd rapid eroi, titani, semizei, pe urmă, ca și cum s-ar fi istovit din pricina acestei înfloriri divine și fără precedent, a recăzut într-o neagră și sîngeroasă luptă intestină care a durat secole și s-a terminat într-o epocă atît de îndepărtată încît pentru cei ce-au urmat a apărut o mitologie. La Micene, zeii au călcat pe pămîntul acestor meleaguri, asta-i sigur. La Micene, din urmașii zeilor s-a născut un tip de om artist pînă-n măduva oaselor și — în același timp — monstruos în pasiunile lui. Arhitectura era ciclopeeană ; iar podoabele de o delicatețe, de o grație pe care arta nici unei alte epoci n-a egalat-o. Aurul curgea gîrlă, îl foloseau din plin. Totul, în aceste locuri, e contradicție. Ne aflăm în fața unuia din focarele spiritului uman, în chiar punctul de atașare de trecut și de ruptură totală de el. Așezarea e înconjurată de o atmosferă de nepătruns : sălbatecă, hîdă, adorabilă, seducătoare și respingătoare. Ce s-a întîmplat aici depășește orice conjuctură. Istoricii și arheologii au țesut pentru a învălui misterul o pînză subțire și deloc mulțumitoare. Ei au adunat fragmente risipite, pe care le îmbină, ca de obicei, potrivit sărăcăcioasei lor logici. Nimeni n-a pătruns încă în taina acestui peisaj străvechi. El desfide procesele debile ale inteligenței.

. . . . A doua zi dimineață am luat autobuzul pentru CNOSSOS. De unde s-a oprit, pînă la ruine, este — mergînd pe jos — cam un kilometru și jumătate. Eram prada unei asemenea exaltări, încît aveam impresia că merg prin aer. În sfîrșit, era pe cale să mi se împlinească visul. Se înnorase și au căzut cîteva picături de ploaie, în timp ce mă grăbeam voios. Încă odată, ca la Micene, simțeam exercitîndu-se asupra mea violenta atracție a locului. Pînă la urmă, la o cotitură, m-am oprit brusc. Aveam sentimentul că am ajuns. Căutam urmele ruinelor în jurul meu. Nu vedeam nimic. Rămîn țintuit acolo cîteva minute, privind intens conturul colinelor domoale și netede care deabia atingeau azurul electric al cerului. Mi-am spus : aici trebuie să fie ; nu pot să mă înșel. M-am întors și am luat-o razna pe cîmp ; am coborît într-o rîpă. Deodată, la stînga, am văzut un pavilion pleșuv, cu niște coloane pictate în culori crude și îndrăznețe — palatul regelui Minos. Mă aflam în fața ultimei dintre ruine, în mijlocul unui bloc de clădiri ce păreau devastate de foc. Am dat ocol colinei pentru a ajunge înaintea porții principale.

Cnossos, în toate manifestările sale, sugerează splendoarea, echilibrul spiritului, opulența unui popor puternic și pașnic. Cnossos este vesel, sănătos, stenic, salubru. Fără nici o putință de îndoială, aici, oamenii de rînd au jucat un rol de seamă. S-a spus că de la un capăt la altul al îndelungii sale istorii, a cunoscut toate formele de guvernămînt încercate de om ; din numeroase puncte de vedere, Cnossos este mult mai aproape, în spirit, de timpurile moderne — de secolul 20 aș afirma — decît de alte epoci mai tardive ale lumii helenice. Se simte influența Egiptului, prezența directă, familiară, umană, a lumii etrusce, înțelepciunea, geniul organizării comunitare a incașilor. Fără a pretinde că mă sprijin pe o anume certitudine științifică, am simțit, cum arareori mi se întîmplă în fața unor ruine ale trecutului, că pacea a domnit multe secole pe aceste meleaguri. Cnossos are ceva foarte « pămîntesc » : acea atmosferă care ți-o sugerează cuvintele chinez sau francez îndată ce le rostești. Ca și cum aici s-ar fi pus religiei o frînă subtilă. Femeile au jucat un rol de seamă în treburile acestui popor. Geniul jocului este deasemenea foarte remarcabil. Pe scurt, nota dominantă este voioșia. Se simte că omul din Cnossos trăia pentru a trăi, fără să-și frămînte gîndul la « viața de dincolo », fără a se lăsa înăbușit sau constrîns de respectul pentru manii strămoșilor ; religios în singurul mod care se potrivește omului, trăgînd maximum de folos din tot ce-i sub mînă, extrăgînd din fiecare clipă ce trece chintesența vieții. Cnossos făcea parte din această lume în cel mai bun sens al termenului. Civilizația, a cărei sinteză era, s-a prăbușit cincisprezece secole înainte de venirea Mîntuitorului nostru, transmițînd lumii occiden-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tale o moștenire unică, cea mai grandioasă cunoscută de om pînă atunci : alfabetul. În altă parte a insulei, la Cortina, această descoperire este imortalizată prin blocuri enorme de piatră care « aleargă » de-a lungul cîmpiei ca un zid chinezesc în miniatură.

. . . În GRECIA, schimbările sînt brusce, aproape penibile. În unele locuri, se trece — în spațiul a cinci minute — prin toate schimbările survenite în cursul a cincizeci de secole. Totul este desenat, sculptat, gravat. Chiar locurile pustii sunt ipostaze ale eternității. Fiecare amănunt este unic în felul său : înseamnă *un* om stînd pe marginea *unui* drum, sub *un* arbore ; *un* măgar ce urcă pe o potecă, aproape de *un* munte ; *un* vas într-*un* port, pe o mare albastru-peruzea ; o masă pe o terasă, sub *un* nor. Și așa mai departe. De oriunde l-ai privi, crezi că-l vezi pentru prima oară. Știi că fiecare loc nu va dispare, nu va fi « demolat » în timpul nopții, nu se va dezintegra, nu se va « dizolva », nu se va schimba. Fiecare ființă, fiecare obiect cu o existență individuală, fie că-i făurit de Dumnezeu sau de om, de întîmplare sau premeditat, se detașează de timp și de spațiu ca o sferă într-o aureolă de lumină. Arbustul este aidoma cu măgarul, zidul are aceeași valoare ca turnul ; pepenele același suc ca omul. Nimic nu se continuă, nu se veșnicește dincolo de timpul său firesc. Nici o voință de fier nu vine aici să-și croiască hîda sa potecă de putere. După o jumătate de oră de plimbare, ești istovit de atîta diversitate, anomalie, discontinuitate. În comparație, Park-Avenue, are o înfățișare absurdă și așa este fără îndoială. Clădirile cele mai arhaice din Herakleion vor dăinui edificiilor cele mai noi din America. Organismele mor, celula continuă să trăiască. Viața se află în rădăcini, cufundate în simplitate și se afirmă în mod unic.

. . . Grecia este tot ceea ce toată lumea cunoaște, fie *in absentio*, fie că ești copil tîmp sau pe cale de a te naște. Ea este ce te aștepți să fie pămîntul, cu puțin noroc. Prag subliminar al inocenței. Ea rămîne, ca în ziua nașterii, nudă și pe deplin revelată. Ea nu este nici misterioasă, nici de nepătruns. Ea nu îngrozește, nici nu desfide, nici nu pretinde. Ea este făurită din pămînt, din aer și foc și apă. Ea se schimbă odată cu anotimpurile, în ritmuri armonioase și unduitoare. Ea respiră, ea invită, ea răspunde.

Creta este altceva. Creta este un leagăn, un instrument, o eprubetă vibrînd, unde s-a făcut o experiență vulcanică. Creta poate impune tăcere spiritului, calmează frămîntarea gîndirii.

O să-mi amintesc totdeauna plimbările în Atena, noaptea, sub stelele toamnei. Adeseori mă duceam pînă la o faleză, la poalele Lykabetului și stăteam acolo o oră sau două contemplînd cerul. Extraordinar spectacol, cu un caracter specific grecesc. Nu era numai cerul, dar și casele, culoarea lor, drumurile prăfuite, nuditatea, zgomotele care veneau din locuințe. Ține de neprihănit. Undeva, mai departe de cartierul « amoniacului », într-un cartier abandonat ale cărui străzi poartă nume de filozofi, întîlneam mereu o liniște atît de intensă și mătăsoasă, în același timp, încît atmosfera părea plină de un colb de aștri, al cărui foșnet luminos scăpa urechii umane. Atena și New-York sînt orașe încărcate de electricitate, unice în felul lor, după cîte știu. Dacă Atena este impregnată de o realitate albastru-violet care te învăluie cu mîngîierea ei, New-York-ul are o vitalitate de ciocan cu basculă, care pînă la urmă te pătrunde de un neastîmpăr demențial, dacă nu dispui de o contrapondere interioară. În cele două orașe, aerul este ca șampania, tonic, înviorător. La Atena, am cunoscut bucuria solitudinii, la New-York m-am simțit todeauna solitar — solitudine de animal în cușcă, ce te împinge la crimă, la sexualitate, la alcool și alte demențe.

. . . Și totuși, de la Arahova, pînă intri în DELFI, pămîntul oferă un spectacol permanent sublim, dramatic. Închipuiți-vă un cazan fierbînd din care un grup de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

oameni neînfricați coboară despăturind un covor magic. Închipuiți-vă acest covor alcătuit din desenele cele mai ingenioase și cu nuanțele cele mai variate. Închipuiți-vă că acești oameni lucrează de mii de ani și că dacă s-ar odihni măcar un anotimp ar însemna să distrugă o muncă de secole. Închipuiți-vă că fiecare geamăt, fiecare strănut, fiecare zdruncinătură a pămîntului înseamnă o sfîșiere, o groaznică ruptură a covorului. Închipuiți-vă că vopselele și nuanțele acestui covor dansînd al pămîntului rivalizează în splendoare și subtilitate cu cele mai frumoase vitralii ale catedralelor medievale. Închipuiți-vă toate acestea, și nu veți avea decît o idee palidă, o licărire despre un spectacol care se schimbă din oră în oră, din lună în lună, din an în an, din mileniu în mileniu. Pînă la urmă, cînd nu mai sînteți decît o zdreanță de uimire, de uluire, de amețeală, deodată vă aflați la Delfi. Vă spuneam : e ora patru după amiază ; și pîcla pe care vîntul o aduce dinspre mare a făcut lumea alandala. Te afli în Mongolia, și zgomotul abia perceptibil al clopoțeilor, de dincolo de trecătoare, îți vestește apropierea unei caravane. Marea a devenit lac de munte așezat în cumpănă foarte mult deasupra piscurilor unde soarele scuipă și lasă bale ca o omletă cu rom. Pe zidul glacial și sălbatec de unde pîcla s-a risipit pentru o clipă, o mînă a lăsat cu viteza fulgerului semne într-o scriere necunoscută. În partea cealaltă, parcă împins de o cataractă, un torent de gazon alunecă pe panta abruptă a unei faleze. Are strălucirea echinoxului de primăvară, a unui gazon interstelar, țîșnind din spațiu într-o clipită.

Văzut prin această stranie pîclă crepusculară, Delfi pare sublim, inspirînd mai mult respect religios decît îmi închipuisem.

. . . Vechiul CORINT se află la cîteva mile depărtare, clădit pe un platou care domină cîmpia. În această lumină a unei după-amiezi de iarnă, așezarea capătă un aspect preistoric. Dominînd ruinele, se înalță acropolea Corintului, un fel de *mesa* aztecă; după cum se crede cu ușurință, — aici odinioară se desfășurau riturile unor sacrificii foarte sîngeroase.

Dar odată în mijlocul ruinelor, impresia se schimbă cu totul. Marele soclu al acropolei se conturează acum blînd și izbăvitor, megalit gigantic pe care a crescut o blană de lînă. Fiecare minut care se scurge împrumută scenei o nouă strălucire, o nouă gingășie. Durrell avea dreptate: Corintul are ceva bogat, sensibil și proaspăt. Este moartea în plină înflorire, moartea într-un frumos peisaj de o voluptate, de o putreziciune clocotitoare. Coloanele tempului roman sînt, în adevăr, măreț; de proporții aproape orientale, solide, îndesate, înrădăcinate în sol ca labele unui elefant lovit de amnezie. Pretutindeni găsești aceeași luxurianță, aceeași plenitudine a unei maturități prea îndelungate, intensificată de scînteierea purpurie a asfințitului. Coborîm pînă la izvorul adînc, de sub pămînt, ca un templu ascuns. Loc tainic, care sugerează afinități cu India și Arabia. Deasupra noastră, zidul lat care înconjoară amplasarea antică. Pe cer, un uimitor duo atmosferic; soarelui, ce nu mai este decît o sferă de foc, a venit acum să-i țină de urît luna; și sub potopul de armonii efemere și schimbătoare pe care le stîrnesc aceste două focare de lumină, ruinele Corintului, strălucesc blînd și vibrează de o frumusețe supranaturală. Un singur efect lipsește: o aversă neașteptată de lumină astrală.

. . . Sub toate unghiurile posibile în care am văzut-o, GRECIA mi s-a prezentat ca centrul însuși al universului, locul ideal de întîlnire al omului cu omul, în prezența lui Dumnezeu . . . Grecia a făcut din ruine o ființă liberă și completă . . . Astăzi, ca odinioară, Grecia are cea mai mare însemnătate pentru oricine caută să se găsească pe el însuși.

În românește de ALEXANDRU BACIU

Kazantzakis și Panait Istrati la poalele ▶
Acropolei (ianuarie, 1928)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ÎNTÎLNIRI CU PROZA GREACĂ

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

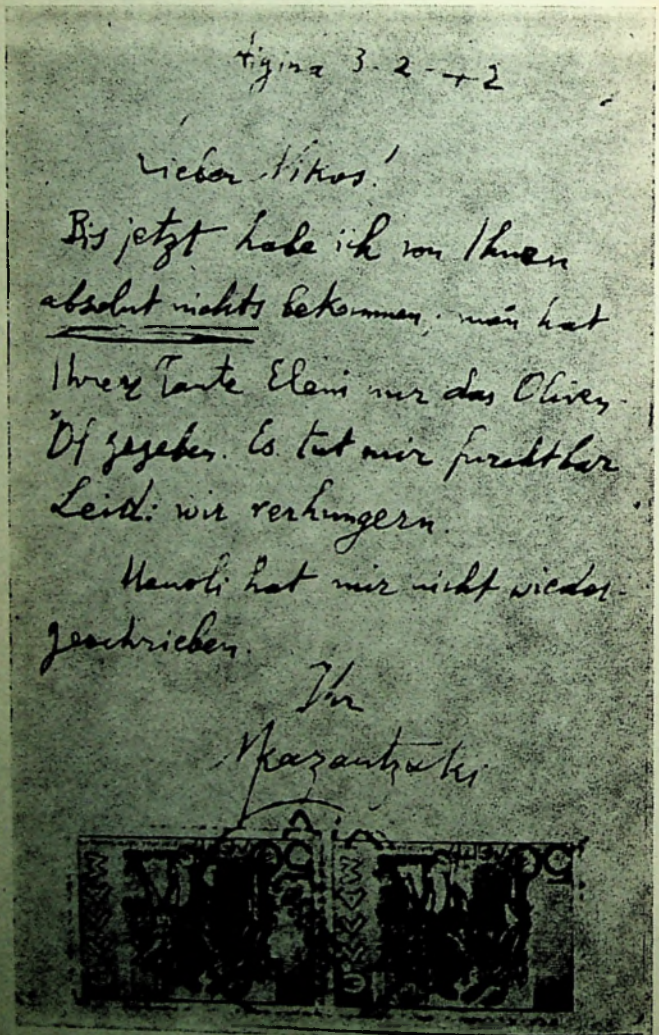

Tigina 3-2-42

Lieber Nikos!

Bis jetzt habe ich von Ihnen absolut nichts bekommen; mir hat Ihrer Tante Elani nur das Olivenöl gegeben. Es tut mir furchtbar Leid: wir verhungern.

Manoli hat mir nicht wieder geschrieben.

Ihr
Kazantzakis

Scrisoare inedită trimisă de Nikos Kazantzakis nepotului său Nikos Saklambanis la Iraklion, în timpul celui de al doilea război mondial: „Îmi pare îngrozitor de rău să ți-o spun: murim de foame."

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

NIKOS KAZANTZAKIS

KAZANTZAKIS — EL GRECO

Stau la biroul lui cu inima plină de durere . . . şi totuşi calmă. Toate cîte se află în jurul meu sînt calde încă de prezenţa lui, ca o haină pe care abia ai scos-o de pe trup. Totul mi-e familiar, intim. Le-am întîlnit în casa lui din Atena, unde l-am cunoscut prima oară, sau mai tîrziu la Eghina, la Gottesgab, la Antipoli.

Deseori mă aflu singur în casa lui. Tăcerea e adîncă, dureroasă, clipele sfinte. Se aude mobila care trosneşte. Din cînd în cînd, unda vîntului cu fîlfîitul de aripi din iedera care atîrnă în faţa porţii. Gîndul ştie că el se topeşte în pămîntul Cretei, ochii mei i-au văzut trupul coborît în mormînt, dar, minune, îl învie în fiecare clipă. În această carte am scris adevărul pentru ceilalţi. Adevărul meu este deplina, profunda participare cu o fiinţă. După ce a dispărut, zile întregi am citit cartea sa despre El Greco. Aci Kazantzakis şi-a poetizat viaţa. Poezie şi adevăr. Tot ce nu i-a dăruit viaţa, i-a dăruit imaginaţia.

El Greco nu e o autobiografie transfigurată, ci cronica luptei cu Demonul.

Am lăsat în urmă toate zgomotele — aşa cum mi-am dorit toată viaţa — această tăcere a chiliei este adevărata învăţătură pe care am moştenit-o de la Kazantzakis! Glorie, certitudini, lume, cît de străine îmi sînt toate! O filă albă. Atît. Nimeni nu trebuie să spună: am învins. Nu există victorie, lupta este nesfîrşită. « Asta e datoria sufletului, pentru asta l-a plăsmuit Dumnezeu, să învie pe cei dragi. » Învie-l tu! Kazantzakis — El Greco. P. PREVELAKIS

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

NIKOS KAZANTZAKIS

SPANIA

TOLEDO

Călătoria și spovedania (căci creația e forma cea mai înaltă și cea mai fidelă a spovedaniei) au fost cele mai mari bucurii ale vieții mele.

Să cutreieri lumea, să vezi — să vezi și să nu te saturi niciodată — culori noi și mări și oameni și idei, și să le vezi pe toate ca pentru prima dată, să le vezi pe toate ca pentru cea din urmă oară, cu privirea prelungă, apoi să închizi pleoapele și să simți cum se așează bogățiile în tine, calme, furtunoase, după cum vor ele, pînă cînd timpul le va trece prin sita lui subțire, limpezindu-le de toate bucuriile și necazurile tale — această alchimie a inimii este, cred, o vuluptate mare și demnă de om.

Fiindcă astfel ai posibilitatea nu numai să te cunoști pe tine însuți, ci, mult mai important: să-ți depășești eul molcom și îngîmfat, adîncindu-l, armonizîndu-l cu stihia străbatnică și rătăcitoare a ființei umane.

Am făcut cîteva călătorii: piraterii spirituale, izbucniri ale inimii îndurerate, nesațiu al ochiului ce jinduia și se grăbea să vadă, înainte de a se stinge, cît mai multă apă și cît mai mult pămînt.

Mă voi strădui, spărgînd pojghița rece a minții ce-mi învăluie și-mi ferecă sufletul, să-mi aduc aminte de ele. Pentru mine fiecare călătorie a însemnat — cînd o cauză, cînd un rezultat — un exod plin de exaltări și zbucium, o criză a mea ezoterică. Și mă gîndesc că, de voi putea s-o înfățișez prin cuvinte, voi ajuta și alte suflete care au pornit pe același drum, într-un ritm frățesc, împreună cu mine, să-și scurteze clocotitoarea lor agonie.

Spovedania aceasta dea Domnul să aibă valoarea unei fapte bune; nimic mai mult nu doresc. Fiindcă nu fac artă; îmi las inima să țipe.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Îmi închipuiam Toledo așa cum îl pictase Greco pe furtună: înalt, ascetic, biciuit de fulgerări și cu săgeata vestitei Mitropolii gotice, săgeata sufletului omenesc, străbătînd norii cei împovărați de trăznetul lui Dumnezeu. Jumătate din turnuri, din ziduri, din case sînt luminate de strălucirea albastră a fulgerului, cealaltă jumătate se năruie, întunecată, în haos. Toledo se înălța în mintea mea asemenea spiritului lui Greco: brăzdat de lumini pe o parte, negru, sumbru pe cealaltă, inaccesibil, în culmea tensiunii spirituale, de unde începe, nu nesăbuința, cum spune misticul bizantin, ci sfînta nebunie.

Cînd am ajuns însă la Toledo și am început să urc pe ulicioarele strîmte, era o dimineață liniștită, dulce, femeile se întorceau din vestita piață arăbească Zacontover, cu coșurile încărcate de zarzavat și gogoșari, clopotele grele de la Mitropolie sunau cu glas adînc și obosit, casele erau deschise, pline de lumină și în curțile răcoroase fetițele udau florile din glastre.

Așa cum se întîmplă de cele mai multe ori, șocul cel mare nu s-a produs nici ca fulgerul, nici ca un incendiu, nici ca o idee grozavă; a intervenit ca o adiere ușoară de vînt primăvăratic.

Ce copilărie să căutăm în vestitele cetăți vechi ruinele pitorești și pustietățile romantice, cu întregul lor decor, vopsit grosolan, la care închipuirea noastră credulă se aprinde repede și se entuziasmează! E foarte greu să vezi această «țară» cu ochii tăi proprii, atunci cînd, înaintea ta, a trecut prin același loc un mare poet. «Spania» e o invenție a cîtorva poeți, pictori și turiști înflăcărați și iubitori de variație; de la ei, arenele, toreadorii, castanietele, țiganii din Granada, turnurile din Sevilla, grădinile Valenciei obsedează toate imaginațiile.

Mă străduiesc să evit jugul acesta. După cum se spune în viețile sfinților, două duhuri nevăzute stau cocoțate pe umerii omului; pe umărul drept îngerul, pe cel stîng diavolul. Simțeam în dimineața aceea cum cele două duhuri se certau între ele, arătîndu-mi Toledo.

Diavolul, cu buzele sale subțiri și sarcastice, la urechea stîngă:

— Asta să fie oare cetatea împărătească, Toledo cel vestit, pe care atît de mult am dorit să-l vedem? Dădaca asta grasă și împopoțonată să fie faimoasa Mitropolie, podul acesta înecat de praf și năpădit de gunoaie să fie minunatul Alcandara? Ce deosebire între Toledo și celelalte orașe prin care am trecut și unde ne-am simțit inima jucînd în piept! Adu-ți aminte de Ierusalim, de Myconos, de Moscova! Adu-ți aminte de Samarkand și Buhara; de Iaroslav, de Novgorod și de Assise! Și apoi, socotește dacă nu-și bat joc de tine sclifoselile romantice! Privește ce străzi murdare, ce femei urîte, ce grupuri nesuferite de turiști, ce plictiseală! Hai, să plecăm!

Dar îngerul, cu glasul lin și dulce, îmi șoptea la urechea dreaptă:

— Vino să-l vedem pe Greco!

Eu însă nu mă grăbeam. Știam bine cît de mare e plăcerea să te oprești la poarta bucuriei și să întîrzii a întinde mîna. Am trecut pe la casa lui Greco, în piața Juderia. Poarta cea mare era deschisă și m-am oprit în prag. O grădină liniștită, caldă, neîngrijită. O rodie, înflorită ca o bucată de jar, doi-trei cactuși, o veche statuă de

---

* Rod al unor călătorii făcute în țara iberică în diverse rînduri, volumul intitulat «Spania» de Nikos Kazantzakis a apărut la Atena în anul 1935. De atunci această carte n-a mai fost reeditată și nici tradusă în vreo altă limbă europeană. Publicînd capitolul ce urmează, ținem să specificăm că ultima operă a lui Kazantzakis, care este o vastă autobiografie, are ca titlu «Raport către El Greco», ceea ce dovedește încă o dată adînca legătură spirituală pe care cretanul Kazantzakis și-o revendică în fața marelui său înaintaș.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

marmoră. Iedera se agăța de pereți și-i rodea. O babă sbîrcită ședea ghemuită la soare, ca o bătrîioară din Creta, și curăța cartofi. În fundul grădinii, o terasă susținută de coloane înalte, iar deasupra terasei o fereastră cu zăbrele de fier — locuința lui Greco. Baba ridică un moment capul, mă privi fără interes, și lăsă iar ochii în jos. O liniște plăcută, plină de miresme. Creta întreagă reînviase în gîndul meu și nu m-am putut reține. Am trecut pragul și am pășit în curte. M-am ciucit lîngă babă și am intrat în vorbă.

— Unde s-a născut El Greco, bunicuțo?

— Știu și eu, maică? Se zice că a venit de pe mare.

— L-ai cunoscut cumva, matale?

— Firește. Dar eram foarte mică, nu mi-aduc aminte de el.

— Și ce a fost Greco ăsta, bunicuțo? Un om care făcea pe Cristos și pe Apostoli?

I-am promis că-i dau zahăr și cafea dacă-mi spunea adevărul. Bătrîna s-a bucurat, obrazul ei galben s-a îmbujorat și îmi șopti confidențial:

— A fost un om care a adus pe americani!

Sării în sus, de bucurie. Niciodată n-am putut crede cît de simplu și de plastic își caracterizează poporul utilitarist și înfometat, eroii. «Eroul» e cel ce aduce în țară americani — adică bacșișul și viața mai confortabilă. Desigur, șiret, sprijinindu-se pe pămînt cu toată talpa, țăranul privește și judecă totul după stomacul său.

Mi-aduc aminte că într-o zi mergeam pe malul rîului Abeloos[1] Un țăran cu fustanela murdară, cu ochiul mic și viclean, pășea înaintea mea, călăuzindu-mă. Deodată, o pasăre albastră zbură pe deasupra noastră. Pieptul îi sclipea, de culoarea închisă a mării, aripile aveau un ton mai deschis. Sclipi în zbor cu fulgerări de oțel și se pierdu în păpuriș. Scosei un strigăt de bucurie și-l apucai de braț pe călăuză:

— Ce pasăre e asta?

Niciodată n-am să uit cu ce dispreț s-a întors țăranul spre mine și mi-a aruncat o privire. Apoi a ridicat din umeri și a spus:

— La ce mai întrebi, dom'le! Nu e bună de mîncat!

Țăranul n-a dat un nume acestei păsări, fiindcă nu se mînca; celeilalte păsări însă, lui Greco, i-a dat nume, fiindcă era bună de mîncat! Am ieșit din grădina lui Greco. Tagele, cu apă mică, plină de noroi, curgea alene în soare. Malurile sale erau goale, stîncile-i cenușii și ascuțite, fără un fir de verdeață. Îmi tîrăsc încet privirea peste ele și mă bucur la gîndul că, fără îndoială, aceste stînci ascetice au fost îndrăgite mult de ochiul extatic și pătrunzător al lui Greco; și simt un fior, ca și cum aș aștepta să întîlnesc cu privirea mea resturi încă din văpaia ochiului său.

Dau tîrcoale locuinței lui Greco, muzeului, bisericilor unde se află operele sale. În gîndul meu pulsează viața sa întreagă, cu lupta lui, în ochii mei strălucesc gurile acelea arzătoare, mîinile palide, cu degetele lungi, ca niște stele marine, ochii încendiați și nemișcați. Toate aceste bucurii sînt în fața mea, nerăbdătoare să intre în mine și să capete o expresie, așa cum și eu sînt nerăbdător, dar mă abțin. Deoarece știu că atunci cînd va veni momentul contopirii perfecte, dorința mistuitoare, adică voluptatea sublimă, se va stinge.

Rătăcesc pe ulicioarele înguste, și gîndul meu se întoarce în urmă, emoționat. În ziua de 8 aprilie 1614, într-o dimineață veselă ca aceasta, poarta casei marelui

[1] Riu din Grecia (N.tr.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cretan se deschise și o ceată de copii cu cămăși albe, dantelate, stăteau în prag ținînd în mînă lumînări mari, galbene. Misteriosul și trufașul străin ce venise de peste mări cu patruzeci de ani înainte, murise.

Întregul Toledo era în doliu. Legenda ce se creease în jurul violentului și tăcutului cretan reînvie astăzi pe toate buzele. A avut o viață curioasă, vorbea puțin și cuvintele îi erau aspre și tăioase. Oare nu el a spus despre Michelangelo: « Om bun, dar care nu știa să picteze »? Oare nu el făcea aripile îngerilor atît de mari încît Biserica se speria? Nu era el cel ce scrisese odată pe o bucată de hîrtie: « Nu mai pot, m-am săturat ! »? Iar cînd Inchiziția l-a întrebat: « De unde ai venit? De ce-ai venit? », el a răspuns: « N-am de dat socoteală nimănui ! » Cînd mînca, punea muzicanți în odaia alăturată să-i cînte și să-l distreze în timpul mesei. « Își cheltuia ducații, spune prietenul său Joseph Martinez, întreținînd luxul unei case mari ! » Spre asfințit, îi plăcea să se ducă în grădinile cardinalului Santoral y Rozas. Măslini, portocali, pini, havuzuri cu pești, păsări exotice, statui de femei goale. Acolo se întîlnea cu prietenii săi — poeți, călugări, războinici, cardinali; grădinile acestea erau frecventate și de toledanele cele mai învățate care, după cum notează Grazian, « spun cu un singur cuvînt mai mult decît un filozof athenian cu o carte întreagă. »

Toledo îl fermecase. Era orașul care i se potrivea — plin încă de măreție și strălucire, dar care începuse să decadă și să fie neglijat. Pe ulicioarele sale înguste, mai trăiau încă și se plimbau, mîndri, obosiți și pătrunși de o exaltare misterioasă, cavaleri și nobili, cardinali neîndurători și călugări palizi, toate figurile pasionate și spectrale asupra cărora s-a oprit ochiul sumbru și vizionar al cretanului. În vinele lui zvîcnea cel mai ales sînge arab. Înșiși acești arabi, ce înconjuraseră Spania, se întinseră pînă în Creta, « insula unde curgea lapte și miere »; acolo au debarcat și și-au ars ei corăbiile, ca să fie nevoiți s-o cucerească. Același sînge arăbesc de cuceritori curgea și în vinele cretane și în cele spaniole. Așa că, atunci cînd Greco a venit la Toledo, el a găsit aici o patrie a sa adevărată. Avea pe deasupra ochiul virgin pe care nu-l puteau avea artiștii spanioli: el vedea pentru prima oară, cu surprindere, și în momentul cel mai prielnic de înflorire a tinereții sale, spectacolul vast al Spaniei, chipurile acelea extatice și subțiate, palide, sforțarea amară și aspră a unui popor care începea să se îndrepte spre declinul său.

Biserici înnegrite de vreme, palate dărăpănate, un caprifoiu își înalță căpșorul în mijlocul ruinelor și răspîndește miresme. M-am pomenit iar în vechea piață Juderia, la locuința lui Greco. Am trecut pragul. De cum am aruncat o privire repede și lacomă peste picturile din jur, urmărind culorile vii și trupurile acelea care ard ca niște limbi de foc, am simțit că mi se taie răsuflarea. Dar, așa cum procedez deobicei în momentele de amărăciune sau de bucurie mare, m-am silit să mă prefac indiferent. Simt nevoia, în asemenea clipe îngrozitoare, să-mi las mintea să se joace, s-o fac să deraieze puțin, să-i dau răgaz să înțeleagă că cea mai mare bucurie sau amărăciune sînt chiar o gargariseală efemeră în jurul oaselor omului și nu merită, de dragul lor, să ne crape inima.

Mă îndreptai spre bătrînul paznic al muzeului și am intrat în vorbă cu el. Am schimbat cîteva fraze, am rîs și mi-am mai revenit puțin, numai după aceea am tăcut și am început să mă uit cu luare aminte la Greco.

În jurul meu e întreaga lume a Apostolilor, și simt deodată că am căzut într-o groapă de foc. Apostolul Bartholomeu, îmbrăcat în alb; capul său negru, palid, înfometat, se agită ca o flacără ce-ar vrea să se desprindă din gît. În mîini ține un cuțit, atît de ușor și cu atîta grație, încît ai zice că ține o pană și dă să scrie ceva. Alături de el e Ioan, cu părul roșu-creț, adolescent și în același timp femeie, un personaj misterios, ținînd un potir din care ies capete de șerpi. Bătrînul Simon, cu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

spre cer, încît uitîndu-te la el, îi simți parcă forța și ai senzația că te dor pe tine brațele și pieptul, ca și cum ai împinge tu însuți pămîntul în sus spre cer.

Portretele lui Greco au o putere de sugestie atît de mare, încît aproape te înfioară, ca și cum ai vedea apărînd din întunecimea trecutului, ca o întruchipare fantomatică, figura cutărui cavaler, sau a cutărui cardinal. Greco privea trupul omenesc ca pe o piedică, dar în același timp ca singurul mijloc de a exprima sufletul. De aceea, în fața portretelor lui, te simți cuprins de un fior metafizic. Te gîndești fără să vrei la personagii întunecate: alhimiști, vraci, vrăjitori. Toți oamenii zugrăviți de el își păstrează înfățișarea pe care-o aveau în viață, aceleași atitudini, aceleași veșminte, și se desprind parcă dintr-o oglindă fermecată, reînviați de un vrăjitor foarte dibaci. Arta își capătă în felul acesta vechea ei putere magică și dă viață celor morți. Dar aceste trupuri readuse la viață sînt lipsite de farmec, de naivitate, de căldură. Ele au trecut prin Infern, prin Purgatoriu și prin Paradis și se reîntorc pe pămînt ca niște flăcări venite din alte lumi. Așa apar, după ce trec prin mintea cu trei tărîmuri a lui Greco, toți îngerii și oamenii săi.

Duhovnicul sfîntei Teresa, părintele Banez, spunea: «Teresa e mare de la picioare pînă la cap. Dar de la cap în sus, statura ei e nemăsurat de mare». Această statură, nevăzută, s-a străduit Greco s-o zugrăvească, o viață întreagă.

De ce, după o scurgere de două veacuri și jumătate, Greco a ieșit din obscuritatea în care căzuse și a devenit azi unul din marii noștri fruntași? De ce în fața nici unui alt pictor inima noastră nu se tulbură cu atîta putere? De ce epoca noastră e atît de asemănătoare cu conștiința neliniștită, agitată și combativă a lui Greco? Asemenea lui, spiritele alese din zilele noastre se străduiesc să găsească în fenomenele de dincolo de dorințele noastre — o esență.

Arta începe din nou să nu se mai rezume la fenomenele exterioare. Încearcă să găsească esența, scoate din trupuri cît mai multă materie, caută linia, culoarea, mișcarea care să poată exprima ceea ce nu se exprimă — adică tocmai ceea ce e vrednic de exprimat. Nu-și mai propune să prezinte ceea ce vede ochiul trupesc, ci ceea ce ghicește în lumea aceasta vizibilă ochiul neliniștit al sufletului.

Toți păstrăm în noi, ascuns, cîte un mădular al lui Dionisos. Creator e cel ce închide în inima sa trupul întreg al lui Dionisos. De aceea o operă de artă perfectă ne eliberează. Ce înseamnă: ne eliberează? Adică înfrînge individualitatea ce ne sufocă, unește mădularele zeului ce se zbăteau în noi mutilate, cu toate mădularele lui risipite în toți oamenii și în lumea întreagă, și atunci respirăm întregiți, ne contopim cu semenii noștri, biruim moartea — fiindcă, privind opera de artă, simțim că toate, oameni sau animale, din trecut sau din viitor, viață sau moarte, sînt unul și același lucru.

În momentele mari ale creației omenești, scopul artei a fost frumusețea. De fapt însă, aceasta a fost numai un mijloc. Adevăratul scop al artei a fost descoperirea menirii sale, eliberarea.

— Opera de artă, ni se va spune, e un joc. Scopul ei nu e nici eliberarea, nici frumusețea. Artistul e un copil ce stă la marginea mării misterului și se joacă. Clădește din nisip oameni, case, munți și animale. Se joacă. Cînd îmi atribui un scop, nu mai pot să mă joc; adică nu mai pot creea.

— Da, opera de artă e un joc, așa se pare, fiindcă, fără o intervenție directă a rațiunii, ca într-o beție misterioasă, ea caută și creează. Subconștient, o mulțime nesfîrșită de puteri lucrează, se străduiesc cu un anumit scop statornic, pe care nici artistul nu-l poate bănui. (Dacă l-ar cunoaște, jocul său n-ar mai fi atît de dezinteresat; ar înceta să mai fie joc). Trece o femeie, artistul o vede și, deodată, linia grumazului ei, pieptul, unduirea sufletească ce se ghicește imprimată în trup, istoria tainică

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

spre cer, încît uitîndu-te la el, îi simți parcă forța și ai senzația că te dor pe tine brațele și pieptul, ca și cum ai împinge tu însuți pămîntul în sus spre cer.

Portretele lui Greco au o putere de sugestie atît de mare, încît aproape te înfioară, ca și cum ai vedea apărînd din întunecimea trecutului, ca o întruchipare fantomatică, figura cutărui cavaler, sau a cutărui cardinal. Greco privea trupul omenesc ca pe o piedică, dar în același timp ca singurul mijloc de a exprima sufletul. De aceea, în fața portretelor lui, te simți cuprins de un fior metafizic. Te gîndești fără să vrei la personagii întunecate: alhimiști, vraci, vrăjitori. Toți oamenii zugrăviți de el își păstrează înfățișarea pe care-o aveau în viață, aceleași atitudini, aceleași veșminte, și se desprind parcă dintr-o oglindă fermecată, reînviați de un vrăjitor foarte dibaci. Arta își capătă în felul acesta vechea ei putere magică și dă viață celor morți. Dar aceste trupuri readuse la viață sînt lipsite de farmec, de naivitate, de căldură. Ele au trecut prin Infern, prin Purgatoriu și prin Paradis și se reîntorc pe pămînt ca niște flăcări venite din alte lumi. Așa apar, după ce trec prin mintea cu trei tărîmuri a lui Greco, toți îngerii și oamenii săi.

Duhovnicul sfîntei Teresa, părintele Banez, spunea: «Teresa e mare de la picioare pînă la cap. Dar de la cap în sus, statura ei e nemăsurat de mare». Această statură, nevăzută, s-a străduit Greco s-o zugrăvească, o viață întreagă.

De ce, după o scurgere de două veacuri și jumătate, Greco a ieșit din obscuritatea în care căzuse și a devenit azi unul din marii noștri fruntași? De ce în fața nici unui alt pictor inima noastră nu se tulbură cu atîta putere? De ce epoca noastră e atît de asemănătoare cu conștiința neliniștită, agitată și combativă a lui Greco? Asemenea lui, spiritele alese din zilele noastre se străduiesc să găsească în fenomenele de dincolo de dorințele noastre — o esență.

Arta începe din nou să nu se mai rezume la fenomenele exterioare. Încearcă să găsească esența, scoate din trupuri cît mai multă materie, caută linia, culoarea, mișcarea care să poată exprima ceea ce nu se exprimă — adică tocmai ceea ce e vrednic de exprimat. Nu-și mai propune să prezinte ceea ce vede ochiul trupesc, ci ceea ce ghicește în lumea aceasta vizibilă ochiul neliniștit al sufletului.

Toți păstrăm în noi, ascuns, cîte un mădular al lui Dionisos. Creator e cel ce închide în inima sa trupul întreg al lui Dionisos. De aceea o operă de artă perfectă ne eliberează. Ce înseamnă: ne eliberează? Adică înfrînge individualitatea ce ne sufocă, unește mădularele zeului ce se zbăteau în noi mutilate, cu toate mădularele lui risipite în toți oamenii și în lumea întreagă, și atunci respirăm întregiți, ne contopim cu semenii noștri, biruim moartea — fiindcă, privind opera de artă, simțim că toate, oameni sau animale, din trecut sau din viitor, viață sau moarte, sînt unul și același lucru.

În momentele mari ale creației omenești, scopul artei a fost frumusețea. De fapt însă, aceasta a fost numai un mijloc. Adevăratul scop al artei a fost descoperirea menirii sale, eliberarea.

— Opera de artă, ni se va spune, e un joc. Scopul ei nu e nici eliberarea, nici frumusețea. Artistul e un copil ce stă la marginea mării misterului și se joacă. Clădește din nisip oameni, case, munți și animale. Se joacă. Cînd îmi atribui un scop, nu mai pot să mă joc; adică nu mai pot creea.

— Da, opera de artă e un joc, așa se pare, fiindcă, fără o intervenție directă a rațiunii, ca într-o beție misterioasă, ea caută și creează. Subconștient, o mulțime nesfîrșită de puteri lucrează, se străduiesc cu un anumit scop statornic, pe care nici artistul nu-l poate bănui. (Dacă l-ar cunoaște, jocul său n-ar mai fi atît de dezinteresat; ar înceta să mai fie joc). Trece o femeie, artistul o vede și, deodată, linia grumazului ei, pieptul, unduirea sufletească ce se ghicește imprimată în trup, istoria tainică

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

a strămoşilor ei şi istoria întreagă a neamului omenesc, toate se dezvăluie, la un joc al ochiului, pentru creator, şi atunci marmora, culoarea, cuvîntul, sunetul se grăbesc să imortalizeze pe această femeie care a trecut. Lumina se luptă cu bezna într-un tablou, urcă pe scări, pîndeşte prin colţuri, se tîrăşte, sare, se prinde de fruntea bătrînului cărturar. Şi tabloul acesta redă într-o clipă destinul întreg al omului, tot sufletul lumii prin care străbat, plîngînd şi rîzînd, puterile binelui şi ale răului. Cu liniile sale, cu umbrele, cu sunetele, artistul, jucîndu-se — după ce el însuşi crede că urmează şi serveşte un scop statornic şi etern — salvează sufletul. Din fiecare operă de artă desăvîrşită se înalţă un strigăt de durere, de bucurie, de nădejde, de război. Şi deasupra tuturora, un glas solemn, de libertate.

Cînd un african, întrebuinţînd lemnul, vopselele, penele de păsări, scoicile mării, adeseori chiar craniul tatălui său, creează o mască spre a o purta la dansurile sacre de la naşteri, de la morţi sau de la căsătorii, el nu face artă. De pildă, unul a «văzut» în pădure duhul rău ce sufla moartea asupra satului; speriat, a alergat acasă, s-a închis în colibă, a luat o bucată de lemn, nişte pene, nişte vopsele şi a cioplit la repezeală o mască — chipul duhului acela rău. Pasă-mi-te, ştia că numai în felul acesta va putea descînta şi înlătura răul. Gîndiţi-vă sub ce stare de groază trebuie să «lucreze» acest sălbatic ca să reproducă fidel năluca nefastă pe care e convins că a văzut-o; salvarea tribului său atîrnă de preciziunea reproducerii.

Prin aceeaşi stare de teroare trece şi artistul de azi, atunci cînd se străduieşte să redea geniul epocii noastre. În liniştea sa oarbă şi mută, numai artistul poate vedea şi vorbi. Numai el poate asculta cu atenţie zgomotul pe care-l fac cele nevăzute şi se căzneşte să prindă spiritul şi să-i dea o formă materială, creînd astfel un înţeles şi o imagine a eforturilor vremii sale, şi salvînd sufletul de la neştiinţă şi teamă.

Artistul este avangarda lui Dumnezeu, pionul cel mai înaintat al oştilor sale. El aspiră totdeauna să dea, cu un ceas mai devreme, o nouă înfăţişare viitorului. Trecutul nu-i potoleşte inima, fiindcă inima artistului nu e niciodată potolită şi ea se confundă cu Dumnezeu. (Iar cînd spun «Dumnezeu», înţeleg Puterea aceea care ne dă întotdeauna mai mult decît putem primi şi cere întotdeauna de la noi mai mult decît putem da). Urăşte tot ce e definitiv şi nemişcat, fiindcă urăşte haosul. Artistul e singurul care cutează, ca un atlet al Universului, să se lupte cu moartea. Niciodată nu învinge, niciodată nu e învins. Uneori simte că şi moartea e un înger al lui Dumnezeu, ce coboară din cer sau urcă din pămînt — e acelaşi lucru ! — ca să-i întărească braţele şi să-l ţie mereu treaz.

Această agonie a artistului se manifestă mai virulent în epocile fertile de tranziţie, cum e epoca noastră, cum era epoca lui Greco. E normal ca asemenea creatori să fie luaţi de către unii contemporani ai lor drept nebuni — de vreme ce nebun e considerat, timp de 24 de ceasuri, cel ce vede cu 24 de ceasuri înaintea celorlalţi. Greco a fost considerat nebun timp de două veacuri şi jumătate. Şi abia acum, cînd trăim cu conştiinţa întreaga sa frămîntare, începe el să fie recunoscut ca fruntaş. Dar cînd vom atinge echilibrul cel nou pe care tindem să-l realizăm, El Greco va deveni iarăşi neînţeles pentru generaţiile liniştite şi echilibrate.

Pentru ca, după aceea, mai tîrziu, să strălucească din nou, urmînd legea fluxului şi a refluxului omenesc pe scoarţa pămîntului.

În româneşte de ANTON MYSTAKIDIS şi PERICLE MARTINESCU

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

STRATIS MIRIVILIS

STRATIS MIRIVILIS (1890—1959) Figură proeminentă a prozei neoelene. Lucrările sale de proză: « Viața în mormînt » (apărută în limba română la ELU), « Învățătoarea cu ochi de aur » (în pregătire la Editura Univers), « Maica Domnului » « Gorgona », Urmărirea », « Pan », « Vasili Albanezul », precum și o seamă de culegeri de nuvele, sînt inspirate din specificul, din particularitățile realității grecești. Elementul etnografic grecesc și îndosebi cel din mediul insular (s-a născut în insula Lesbos), idealurile de pace și, în sfîrșit, filonul poetic, sînt trăsăturile caracteristice ale creației sale.

La moara de vînt din livadă

Egina, ca fostă capitală, avea cîteva case de interes istoric. Una din ele e casa lui Trikoupi, alta a lui Capodistria. Dăinuie încă și conacul Zaimizilor. Năpădit de verdeață, cu o siluetă aristocratică, tăcut ca și ultimul său proprietar. Pe acesta caricaturiștii vremii îl înfățișau cu mustăți lungi și albe înnodate deasupra gurii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mai sînt apoi și închisorile Eginei. O clădire dărăpănată, datînd din primii ani de după eliberarea Greciei, plină de amintiri despre marea revoluție.

În Egina se mai află însă o clădire ce atrage atenția tuturor celor care vizitează frumoasa insulă fără să fie interesați de monumente istorice. Este moara de vînt. Construcție veche, uriașă, cufundată acum în tăcere și praf. O ferestruică abia îngăduie luminii să pătrundă în bezna dinăuntru. De tavanul ruinat atîrnă toată ziulica liliecii, așteptînd venirea nopții ca să se năpustească prin deschizătura largă a ușii. Bătînd fără zgomot din aripioarele lor reci și elastice, vînează cu înverșunare țînțari și gîngănii de noapte. Moara de vînt din livadă își înalță silueta greoaie și mohorîtă în desișul întunecat al pinilor și chiparoșilor ce-o înconjoară. De cum se înserează, umbra ei se înălbește ca o stafie sub lumina lunii. Pînă azi încă, aripa morii atîrnă spartă, schilodită, cu niște zdrențe pe care briza mării le flutură deasupra spițelor putrezite. Ploi, vînturi și furtuni au trecut și trec odată cu scurgerea anilor peste această construcție de piatră, sfîșiindu-i aripile, slăbindu-i frînghiile și înfundîndu-i cu buruieni găurile și crăpăturile.

Dacă cutezi să treci de poarta dărăpănată, deschizîndu-ți drum cu bastonul printre buruienile și urzicile care au năpădit totul în jur, trebuie să înlături la tot pasul pînzele scîrboase, pline de praf, țesute de păianjeni. Numai ce-ai intrat că și auzi deodată zgomote ciudate și foșnituri ale șopîrlelor și gîzelor nevăzute care, speriate de pașii tăi, se vîră în grabă în ascunzișurile lor. Mai sînt acolo și șerpi și dihori ce vînează șoareci, bufnițe cocoțate pe grinzile putrede ale tavanului înalt. Așteaptă și acestea noaptea ca să le deschidă ochii și să iasă la vînat.

Pe scurt, este vorba de o ruină fără farmec și fără nici o legătură cu perioada care înscrie Egina în istoria primilor ani ai Greciei libere.

Insularii care trec noaptea pe lîngă moara scăldată de lumina lunii spun că ar fi vrăjită. Își fac cruce și merg mai departe grăbind pasul. Întrucît această dărăpănătură ce domină de ani de zile împrejurimile și pe care o locuiesc șerpii și vietățile nopții își are și ea povestea ei omenească — de vreme ce oamenii au construit-o spre folosul lor —, se deschide astfel din nou o pagină din istoria eternă a sărmanei inimi omenești, măcinată de frămîntări pe care nici un istoric nu va primi să le asculte și să le consemneze gemetele. « Există drame ale căror vorbe rămîn pecetluite pe buze », cum spunea și Palamas.

Fusese o vreme cînd moara de vînt își trăise tinerețea ei. Veselă și fericită tinerețe, plină de cîntece și dragoste, cînd de pe pietrele morii curgea necontenit făina pentru pîinea cea dulce de casă, binecuvîntată după truda de peste zi.

Moara de vînt din livadă a fost construită de un om tînăr, străin de locurile acelea, dacă-l judeci după nume. Andreas Maniatis. Bărbat curajos, cinstit, zgîrcit la vorbă. Om muncitor, dar aspru. Nu mîncase niciodată partea săracului, tot așa cum niciodată nu dăruia nimic din ce i se cuvenea, strîngînd tot pînă la ultima fărîmitură.

Îndată ce a venit, s-a apucat de două treburi în același timp și a prins rădăcini în insulă. Afacerile au prosperat și s-a îmbogățit repede. A ridicat moara de vînt de care pomeneam, și mai încolo, lîngă țărm, o săpunărie. La început avea doar moara. Muncea singur și o scotea la capăt de minune. Oamenii de pe insulă erau mulțumiți de cinstea lui. Dar apoi, cînd a construit și săpunăria, nu mai prididea cu amîndouă. Atunci l-a adus de la Mani pe singurul nepot pe care-l avea de la răposata lui soră. Zaharias era un flăcău chipeș, la douzeci de ani. Slab și deșirat, așa cum sînt toți cei din Mani. Fața frumoasă, oacheșă, părul negru și creț. Cînd nepotul și-a cunoscut unchiul mai îndeaproape l-a adorat, iar acesta îl iubea ca pe copilul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lui. Îi plăcea că era cuminte ca o fată, puțin vorbăreț, întotdeauna săritor și neobosit la muncă. Credincios ca un cîine. Îl admira în taină pe unchiul său și suporta oboseala fără scrîșnet, fără să se plîngă vreodată. Veghea nemișcat pe lîngă aripile morii, punea focul la cazanele în care fierbea săpunul, încărca sacii, veșnic cu zîmbetul pe buze.

Morarul își recunoștea sora în trupul drept al băiatului, în fața lui asudată, în ochii mari, catifelați. Cu toate astea, nu-i spunea niciodată cuvinte de mîngîiere și de alint. Așa sînt oamenii acelui pămînt uscat, aspru, care n-a fost niciodată robit și unde fiecare casă este ca o cetate zăvorîtă, cu uși închise ca de fortăreață și cu ferestre mici, zăbrelite ca la închisoare. Asemenea oameni nu-și dau niciodată pe față sentimentele ce clocotesc în ei. Din pricina asta ei iubesc și urăsc cu aceeași patimă.

O dată, la un apus de soare, după ce-au isprăvit treaba, cei doi se odihneau, stînd unul alături de celălalt, întinși pe țărmul nisipos.

Andreas Maniatis își răsucea o țigară. Băiatul își azvîrlise hainele de pe el și înota în apa scăldată parcă în aur topit la lumina apusului. Andreas îl privi ieșind din mare. Trupul îi strălucea ca un trandafir în razele blînde ale înserării. Flăcăul se întinse lîngă el.

— Ah, unchiule, izbucni deodată, uită-te cît e de frumos? Își învîrti brațul gol descriind un cerc ce cuprindea uscatul și marea.

Andreas suflă fumul, întinse mîna și-și vîrî degetele în părul umed al flăcăului, întorcîndu-i fața spre el.

— Măi Zaharias, ești leit maică-ta — Dumnezeu s-o ierte — mă băiatule! Și sora mea, ca și tine acum, se juca ore-n șir în apă, pînă la apusul soarelui. Ei, după cum vezi, Domnul face treburi bune și frumoase. Și noi tot așa trebuie să le facem. Tu ce zici? Și nu trebuie să ne temem de nimeni.

— Da, unchiule, răspunse emoționat băiatul, și rămase pe gînduri.

— Hai, acum aleargă și vezi dacă fierbe săpunul. Poate că trebuie să mai pui lemne pe foc.

Tînărul sări ca un arc, se îmbrăcă repede și plecă în grabă spre săpunărie.

Așa se scurgea viața lor, însingurată și împărțită între moară și săpunărie. Pînă cînd un eveniment nou veni să-i schimbe cursul: căsătoria lui Andreas Maniatis.

Andreas să fi fost de vreo 40 de ani cînd a cunoscut-o pe Melisini. Aceasta era o fetișcană fără tată, la 23-25 de ani. Își însoțea întotdeauna mama cînd aduceau grîul la măcinat.

Pe Andreas l-a impresionat frumusețea și nevinovăția fetei. Pînă atunci nu-i trecuse niciodată prin gînd să se însoare. Dar de cîte ori îi venea în minte căsătoria, nu se închipuia însurat decît cu o fată din Mani. Să strîngă bani, să plece într-o călătorie la țară unde mereu plănuise să meargă, dar niciodată nu reușise să se îndepărteze de insulă din pricina treburilor. Acum, că-l avea alături pe nepot și vedea că se poate bizui pe el, morarul începu să se gîndească tot mai mult la această călătorie la care visase atît. Aștepta să se mai coacă puțin Zaharias, ca să-i poată încredința afacerile în răstimpul cît va lipsi. Spera să se întoarcă cu o fată de seama și de rangul lui.

Soarta însă îi pregătea altceva. Melisini nu-i mai ieșea din minte pînă cînd înțelese, însfîrșit, că ea era fata la care visase. Cu ea își va împărți pîinea și viața. Inima îi bătea puternic, o bucurie de zile mari punea stăpînire pe el de cîte ori o vedea venind, înfloritoare ca o ramură de măr, cu baticul galben coborît pînă la sprîncenele-i arcuite. Și de cîte ori îi vorbea și fata își ridica ochii spre el, înroșindu-se de sfială, era cuprins de duioșie.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În cele din urmă s-a hotărît. Într-o zi a oprit-o pe mama ei și și-a deschis sufletul. Bătrîna rămase copleșită de bucurie. Dacă o voia pe Melisini? Din mîna lui Dumnezeu va trece într-a lui. Cu binecuvîntarea ei. Un om așa de gospodar? Și atît de chipeș! Ce altceva să-și dorească mai bun o orfană decît pirostriile pe cap?

Bătrîna plîngea încetișor.

Andreas o întrerupse:

— Numai s-o întrebăm și pe fată ce zice...

— S-o întrebăm, fiule. O să-i vorbesc eu, chiar deseară, și mîine o să-ți dau răspunsul.

— Bine, mătușă Marusa. Zis și făcut!

În aceeași seară, mama o întrebă pe fiică-sa:

— Ia spune-mi, fata mea, cum ți se pare chir Andreas?

— Cine, mama?

— Morarul, de?

— Cum să mi se pară, mamă? Om bun și de ispravă! Da' de ce mă întrebi?

— Și e și chipeș și bogat, ai?

— Așa-i, mamă.

— L-ai vrea de bărbat, fată?

— O, mamă? Cu sărăcia noastră și fără tată, cum de-ți poate trece prin minte una ca asta? Eu, o fată fără zestre, care nu are soartă sub soare, să-mi înalț ochii spre un gospodar cu atîta greutate? Mai că-mi vine să rîd!

Bătrîna veni lîngă ea, așa cum stătea aplecată mestecînd mîncarea pe foc. Îi luă fața în mîini, o sărută pe obraji.

— Să nu rîzi, fată. Omul ăsta te-a îndrăgit și mi-a vorbit de tine. Știe sărăcia noastră dar nu-i pasă. Vrea numai să știe dacă tu te învoiești. E ca nebun după tine și e hotărît să te facă mireasă.

Fata încetă rîsul, tăcu și se uită la mamă-sa. Era palidă. Buzele-i tremurau.

— Așadar, ce zici?

Melisini căzu în brațele mamei ei, o sărută și plîngea, suspinînd de bucurie.

Nunta s-a făcut curînd și a adus o mare petrecere pe insulă. Andreas ridicase la săpunărie trei camere noi unde și-a înjghebat noua gospodărie.

Zaharias a rămas să locuiască la moară. Înainte de nuntă, unchiul lui l-a chemat și i-a spus ce hotărîse:

— Ascultă ce-ți spun. Ești singura rudă pe care-o am pe lume și la care țin mult. De azi ești în slujba mea. O să fii părtaș la cîștig cu mine, și, de cîte ori o să lipsesc, tu o să ai totul în grijă.

Băiatul se aplecă și-i sărută mîna, adînc mișcat.

— Sînt al tău, unchiule, pe viață și pe moarte.

Andreas îl mîngîie cu duioșie pe capul buclat.

— Așa să fie, măi băiatule.

Au pornit afacerile cu și mai mult curaj decît înainte. Săpunul a început să se vîndă și în afara Greciei, așa că nu mai pridideau să onoreze comenzile. Săpunăria aproape că nu-i mai dădea răgaz să se ocupe și de moară. În zarva asta, Melisini lumina casa cu frumusețea strălucitoare a tinereții.

Cîntecul nu-i lipsea de pe buze și deseori, cînd cei doi bărbați munceau la parter, o auzeau deasupra, într-un du-te-vino necontenit, dereticînd prin camere și fredonînd cu voce înceată.

Andreas se oprea cîteodată, asculta și-i zîmbea fericit băiatului:

— O auzi pe ciocîrlia noastră?

Zaharias asculta și el, făcea un da din cap, și fața oacheșă i se înroșea.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Au trecut astfel trei ani fericiți și singura umbră de tristețe ce i-a întunecat a fost moartea bătrînei. Pe lîngă asta, pe Andreas îl chinuia gîndul că deși se scursese atîta vreme, nu reușise să aibă un copil pe care-l așteptau cu nerăbdare amîndoi. Totuși, niciodată nu s-a plîns din pricina asta nevestei lui. Ba mai mult, a făcut totul ca s-o vadă fericită și veselă alături de el. De cîte ori pleca la Atena, să comande ulei și sodă pentru săpun, se întorcea acasă cu o mulțime de cadouri pentru ea.

— Uite, ciocîrlie! îi striga de jos. Ale tale sînt toate astea!

Și ea alerga ca o copiliță, îi sărea de gît, acoperindu-l cu sărutări.

— Cît de bun ești, dragul meu!

Andreas o ridica în brațe, o strîngea la piept ca un nebun.

— Tu ești comoara mea, ciocîrlie. Toate astea nu înseamnă nimic pe lîngă bucuria ce mi-o aduce dragostea ta.

Și astfel, într-o bună zi, a plecat din nou la Atena, cu treburi. Își făcea socoteala că va termina repede și va fi înapoi în cel mult două zile. Dar a avut noroc și a încheiat afacerile mai curînd. Așa se face că s-a întors mai repede decît se aștepta. Îndată ce caicul a acostat, Andreas a alergat spre casă, gîndindu-se ce mult o să se bucure Melisini de venirea lui neașteptată.

Se înnoptase de-a binelea. Un vînt rece adia prin frunziș îndoind ramurile chiparoșilor sub lumina puternică a lunii. A intrat în săpunărie, a aruncat o privire să vadă cum fierbea cazanul. Vîlvătaia era puternică. A urcat fără zgomot scara. Se îndreptă spre dormitor unde ardea o lampă mare de perete.

— Ciocîrlie! o strigă! Eu sînt, fata mea!

Ușa camerei era întredeschisă. A intrat și a rămas încremenit.

Nepotul lui sări ca ars, gol pînă la jumătate. Melisini, și ea îmbrăcată doar pe jumătate, se străduia să-și acopere sînii.

Pachetul cu daruri îi căzu din mîini. Scrîșni din dinți. Apoi vorbi cu o voce sumbră, înghețată.

— A, aici erai, băiatul meu? Și ce făceai tu aici?

Tînărul tremura tot. Înnebunit, și se chinuia să articuleze două vorbe:

— Am trecut... Da, am trecut să văd dacă fierbe săpunul...

— Da?!... Cum fierbe, băiete?

— Bine, unchiule! A început să se întărească. Mîine cred că putem să stingem focul.

— A, așa? Să mergem să ne mai uităm o dată!

Au coborît scărița. Un felinar mare, aprins, atîrna deasupra cazanului în care săpunul fierbea în bulboane.

— Bine, spuse Andreas.

Îl apucă pe băiat cu brațele-i de fier și-l aruncă în săpunul clocotit.

Tînărul scoase un urlet ascuțit. Se scufundă în lichidul în clocot fără să mai apară la suprafață.

Andreas spuse din nou:

— Bine!

Rămase o clipă drept, privind săpunul ce fierbea în clocot. Apoi urcă în camera de sus. Femeia căzuse jos leșinată. Sînii i se revărsau prin deschizătura cămășii de noapte. Părul bogat, despletit, se întindea pe podea.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PANAYOTIS KANELLOPOULOS

Al doilea dialog
Hadrianus la Atena

Academician, profesor de sociologie, eseist, prozator, dramaturg, istoric, filozof, și poet, Panayotis Kanellopoulos (născut la 13 decembrie 1902, la Patras) se înscrie ca o personalitate remarcabilă pe firmanentul vieții culturale a Greciei moderne. Operele sale numeroase, variate, larg apreciate, unele tălmăcite și peste hotare, exprimînd o gîndire filozofică profundă, reprezintă o valoroasă contribuție la dezvoltarea spiritualității grecești contemporane.

Activitatea sa fecundă ca scriitor și om de știință, s-a împletit cu cea politică, cărela i s-a consacrat deopotrivă încă de foarte tînăr: deputat și ministru, în nenumărate rînduri, iar de două ori — prim ministru. Panayotis Kanellopoulos nu a renunțat niciodată la idealurile democrației, de-a lungul ultimelor patru decenii de frămîntată istorie a țării sale, combătînd — chiar cu prețul detenției — cele două dictaturi care au umbrit vremelnic cerul Eladei; ceea ce i-a atras un prestigiu binemeritat și nenumărați prieteni în toată lumea.

Din impunătoarea sa operă, menționăm lucrările: «Sociologia fenomenelor imperialismului» (1927); «Probleme ale filozofiei și sociologiei istoriei»; «Istoria spiritului european» (5 volume); Ciclul de sonete; «Oliver Cromwell» (dramă); «Secolul XX»; «Cinici bărbați, cinci secole»; «Prollegomene pentru metafizică»; «Sfîrșitul lui Zarathustra»; «Cinci dialoguri ateniene»; «M-am născut în 1402»; «Eseuri istorice» (1975).

În numărul de față, cu consimțămîntul autorului, prezentăm capitolul «Hadrianus, la Atena», din volumul «Cinci dialoguri ateniene», apărut în limba greacă, în 1956, iar ulterior, în germană și în italiană.

Tema centrală a cărții o constituie contactul, confruntarea, antagonismele din primele secole ale erei noastre, dintre filozofia antică greacă și preceptele doctrinei creștine, care aveau, mai tîrziu, să ajungă la acea sinteză, devenită, de atunci, fundamentul culturii occidentale.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PANAYOTIS KANELLOPOULOS

Al doilea dialog
Hadrianus la Atena

Academician, profesor de sociologie, eseist, prozator, dramaturg, istoric, filozof, şi poet, Panayotis Kanellopoulos (născut la 13 decembrie 1902, la Patras) se înscrie ca o personalitate remarcabilă pe firmanentul vieţii culturale a Greciei moderne. Operele sale numeroase, variate, larg apreciate, unele tălmăcite şi peste hotare, exprimînd o gîndire filozofică profundă, reprezintă o valoroasă contribuţie la dezvoltarea spiritualităţii greceşti contemporane.

Activitatea sa fecundă ca scriitor şi om de ştiinţă, s-a împletit cu cea politică, căreia i s-a consacrat deopotrivă încă de foarte tînăr: deputat şi ministru, în nenumărate rînduri, iar de două ori — prim ministru. Panayotis Kanellopoulos nu a renunţat niciodată la idealurile democraţiei, de-a lungul ultimelor patru decenii de frămîntată istorie a ţării sale, combătînd — chiar cu preţul detenţiei — cele două dictaturi care au umbrit vremelnic cerul Eladei; ceea ce i-a atras un prestigiu binemeritat şi nenumăraţi prieteni în toată lumea.

Din impunătoarea sa operă, menţionăm lucrările: « Sociologia fenomenelor imperialismului » (1927); « Probleme ale filozofiei şi sociologiei istoriei »; « Istoria spiritului european » (5 volume); Ciclul de sonete; « Oliver Cromwell » (dramă); « Secolul XX »; « Cinici bărbaţi, cinci secole »; « Prollegomene pentru metafizică »; « Sfîrşitul lui Zarathustra »; « Cinci dialoguri ateniene »; « M-am născut în 1402 »; « Eseuri istorice » (1975).

În numărul de faţă, cu consimţămîntul autorului, prezentăm capitolul «Hadrianus la Atena», din volumul « Cinci dialoguri ateniene », apărut în limba greacă, în 1956, iar ulterior, în germană şi în italiană.

Tema centrală a cărţii o constituie contactul, confruntarea, antagonismele din primele secole ale erei noastre, dintre filozofia antică greacă şi preceptele doctrinei creştine, care aveau, mai tîrziu, să ajungă la acea sinteză, devenită, de atunci, fundamentul culturii occidentale.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Deși tema nu e nouă, Panayotis Kanellopoulos a izbutit să scrie o carte unică, prin fondul și forma ei, de o înaltă ținută științifică și literară. O carte în care detaliul istoric se încrucișează la tot pasul, cînd cu ideile filozofiei antice grecești, cînd cu cele ale creștinismului ce-și croiau drum și-n Grecia.

Cartea este realizată într-un mod original, sub forma celor cinci dialoguri ateniene, purtate vreme de 6 secole, la începutul erei noastre. În primul dialog, își face loc îndoiala față de ideea existenței unei divinități supreme, alta decît cea recunoscută de păgînism ; următorul are ca pretext ultima vizită a împăratului roman Hadrianus în iubita sa Atena — patria lui spirituală — vizită ce-i prilejuiește un substanțial schimb de idei cu prețuitul său prieten — cunoscutul istoric elen, Flavius Arrianus. Celelalte dialoguri sînt legate de trecerea prin Atena a împăratului roman Iulian ; de invazia lui Alaric ; de măsurile lui Justinian care, în 529, închidea Academia Atenei. Îi ascultăm aici și pe filozofii neoplatonicieni, care se pregătesc să emigreze a curtea regelui Persiei.

Printre toate aceste mari figuri istorice, se mișcă nestingherite, de-a lungu celor 6 secole, și două personaje fictive : Dion și Diotimos, doi tineri, mereu aceiaș ca vîrstă, în ciuda trecerii veacurilor. Doi alerți și inteligenți reprezentanți ai intelectualității ateniene, adînc ancorați în viața spirituală a Cetății lor. Deși ambii l-au studiat profund pe Platon, Diotimos își va deschide mai repede gîndirea spre viitor, așteptînd doar « un mesaj », în timp ce scepticul Dion proferă « trecutul miturilor ».

Și unul și altul vor încrucișa adesea săbiile dialecticii cu interlocutorii lor de seamă, mai bine de o jumătate de mileniu. În pofida întrebărilor ce le pun sau și le pun, roind toate în jurul omului și condiției umane, al destinului istoric al indivizilor și al popoarelor — ei vor fi gata să accepte noul ce răsare și, acceptarea lui, îi va conduce și pe ei, la sinteza amintită. Căci, în final, vor îmbrățișa ideile creștinismului fără a renunța însă la tradiția greacă, la « frumoasele slăbiciuni ale lui Platon ».

Prin finețea de spirit și stilul lor elegant, prin profunzimea detaliului istoric, prin adîncimea lor filozofică, dialogurile lui Panayotis Kanellopoulos nu pot să nu evoce, ca un ecou, pe cele nemuritoare ale ilustrului său predecesor antic.

Din cartea citată a lui Panayotis Kanellopoulos, transpare nu numai dragostea profundă a scriitorului pentru istoria neamului său, dar și admirația lui pentru cultura latină, a Romei, care s-a lăsat subjugată de cea elină. Acea cultură care pe nepotul lui Traian, Augustul Hadrianus, — unul din cei mai mari împărați ai antichității, — îl făcea să admire răsăritul de soare al Cetății Eterne, dar să prefere crepusculul incomparabil al Atticii, al Atenei.

Multe din ideile dialogurilor ateniene au fost depășite de timp, în schimb altele nu și-au pierdut deloc din actualitatea lor, cum e ideea existenței spirituale. De altel, ea este ideea ce face din cartea lui Panayotis Kanellopoulos — după aprecierea criticii internaționale — « una din cele mai actuale care s-au scris în ultimii ani ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

HADRIANUS LA ATENA

ARRIANUS: Frumos e apusul soarelui, astăseară, Stăpîne.

HADRIANUS: Cutreer lumea, fără răgaz, prietene Flavius; cel puțin, lumea ce-mi aparține. Nu-i apus de soare mai frumos ca cel din Attica.

ARRIANUS: Și care-i răsăritul cel mai frunos, Stăpîne?

HADRIANUS: Cel de la Roma, firește, cînd nu-i ceață. Și ceața nu-i rară la Roma Apusul ce încununează frumusețea Atenei, este, de obicei, cît se poate de limpede. Răsăritul caracteristic Romei este, deobicei, cam încețoșat.

ARRIANUS: Deși-s grec, cred în Roma, Stăpîne.

HADRIANUS: Și eu, cu toate că-s împăratul Romei, cred în Atena, Flavius. Sînt momente — momente foarte importante — în care gîndesc, mai curînd, ca un cetățean atenian decît ca un împărat roman.

ARRIANUS: Fapt ce-i folosește și împăratului roman.

HADRIANUS: Cred că da. Divinul meu predecesor, nu ar fi putut să înțeleagă niciodată asta . . .

ARRIANUS: Împăratul Traian a fost un mare soldat; de altfel și tu, Stăpîne, ești un mare soldat, dar ai totuși, atîtea alte calități ce te fac din mare și mai mare.

HADRIANUS: Știi bine că, din clipa în care zeii m-au găsit demn să fiu împărat, am intuiția că mulți împărați dinaintea mea, au fost mari soldați, mai mari ca mine. Împăratul roman are nevoie de altceva; și pentru acest altceva era nevoie de pace.

ARRIANUS: Barbarii au învățat să cunoască curajul tău, Stăpîne; imperiul roman — înțelepciunea ta politică — și Atena — protecția ta.

HADRIANUS: Traian se afla în campanie militară cînd deveni împărat și, după cîte știi, chiar eu am fost primul care să-i aduc la Colonia vestea morții lui Nerva. Și tot în vremea unei campanii, cu vreo 20 de ani mai tîrziu, Traian se îmbolnăvi și-mi predă comanda supremă a trupelor, după care — nevoit să părăsească Antiohia și să purceadă la întoarcerea la Roma — muri în călătorie, departe încă de Italia. Multă vreme s-a scurs de atunci, Flavius Arrianus, în curînd, se vor împlini 20 de ani din ziua aceea. Și abia aveam 40 de ani. E tocmai vîrsta cînd trebuie să devină cineva împărat. Claudiu și Nerva au devenit foarte tîrziu împărați; primul, spre nenorocirea Romei; în timp ce, al doilea, nu a putut vedea cu proprii lui ochi, binefăcătoarele rezultate ale guvernării sale. Caligula și Nero au devenit împărați de foarte tineri; dacă ar fi avut mai mult cu 20 de ani, ar fi trecut prin multe încercări, arătîndu-se demni de o asemenea funcție sau lăsînd lumea să înțeleagă că nu erau demni și atunci . . . poate că nu s-ar fi suit pe tronul imperial.

ARRIANUS: S-ar fi stins chiar amintirea lui Germanicus, amintire ce a luminat, în schimb, venirea la domnie a lui Caligula. Și dacă Nero ar fi avut 40 de ani, Agrippina, în ambiția ei bolnavă, nu ar fi putut spera să domnească prin fiiul ei de 16 ani, cu rezultatul că fiul o ucise apoi, după cum ea își ucisese soțul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

HADRIANUS: Totuși am putut constata că grecii cinstesc memoria lui Nero.

ARRIANUS: Nu greșesc — cel puțin nu în întregime — că-l cinstesc; am auzit de la Pausanias — un tînăr călător ce adună material pentru a scrie, mai tîrziu, despre tot ce a văzut în cursul periplurilor sale — spunîndu-mi cînd a trecut prin Atena, că — după părerea lui — Nero «are un spirit curajos, dar ruinat de o educație proastă». Se poate ca Seneca să fi fost înțelept, dar era laș, meschin, ipocrit. Nu era pedagogul de care ar fi avut nevoie Nero. El îl ruină pe discipolul său în asemenea măsură încît ar fi trebuit să se sinucidă din propira lui vrere, fără a-l fi silit la asta Nero. Cum de au putut oare grecii să-i atribuie hotărîrea lui Nero de a elibera întreaga Grecie, altui fapt decît unei generozități înnăscute? ! Chiar dacă, mai înainte, a făcut să fie cărate cîte opere de artă s-a putut, a cîștigat toate premiile de canto, de tragedie și de curse de care. Firește, Vespasian a avut multă dreptate să revoce acea autonomie iluzorie a Greciei, acordată de Nero. Era totuși natural, ca gesturile lui Nero, un actor, să-i fi impresionat pe greci. Și mai trebuie amintit încă ceva important cu privire la el, și anume: el nu a cutezat să pună piciorul în Atena și în Sparta și nici să-și ceară inițierea în misterele eleusiene; și, probabil, a evitat să facă acest ultim lucru de teamă — după cum afirmă Suetonius — pe care tu, Stăpînul meu, îngăduie-mi această observație — pe nedrept l-ai tratat cu atîta severitate, cînd l-ai concediat împreună cu protectorul său, Septicius Clarus.

HADRIANUS: Deși Suetonius știe să scrie bine, nu i-aș încredința niciodată alcătuirea biografiei mele. Ar aduna din stradă cele mai multe materiale despre mine, și din gura calomniatorilor și invidioșilor. L-am preferat de aceea, pe Phlegon, căruia i-am dat chiar libertatea să creeze o operă care să se închieie cu viața și acțiunile mele, deși știu că gîndirea-i e limitată și stilul său nu e preferat. Phlegon are înclinație către supranatural, dar nu spre fleacuri, ca Suetonius.

ARRIANUS: Ai dreptate, domnul meu.

HADRIANUS: Poate că și tu ai dreptate cînd spui că am fost prea sever în privința lui Suetonius; dar vina e a lui Septicius Clarus că l-a făcut să uite respectul ce trebuie să-l aibă față de împărăteasa Sabina. Primul protector și călăuza spirituală a lui Suetonius — Plinius — era mult mai bun decît Septicius Clarus. Suetonius nu a făcut o alegere fericită în noul protector. El ar fi trebuit, cred, să-i dedice lui Plinius și nu lui Septicius, opera sa despre viața cezarilor, Dar cînd opera ieși, Plinius muri, așa că i-o dedică lui Septicius, care trăia. Nu mi-a plăcut aceasta, bunul meu Flavius.

ARRIANUS: Ai dreptate să fii sever, domnul meu.

HADRIANUS: Aș vrea ca și tu să fii pentru mine, și chiar mai mult, ceea ce a fost Caius Plinius Caecilius Secundus pentru împăratul Traian. Plinius era un filoelen. Într-o scrisoare către prietenul său Maximus, ce fusese trimis ca guvernator în Achea, el a exprimat cu emfază, entuziasmul său pentru Grecia, pentru Atena și Sparta. Dar mie-mi place ca, în locul unui prieten al grecilor, să numesc un grec autentic.

ARRIANUS: Ca cetățean roman, îți voi da ascultare, domnul meu. Ca grec, îți sînt recunoscător.

HADRIANUS: Traian l-a numit pe prietenul său Plinius, guvernator al Brittiniei și al Pontului. Te voi trimite și pe tine în regiunea aceea, prietene Flavius, și te voi numi guvernator al Cappadociei. Pentru noi amîndoi, Atena este țara de adopțiune. Amîndoi am renăscut aici la viață nouă; cu ochii trupului am văzut pentru prima dată lumina, eu în Spania, tu în Nicomidia; dar cu ochii spiritului am văzut lumina aici, la Atena. Nu aveam dreptul să rămînem aici pentru totdeauna; tu ești mult mai tînăr ca mine, nu ai nici 40 de ani, și cu siguranță că te vei întoarce

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de acolo. Vei putea dobîndi o vastă experienţă în chestiuni administrative şi militare, în acele provincii răsăritene ale imperiului, unde apar mereu noi pericole şi curajul unui bărbat e pus la încercare în fiecare ceas. Ceva îmi spune — visele îmi spun multe — că tu vei avea nevoie, mai tîrziu, de această experienţă atunci cînd eu nu voi mai fi, spre a ocroti iubita noastră Atena. În ce mă priveşte, am presimţirea, sigură, că nu voi mai revedea Propileele şi Parthenonul, că nu voi mai zăbovi ca oaspete şi ca atenian în casa ta frumoasă pentru a primi din mîinile tale credincioase mărturiile prieteniei, iar din frumoasele mîini ale tinerei nobile ateniene, ce ai ales-o ca soţie, darurile rezervate celui ce face parte din familie.

ARRIANUS: Mare şi August prieten, îţi voi sluji în Cappadocia, cu trupul meu, care va fi întotdeauna gata să se sacrifice pentru tine şi, cu sufletul meu, ce va fi întotdeauna întors spre lumina ce emană din tine.

HADRIANUS: Ne vom scrie, aşa cum îşi scriau Traian şi Plinius. Dar să nu vorbim în scrisorile noastre numai de politică şi de chestiuni de serviciu, cum făceau ei; să vorgbim şi de poezie; aş vrea, ca tu să pleci în Colchida, pe urmele argonauţilor şi să-mi scrii despre Iason.

ARRIANUS: Să mergem împreună, Stăpîne. Paşii tăi vor deschide calea unui nou mit. Vino cu mine, Stăpîne. Şi ne vom întoarce tot împreună, aici la Atena. Presentimentele tale sînt rodul închipuirii, nu au nimic de a face cu destinul.

HADRIANUS: Ba nu, prietene Flavius. Îndoielile din viaţa mea, nu au fost totdeauna îndreptăţite, dar presentimentele clare au fost întotdeauna întemeiate şi chiar astăzi sînt: semnele şi visele ce-mi arătau calea — te-ai ocupat şi tu de semne — sînt limpezi; nu ţi le voi dezvălui, păstrez secretul, dar aceasta e ultima mea călătorie la Atena. Prima mea călătorie am făcut-o cînd aveam 16 ani. Pe atunci, tu nu erai născut încă, iar împăratul Domiţian mai trăia. Bunul meu profesor, Acilius Attianus, mi-a făcut într-adevăr un mare serviciu, cînd m-a trimis să studiez la Atena. El a fost primul, mai tîrziu, care m-a salutat ca împărat, la Selinus, în Cilicia, şi — tot cel dinîi dintre cei pe care a trebuit să-i fac să sufere cînd am venit în Italia . . . În timpul celei de-a doua vizite — nu eram împărat — atenienii m-au cinstit alegîndu-mă arhonte eponim. Am avut atunci prilejul să mă duc la Cheroneea şi să văd cîmpul de luptă, unde au căzut cei 300 de tebani din batalionul sacru şi am fost de asemenea oaspetele lui Plutarh.

ARRIANUS: Plutharh a murit cu cîţiva ani în urmă, la o vîrstă înaintată; avea peste 80 de ani. Sînt sigur, că dacă ar mai trăi, şi ar fi încă în putere ca scriitor, s-ar ocupa de viaţa ta, întregind cu ea « Vieţile paralele » . . .

HADRIANUS: Făcînd o paralelă cu viaţa cui?

ARRIANUS: El ar fi trebuit să-l dea viaţă Regelui Filosof al lui Platon, într-o creaţie a fanteziei lui poetice, şi să-l copmpare cu tine, Stăpîne.

HADRIANUS: Ar fi putut, să facă o paralelă între viaţa mea şi aceea a lui Pisistrate, care, după ce-şi îndeplini datoria pe cîmpul de luptă, aduse cetăţii sale pacea şi bunăstarea. Marele său prieten Solon, nu ar fi obţinut nimic cu legislaţia lui, de nu ar fi venit Pisistrate să-i aplice legile şi să consolideze Atena, nu numai prin legi, dar şi înfrumuseţînd-o cu construcţiile ei arătoase, punînd temeliile înfloririi materiale şi spirituale a Atenei. Pisistrate începu să construiască templul lui Zeus Olimpianu, iar eu — după 6 secole şi jumătate — am isprăvit această măreaţă operă, învigînd timpul. Deosebirea dintre noi doi — şi o spun cu o anumită tristeţe — este că zeii l-au chemat să treacă la fapte înaintea epocii de aur a Atenei, în vreme ce eu am venit după epoca de aur a Romei. Dar să lăsăm toate astea; nu despre asta-i vorba. Revin la subiectul meu, la călătoria mea la Atena. Tu bunul meu Flavius, ai fost martor al celei mai glorioase şi mai strălucitoare vizite în acest oraş; cea de a treia vizită a fost cea mai glorioasă, nu pentru că ajunsesem

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

împărat, ci pentru că aveam alături de mine pe cineva al cărui suflet luceşte acum pe cer, ca o stea ; eram atunci gata, cu trup şi suflet, să fiu iniţiat în misterele eluesine, acum legate de numele acelui tînăr [1]. Şi am fost iniţiat la fel ca tine. Acea călătorie a fost încununarea întregii mele vieţi ; ştiam că nu puteam să urc mai sus ; ştiam că o teribilă graniţă m-ar fi împiedicat să merg mai departe. Şi pe atunci am avut semne, cînd treaz, cînd în vis. Dar cele de azi sînt altele decît cele de odinioară. Pe atunci . . . vedeam acea teribilă graniţă a ascensiunii mele. Azi văd graniţa vieţii mele.

ARRIANUS : Graniţa vieţii tale este eternitatea, Augustus.

HADRIANUS : Poate că da, dar dacă eternitatea e o frontieră, ea trebuie să înceapă totuşi de undeva. Şi eu ştiu ; ea începe cu sfîrşitul vieţii mele. Independent de semne şi de profeţii — logica rece indică anumite analogii. Prima este aceasta : domnia mea ca împărat a început în timpul unei campanii militare în răsărit. Acum, după atîţia ani, sînt nevoit să părăsesc, pe neaşteptate, Atena, şi să mă întorc în grabă la Roma, să rînduiesc cît mai grabnic unele treburi ce nu oferă amînare iar apoi să plec să port război în răsărit. Tocmai în ţinutul — şi asta-i a doua analogie — unde Traian căzu bolnav, după aventurile nesăbuite ale războiului partic şi ale pătrunderii sale, fără glorie, în Golful Persic. Boala-i fu mortală. Mîine plec, prietene Flavius ; frumosul asfinţit care ne-a încîntat împreună ochiul, astăzi, va fi ultima apoteoză a soarelui attic la orizontul hărăzit de zei admiraţiei mele.

Traducere din limba greacă de ALEXANDRU GHEORGHIU

Coperta volumului de proză a lui Averof-Tositza ▶

[1] Alexie la Antinoos, tînăr grec, prieten intim al lui Hadrianus; moartea misterioasă pe Nil a lui Antinoos, l-a afectat profund pe împăratul roman, care i-a dedicat chiar un templu (N. tr.)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

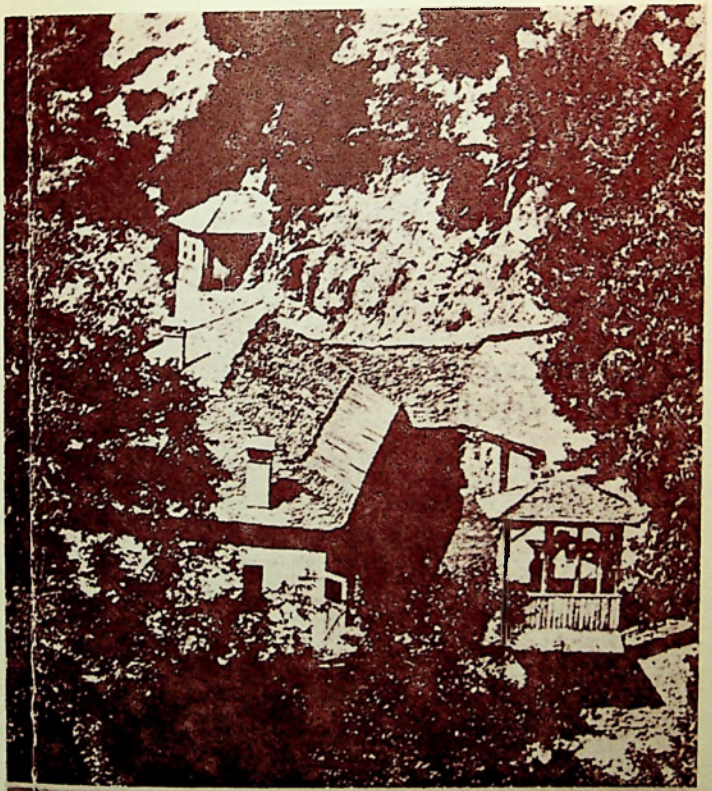

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΒΕΡΩΦ-ΤΟΣΙΤΣΑ

ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΑΗ ΝΙΚΟΛΑ

ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΗ ΠΑΛΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΧΡΩΜΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ • 1975

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

EVANGHELOS AVEROF-TOSITZA

« O plimbare la mănăstirea Sfîntul Nicolae » de Evanghelos Averof-Tositza a fost scrisă la Salonic, în luna noiembrie a anului 1968, în timp ce scriitorul aştepta să facă depoziţii la tribunalul militar special, într-un proces politic care se amîna neîncetat. Textul a fost corectat şi completat în lunile iulie şi august 1973, la Atena, în beciurile poliţiei militare. S-a tipărit în luna noiembrie a anului 1973.

O plimbare la Mănăstirea Sfîntul Nicolae

... Niciodată nu s-a aflat cine săvîrşise omorul. De atunci, mănăstirea Sfîntului Nicolae rămăsese pustie, de parcă ar fi fost blestemată. Încercase cîndva s-o readucă la viaţă un om sfînt, părintele Hariton din Hrisovitsa, dar era prea bătrîn, iar pe oameni nu-i trăgea inima să ajute mănăstirea, mai ales după jaful şi moartea care se făptuiseră aici. Nici Mitropolia de la Ioanina nu se arăta binevoitoare în a sprijini mănăstirea prădată. Avea destule altele în grija sa, mănăstiri neîmpovărate de păcate, ci numai părăginite. Pe unele le părăsiseră călugării lor, altele păreau a fi locuite de o umbră: un călugăr numai piele şi os. Mănăstirea Sfîntului Nicolae nu putea fi salvată de un singur om. Pînă şi părintele Hariton, sihastrul acela asemeni unui sfînt, a părăsit-o şi el într-o zi. Mănăstirea rămăsese de isbelişte. Uneori se aciuiau pe acolo tîlhari, alteori în subsol iernau turme de capre şi de oi, iar ciobanii aprindeau focul în odăile de sus sau chiar şi la stăreţie, cu ce le cădea în mînă... Vara, ori de cîte ori mă duceam în sat, treceam întotdeauna, şi pe la « Sfîntul Nicolae ». Nu dintr-un interes deosebit, căci ce interes îmi putea trezi o mănăstire părăginită şi o biserică înnegrită de fum, cu catapeteasma brăzdată de crăpături, şi cu pereţii sfîrtecaţi de fisuri adînci ! Zadarnic mă străduisem să aflu istoria mănăstirii. În tinereţe citisem undeva, nu-mi amintesc unde, că era pomenită într-un hrisov bizantin din 1332. Atît. Pretutindeni unde m-am adresat, la Mitropolia de la Ioanina, la Patriarhia de la Constantinopol, mi se răspunsese că arhivele fuseseră distruse. Le nimiciseră flăcările, nenorocirile ce se abătuseră asupra neamului, persecuţiile împotriva bisericii. Istoria mănăstirii dispărea în bezna anilor tulburi şi plini de încercări, în anii prigoanelor. Bătrînii spuneau că auziseră din moşi strămoşi că « Sfîntul Nicolae » fusese o mănăstire bogată, că astfel o apucaseră în vremurile bune. Asemenea vorbe înaripau fantezia, te îndemnau să plăsmuieşti şi să-ţi închipui tot felul de poveşti despre trecutul său. Totuşi, nicăieri nu se afla o istorie autentică şi mai ales o relatare despre întemeierea sa. Informaţii de temei nu existau nicăieri. Ce-i drept, găsisem săpat într-un ungher data: 1700, dar ştiam după destule alte indicii că fusese durată din timpuri străvechi.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

De-aș fi aflat istoria mănăstirii, fie și începînd cu această dată ! Ceva nelămurit, tainic, mă atrăgea spre mănăstirea Sfîntul Nicolae ! . . . În fiecare vară mă duceam de două sau chiar de trei ori și aproape întotdeauna o porneam singur fără să-mi pot da seama ce anume mă fascina acolo. Îmi spuneam că era peisajul. Din hăul văgăunii, povîrnișurile abrupte căpătau o ciudată măreție. Dacă te uitai de jos spre culmile ascuțite ca niște săgeți, aveai impresia că străpung cerul ! Altă dată îmi spuneam că mă atrăgea tocmai faptul că a fost părăsită într-un mod atît de tragic ! În restriște, gîndul omului e mai slobod și mult mai roditor decît acolo unde viața pulsează și freamătă.

Îmi spuneam că mă atrage și pîrîul ! Mă bucuram să-l văd țîșnind din mărun-taiele pămîntului, curgînd neobosit, în voia lui. Mă bucuram de răcoarea ce o răspîndea, mă desfătam să aprind lîngă izvor un foc din vreascuri și să-mi fierb cafeaua, la flăcările lui. Îmi spuneam că mă atrage ba una, ba cealaltă, fără să reu-șesc însă să ajung la vreun liman. Și a sosit în sfîrșit ziua binecuvîntată, cînd răspunsul a venit singur, fără să-l mai caut: era atracția tulbure, nelămurită a destinului ! Nu sînt fatalist, nu-i în firea mea să visez treaz, și nici nu-mi place să caut explicații adînci, metafizice, în faptele cotidiene. Însă convingerea mea rămîne nestrămutată în legătură cu ceea ce mi-a fost dat să trăiesc: un magnet tainic și atotputernic, o forță provenind din lucruri pe care nu le știm, și nu stă în puterea noastră să le aflăm, adînci, îndepărtate, de nepătruns, aidoma secolelor, mă trăgea spre mănăstirea pîngărită. Treceam prin vremuri grele, împo-vărate de răspunderi și de putere, obositoare din pricina luptei, a călătoriilor dincolo de munții înalți și întinsele mări. E firesc ! Viața omului e plămădită doar din luptă, din obstacole, din muncă, din răspunderi. Timpul însă nu așteaptă, iar anii au prins a se aduna. Vizitele mele în sat deveniră mai scurte, plimbările singuratece, la mănăstirea Sfîntul Nicolae, se răreau. În ziua aceea, ziua destinu-lui, înainte de a părăsi mănăstirea, mi-am spus să intru puțin în biserica ce părea cufundată în desnădejde. Ca de obicei, n-am observat nimic deosebit. I-am făcut înconjurul împovărat de gînduri și fără tragere de inimă. La un moment dat, privind absent la peretele dinspre miazăzi, mi se arăta o suprafață netedă, nespus de frumoasă, acoperită de o negreală densă, compactă. « Și dacă funinginea ascunde o frescă? » M-am urcat într-o strană și am zgîriat peretele cu unghia. Nimic. Am deschis un briceguț pe care-l țin laolaltă cu cheile. Zgîriam cu băgare de seamă zidul și deodată a început să se prefire o pulbere de culoare închisă, întu-necată. Am suflat în dreptul locului aceluia ca să-l limpezesc și am aprins un chibrit. La lumina tremurîndă a flăcăruii mă uitam la porțiunea curățată de pe suprafața neagră, lucioasă. O culoare nedefinită, cîteva linii abia perceptibile, con-turau ceva. . . parcă . . . să fie oare cu putință? . . . și totuși . . . locul lăsa să se vadă parcă un ochi care ai fi zis că mă privea din adîncurile tulburi ale unei nopți nesfîrșite. Am aprins încă un chibrit. Era adevărat: porțiunea pe care-o curățasem de praful tuciuriu, semăna cu un ochi ! Nu se deslușea un ochi întreg, nu era un desen exact, totuși se contura cu precizie forma unui ochi ! L-am acoperit cu palma, de frică să nu-l trezesc, temîndu-mă parcă să nu mă vadă pe mine, profanatorul, care îi tulburam somnul de veacuri. Și atunci, am trecut mîna încet, mecanic, de jur împrejurul lui. Mîna mea pipăia ceva, ceva nedeslușit, parcă o protuberanță semicirculară de dimensiunea unei palme ! M-am înfiorat ! O cunună, o cunună sculptată. Eram tulburat, nu-mi venea a crede. Să fie oare cu putință? Să fi fost oare dreapta judecată care mă îndemnase să urc treapta stranei? Am alergat la peretele dinspre miazănoapte, m-am urcat și acolo într-o strană și din

[1] Fragmente.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nou am zgîriat cu briceguțul funinginea adunată pe peretele de veacuri. Pe suprafața curățată nu am văzut linii... ci am văzut... am văzut... nu mai încăpea nici o îndoială... am văzut o pată roșie... ceva unic, nemaipomenit!

Inima îmi bătea puternic.

Obișnuita moleșeală a acestor plimbări dispăruse cu desăvîrșire. Gîndurilor obosite le luaseră locul nădejdea pătimașă, zbuciumul. Am mai făcut cîțiva pași. Am trecut prin fața mai multor strane, repetînd procedeul, și am dat din nou peste culoarea roșie. Cînd am ieșit din biserica întunecată la lumina soarelui, nu m-am putut stăpîni și am scos un țipăt. Am strigat din toată puterea ființei mele.

Într-adevăr, era un strigăt de viață, un țipăt, o solie din adîncul întunericului spre lumină; vechea biserică părăsită, cea acoperită de negreală, avea o importanță istorică. Iar sfinții nu muriseră! Dormiseră numai somn adînc, devorați de negreala adunată de credința străveche și de actuala lipsă de credință! Umezeala provenind din văgăună, fumul lăsat de lumînări, le acoperiseră, le ascunseseră chipurile, dar, în același timp, le și păstraseră. Sfinții erau acolo. În picioare. Drepți, cu săbiile, cu crucile, cu evangheliile și în odăjdiile lor, nemuritori și pașnici în drumul de veacuri Și cine știe dacă toată biserica nu avea o importanță istorică!

Sufletul a prins aripi, mintea s-a înflăcărat: soarta îmi hărăzea o nouă menire. Să fie curățată biserica de zgura timpurilor. Și dacă, într-adevăr, avea importanță istorică, să fie restaurată, și găsită modalitatea de a fi readusă la viață, la fel și mănăstirea: să-și recapete viața de odinioară. Și minunea s-a făptuit: în cîțiva ani, Sf. Nicolaie își recăpătase strălucirea din trecut. N-a înviat însă și credința! Cu tot ajutorul mitropoliei nu s-au putut găsi călugări pentru mănăstire. Nu s-au găsit anahoreți care să învie cu trupurile lor ascetice, înflăcărate, sufletul mănăstirii. Prinseseră viață numai sfinții, singuri, acolo, în străvechile lor unghere.

Chipurile ctitorilor se șterseseră. Sub ferestruică li se vedeau însă picioarele, și după cum erau pictate înțelegeai că în locul acela fusese cîndva portretul unui bărbat cu fustanelă de lînă[1] și cu tsaruhia[2] și al unei femei îmbrăcată ca prin părțile locului. Să fi fost un mare moșier cu soția?... În altar alți ctitori erau zugrăviți sub aghiazmatar. Acolo, zugrăvite într-o tehnică mai nouă, probabil din anul 1700, vedeai portretele a trei bărbați înarmați care nu purtau veșmînt de prin părțile locului. Să fi fost oare haiduci și no localnici, care luptaseră pentru libertate!? Poate că ei o restauraseră în 1700. Toate celelalte picturi executate între 1500 și 1700 ieșiseră acum la lumină, iar vechile lor culori, pastelate sau tari, străluceau în toată splendoarea lor.

Tîmpla era din lemn aurit. Specialiștii afirmau că fusese înălțată în urmă cu trei sau chiar patru sute de ani. Ici și colo, candele, cruci, policandre din aramă pe cît de minunate pe atît de prețioase — dintre care, unele, după spusele unor cunoscători greci și străini — aveau o vechime de peste o mie de ani și împodobiseră cîndva bisericile Constantinopolului în epoca marilor împărați: Vasile Bulgaroctonul, Nikifor Fokas, Comnenii.

Gineceul fusese la rîndul său aranjat și împodobit. Devenise o adevărată expoziție de icoane vechi și de odoare bisericești pe care-ți făcea plăcere să le privești. Mănăstirea devenea tot mai frumoasă și mai bogată în colecții.

S-au perindat ierni, au trecut veri, s-au scurs anii. Vremurile se schimbaseră. Viața căpătase cu totul altă înfățișare! Satul dăinuia acolo în văgăuna aceea, totuși

---

[1] În părțile muntoase, fustanela — costumul național al bărbaților — e făcută din lînă.

[2] Un fel de opinci de culoare roșie, cu canaf în vîrf, pe care le poartă țăranii munteni și fac parte din costumul național.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

părea altul. Pe mine, prieteni vechi, pe care-i socoteam fraţi, mă trădaseră. Îi iubisem, deseori îi ajutasem la nenorocire, îi scăpasem de mari necazuri şi cu toate astea mă trădaseră. Ce poţi spune? O, cîte trebuie să îndure omul în viaţă!... Dar cînd ai trecut prin prăpădul focului şi al sabiei, cînd ai cunoscut mărirea şi puterea, foamea şi nenorocirea, cînd în adîncul fiinţei tale stăruie convingerea că urmaşii se vor bucura de faptele tale, atunci nu te poate copleşi desnădejdea ! Orice ţi s-ar întîmpla, nu poţi fi doborît şi nimeni n-o să-ţi audă geamătul. O căldură lăuntrică te îmbărbătează. Îţi dă putere şi nu te laşi doborît. Din cînd în cînd, însă, simţi un gust amar şi-n inimă o senzaţie de scîrbă.

Aşa am pornit şi eu în ziua aceea spre una din multele mele iubiri, spre mănăstirea readusă la viaţă. Era o zi apăsătoare: prigonit, încolţit de nedreptate, cuvintele mele se spărgeau de nişte ziduri reci. Dacă întîmplător îmi răspundeau, mă acuzau, mă ameninţau sau uneori chiar mă luau în rîs... Ca şi odinioară, la fel şi în ziua aceea am pornit-o singur pe poteca din vale. Credinciosului paznic al mănăstirii i-am cerut zîmbind să mă lase singur, spunîndu-i că aveam de gînd să mă călugăresc. M-am dus să revăd fiecare cotlon şi curînd m-am simţit cu inima mai uşoară ! Aici îmi ura bun venit un obiect, dincolo altul. Eu îl rînduisem pe fiecare în cutare sau cutare loc, eu contribuisem să capete înfăţişarea de acum. Am cutreierat pretutindeni meleagurile îndrăgite: ogorul şi staulul, beciul şi hambarele — întreg cuprinsul mănăstirii. Pe urmă, m-am aşezat pe o piatră alături de izvor.

Obişnuiam să mă duc acolo şi în vremea cînd avusesem multă putere, şi acum... Era o zi apăsătoare ca atîtea altele în ultima vreme. Gîfîiam, mă zgîriasem; m-am oprit în vîrful stîncii celei mari, îndreptîndu-mi privirea spre miazănoapte. Un pîlc de molizi drepţi, stufoşi, cu crengile dispuse simetric sub vîrful semeţ, se desena pe albastrul cerului.

Ştiam că sînt singur şi inconştient, nebun, începui să ridic mîinile în sus, convins că mă vedeau numai cei cîţiva molizi — atît de frumoşi — din depărtare. Şi continuîndu-mi gîndul nebunesc îmi spuneam că şi ei îmi răspundeau prin semne. Strigam, scoteam chiote de bucurie. Şi iarăşi mi se părea că molizii îmi răspund dar nu prin strigăte ci prin vorbe ! Te iubim ! îmi strigau. Noi te iubim. Ce-ţi pasă de ura, de răutatea oamenilor? De ce cauţi dragostea oamenilor? Nu ştii că e nestatornică, că de cele mai multe ori te chinuie, uneori chiar te poate ucide?! Noi trăim 500 ba chiar şi 1000 de ani şi te vom iubi veşnic, chiar şi atunci cînd tu nu vei mai fi, căci ţie şi altor cîtorva oameni, noi datorăm bucuria de a vieţui sub cerul albastru, la căldura soarelui şi la răcoarea ploii, în pămîntul care pe zi ce trece devine tot mai mănos. Să ştii că atunci cînd şi tu şi ceilalţi veţi fi murit, copiii celor care v-au amărît vor plînge de ruşine pentru faptele părinţilor lor.

Gîfîiam fără să ştiu de ce. Sufletul mi se liniştise, în schimb îmi simţeam trupul ostenit şi greu ca de plumb.

Am luat o altă carte. Era o carte obişnuită, ca acelea pe care le folosesc cântăreţii de strană. Veche, uzată, roasă pe la colţuri, murdară şi prost ţinută, nu prezenta interes, şi tocmai din pricina aspectului ei ponosit scăpase cînd mănăstirea fusese jefuită. O terfeloagă căreia nimeni nu-i dăduse atenţie. Spre norocul meu, tocmai în ziua aceea o observasem, sau poate aşa îmi hărăzise soarta. În interiorul copertei, acolo unde în vremurile vechi, din lipsă de hîrtie, călugării însemnau tot felul de socoteli şi de lucruri, tocmai cînd mă pregăteam s-o închid, am văzut alături de mai multe şiruri de cifre privitor la capre şi oi rodnice sau sterpe,

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

venirea, plecarea sau moartea unor călugări, patru rînduri scrise urît, care mi-au dat fiori:

31 octombrie 1912. S-a făcut război și
au venit Grecii la Metsovo.
21 Februar 1913. A cucerit Ianina[1]
prințul moștenitor Konstantin.

Mai jos, cu alt creion, se adăugase foarte citeț, după Konstantin: Regele.

O dragul, smeritul, necunoscutul meu călugăr! Te-ai născut și ai îmbătrînit în restriște, slab, neputincios, în robie și dispreț. Și iată că în partea dinăuntru a scoarței unei psaltiri, tu ai închis în cuvintele cele mai simple cu putință, toată durerea grecimii, toată strălucirea națiunii umilite și înjosite care, în sfîrșit, vedea înfăptuindu-se minunea.

Au venit grecii la Metsovo.
Au intrat în Ianina

Călugăre, călugăre, al cărui nume nu-l cunosc și care ai trăit aici, chiar în aceste locuri. Călugăre ... de n-ar fi fost decît pentru a fi salvat acest înscris și încă merita să fie readusă la viață mănăstirea Sfîntului Nicolae!

Am sărit în picioare. Îmi era frică să plîng. Am plecat deacolo răvășit și m-am refugiat în biserică. M-am așezat într-o strană dinspre miazănoapte. În fața mea se aflau sfinți, războinici, viteji, strălucind în viața lor veșnică. M-am uitat la locul unde cu ani în urmă curățasem o foarte mică porțiune de sub negreala deasă, scoțînd la iveală o formă ce aducea cu un ochi: Era Sfîntul Nestor.

Amărăciunile fuseseră uitate. Da, fuseseră uitate, nu mai existau — se șterseseră. Dispăruseră. Mă simțeam cuprins de un mister adînc ... o liniște care venea de la mari depărtări, și mergea pînă dincolo de moarte. Nu eram în stare să exprim unde începea și unde se sfîrșea această liniște ...

... Călătoriile pe care le întreprinsesem în țări îndepărtate îmi păreau acum mici, neînsemnate. Se micșorau și nenumăratele orașe mari și atît de zgomotoase pe care le văzusem. Personalitățile de seamă pe care le cunoscusem, luptele și cuvîntările în cele patru colțuri ale lumii, îmi apăreau lipsite de importanță. Numai această călătorie a liniștii părea importantă și fără sfîrșit.

Mi-am atîrnat bastonul în strană, sprijinindu-mi coatele de genunchi, și nu mă gîndeam la nimic. Călătoream, călătoream mereu, neîncetat. Pornisem de foarte departe într-o lungă și îndepărtată călătorie. L-am privit pe sfînt drept în luminile ochilor și i-am șoptit:

— Da, sfinte Nestor ... Așa este ... Aici, în pustietatea asta, în liniștea în care voi trăiți, se înfăptuiește călătoria cea mare, cea adevărată, cea mai de seamă.

Sfîntul m-a privit blînd. În ochii lui strălucea o lumină ciudată. Părea că vrea să-mi vorbească. Afară se auzeau voci. Ecoul lor pătrunse în biserică și sfărîmase vraja. Erau turiști veniți din îndepărtatele lor țări într-una din micile lor călătorii, iar eu, din pricina lor, trebuia să-mi întrerup marea mea călătorie: n-avea importanță că m-au întrerupt. Important era că îmi începusem marea călătorie!

În românește de POLIXENIA KARAMBI

[1] Ioanina.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

KOSTAS ASSIMAKOPOULOS

Drosuliții

— Ai văzut, bunicule?

— Am văzut, băiatule, am văzut. Sînt semnele zorilor. E ceasul cînd se lasă rouă iar frunzele sînt acoperite de brumă. O să te trezesc și pe tine o dată, în zori, ca să-i vezi pe drosuliți. Au chipuri de oameni. Le vezi umbrele vîrîndu-se pe cer acolo, dinspre mînăstirea Sfîntului Haralambie către mare, spre Francocastelo.

— Și unde apar drosuliții ăștia?

Unii zic că din lumea de jos. Cică ar fi sufletele unor viteji din Epir care au fost omorîți în urmă cu 150 de ani, în războiul cu turcii. Povestea asta însă eu n-o cred. De ce n-ar ieși atunci suflete și din alte locuri unde s-a vărsat sînge?

— Dar atunci ce sînt, bunicule?

— Ți-am mai spus, băiete. Sînt cămilari ce merg în inima deșertului, acolo, peste mare, în Egipt.

— Așa de departe?

— Da. Se răsfrîng în cer, cînd este senin, și noi îi vedem aici, în Creta. Ei, la rîndul lor, cînd se îndreaptă spre deșert, văd în lumina soarelui grădini și orașe, oameni. Cerul le ia de aiurea și le proiectează la orizont.

— Și acolo tot așa li se spune, drosuliți?

— Pesemne că tot așa, de vreme ce și acolo apar la ivirea zorilor.

Bătrînul Chiriacos pornise cu nepotul său într-o lungă plimbare pe cîmp, spre Francocastelo, și nu mai contenea să-i povestească cîte-n lună și-n stele. Se bucura mult cînd îi trimiteau băiatul de la Atena, să-și petreacă vacanțele în sat. Îl trezea în fiecare dimineață cu noaptea-n cap și plecau la plimbare. Îl purta peste tot și-i arăta tot ce era mîndria și frumusețea locului. Citea bucuria în ochii băiatului ori de cîte ori porneau la drum. Vedea cum îi sorbea din priviri fiecare vorbă și inima i se umplea de bucurie. Își retrăia, prin ochii și urechile copilului, întreaga-i viață. Era ca și cum alături s-ar fi aflat altcineva care povestea și-i arăta, ca și cum el ar fi fost ca nepotul lui, un băiat de opt ani, vrăjit de tot ce descoperea în jur.

Bătrînul îi povestea așadar cît de mult îi iubesc cei mari pe copii, deoarece își retrăiesc odată cu ei viața, gustîndu-i farmecul de la început. Dar, chiar și atunci

---

* Nume dat, în folclorul grecesc, umbrelor cu chip omenesc ce se disting pe cer odată cu ivirea zorilor.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cînd nu-l avea pe băiat alături, moș Chiriacos nu renunța la aceste plimbări. Își tîra pașii singur de pe cîmp pe țărm, pe stînci. Cînd se afla la stînă, cînd la mînăstiri sau la ruine. Ridica pietre de pe jos, se gîndea îndelung, încercînd să scoată învățăminte din ele. Cînd găsea o piatră mai deosebită, o ducea acasă, să-i învețe pe copii istoria locului. Le înșira pe toate prin casă, în jurul vetrei, ca să le privească serile și să se gîndească la cei care le făcuseră în negura veacurilor aici, tocmai în aceste locuri.

Îi povestise asemenea lucruri nepotului său, explicîndu-i cîte lumi s-au perindat prin ceața de nepătruns a vremii. Avea atît de multe de povestit ! De fiecare dată însă începea o altă istorie. Așa veni vorba și de drosuliți. Nici nu simțeau cît de repede trecea timpul.

Acasă îi aștepta bătrîna. Ținea plăcinta pe cuptor, să nu se răcească. Bătrîna se bucura și ea tare mult cînd vara soseau de la Atena copiii cu familiile lor. Îi răsfăța cu tot felul de bunătăți. Și chiar dacă obosea un pic, era o oboseală plină de mulțumire, după care tînjea atît de mult în timpul iernii. Cînd o să vină vara, plănuia bătrîna în gînd, o să apară băieții și fata lor cu nepoții și casa o să răsune de bucurie. O viață întreagă, ea și bătrînul au trudit din greu și s-au lipsit de multe numai ca să aibă acum, la bătrînețe, parte de o asemenea fericire. I-au dat pe băieți la școală cu mari sacrificii, iar pe fată au înzestrat-o și-au măritat-o bine. Aveau la rîndul lor feciori. Și ce dacă nu locuiau lîngă ei ! Le era de ajuns că-i știau bine aranjați, înstăriți, la casele lor. Ce altceva poate să-și dorească un părinte? Desigur, ar fi fost mult mai bine dacă ar fi trăit împreună, bătrîni și copii. Să vadă fiecare tot anul zîmbetul celuilalt, să-i asculte respirația noapte de noapte, în odaia alăturată. Dar ce s-ar fi ales de băieți și ce soartă ar fi avut fata dacă ar fi rămas aici în sat, în pustietatea asta? Munca pămîntului i-ar fi îmbătrînit. Și nici bătrînii n-ar mai fi putut pleca la oraș, să trăiască în casele frumoase de-acolo. Bătrînul nu se dezrădăcinează din pămîntul lui cu nici un chip.

— Copiii să fie sănătoși, își spuneau bătrînii. Atît timp cît trăim amîndoi, o ducem bine. Avem grijă unul de altul. Cînd o să se prăpădească unul din noi, celălalt o să meargă la copii.

Își găseau singuri o sumedenie de motive ca să rămînă în sat. Aerul curat, stupii, biserica ce se afla doar la doi pași de casă. Așa se amăgeau. Și cît timp îi știau fericiți pe copii la Atena, erau și ei fericiți.

În serile lungi de iarnă, cînd stăteau la taifas, pritocind aceleași și aceleași gînduri, nu simțeau frigul și nici singurătatea. Casa li se părea călduroasă, plină de lume. Și șerpii de casă ce ieșeau din găurile lor și urcau pe pereții crăpați îi luau drept semn de noroc și de binecuvîntare.

Ultima vacanță a trecut repede. De sfîntul Dumitru a venit băiatul cel mare și l-a luat la Atena pe primul nepot pe care-l lăsase o vreme la bătrîni. Aceștia i-au condus pînă la răscruce și acolo s-au sărutat de mai multe ori. Dar pe bătrînă o cuprinse un sentiment ciudat. Îndată ce fiul și nepotul au prins să se îndepărteze pe cîmp, simți că-i pierde pentru totdeauna, pe ei ca și pe ceilalți copii și nepoți ai ei. Teama că n-o să-i mai vadă niciodată. Presimțirea morții o străpunse cu iuțeala unei lovituri de cuțit, dar nu îndrăzni să-i spună și bătrînului, ca să nu-l mai amărască în zadar. De unde apăruse oare lovitura asta de cuțit? Gîndurile negre nu-i mai dădeau pace. Nopțile se trezea, dîrdîind de frig. Simțea alături mîna tovarășului ei de viață.

— Trezește-te, îl ruga. Aprinde focul că mi-e tare frig.

Bătrînul tresărea speriat din somn. Ea care se plîngea întotdeauna că-i e prea cald, acum să-i fie frig?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Doar sîntem în septembrie, cum să tremuri?

— Scoală-te, îi repeta. Nu mă simt bine. Nu știu ce-i cu mine.

Bătrînul se tulbura și el, deși nu i-o arăta. Ce cuvinte ciudate spunea! N-o mai auzise vorbind astfel cît trăiseră împreună. Se scula și aprindea un foc vesel în odaia din mijloc. Cu fierbințeala trupului ei încălzea peretele din dreptul patului. Se dezmorți puțin și bătrîna. Dar în mintea ei rămînea înfiptă aceeași idee. Cînd bătrînul se întinse lîngă ea, îi ceru s-o ducă lîngă geam și să-l deschidă. Lui i se păreau ciudate toate lucrurile astea, dar nu îndrăznea să-i spună că era neliniștit și că începuse și el să se teamă. Nu-i refuză nimic din ce-i cerea. O ajută să se ridice, o sprijini ducînd-o încet pînă la geam și-l deschise ca să respire aer curat. Pe fereastră pătrunse în odaie întunericul nopții. Bătrînul o urmărea cu atenție.

— Vrei să chem vecinii? o întrebă.

Ea îl ținea strîns.

— Nu. N-are nici un rost. Se luminează de ziuă. Aud afară behăitul oilor. Dă-mi numai o înghițitură de vin.

Bătrînul îi făcu pe voie. Alergă, umplu un pahar și i-l aduse. Înainte de a-l duce la gură, bătrîna îi trase capul alb la piept, îi mîngîie ochii, fruntea, buzele. Bătrînul nu se împotrivi. Era prea tulburat.

— Bietul de tine, îi spuse ea. În grija cui o să rămîi?

— Ce tot vorbești? o dojeni el cu blîndețe, ca și cum s-ar fi mîniat din pricina fleacurilor pe care le auzea. Dar înțelegea și el, în sfîrșit, că aceste purtări neobișnuite însemnau că-i sosise ceasul cel de pe urmă.

Fiecare om își are felul lui de a muri, chiar dacă sfîrșitul pare deseori același. La ea, moartea sosise cu o taină de nedezlegat. Poate că bătrîna o presimțise mai demult. S-o întoarcă la viață nu mai putea, asta era limpede pentru bătrîn. Trebuia însă s-o liniștească, să nu plece pe lumea cealaltă cu grija lui. Cuvintele îi veneau ușor pe buze: « La copiii noștri o să stau. Avem doi băieți și-o fată. Sînt la casele lor, aranjați, și-și iubesc părinții. Doar am făcut și noi atîtea pentru ei. Să nu-mi porți de grijă. Gîndește-te ce fac cei fără copii. » Tocmai se pregătea să-i răspundă. Dar în ultima clipă vorbele i-au rămas în gît. Se gîndi că e mai bine să nu-i arate că știe că e pe moarte. Dar și pe ea parcă o frămîntau aceleași gînduri. Să meargă bătrînul la băieți, la fată, la nepoții lor. Își țintuise privirea în întunericul ce se risipea ca și cum i-ar fi așteptat pe toți să apară la fereastra deschisă și aceștia, chiar dacă se aflau departe, s-o privească și ei. Simțea că timpul se scurgea cu repeziciune și că puterile o părăsesc. Se grăbi, luă paharul din mîna bărbatului ei, îl înălță în lumina zorilor și spuse celor care așteptau afară:

— Să trăiți, copiii mei. Noroc.

Apucă să bea o înghițitură. Dar imediat paharul îi căzu din mînă, spărgîndu-se. Își dăduse sufletul.

În zilele următoare s-au făcut toate după cum se cuvenea. Feciorii și fiica au fost anunțați și au venit la înmormîntare. Mezinul a adus-o și pe nevastă-sa. Au îngropat-o pe bătrînă în cimitirul din sat, au plîns-o și-au rămas toți pînă la pomenirea de trei zile. Băiatul cel mare a telefonat de două ori la Atena ca să poată rămîne pentru parastasul de 9 zile și să-i țină de urît bătrînului. Cei trei frați au tot discutat despre ce se va întîmpla cu bătrînul. Nu se cădea să rămînă singur în sat. Cine să aibă grijă de el? Cît trăise bătrîna, n-avuseseră habar. Acum însă nu era nimeni lîngă el să-i pregătească o mîncare caldă. Satul se golise, prin vecini nu mai era nimeni. Dar parcă vecinilor le-ar fi păsat de el? L-ar fi ajutat o dată, de nevoie, să zicem de două ori, a treia oară însă nu ar mai fi mers.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cînd nu-l avea pe băiat alături, moș Chiriacos nu renunța la aceste plimbări. Își tîra pașii singur de pe cîmp pe țărm, pe stînci. Cînd se afla la stînă, cînd la mînăstiri sau la ruine. Ridica pietre de pe jos, se gîndea îndelung, încercînd să scoată învățăminte din ele. Cînd găsea o piatră mai deosebită, o ducea acasă, să-i învețe pe copii istoria locului. Le înșira pe toate prin casă, în jurul vetrei, ca să le privească serile și să se gîndească la cei care le făcuseră în negura veacurilor aici, tocmai în aceste locuri.

Îi povestise asemenea lucruri nepotului său, explicîndu-i cîte lumi s-au perindat prin ceața de nepătruns a vremii. Avea atît de multe de povestit ! De fiecare dată însă începea o altă istorie. Așa veni vorba și de drosuliți. Nici nu simțeau cît de repede trecea timpul.

Acasă îi aștepta bătrîna. Ținea plăcinta pe cuptor, să nu se răcească. Bătrîna se bucura și ea tare mult cînd vara soseau de la Atena copiii cu familiile lor. Îi răsfăța cu tot felul de bunătăți. Și chiar dacă obosea un pic, era o oboseală plină de mulțumire, după care tînjea atît de mult în timpul iernii. Cînd o să vină vara, plănuia bătrîna în gînd, o să apară băieții și fata lor cu nepoții și casa o să răsune de bucurie. O viață întreagă, ea și bătrînul au trudit din greu și s-au lipsit de multe numai ca să aibă acum, la bătrînețe, parte de o asemenea fericire. I-au dat pe băieți la școală cu mari sacrificii, iar pe fată au înzestrat-o și-au măritat-o bine. Aveau la rîndul lor feciori. Și ce dacă nu locuiau lîngă ei ! Le era de ajuns că-i știau bine aranjați, înstăriți, la casele lor. Ce altceva poate să-și dorească un părinte? Desigur, ar fi fost mult mai bine dacă ar fi trăit împreună, bătrîni și copii. Să vadă fiecare tot anul zîmbetul celuilalt, să-i asculte respirația noapte de noapte, în odaia alăturată. Dar ce s-ar fi ales de băieți și ce soartă ar fi avut fata dacă ar fi rămas aici în sat, în pustietatea asta? Munca pămîntului i-ar fi îmbătrînit. Și nici bătrînii n-ar mai fi putut pleca la oraș, să trăiască în casele frumoase de-acolo. Bătrînul nu se dezrădăcinează din pămîntul lui cu nici un chip.

— Copiii să fie sănătoși, își spuneau bătrînii. Atît timp cît trăim amîndoi, o ducem bine. Avem grijă unul de altul. Cînd o să se prăpădească unul din noi, celălalt o să meargă la copii.

Își găseau singuri o sumedenie de motive ca să rămînă în sat. Aerul curat, stupii, biserica ce se afla doar la doi pași de casă. Așa se amăgeau. Și cît timp îi știau fericiți pe copii la Atena, erau și ei fericiți.

În serile lungi de iarnă, cînd stăteau la taifas, pritocind aceleași și aceleași gînduri, nu simțeau frigul și nici singurătatea. Casa li se părea călduroasă, plină de lume. Și șerpii de casă ce ieșeau din găurile lor și urcau pe pereții crăpați îi luau drept semn de noroc și de binecuvîntare.

Ultima vacanță a trecut repede. De sfîntul Dumitru a venit băiatul cel mare și l-a luat la Atena pe primul nepot pe care-l lăsase o vreme la bătrîni. Aceștia i-au condus pînă la răscruce și acolo s-au sărutat de mai multe ori. Dar pe bătrînă o cuprinse un sentiment ciudat. Îndată ce fiul și nepotul au prins să se îndepărteze pe cîmp, simți că-i pierde pentru totdeauna, pe ei ca și pe ceilalți copii și nepoți ai ei. Teama că n-o să-i mai vadă niciodată. Presimțirea morții o străpunse cu iuțeala unei lovituri de cuțit, dar nu îndrăzni să-i spună și bătrînului, ca să nu-l mai amărască în zadar. De unde apăruse oare lovitura asta de cuțit? Gîndurile negre nu-i mai dădeau pace. Nopțile se trezea, dîrdîind de frig. Simțea alături mîna tovarășului ei de viață.

— Trezește-te, îl ruga. Aprinde focul că mi-e tare frig.

Bătrînul tresărea speriat din somn. Ea care se plîngea întotdeauna că-i e prea cald, acum să-i fie frig?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Doar sîntem în septembrie, cum să tremuri?

— Scoală-te, îi repeta. Nu mă simt bine. Nu știu ce-i cu mine.

Bătrînul se tulbura și el, deși nu i-o arăta. Ce cuvinte ciudate spunea! N-o mai auzise vorbind astfel cît trăiseră împreună. Se scula și aprindea un foc vesel în odaia din mijloc. Cu fierbințeala trupului ei încălzea peretele din dreptul patului. Se dezmorți puțin și bătrîna. Dar în mintea ei rămînea înfiptă aceeași idee. Cînd bătrînul se întinse lîngă ea, îi ceru s-o ducă lîngă geam și să-l deschidă. Lui i se păreau ciudate toate lucrurile astea, dar nu îndrăznea să-i spună că era neliniștit și că începuse și el să se teamă. Nu-i refuză nimic din ce-i cerea. O ajută să se ridice, o sprijini ducînd-o încet pînă la geam și-l deschise ca să respire aer curat. Pe fereastră pătrunse în odaie întunericul nopții. Bătrînul o urmărea cu atenție.

— Vrei să chem vecinii? o întrebă.

Ea îl ținea strîns.

— Nu. N-are nici un rost. Se luminează de ziuă. Aud afară behăitul oilor. Dă-mi numai o înghițitură de vin.

Bătrînul îi făcu pe voie. Alergă, umplu un pahar și i-l aduse. Înainte de a-l duce la gură, bătrîna îi trase capul alb la piept, îi mîngîie ochii, fruntea, buzele. Bătrînul nu se împotrivi. Era prea tulburat.

— Bietul de tine, îi spuse ea. În grija cui o să rămîi?

— Ce tot vorbești? o dojeni el cu blîndețe, ca și cum s-ar fi mîniat din pricina fleacurilor pe care le auzea. Dar înțelegea și el, în sfîrșit, că aceste purtări neobișnuite însemnau că-i sosise ceasul cel de pe urmă.

Fiecare om își are felul lui de a muri, chiar dacă sfîrșitul pare deseori același. La ea, moartea sosise cu o taină de nedezlegat. Poate că bătrîna o presimțise mai demult. S-o întoarcă la viață nu mai putea, asta era limpede pentru bătrîn. Trebuia însă s-o liniștească, să nu plece pe lumea cealaltă cu grija lui. Cuvintele îi veneau ușor pe buze: «La copiii noștri o să stau. Avem doi băieți și-o fată. Sînt la casele lor, aranjați, și-și iubesc părinții. Doar am făcut și noi atîtea pentru ei. Să nu-mi porți de grijă. Gîndește-te ce fac cei fără copii.» Tocmai se pregătea să-i răspundă. Dar în ultima clipă vorbele i-au rămas în gît. Se gîndi că e mai bine să nu-i arate că știe că e pe moarte. Dar și pe ea parcă o frămîntau aceleași gînduri. Să meargă bătrînul la băieți, la fată, la nepoții lor. Își țintuise privirea în întunericul ce se risipea ca și cum i-ar fi așteptat pe toți să apară la fereastra deschisă și aceștia, chiar dacă se aflau departe, s-o privească și ei. Simțea că timpul se scurgea cu repeziciune și că puterile o părăsesc. Se grăbi, luă paharul din mîna bărbatului ei, îl înălță în lumina zorilor și spuse celor care așteptau afară:

— Să trăiți, copiii mei. Noroc.

Apucă să bea o înghițitură. Dar imediat paharul îi căzu din mînă, spărgîndu-se. Își dăduse sufletul.

În zilele următoare s-au făcut toate după cum se cuvenea. Feciorii și fiica au fost anunțați și au venit la înmormîntare. Mezinul a adus-o și pe nevastă-sa. Au îngropat-o pe bătrînă în cimitirul din sat, au plîns-o și-au rămas toți pînă la pomenirea de trei zile. Băiatul cel mare a telefonat de două ori la Atena ca să poată rămîne pentru parastasul de 9 zile și să-i țină de urît bătrînului. Cei trei frați au tot discutat despre ce se va întîmpla cu bătrînul. Nu se cădea să rămînă singur în sat. Cine să aibă grijă de el? Cît trăise bătrîna, n-avuseseră habar. Acum însă nu era nimeni lîngă el să-i pregătească o mîncare caldă. Satul se golise, prin vecini nu mai era nimeni. Dar parcă vecinilor le-ar fi păsat de el? L-ar fi ajutat o dată, de nevoie, să zicem de două ori, a treia oară însă nu ar mai fi mers.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ar fi găsit ei un pretext ca să nu mai treacă pe la el. Mai ales atunci cînd știu că bătrînul are copii ce-o duc bine, fără să se intereseze de el. Astfel, nici dacă vei fi la ananghie, vecinii nu vor alerga. Afară numai dacă ai rude. Frații aveau două verișoare care aveau să mai treacă poate pe la bătrîn. Dar locuiau în cealaltă parte a satului și aveau și ele copii de crescut, ogoare de arat și vite de îngrijit. Unde să mai încapă și grija pentru un unchi bătrîn? S-au tot gîndit și discutat cei trei frați și-au căzut de acord că nu se putea altfel decît să-l ia pe bătrîn la Atena. Băiatul cel mare a rămas astfel pînă la parastasul de 9 zile ca să-l ia pe bătrîn la plecare cu el. Au încuiat casa, au dat cîinele la o stînă și-au plecat. În clipa cînd au părăsit satul, la răscruce, bătrînul privi spre cimitir, văzu mormîntul proaspăt al nevestei lui și-și aminti din nou grija ei cea de pe urmă. « Vezi, ii spuse în gînd, n-o să mă pierd. Copiii mă iau la ei, plec cu ei la Atena . . . »

În aceeași seară cînd au sosit la Atena, frații s-au strîns toți, cu nevestele lor, să-l vadă și să vorbească cu bătrînul. Dar parcă nu cu aceeași căldură de odinioară. Era ca și cum sosirea lui le-ar fi răpit veselia. Se vedea limpede că un lucru îi neliniștea, întunecîndu-le gîndurile. Bătrînul, năuc de oboseală din pricina călătoriei, ca o pasăre amețită, nu pricepu deocamdată nimic. Petrecu o bucată de vreme cu nepoții, apoi îl cuprinse o ameteală. Noră-sa îi întinse patul pe canapeaua din sală și-l lăsă să se liniștească. Și mîine o să fie zi. Aveau tot timpul în fața lor. Dar îndată ce bătrînul adormi, copiii lui se strînseră într-o cameră, tot șușotind, ca și cum ar fi pus la cale un complot. Au lămurit drept și cinstit diferite lucruri, așa cum trebuia cînd vine clipa să-ți asumi anumite răspunderi. Fata nu putea să-l ia acasă la ea pe bătrîn. Casa era a bărbatului și locuiau împreună cu soacra ei. Doi bătrîni sub același acoperiș nu încăpeau. Cumnata ei atît aștepta. De vreme ce fiica lui, care avea datoria prin lege să-și îngrijească tatăl, nu-l lua la ea, de ce să se încarce o noră cu povara asta? Iată, pînă și-n seara asta, nora i-a așternut socrului canapeaua să doarmă, să se odihnească. Făcuse destul. Mai mult nu putea. Mezinul, la rîndul lui, spuse că nevastă-sa l-ar fi primit poate pe bătrîn — pentru că rămăsese orfană de mică — dar, biata de ea, muncea la minister toată ziulica și la întoarcere avea doi copii de îngrijit și curățenia casei. Cum să-l mai ia și pe bătrîn? Două mîini avea . . . Cum s-o scoată la capăt cu atîtea treburi?

Așadar, casă pentru tatăl lor nu se găsea. Pentru fiecare din ei bătrînul ar fi însemnat o povară, un necaz în plus. Bătrînul își încheiase misiunea, făcuse copii, îi crescuse, acum n-avea decît să se dea la o parte pentru că-i încurca. Vremurile se schimbaseră, tinerii avea și ei destule griji pe cap. De ce să le mai fie o povară și bătrînii? Dar destul cu vorba. Soluția au găsit-o repede: un telefon. Au căutat numărul în cartea de telefon, au sunat.

A doua zi după amiază, băieții și-au urcat tatăl în mașină și l-au dus într-o casă frumoasă, undeva în afara Atenei. I-au spus că o să vină să-l ia. Chipurile, se grăbeau, trebuiau să rezolve niște treburi importante. Bătrînul nu îndrăzni să-i întrebe nimic. I se păru că amețește din nou. Dar se gîndea: odată ce ești împreună cu copiii tăi, ce tot mai vrei să ceri lămuriri? Sînt ocupați, muncesc și pe deasupra au și grija ta. Vai de cel care îmbătrînește și nu are copii ! Sau ce să zici de cei ai căror copii n-au posibilitatea să-și întrețină părinții. Bătrînul înțelese că era în zadar să-și obosească mintea. Era limpede că-l uitaseră acolo, în salonaș. Dar orele au trecut, afară s-a întunecat. Auzi un ceas bătînd și apoi un clopoțel. Atunci se întrebă unde se află. Unde se duseseră copiii lui și de ce nu se mai întorceau odată? Strigă, bătu în ușă. Apărură doi funcționari care-l lămuriră:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Dumneata o să dormi aici, bunicule.

— Unde sînt băieții mei? se miine bătrînul.

Cei doi, în loc să-i răspundă, îi arătară și alți bătrîni care tocmai intrau fiecare în camerele lor, unde aflau tot ce aveau nevoie. Îi vorbeau frumos, amabil, așa cum au datoria s-o facă oamenii care sînt plătiți pentru asta. Bătrînul însă nu se dădu bătut, insistă:

— Feciorii mei?

— O să treacă să te vadă, n-avea grijă.

Mintea i se lumină deodată, înțelegînd că fusese trădat de proprii lui copii care-și bătuseră joc de el. I se păru un lucru îngrozitor, de neînchipuit. Îi crescuse cu multă trudă. Își aminti acum de ce-i povestise un fin de-al lui, marinar, despre un azil de bătrîni, undeva, în Orient. Îi îngrămădeau acolo pe toți cei ce nu mai aveau mult de trăit — bătrîni, bolnavi, muribunzi, toți laolaltă. Gemete și horcăituri ale celor care-și dădeau duhul, mizerie, saltele jegoase întinse pe jos, un adevărat iad. Tot așa au făcut și copiii lui, aducîndu-l aici ca să moară. Și ce-i dacă totul în jur strălucea de curățenie, pereții, cearceafurile albe. Bătrînii de-aici fuseseră aduși ca să moară, puteai să le auzi gemetele. Nu, nu voia nici în ruptul capului să fie aruncat ca să moară aici. Un vînt răscolitor îi răzvrăti mintea. Nimic nu-l putea amăgi. Nici masa bogată pe care i-o serviseră în camera rezervată numai lui, nici pijamalele curate. Se liniști. Deschise fereastra și sări în întunericul de-afară. Alergă pe stradă, strigă după un taxi. Știa acum că mai există o cale de urmat. Bine că băieții îi aruncaseră o bancnotă în buzunar, pesemne ca să aibă să dea bacșiș celor de la azil. Ce bine că-și amintea adresa băiatului cel mare. Cînd ajunse acolo o găsi acasă doar pe noră-sa și-o descusu să se asigure c-a înțeles bine.

Bătrînul nu mai avea speranță de nicăieri și pe nimeni de partea lui. Era singur cu singurătatea. Mai singur chiar decît cei fără moștenitori. El ce să facă acum? Un fulger îi lumină din nou întunericul disperării. Oamenii ajunși în situații fără ieșire își chinuie mintea și pînă la urmă tot găsesc o rezolvare. Înainte ca nora să-l poată opri, ieși afară alergînd, opri un taxi și-i spuse să-l ducă în port la Pireu. Știa ce are de făcut. Abia reuși să prindă ultimul vapor ce pleca spre Creta.

Cînd ajunse în sat, bătea un vînt dinspre nord, aspru, cu zăpadă. Iarna se instalase acolo de timpuriu. Ai fi zis că înghețul și frigul ieșiseră din sufletul și din singurătatea lui. Nu trecu pe la vecini. Se opri drept la cimitirul de la răscruce. Nu era țipenie. Vîntul rece de iarnă îi strînsese pe țărani în jurul sobei. Se prăbuși pe mormîntul nevestei lui, îmbrățișă țărîna umedă, îmbătat de mirosul ei. Izbucni în hohote de plîns. Lacrimile alergau să găsească mîngîiere în pămînt. Ca niște lovituri de cuțit în inimă era supărarea bătrînului împotriva copiilor lui care-l alungaseră. Dar își înghiți cuvintele. Nu rosti nici o vorbă rea despre nimeni de teamă să nu tulbure somnul nevestei. Își schimbă vorba.

— Soața mea, ai salutări. Să vezi numai ce case au copiii noștri, adevărate palate.

Asemenea vorbe îi șoptea, plîngînd pe mormîntul ei pînă amorți din pricina umezelii. Zăpada cădea în fulgi rari. Dar el stătea tot acolo, cu fața la pămînt, cu capul în mîini ca să nu mai știe de nimeni și de nimic. Îl chinuiau și-acum ultimele vorbe ale nevestei lui! «În grija cui o să rămîi?»... O broască țestoasă i se vîrî încet în căușul palmelor. Se strecură apoi sub bărbie ca și cum ar fi venit să-i vorbească. Îl aduse la realitate. Abia atunci se gîndi să se ridice, să meargă acasă. Privi în jur. Era încă ziuă. Mai bine să aștepte puțin pînă se lasă întunericul, să nu-l vadă vecinii că s-a întors.

Cînd s-a întunecat bine s-a ridicat. Luă broasca și se îndreptă spre casă, descuie. Dar cînd intră, geamul se deschise singur din pricina vîntului și înăuntru pătrunse

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zăpadă. Bătrînul nu mai închise geamul, i se părea fără rost. În clipa asta lumea putea să se năruie, lui nu-i păsa. Se simțea copleșit de oboseală. Se tîrî pînă la sobă și se ghemui ținînd broasca în mîini. Se întinse și ațipi. Dar somn să fi fost starea aceea de letargie ce-l cuprinsese? Nu-și mai dădea seama. În zori, cînd se mișcă puțin, văzu zăpada așternută prin casă, în părul cărunt. Își simți ochii arzînd de fierbințeală. Cum să se ridice și ce să facă? De-ar avea măcar ceva cald de băut, să i se stingă puțin setea, să-i mai treacă durerea ce-i apăsa pieptul. Dar n-avea putere să aprindă nici focul. Pleoapele i se lăsau grele și deși ochii îi ardeau, vedea aievea copiii și nepoții venind și aplecîndu-se deasupra lui. Îl mîngîiau și-l îmbiau cu mîncăruri calde, îi aprindeau pipa și-i așterneau cearceafuri albe să doarmă. Îi vedea pe toți — copii, nepoți, nurori, gineri — în jurul lui. Numai că-i deslușea ca prin ceață, ca și pe drosuliții din deșert pe care-i proiectează la orizont roua zorilor, ca niște umbre de pe cealaltă lume. De și-ar mai putea vedea o dată vlăstarele ! Dar ochii i se încețoșau tot mai mult, amăgindu-l. Alături, broasca țestoasă își depunea ouăle. Deodată se auzi un lătrat. Era cîinele lui ce fugise de la stînă și intra sărind în casă. Bătrînul îl văzu ca prin ceață, îl simți gudurîndu-se, arătîndu-și astfel bucuria de a-și regăsi stăpînul. Cum de aflase oare că s-a întors? Ce vrăbiuță înghețată îi spusese? Oricum s-ar fi întîmplat, bătrînul era fericit că se afla iar alături de el un suflet devotat. Îl mîngîie încet, fără vlagă. Cîinele se albi de fulgii pe care-i sufla în casă vîntul. Se ghemui la picioarele stăpînului său și începu să latre, ca și cum ar fi plîns — un plîns sfîșietor — pentru tot ce se întîmpla.

În românește de ELENA LAZĂR

KOSTAS ASSIMAKOPOULOS (n. 1935) Debutează la vîrsta de 17 ani cu o culegere de versuri: « Drumul rîndunelelor ». Urmează volumele de nuvele: « Însetații », « Trădări » și trei volume pentru copii. Concomitent scrie și unele piese de teatru. La noi i s-au tradus romanele « Generația prizonierilor » (Ed. Univers, 1974) și « Regele și Statuia » (Univers 1976). A întocmit și tradus două importante culegeri de versuri din lirica jugoslavă și română. În țara noastră urmează să i se prezinte și o piesă de teatru, în actuala stagiune estivală. Este un scriitor multilateral, afirmat pe diverse planuri, animat de idealuri umaniste, preocupat de probleme ideologico-sociale.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VASILIS VASILIKOS

Z

În toamna lui 1966, apărea în Editura « Themelio » din Atena romanul « Z » al lui Vasilis Vasilikos, devenit curînd un adevărat best-seller atît în Grecia cît și în numeroase țări din lume. Succesul lui « Z », amplificat prin mijlocirea filmului cu același nume al lui Kostas Gavras, n-a constituit o surpriză ci mai curînd o confirmare a talentului viguros și fertil al tînărului romancier grec.

Născut într-o familie de intelectuali, în 1933, în orașul Kavala, important centru industrial din nordul Greciei, Vasilis Vasilikos și-a făcut studiile elementare și liceale în orașul natal și apoi urmează cursurile facultății de drept din Salonic, paralel cu cele de cinematografie, fără însă a exercita vreuna din profesiile pentru care se pregătise. Războiul împotriva Axei fasciste, ocupația nazistă și Rezistența națională (1941—1944), declanșarea războiului civil (1946—1949) cu consecințele sale tragice și-au pus pregnant pecetea asupra tînărului scriitor, în definitivarea crezului artistic și în definitivarea opțiunilor sale. Acest lucru se poate constata încă din primele sale lucrări literare: nuvela *Povestea lui Iasson* (1951), piesa de teatru *La închisoarea orașului Filippon* (1954), culegerea de poezii *Mozaicuri* (1955) și romanul *Victimele* (1955).

Opera care avea să-l consacre pe Vasilis Vasilikos în viața literară a Greciei este trilogia *Frunza, cișmeaua, lumea angelică* (1961). Trilogia aducea un suflu nou în proza neogreacă prin originalitatea stilului, ceea ce făcu pe un critic literar grec să constate: « Trilogia a provocat o adevărată furtună în apele stătute ale prozei neogrecești ». Încununată cu prestigiosul « Premiu al celor 12 », trilogia este tradusă și apare în Franța (Editura « Gallimard »), în SUA (edîturile « Alfred A. Knoph », « Farrar », « Strauss & Giroux »), în R.F. Germania («Die Arche »), în Elveția, Suedia și în alte țări, înregistrînd un considerabil succes.

Trei ani mai tîrziu (1964), alte două cărți, *Mitologia Americii* și *Fotografiile*, vin să confirme și să amplifice ecoul favorabil produs de trilogie și totodată să contureze definitiv talentul scriitorului.

Romanul « Z » este, cronologic, a șaptea lucrare literară a lui Vasilikos, dar, totodată, și cea mai importantă, constituind, după aprecierea unanimă a criticii, un moment de referință în istoria evoluției romanului social-politic neogrec care are iluștri precursori în persoana unor scriitori ca Dino Theotokis, Kostas Hagiopoulos, Grigoris Xenopoulos, Nikos Kazantzakis ș.a. Subintitulat « Documentar fictiv al unei crime », romanul « Z » este inspirat de asasinarea deputatului pro-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

gresist, profesorul universitar Grigoris Lambrakis, comisă în primăvara anului 1963, la Salonic. Dar Vasilikos nu şi-a propus să descrie « cazul » ca atare, nici atmosfera lumii interlope din care au fost recrutaţi asasinii. O asemenea tentativă ar fi fost prea simplistă. « Scriind acest roman, mărturisea Vasilikos într-un interviu la apariţia în limba franceză a lui « Z », am avut intenţia să urmăresc, bazîndu-mă pe un fapt real, mecanismul asasinatului politic din epoca noastră. Cu alte cuvinte, voiam să demonstrez ecuaţia matematică care duce la asasinatul politic ; vroiam să descifrez tipul ecuaţiei la care se recurge în toate cazurile asasinatelor politice, indiferent de condiţii şi de împrejurări ».

Într-adevăr, Vasilikos demonstrează convingător în paginile romanului său că nimic nu se petrece întîmplător în cazul crimelor politice. Totul este calculat şi pus în mişcare cu o absolută precizie de ceasornic atunci cînd trebuie lichidate personalităţile politice progresiste, dacă ele devin prea « supărătoare ».

Personajele care se perindă în romanul « Z » fac parte din mai toate clasele şi categoriile sociale. Figura impunătoare a eroului domină cu măreţia sa olimpiană întreaga acţiune. Z nu este un ins, este un simbol care întruchipează visul şi speranţele oamenilor. Moartea lui Z aminteşte sfîrşitul personajelor din tragediile antice.

Vasilikos izbuteşte să atragă atenţia opiniei publice asupra pericolului iminent pe care îl reprezintă forţele întunericului, personificate de « dinozauri » şi « hiene » (nume dat de autor unor personaje tipice ale sindicatului crimei) dacă ele nu vor fi înfrînate şi anihilate.

Din nefericire, previziunile sumbre ale lui Vasilikos aveau să se confirme la mai puţin de un an de la apariţia lui « Z ». Forţele « dinozaurilor », prin puciul din 21 aprilie 1967, au răsturnat guvernul legal al ţării, instaurînd un regim sîngeros. Vasilikos află zguduitoarea veste la Paris, unde era de cîteva zile în drum spre Statele Unite pentru a ţine o serie de conferinţe la invitaţia Universităţii din Pittsburg. Cărţile lui Vasilikos şi ale altor confraţi greci şi străini fură interzise de regimul coloneilor, iar Uniunea scriitorilor greci, dizolvată. Pentru Vasilikos începe un exil forţat care a durat peste şapte ani. La Atena, sfidînd teroarea şi dînd glas opiniei întregii obşti a literaţilor greci, marele Seferis rosti prometeic, ca un demn continuator al tragicilor antici : « Ni s-a impus un regim ce pune în pericol existenţa tuturor valorilor spirituale pe care cu atîtea jertfe şi nespusă trudă am reuşit să le păstrăm vii de-a lungul secolelor. Este o tragedie dureroasă. La fel ca în străvechile coruri din tragediile lui Eschil putem spune şi noi azi : cu cît această situaţie va dăinui mai mult, cu atît va fi mai rău ».

Ca scriitor angajat, cum el însuşi se autodefineşte, Vasilikos s-a dedicat trup şi suflet luptei antidictatoriale. Scrierilor sale din această perioadă (printre care *Cafeneaua Emigrec*, *Portretul unui militant*, *Procesul celor şase*, *Mutat la o adresă necunoscută* ş.a.) sînt pătrunse de convingerea nestrămutată în izbînda idealurilor de libertate şi propăşire, avînd ceva din patosul odelor lui Pindar.

Bucuria acestei izbînzi a trăit-o autorul lui « Z » în vara anului 1974, odată cu căderea regimului dictatorial. Sfîrşitul Odiseei exilului şi reîntoarcerea în mult visata Itacă au inaugurat un nou capitol în creaţia literară a lui Vasilikos. Cele trei cărţi care au văzut, între timp, lumina tiparului (*Silozuri*, *Scripete şi Dincolo de ziduri nr. 2*), au întregit, în chip plenar, puternica personalitate a scriitorului.

I. PETSINIS

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

«Z»

Un ziarist a bătut la ușa ei. Ea i-a deschis.

— Știu, doamnă Z. că aveți de gînd să nu faceți nici o destăinuire. Sînt conștient de zădărnicia vizitei mele, dar aș fi vrut să aflu . . .

« Acum mă chinuie îngrozitor absența chipului tău, a ființei tale din configurația globului — așa cum spuneai despre mama ta — îmi lipsesc ochii tăi, ca să devin mai frumoasă, îmi lipsesc buzele tale, ca să le îndrăgesc pe ale mele. Acum, simt lipsa a tot ce-ți aparține. Este un adevăr. Au trecut de atunci patruzeci și două de zile, din clipa în care nu m-ai mai recunoscut, de atunci cînd am venit acolo la căpătîiul tău, la spital, și te-am văzut, cînd doctorii depuneau eforturi continui ca să reînsufletească un creier mort într-un trup rămas intact. Și abia acum îmi dau seama că te destrami în mine, încetul cu încetul. Păstrez unele detalii ale chipului tău, nu-mi mai pot aminti de tine, în întregime. Au trecut și altă dată luni de-a rîndul, fără ca să te întîlnesc, dar știam în adîncul ființei mele că te voi revedea ; de aceea și dispariția ta se măsura cu uimirea mea, cînd te întîlneam din nou. Acum . . . »

— Cum se explică? Cauza D-voastră a fost preluată de avocații comuniști.

« Știu că toate lucrurile se petrec într-un ținut ce nu te mai interesează, care nu este cu putință să fie al tău, din moment ce tu ai murit. În alte condiții, ar fi fost atît de ușor : un gest, un cuvînt, o ceartă, o sărutare într-o barcă, o mișcare de relaxare a trupului, o țigare, și totul ar fi avut obișnuitul aspect profund uman. Ne-am înțeles unul pe altul, ne-ar fi înțeles și ceilalți oameni. Acum pe mine nu mă poate înțelege nimeni, și cu atît mai mult cu cît mi te-ai sustras de la un doliu personal și ai devenit un simbol, un stindard pentru ceilalți ».

— Sînteți impresionată de exploatarea politică post-mortem a cazului soțului D-voastră?

« Știu că totdeauna ai dorit acest lucru. Pentru mine era o inevitabilă ambiție. Totdeauna spuneai « vai de aceia care nu urmăresc nici o țintă ». Dar crede-mă, este cu totul altceva cînd ți se împlinesc visurile după moarte. Căci am rămas fără tine, chiar în clipa cînd te-a cîștigat umanitatea ».

— Vă gîndiți cumva să începeți să activați?

« Soarele ce pătrunde dimineața pe fereastră nu este același, din moment ce nu mi te aduce lîngă mine. Linia întunecată a nopții este otravă. Unde va avea loc viitoarea noastră întîlnire? În ce punct mort de pe orizont? »

— Nu cumva v-ați gîndit să scrieți o carte în legătură cu întîmplarea D-voastră?

« Noaptea se lasă ca o mantie peste tine. Îți acoperă acele mici detalii familiare care apăreau numai după ce te rădeai, acele mici detalii ale feței care deosebesc o figură de mii de alte figuri. Porii care aspiră. Ei cei dintîi se vor stinge. Apoi alunița. Apoi ridul de lîngă nas. Geografia se uniformizează asemenea unei hărți prost tipărite, în care verdele munților copleșește albastrul mării ».

— Aveați vreodată discuții cu privire la deosebirile de vederi dintre D-voastră?

« A fi fără tine, înseamnă a nu ști ce este cu mine și nici nu vreau să știu. O îndobitocire pe etape în adîncul existenței. Sîngele se încheagă, circulă abundent în venele mele. A fi fără tine înseamnă a fi lipsită de tot. Lumină a drumului tău, beznă a casei mele. Ai trîmbițat pentru alții răsăritul, iar pentru mine ai stins luna ».

—Cum vă petreceți timpul în sihăstria D-voastră?

« Caut acum acele particule din aer care au reținut cîte ceva din mersul tău. Caut acele drumuri care te-au îndrăgit, acele case pe care le-a atins privirea ta. Nu mă pot înălța, așa cum se spune, la înălțimea împrejurărilor, să aflu mîngîiere pentru pierderea ta. Nu mă privesc lucrurile care se spun despre tine, cele ce se scriu

---

* Fragment.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

despre tine, mersul cercetărilor. La aceste lucruri mă gîndesc numai în clipa în care avocatul este împreună cu mine. Apoi se cască golul: un gol, plin de tine».

— Soțul D-voastră era atent cu D-voastră?

«Îți simt lipsa îngrozitor de mult. Mă cutremur. Și deși n-ai putut să fii mai mult alături de mine, totul îmi vorbește de tine. Orice ziar deschid, vorbește de tine și cu toate acestea sînt înfiorător de singură, fiindcă numai prezența făpturii tale m-ar fi putut convinge că n-ai devenit o arătare în mintea celorlalți și nu le servește «ca să-și arate repulsiile».

— Intenționați să vă recăsătoriți într-un viitor?

«Și acum lucrul cel mai curios este acela că nu mai sînt geloasă pe celelalte femei care s-au bucurat de tine. Dimpotrivă, le caut ca să le cunosc. Socot că dacă toate împreună vom pune alături acea părticică din tine, de care ne aducem aminte, vom putea să te readucem la viață. Dacă toate împreună vom strînge puțina căldură pe care am reținut-o de la tine, vom putea să aprindem vatra noastră. Acum, vara, te topești de căldură, în timp ce în casa noastră este atît de frig».

— Cît timp veți purta doliu?

«Vorbesc singură privind peretele. Am dat jos de pe perete fotografia ta. Acum, cînd Grecia este plină de fotografiile tale, eu am dreptul — sau nu am acest drept? să te văd mișcîndu-te, și nu închis în rama înghețată a unei clipe. Tu, mană cerească pentru alții, singurătate pentru mine».

— Tăcerea D-voastră este dorința D-voastră sau o recomandare a unor terțe persoane?

«Și ochii tăi s-au prins în timp. Ceea ce mă supără este faptul că-mi amintesc de ultimele tale clipe. Este ciudat poate că celelalte amintiri s-au strîns sau revin sub efortul epuizant al memoriei. Dimineața zilei aceleia în care ai plecat spre orașul *Nimănui*, cînd ai spus ceva referitor la cafea, ca nu cumva din pricina cafelei să pierzi avionul».

— Tragedia D-voastră este documentul cel mai important în mîinile comuniștilor. Ce aveți de spus D-voastră, care nu sînteți comunistă?

«Afară bat clopotele. E duminică. Am impresia că te afli într-o altă insulă și că am pierdut vaporul de cursă ca să vin în seara asta să te întîlnesc. Și cum o să se scurgă o săptămînă întreagă pînă să vină duminica cealaltă pentru cealaltă cursă? Cred că mă aflu într-un pasaj de nivel și că paznicul a trecut între noi lanțul și ne-am despărțit în felul acesta, în timp ce un tren nesfîrșit suspină pe linia ferată, un tren cu atîtea vagoane cîți sînt anii în care nu ne vom vedea. Numai că din loc în loc, la încheieturile vagoanelor, îmi răsăre fugitiv chipul tău care mă așteaptă de cealaltă parte».

— Ați primit pensia?

«Nu știu dacă m-ai iubit. Nenorocirea mea este că trebuie să te păstrez viu și trupul meu resimte lipsa sărutărilor tale. Alte sărutări, alte îmbrățișări aduc liniște, dar nu pot umple locul pe care l-ai avut tu în viața mea».

— Mulțumesc doamnă. La revedere.

«Știu că totdeauna detestai sentimentalismele. De aceea chiar trebuie să termin. Am întrerupt fiindcă a venit un nerod de la un ziar de dreapta. Scrisoarea aceasta n-o voi trimite nicăieri, fiindcă nu știu unde te afli. O voi citi, mai tîrziu, poate și copiilor noștri, atunci cînd vor fi crescut mari, ca să-mi aduc aminte că-mi aminteam cîndva de tine intens, că mă temeam să nu te pierd, atunci cînd te voi fi pierdut pentru totdeauna, atunci cînd vei fi devenit un drum, o piață, un roman, o lucrare, o peliculă, o expoziție de pictură, iar eu o bătrînă care voi avea sarcina și datoria dureroasă să asist la inaugurări».

În românește de MARIA MARINESCU-HIMU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Theseu, Delphi, Tezaurul Atenienilor (489 î.e.n.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

EVOCĂRI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

AUREL RĂU

Aporia Spartei

Cum pentru Argolida Corintul, sudul Arcadiei e doar introducere, la aporia Spartei. Tegeia unde mîinile lui Scopas mai dăltuiesc în aer pe Meleagru și Atalanta, și împrejurimile Vururei, cu grupul medieval de bisericuțe unde un miniaturist fantast experimenta cu sute de ani în urmă poezia spațială, desenînd din inscripții sfinții, sînt simple irealități prin vuietul cavalcadei doriene care te-a și cuprins. Lumea lui Menelau cu Amyclai, Helos, Vafio și Faris, atît de închisă aici de munți, deschisă în sens contrar spre mare, ca să pătrundă cu daruri Paris, abia de semnalizează. Cele două cupe de aur, lucrate în Creta între 1600 și 1500, una mai înaltă, să bea din ea regele, înfățișînd lupta bărbaților-talie-de-viespe cu taurii sălbatici, și una mai scundă, să bea din ea regina, înfățișînd, parcă sub palmieri, o horă hieratică de tauri domesticiți, îi țin cununi, dacă nu-și vor fi făcut intrarea prin Githion mai tîrziu, în sacul de pradă al năvălitorilor care după anii 1200 au navigat spre Creta, pe lîngă falezele Kythirei, să distrugă în fabuloasa insulă ce mai scăpase cutremurelor.

Ultima categorie de invadatori greci în Elada, un singur val vijelios sau rînduri de infiltrări și lunecări prin decenii și veacuri, cei mai brutali, n-au simțit răul de avion sau de mare pe care ți-l dau curbele atît de zvîrcolite, cum *Dacia* coboară în goană de la Tripoli, prin defileul Clisurei, surdă și ea la cîntecele de purpură ale florilor *rechea*, covoare întinse umplînd colinele. Rîurile lor umane s-au scurs întîi pe albii și defileuri în Dunăre, după ce s-au rotit generații și generații în stepe răsăritene, între corturi și zări somnoroase, între fumuri ale nordului și fierbinți Tauride, și au pierdut printre crengărișul Balcanilor lîna de aur a memoriei locurilor geto-scitice, rostul aici fiind unul nou: îngroparea epocii eroice, pregătirea celei arhaice. Operă lentă, ev mediu lung — cît încă subsolul cu tezaure nu se decide să vorbească altfel — incluzînd desprinderea egeenilor și ionienilor pe nave ușoare, din Tessalia și Atica și Argos, spre coastele Asiei Mici.

Munții deodată, Taigetul cu vîrfuri înzăpezite, cu largi creneliări albastre, Parnonul apărîndu-și puternic tălpile contraforturilor, au păstrat chiotele de atunci, de entuziasm, cum te apropii de Seiasia, ca să le versi, nealterate de superba metamorfozare, în frazele patetice unde rămîne neîntrecut Barrès. « Cîtă forță și măreție îți trebuie pentru escaladarea lor, cît calm exercită ele asupra poalelor cîmpiei ocrotite cu blîndețe și cu cîtă cutezanță este înfruntat cerul » ! Și te resemnezi: « Nici un scriitor nu va putea descrie această măreție și această forță copleșitoare și amenințătoare, culorile în mii de nuanțe, alternanța dintre realitatea sălbatică și copleșitoare care purcede din livezile de portocali și urcă pînă la fortărețele ghețurilor »[1]. Fapt în afara controverselor, dorienii nu rămîn separați,

[1] Trad. L. Voita, în *Secolul* 20, nr. 7—8/1970, p. 270—171.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

amprentele lor etnice se atenuează și se contopesc, prin conviețuire, războaie și comerț, în grecitatea în care s-au întors, proces în așa măsură încheiat încît depistarea caracterului inițial, dialectului și credințelor lor e pentru știință subiect deschis. Cu o excepție: valea Laconiei, atît de îngustă (7 km.) și de scurtă (30 km.) și de joasă, care de cînd ți-a răsărit dinainte nu te mai scapă din ochi, cîmpia ei unde adevărații heraclizi s-au apucat să ofere viitorimii o temă de meditație mereu la zi: statul ca instrument, dar și ca proprietar, al castei, al obștei.

« Căci dacă orașul lacedemonienilor s-ar ruina și ar rămîne templele și temeliile construcțiilor » . . ., istoria a săvîrșit, l-a confirmat pe Thucidide și, în defavorul peisajului încă verde în noiembrie, relația glorie-putere dobîndește cîștig de cauză pe malurile Eurotasului, unul din puținele rîuri care curg în toate anotimpurile. Chestiunea nu e de a compătimi (« Avec Athènes, malgré toutes les fautes de celle-ci, quelle pitié que de songer même à une esquisse de comparaison ! ») sau de a exalta (« l'un des points du globe où l'on essaya de construire une humanité supérieure ») [1], deși ambele atitudini au rădăcini adînci de pe cînd funcționa un cult al lui Licurg. Soi de ilustrație la versul *nimic nu-i nou sub soare*. Sparta (oricît ar găsi etnologii asemănări între modul ei de organizare și al unor popoare înapoiate din Polinezia sau din Africa) mizează totul pe o Cetate a Soarelui experimentată patru veacuri, sculptîndu-și astfel monumentul într-o materie a eternelor reveniri. De prin anii 900—800, așadar, demonstrația că în condiții de excepție suprastructura își poate controla și crea structura, prevedea și controla existența, lua în sarcina ei ceea ce în alte cetăți e lăsat dialecticii economicului, dirija libertatea în funcție de necesar, îmbrățișa formula colectivismului, subordona iubirea, arta, familia, viața și moartea, unui singur scop. Singularitate dreaptă, nedreaptă? « Ceea ce mă miră peste măsură — și Xenofon scrie *Statul spartan* de pe poziția admiratorului — este că deși ceilalți greci laudă în unanimitate legile spartane, nici o altă cetate nu le imită ». Cu aversiunea-ți la noțiuni ca *militarism* și *xenofobie*, peregrin modern, mai adesea umanist, intri, în acest paradis de livezi, crispat și reticent ca printr-un Hades numai temporar pacificat, ca și cum din orice pală de vînt s-ar putea întrupa pe loc în invariabila manta roșie, « cu grumazul, mîinile și picioarele întărite prin exerciții fizice », alegînd spațiul tău mic dintre ochi pentru sticlirea de stea a vîrfului lăncii lui și, lăsînd să-i înflorească pe întreaga figură surîsul de monstru blînd al *Luptătorului numit Leonida*, din Muzeul Național din Atena, bărbatul spartan, « folositor numai Cetății ». Stare psihică păguboasă, desigur (« mai degrabă statuile de bronz și-ar îndrepta asupra ta privirile decît acești adolescenți »), stil de a sonda cu voluptate de manierist alexandrin un cuvînt: *laconism*, căci în sus și-n jos, drept portmonee, spre agora, tocmai trec telegi cu mari bucăți de fier (s-a găsit leac strîngerii de averi) iar spre gimnazii staturile cele mai frumoase de tinere și de tineri (« podoaba unui spartan nefiind veșmintele luxoase ci vigoarea trupului »).

Gînduri care nu adorm: amenzi celor necăsătoriți; practicarea virtuții, un exercițiu public; blamarea celor care nu fac nimic spre a deveni mai buni; după cuceriri, cetățenii de vază dorindu-se guvernatori într-o țară străină; « un bărbat bătrîn căsătorit cu o femeie tînără, pentru a avea copii, putea aduce în casă un bărbat pe care-l prețuia pentru calitățile lui fizice și sufletești »; în campanii, sentinelele rînduite « să privească spre interiorul taberei, deoarece nu trebuie supravegheat dușmanul, ci observate mișcările prietenilor ».

Rhetra ! Democrație și oligarhie, moștenită sau adoptată (înrudirea cu tablele de la Gurnia nu-i reduc spectaculozitatea), aprobată la Delfi, validată și infirmată

[1] Citatele, din Camille Mauclair și Barrès.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de viață, nu inferioară lui Platon și Parthenonului prin vastitatea persuasiunii educaționale și prin randamentul maxim de forță fizică pe cap de locuitor, preludiu tuturor marșurilor. Femeia, destinată procreației, pregătită și ea în palestre; copiii, care n-au fost aruncați de pe stîncă, sustrași familiei de la 7 ani și încredințați *pedonomului*, vieții de internat, înainte de a fi destinați oștirii, la 18 ani, după flagelația ritualică în templul Artemisei; intransigența și austeritatea; proprietatea egală; antrenament gimnastic continuu, în timp de pace și de război; a fi neînvins și supus: « probe de destoinicie pînă la o vîrstă înaintată »; mesele în comun pînă și pentru regi. La ce să mai reproșezi orașului format din 5 sate, care nu simte anterior secolului III nevoia unui zid de incintă, că n-a dat nici un poet, nici un sculptor, nici un filosof de marcă? Totuși în Theognis din Megara găsim expresia « cetatea-lumină a Spartei ». Mai trăiesc sau staționează, aici, Tirteu dintr-o Afidne, compunînd peanuri, și Terpandros din Lesbos, specializat în nomi, Alcman, venit din Sardes să-și culeagă subiecte partheneelor și Arion, glorios în Sicilia și Corint. Cochetai cu muzele și în calitate de prezicător sau vraci. Și prin coruri. Toată lumea, din mers, bătînd ritmic pasul. Și prin mișcarea plutoanelor, de redresare, la intrarea în luptă. Un adevărat balet. « Cine asistă la această scenă ajunge la concluzia că ceilalți greci improvizează și că singurii experți în arta militară . . . »[1] dar iată *Sparti*.

Invenții durabile: « periecii » (« cei ce trăiesc în jur »). Aliați dependenți, la care privesc trufaș armele-și de fier. Care te ajută în războaie, îți plătesc tribut, au drepturi materiale și n-au drepturi politice.

Coincidențe: cifra 15. La *sisitii*, unde aduc cotă-parte în alimente și vînat, « egalii » sînt repartizați cîte 15. Lotul care ți se dă prin tragere la sorți, uzufructier, e dotat cu pînă la 15 familii de iloți (robi sau șerbi). Organul statal suprem, *gerusia*, compus din 30 « bătrîni » (2 × 15).

Orașul de azi, cu peste 10.000 locuitori, producător al mătăsii, capitală de județ, e o creație neogreacă. Nicăieri ca aici nu ești surprins să vezi cum arborele ornamental, între mașini și cîrduri de fete ciripitoare, crescut la distanțe egale din asfaltul trotuarelor, e portocalul. În toți, globuri de aur, ca pregătiri de Crăciun. Scunzi, cordiali, prolifici.

La muzeu, ca și la acropolea Spartei dorice, te afli mai mult pentru o comunicare simbolică. Lucrări relativ recente, clasice și romane, statui și mozaicuri, vorbesc de Artemis, de Orfeu, de Heracles și de Tindarizi. Fragmente de zidărie, de coloane, baze de altare pe care desfaci nestingherit merindarul cu pîinea drumeției, mărginesc între lire discrete de măslini o fîșie de ogor pe care-l sgîrie cu un plug sumar un cal și un om cu șapcă. Omul se duce și se întoarce fără să-ți arunce nici o privire; cu ochii numai în ogorul pietros și ceramic, la bulgări ca figurine de bronz. Cum ar aparține Taigetului. Spartiat sau ilot? E proprietar pe platoul cu templu și amfiteatru, sau lucrează pentru oraș? Și una și alta, căci răspunsul la întrebare e întrebare: « Din ce țară? » Pentru Menelaion, de sub zarea mitică, te deplasezi 5 kilometri. Fusese un sanctuar, spun urmele, se înălța piramidal. Închinat regelui ginere la Sparta și fiicei Ledei. De fapt, frumusețili fatale. Instrument al destinului, prin întîmplarea de pe muntele Ida? prefăcătorie și iabilitate feminină, Elena? « L'un de la demander, l'autre de la garder »[2] . . . Contradicție în termeni? Nesiguranța, îndoiala.

---

[1] Citatele, de pînă aici, inclusiv aceasta, din Xenofon, trad. M. Marinescu-Himu (în vol. *Statul spartan, Statul atenian*, Ed. științifică, București, 1958).
[2] Ronsard, *A Hélène*.

Țărani din toate provinciile Greciei
la mormîntul lui Kazantzakis ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

POLIXENIA KARAMBI

«La margini de-finistre»

Nu ndajduiesc nimic.
Nu mă tem de nimic,
Sînt liber...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

încununat de lauri, dar fără viața pământeană. Martiriul exilatului răbufnește neîncetat în dragostea sa de patrie, în dorul sfîșietor al eroilor săi pentru tărîmurile natale! «Fac parte dintre acei ce resimt puternic golul pe care l-a lăsat!» scria Camus la 16 mai 1959. «Neuitată îmi va rămîne ziua cînd, primind o distincție pe care Nikos Kazantzakis o merita de o sută de ori mai mult, — este vorba despre premiul Nobel, mi-a trimis, tocmai el, cea mai generoasă telegramă scrisă doar cu cîteva zile înaintea morții. Odată cu el, dispare unul din cei mai mari artiști ai timpurilor noastre.»

Obișnuiți-vă să fiți buni, spunea Nikos Kazantzakis.

În ziua cînd vii să-ți ici rămas bun, cuvintele lui capătă rezonanțe eminesciene:

Nu spera
Și nu ai teamă . . .

În Creta, totul se adresează inimii. Prezența unei lumi și a unei civilizații tulburător de vii se alătură umbrelor și spiritului marilor elini cretani: El Greco, Venizelos, Kazantzakis! Le simți pretutindeni prezența, materializată în roca statuilor ce-ți par ființa lor surprinsă în diferite ipostaze, în casele lor transformate în muzee, dar îndeosebi în morminte . . . Singuratice și tăinuite, izolate, parcă anume ca să ai răgazul necesar să te rupi de tot ce-i lumesc înainte de a ajunge la ele . . . Mormîntul lui Kazantzakis nu-i poartă numele și nu e laolaltă cu al celorlalți cretani. Așa s-a hotărît, ca un suprem omagiu, ca să i se veșnicească amintirea. În bisericuța cimitirului din Iraklion marele scriitor se căsătorise cu prima sa soție Galateea, fără preot și fără lume . . .

Mormîntul lui Venizelos străjuiește sus, la Akrotiri, la umbra și răcoarea unui pîlc de arbori, între cerul și marea ce-și dispută culoarea, nesfîrșitul, limpezimea și puritatea. Vulturul — cum îi spuneau cretanii — odihnește chiar în locul unde la 9 februarie 1897 a fost înălțat drapelul eliberării Cretei!

Peste miracolul de la Delfi ce-ți creează o copleșitoare senzație a veșniciei, a vieții necuprinse în nici o moarte, plutește prezența în spirit a poetului de faimă mondială, Anghellos Sikelianos. Situat pe culmea orașului sfînt, la capătul străzii ce-i poartă numele, cimitirul te surprinde prin cele patru șiruri de morminte albe ce emană o lumină de viață. Florile de cîmp și de grădină, candela ce nu se stinge niciodată atestă dragostea și grija celor în viață pentru cei plecați «pe acel tărîm stingher de unde nimeni nu se mai întoarce!» Aici, la marginea ultimului șir de morminte, El odihnește laolaltă cu localnicii — mormîntul unuia din cei mai de seamă poeți ai secolului nostru —, nu se deosebește cu nimic de al delfioților de rînd. Gîndul la măreția operei sale, la viața sa de caznă, la lupta sa pentru libertatea și binele patriei te face să simți un gust amar.

Alegi ceasul chindiei, cînd flăcările soarelui încărcat de stropi de albastru de mare și de verde din pădurile de pin aruncă fine curcubee peste oglinda marmurei. Cine îți spune povestea vieții lui? Nenumăratele fotografii pe care ai avut fericirea să le vezi? . . . În tinerețe îl asemuiau cu Apollo. Intelectualii de pretutindeni îl propuseseră pentru premiul Nobel. Incapabil să bănuiască intrigile confraților care au împiedicat să i se acorde binemeritata distincție, declarase că acceptă numai cu condiția să-l împartă cu bunul să prieten Nikos Kazantzakis!

Plecat mereu peste apele vrăjite, te împresoară amintiri halucinante, din lecturi, din relatările doamnei Ana, cea de a doua sa soție, ale scriitorului Pandelis Prevelakis — bunul său prieten: la moartea poetului național Costis Palamas — 27 febr. 1943 —, în plină teroare a ocupației fasciste, cu sentinelele germane în coastă, «încleștîndu-și mîinile pe marginea sicriului, a recitat cu glasul lui patetic poezia *Să răsune trîmbițele*, cu puternic conținut patriotic, pe care a scris-o întru cinstirea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

poetului național și a libertății. Lumea a amuțit. După cîteva secunde, întîi sfios, și treptat din ce în ce mai tare, se înalță imnul național. »

Inițiator al ideii delfice, alege locurile sfinte de la Delfi drept centru pentru răspîndirea în lume a adevărului universal al elenismului, totodată prilej de întîlnire a oamenilor de pretutindeni în spiritul cultului față de nobilele idei întemeiate pe frumusețe și adevăr ! Anghellos Sikelianos reînvie tragedia antică cu spectacolele « Prometeu » (1927) și « Rugătoarele » (1930) de Eschil, reprezentate prin osîrdia, cheltuiala sa și a primei sale soții, dansatoarea americană Eva Palmer, într-o epocă cînd în Grecia, țară cu pămînt zgîrcit în bucate, mișcarea artistică se afla la distanță astrală față de cea de astăzi, iar festvialurile de la Epidaur nu luaseră ființă. « Misiunea mea este să creez un centru spiritual al națiunilor eliberat de prejudecăți religioase, fără mobiluri politice și comerciale ! »

A iubit atît de mult Delfi, încît a călcat obiceiul pămîntului la care țin toți Grecii din orice colț al lumii: să-și afle odihna acolo unde au văzut lumina zilei. Așa se face că lăcașul lui de veci nu e insula Leukada ci Delfi ! Dispărut ca ființă, Anghellos Sikelianos trăiește prin minunata sa operă răspîndită pretutindeni în lume, prin exemplul vieții, prin moartea sa tragică, prin fiecare localnic care-i aduce flori, prin fiecare elen venit la mormîntul său, prin fiecare turist de pe glob, venit în pelerinaj.

« După cît se vede, voi muri pe pămînt străin ! Trag nădejdea că se va găsi cineva care să-mi aducă cenușa în patrie și să odihnesc pe preaiubitele mele tărîmuri »... Astăzi, mai temeinic și mai stăruitor ca oricînd, sînt readuși acasă cei care au fost siliți în trecut, din diferite pricini, să se înstrăineze. La 17 august 1975 a fost adus în patrie Arghiris Eftaliotis (1849—1923), autorul, printre altele, și al unor fermecătoare « Povești ale insulei » și a fost reînhumat, conform dorinței sale, în Lesbos. « Aici doarme, adus de pe meleaguri străine[1], Arghiris Eftaliotis ». Era supranumit privighetoarea « limbii demotiki, promotorul renașterii spirituale și literare a țării, Du Bellay, Turgheniev-ul Greciei ! »

Moartea i-a dăruit cu prisosință tot ce-i refuzase viața, aducerea sa în patrie a fost un adevărat drum de slavă. « A plecat ca să se întoarcă, așa cum plecăm noi grecii ca să ne reîntoarcem, căci noi niciodată nu putem crede că plecăm pentru a nu ne întoarce acasă. În aceasta rezidă uriașa noastră putere și pentru indivizi și pentru popor ». (Lambrias — vicepriministru). « L-am adus acasă pentru că singur nu putea veni și pentru că toți trebuie să ne întoarcem la matca noastră. Eterna întoarcere, eternul drum care pornește de la leagănul copilăriei pentru a se întoarce la locul de baștină... Cercul care definește mișcarea noastră națională de-a lungul veacurilor de la Ulise la Argonauți » (prof. G. Daskalsaki).

Vremea vremuiește...

La Lesbos se află și locul de veci al lui Ilias Venezis[2]. Victimă a catastrofei din 1922, care l-a marcat pe viață, izgonit de pe tărîmurile strămoșești, a purtat veșnic în suflet drama omului desrădăcinat, a pribeagului, pe care a înfățișat-o cu un deosebit dramatism în aproape toate cărți sale. Venezis și-a ales anume insula Lesbos drept loc de odihnă veșnică, fiindcă în zilele cu lumină de cleștar de acolo putea zări tărîmurile natale, Eolia lui iubită ! Mormîntul său a devenit loc de pelerinaj.

În 1974, la Santorini, insulă vulcanică din grupul Cycladelor, în timpul unor săpături la Akrotiri, pentru aducerea la lumină a unui oraș din epoca minoică, aco-

---

[1] Împreună cu soția.

[2] Mare scriitor grec mort în 1973. Impresionantul « *Pămînt al Eoliei* », cartea sa de căpătîi, a fost tălmăcită și la noi, în 1968.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

perit de lavă, s-a prăbușit ca lovit de trăznet de la mare înălțime arheologul de faimă mondială Spiros Marinatos. La poalele orașului mort un dreptunghi cu flori luminoase ce răspîndesc o mireasmă înviorătoare, sfidează întinderea de pămînt arid. Plecat cu pioasă reculegere, auzi acordurile grave ce au însoțit prăbușirea Icarului. Îngenunchi lîngă florile ce au prins viață din ființa lui. Pămîntul e cald ca un trup omenesc.

Mormintele singuratice au graiul lor, — prietenii lor. Un talentat actor englez dar care nu s-a bucurat de faimă, nu și-a dorit să moară pe scenă, ci să fie îngropat la Epidaur! Așa se face că la marginea aleii ce duce spre cabinele actorilor, o simplă placă albă de marmură — care dacă n-ar avea numele atît de clar scris, ai crede că este o bucată rătăcită de la sanctuarul lui Asklepios din apropiere — atestă împlinirea și suprema dorință a unui artist!

În Creta, întîlnești, la unele răspîntii — și aduc într-un fel cu troițele din satele noastre — morminte cu înfățișare de altare durate din hîrci și oseminte de-a valma. Trecătorii se închină cînd trec prin fața lor, cutremurați, și aud scrîșnete, tînguiri, suspine. Mai întotdeauna lîngă carcasa de sticlă ce acoperă jertfele inimilor unor oameni fără nume vezi și cîte o floare. Privindu-le ți se taie răsuflarea.

Morminte avînd platanul drept acoperămînt și cruce afli cu osebire în Creta. Un vînticel cald și dulce ce adie mai ales în amurg — întotdeauna roșu, însîngerat — se resfiră printre crengile sale puternice de care în trecut erau spînzurați, după un martiriu cumplit, cei ce cutezau să ridice capul. Cretanii își obligau copiii să sărute picioarele eroilor spînzurați în piața publică de crengile platanilor. Nikos Kazantzakis povestește că așa a cunoscut el moartea.

— Nu pot, tată, nu pot...
— Ba poți, trebuie să poți!

Acești viteji care și-au cîștigat nemurirea murind pentru patrie, odihnesc îmbrățișați de rădăcinile platanului. Umbli sfios, le cauți umbra în colbul de oase, te temi să nu calci pe ea. Îți dai seama că pășești pe un pămînt sfințit!

Creta, ținut misterios, înseamnă și exprimă mai pregnant decît celelalte regiuni ale Greciei, tradiția de luptă și libertate.[1] «Libertate sau moarte» e o expresie de obîrșie cretană. Din costumul național al bărbaților face parte și o legătură neagră de cap — pe care o poartă chiar și la hainele obișnuite — semn al doliului pe viață, semn de eternă aducere aminte, pentru cele patru secole de robie.

În Creta, casa lovită de moarte e însemnată cu o cruce. «Dar nu toți au norocul să-l petreacă pe cel drag la locul său de veci, să-și facă datoria, cum au apucat din moși-strămoși.» În Creta cunoști durerea familiilor unde moartea nu vine în chipul ei obișnuit, «ca o strigoaică ce-și alege pe cel ce vrea să-l secere cu ascuțișul coasei sale!» «În vremuri cumplite de război, îl însemnează și îl doboară fără a te lăsa pe tine, mamă sau logodnică, să-l speli cu vin, să-l înfășori în giulgiu, să-l plîngi și să-l îngropi în pămîntul care-l așteaptă. În vremuri cumplite de război moartea deseori vine sub ciudate și spăimoase înfățișări, de pildă cea a unei foi de hîrtie! A căzut pentru patrie! Unde? Cum? În ce fel? L-a văzut cineva cînd își dădea sufletul?» Bătrînii, rușinați, se duc la sipetul unde-și păstrează cearșaful alb de înmormîntare, lumînarea și banul — obolul pentru moarte — și-și blestemă soarta!

[1] Spre deosebire de Grecia care a devenit liberă în 1821, Creta și-a dobîndit libertatea deabia în 1909.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Femeile din sat dau de pomană prima bucată de pîine scoasă din cuptor pentru odihna celui răpus de dușman și rămas fără mormînt.

Auzindu-i, o jale adîncă îți cuprinde sufletul.

Insularii, deseori, pier fără urme, fără nume... În insule — nu cu prea mulți ani în urmă — tot satul îl petrecea pe cel ce urma să se îmbarce și-l boceau ca pe mort! ca și cum se despărțeau de el pentru veci, ca și cum presimțeau că această vremelnică plecare era preludiul călătoriei celei mari.

În poetica insuliță Simi din Dodecanez, te întîmpină o casă albă, schiloadă, hîdă, durată pe un val de pămînt chiar lîngă ponton. Prin golul ferestrelor, vezi scaieți gigantici și buruieni cu înfățișare de stihii ce-și sumețesc insolente vîrfurile printre drugii de fier și găurile acoperișului. Ți se strînge inima cînd vezi un lăcăt neobișnuit de mare, ruginit, atîrnînd de un lanț gros, ce-ți pare a fi pecetea morții. Pleci fără a privi înapoi. Te petrec nori subțiri, însoțind tăriile etern albastre, aidoma unui convoi de înmormîntare.

În insula Myconos — perla Cycladelor, Capri al Greciei pe care Grecii din România, după primul război mondial, o botezaseră «Ftohomana», mama săracilor, deoarece mulți miconioți găsiseră aici o a doua patrie, pe o suprafață de numai 75 km² vezi 365 de miniaturale bisericuțe, care se deosebesc de case numai prin acoperișul lor boltit de un roșu ca hurmuzul. Afli că au fost ridicate în semn de recunoștință — de obicei de un om al mării — care văzuse moartea cu ochii, sau, în loc de mormînt pentru cel lipsit de lăcașul lui de odihnă veșnică. Privindu-le cum strălucesc în soare, te întrebi dacă multele biserici, bisericuțe și mitocuri din Baia Spriei a Maramureșului — acolo unde pe vremuri viața minerilor era tot atît de primejduită — nu au fost înălțate cu același gînd?

La marginea Spartei — Sparta nouă a fost durată pe ruinele Spartei de odinioară, ființă vie ce-și trage viața din viața strămoșilor, cauți mormîntul regelui Leonidas. Lespezi foarte mari de piatră și tot atît de grele, aduse parcă de un cumplit cataclism, s-au oprit aici și stau neclintite în veșnicie—așa cum nu s-a clintit Leonidas la Termopile împreună cu cei 300 de ostași ai săi pînă la ultima suflare, păstrează dragostea și recunoștința poporului, ceva din căldura sufletelor —, a mîinilor oamenilor pentru cei ce au arătat lumii măreția morții. Lespezi grave, aspre, dure, ca viața de cazarmă, de strictă obedientă militară a spartanilor, străină de orice bucurie a familiei sau a artei, aservită întru totul statului. Lespezi tăcute, ca tăcerea tinerilor cînd erau biciuiți ca să învețe să înfrunte durerea. La gîndul exceselor spartane, te cuprinde un fior de gheață. Tăcerea ce-ți acoperă inima, tăcerea veșniciei, tăcerea nemuririi e puternică și grea, ca lespezile mormîntului sublimului erou! Pe mormîntul lui, nu crește nici o floare, nici un fir de iarbă. Crește o suflare vie.

Acuzat de necredință față de zeii cetății, de a fi introdus alte divinități și de coruperea tineretului, Socrate, în vîrstă de 70 de ani, este condamnat la moarte. Pronunțarea sentinței a coincis cu pelerinajul votiv la insula Delos; în fiecare an i se aduceau mulțumiri zeului Apollon pentru a fi scăpat Atena de sîngerosul tribut impus de Minos, regele Cretei.[1] În această perioadă, pedepsele capitale erau suspendate. În anul 399, călătoria — care depindea foarte mult de vînturi — a durat 30 de zile, timp în care Socrate, senin, calm, se îndeletnicea în temniță cu muzica, cu

[1] Anual Atena trebuia să dea 7 băieți și 7 tinere fete pentru hrana minotaurului.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

poezia și încerca să-și convingă prietenii să renunțe la strădaniile lor de a-l elibera. Ghizii îți arată locul unde a stat Socrate în aceste 30 de zile[1]. Un hău, o peșteră albă ca o chilie săpată în stînca Pnyx din vecinătatea Acropolei, cu capetele prinse între gratiile unui banal gard de fier ruginit, un ochi ciclopic ce te urmărește ca un radar în urcușul tău spre vîrful Pnyxului. — « Oamenii fac rău din neștiință » . . . Ultimele sale cuvinte au fost: « îi datorez un cocoș lui Esculap, să i-l plătești negreșit, Criton » . . .

Urci în continuare Pnyxul, urmărit de umbra înțeleptului înțelepților care totuși a trecut prin toate durerile, spre mormîntul lui Philoppapus: o columnă din marmoră albă, cutezătoare, mîndră, durată în punctul acela temerar ce domnește peste întreaga Atenă, un mormînt atît de deosebit de celelalte. Nu te prinde mirarea cînd afli că Philoppapus, de fapt Caius Iulius Antiochus, a fost un prinț sirian, demnitar roman, cetățean și binefăcător al Atenei !

Mormîntul mărețului Agamemnon, regelé regilor, și al Clitemnestrei, soața sa ucigașă — sînt situate, ambele, la mici distanțe de magnifica Poartă a Leilor. Te aștepți să vezi umbrele lor rătăcind ca niște strigoi în aceste locuri unde s-a făcut-moarte de om, unde s-a vărsat sînge nevinovat ! Te aștepți să vezi sufletele lor osîndite și blestemate, ce nu-și pot afla liniștea, aidoma celor pe care glia nu-i primește în sînul ei odihnitor, aducător de alinare, iar la vremea deshumării sînt găsiți, așa cum au fost îngropați. Păcatul lor nu le îngăduie să-și afle odihna. Ei nu vor ajunge niciodată în cîmpiile Elizeei la loc de verdeață unde nu e întristare, nici suspin.

Regii Micenei ceal bogată în aur, nu au fost coborîți în mormînt. Ei își dorm în nefiresc somnul fără vise în camerele lor funerare, imense încăperi circulare, genuna sferoidală în formă stupi, situate mult mai sus de intrarea în morminț, unde în acele cercuri uriașe instrumente de tortură sau de bronz, clasificau celui plecat, dar și pentru a-și bucura sufletul de duhul celui dispărut, înfundat înțărîtă cu bolovani de piatră cu chiparos și asfalt au pămînt amestecat cu coroborări de vase. Aceste, pe acestea le-au împrejmuit de istorie, mormintele atrăgînd atenția străinului adăpost împotriva ființei, în această imensă întindere mundană de soare incendiar, trecerea brusc de la negru la alb, de la negru la roș, trezește de veșnică tulburi de neliniște, de spaimă. Mormintele atreilor dezgolite de pobozbele descrise de Homer, aproape o tragedie lor, sufletul acestor oameni înșelați, procesînd destinul cel cu al Greciei, locul cel mai sacru loc un milenii cel mai sacru loc

DUMITRU TRANCĂ
ERSI MANTZULINU

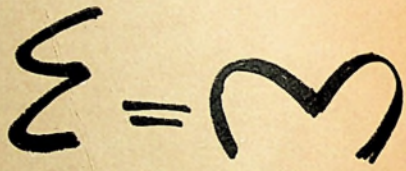

Visînd, la Delfi

La intrarea în Delfi, fîntîna Castalia — unde toți pelerinii trebuiau să se spele înainte de a consulta oracolul, și ale cărei ape limpezi serveau și la curățirea templului lui Apollo — abia susură o undă vlăguită. În stînga, jos, pe o terasă, misteriosul Tholos, templu rotund de marmoră colorată în roz din care au rămas în picioare trei coloane și o bucată de friză care le leagă. Deși se află în sanctuarul zeiței Athena Pronaia, nu se cunoaște nici pînă azi destinația acestui elegant Tholos, construit cu patru secole înainte de era noastră. Spre dreapta drumului se înalță un amfiteatru natural pe care se află ruinele templului lui Apollo, străjuite în spate de un parapet gigantic de stîncă sură. Jos, se deschide priveliștea de neuitat a văii măslinilor — cultivată încă din antichitate — pînă în portul Iteea, unde sclipesc apele albastre ale Golfului Corint. În dreapta incintei sacre, sus, pe un povîrniș, stă gol teatrul unde aveau loc « misterele », iar mai sus stadionul unde se organizau în cinstea zeului luminii « jocurile pythice ». Templul și mai ales sanctuarul unde oficiau pythiile, proorocind destinul cetățenilor cu faimă, a fost considerat peste un mileniu cel mai sacru loc al Greciei, locul celei mai înalte spiritualități. În portul Iteea soseau zilnic corăbii din toată lumea mediteraneeană, aducînd pelerini.

Dărîmat în timpul războaielor « sacre » pentru supremația locului, apoi de furia religioasă a primilor creștini, ori de cutremure, și reconstruit cu rîvnă, templul, cu ruinele de azi, reprezintă construcții suprapuse, cu elemente arhitecturale din mai multe epoci. Au mai rămas în picioare șapte coloane din templul doric înălțat în cinstea lui Apollo, învingătorul Geei și al Pythonului, monstruosul șarpe care teroriza împrejurimile. În templu se afla, la subsol, deasupra unei crăpături adînci prin care ieșeau vapori și gaze, încăperea rezervată Pythiei. Prin intermediul preoților care-i transmiteau întrebările, ea răspundea în stare de transă. Se așeza ghemuită într-un cazan pus pe un trepied, măcina în gură frunze de dafin, punea mîna — într-un gest magic — pe buricul pămîntului — (Omphalos) o piatră rotundă despre care se spunea că venise din cer și, inspirînd aburii, bînd apă dintr-un pîriu subteran încărcat, probabil, cu substanțe ce-i produceau delirul, începea să rostească cuvinte fără șir pe care preoții le interpretau și le transmiteau pelerinilor. Pythiile erau alese cu grijă dintre fecioare și pregătite îndelung pentru a deveni preotese ale lui Apollo, cel care le hărăzea oracolului. În urma răpirii unei tinere și caste pythii

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de către un bărbat, s-a luat mai tîrziu hotărîrea ca preotesele să oficieze după împlinirea vîrstei de cincizeci de ani.

Timp de aproape un mileniu, între cca 600 de ani î.e.n. și 400 d.e.n., aici, în fiecare a șaptea zi a lunii se puneau întrebări și se primeau răspunsuri referitoare la ducerea războaielor și încheierea păcii, întemeierea coloniilor în locuri propice, rezolvarea problemelor cetăților, încheierea căsătoriilor princiare, niciodată despre treburi mărunte.

Forța spirituală a cultului apollinic era atît de mare încît a continuat să dăinuie circa patru secole după era noastră și a fost reînviat în plin creștinism de Iulian Apostatul.

Apollo era recunoscut și venerat nu numai ca zeu al soarelui, al artelor, navigatorilor și păstorilor, ci și ca zeu al calendarului, al zodiacului, descoperit de Caldeeni. Născut, după legendă, în insula Delos, la 21 martie, în ziua echinoxului de primăvară, iar după altă legendă, sosit de peste mări, din Anatolia, unde hitiții îl numeau Appalunia, Apollo a întemeiat mai tîrziu la Delfi un cult divinatoriu.

Dar dacă sîntem în domeniul istoriei mitice, trebuie să amintim că în pierduta insulă Leuké de la gurile Dunării s-ar fi aflat mai înainte de înălțarea sanctuarului de la Delfi un templu închinat lui Apollo, de unde preoții traci i-ar fi răspîndit cultul în Grecia. Astfel s-ar putea explica, prin licență poetică, de ce frumosul zeu iubitor de lumină și arcaș neîntrecut și neîndurător precum tracii nu rămînea tot timpul anului la Delfi, ci dispărea periodic în mod misterios pentru trei luni, ducîndu-se, după legendă, în ținuturile hiperboreene, poate la nord de Istru, pe pămînturile tracilor.

Pe poarta templului din Delfi închinat lui Apollo se afla, în afară de dictonul « Cunoaște-te pe tine însuți », un semn cu valoare de simbol, un epsilon, răsturnat însă, la început cioplit din lemn, apoi din aramă și întru tîrziu din aur, dăruit de împărăteasa Livia, soția lui Augustus.

Un mister a învăluit și continuă să ascundă semnificația acestui semn. Plutarh (47—120) însuși, care a fost preot al lui Apollo la Delfi timp de douăzeci de ani, se întreabă în lucrarea « Despre litera epsilon de la Delfi » ce semnificație putea să aibă. El face cinci presupuneri, bazate toate pe cifra 5, numărul de ordine al lui epsilon în alfabetul grec.

De atunci s-a scris mult despre litera epsilon ; sau, mai curînd, despre ciudata sa poziție culcată care continuă să intrige pe cercetători. Era exclus, ca, din ignoranță, grecii să fi culcat litera prea cunoscută de ei și să nu se fi găsit nimeni de-a lungul secolelor s-o îndrepte. Ea fusese pusă astfel cu intenție, fiindcă, după părerea noastră, nu era vorba de o literă, ci de un alt simbol, reprezentat grafic, aproape identic. Ipoteza, poate poetică, pe care îndrăznim s-o formulăm este că epsilon culcat nu reprezintă altceva decît simbolul semnului zodiacal al Berbecului (♈). Apollo se născuse, după legendă, în ziua echinoxului de primăvară, ziua cu care începe și semnul zodiacal al Berbecului. Conform regulii aceluiași zodiac al cărui patron recunoscut era Apollo, i se rezervase locul de cinste al semnului zodiacal care marchează începutul primăverii. Astrologia antică consideră că soarele și-a început mișcarea în univers în zodia Berbecului, primul semn zodiacal. Era deci firesc, în această logică, ca zeului soarelui să i se rezerve primul loc în acest prim semn de foc al calendarului astrologic.

Este drept că grecii încep abia pe la 130 î.e.n. să cunoască zodiacul, dar este vorba de o cunoaștere publică, ca să spunem așa. Cunoașterea constelațiilor, a mișcărilor astrelor, a semnificației lor mitice, a raporturilor dintre stele și viața oamenilor — întocmirea zodiacului personal, ca artă divinatorie — nu era la îndemîna

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

oricui. Făcea parte din marile mistere, presupunea inițiere. Or, este greu de închipuit că marii inițiați ai unui cult atît de important cum era cel de la Delfi să nu fi cunoscut zodiacul, piatra unghiulară a artei divinatorii, mai înainte ca el să fi ajuns un bun public. Era în logica lucrurilor ca un simbol misterios în cel mai înalt grad să rămînă învăluit în taină, cunoscut numai poate marelui preot al templului.

Nu lipsit de importanță ni se pare a fi faptul că Apollo apare uneori reprezentat, în statui, în brațe cu un berbec. E vorba de celebrii « kouros », cu zîmbetele lor hieratice, opere de artă și obiecte arhaice de cult de influență asiatică, înfățișîndu-l, credem, tot pe zeul protector.

Poate că ipoteza noastră e rodul unor asocieri fanteziste, dar Apollo, nemărginitul, era și zeul fanteziei poetice.

Deasupra sanctuarului, astrul celui mai frumos dintre zei, al celui mai mare binefăcător al oamenilor, zeul prin glasul căruia Zeus se adresa muritorilor, varsă asupra împrejurimilor torente de foc. Deschiderea pătrată din pardoseaua templului, lăcașul unde, după legendă, era camera sacră a Pythiei, este astupată astăzi cu pămînt pe care cresc ierburi aspre. Arheologii au săpat în adînc, dar nu au descoperit nici crăpătura prin care ieșeau aburi, nici treptele care duceau, așa cum se spune în unele scrieri, spre micul șuvoi de apă, nici sacrul « omphalos », buricul pămîntului.

Se spune că ultima Pythie, dînd glas sublimului Zeu al muzelor și al viitorului, ar fi proorocit că la Delfi va dispare totul, dar că oamenii vor continua întotdeauna să sosească în aceste locuri sacre. Să fie oare milioanele de turiști care continuă să vină aci, în șuvoi neîntrerupt, semn că proorocirea se împlinește? Amintirea Zeului luminii și al artelor nu poate dispare din sufletele oamenilor.

Delos. Terasa leilor ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CONFLUENȚE

GEO ȘERBAN

APROAPE DE ELADA

Cînd, în ianuarie 1946, în « lecția de deschidere » despre *Sensul clasicismului*, G. Călinescu făcea sinteza efortului său critic de a descifra — din perspectiva literaturii române moderne și în contextul istoric dat — căile creației durabile, caparabile să ne așeze în fluxul permanențelor umaniste, el încheia cu acea memorabilă remarcă, formulată apoftegmatic: « Fiecare nație de pe lume e îndreptățită să spere că va fi sortită să exprime de la locul ei terestru adevărurile universale. Noi sîntem, geografic și spiritual, mai aproape decît mulți alții de străvechea Eladă ». Criticul discuta problema în termeni de morfologia culturii, în continuarea lui Worringer din *Elenismul și goticul*. Ar fi extrem de ispititoare documentarea observației sale cu fapte din domeniul istoriei literare. Are, într-adevăr, scriitorul român sentimentul « apropierii » de Elada?

O cît de sumară investigație scoate la iveală cel puțin trei modalități de cristalizare ale unui atare sentiment, trei *forme* ale apropierii devenită conștientă, lucidă și deci independentă, după ce se consumase faza mimetică, de tip Costache Conachi, la adăpostul umbrelor anacreontice. Chiar dacă se succed în timp, nu este vorba de etape cronologice, implicînd neapărat o evoluție calitativă, ci de atitudini diferențiate strict prin deplasări de accente. În unele cazuri capătă preponderență factorul livresc, în altele apare mai puternică trăirea imaginativă la modul « elin », fără nici o consecință însă în planul ierarhizării valorice. De altminteri, orl cîte filtre vor fi folosite în cursul analizei, nici una din aceste stări « cheie », etalon, nu se recunoaște absolut pură ; în cărturărismul lui suprasaturat un Odobescu, de pildă, ajunge să-și clarifice substanța propriului stil de existență, în vreme ce ținuta profetic-aulică a lui Pârvan distilează lecturile savantului. Cu mijloace identice, dar cu înzestrări și aplicări opuse, unul trage spre polul dionysiac, celălalt spre polul apollinic, lăsînd între ei un spațiu mare de manevră și clarificare altor multiple ipostaze și amestecuri în variate proporții și cu rezultate distincte, sub numele cele mai deosebite, de la Duiliu Zamfirescu, Eugen Lovinescu, Ion Pillat sau Dan Botta pînă la Ștefan Aug. Doinaș și Nichita Stănescu, astăzi.

I. *Sursă* — În chiar faza emancipării spiritului autohton, de formare și afirmare a potențialului creator propriu, original, printr-o energică desprindere de sub

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tutela influențelor grecești și slavone, se caută și se găsește tăria necesară, îndreptînd priviri statornice spre Elada pilduitoare. Capătă semnificații de adevărat gest reprezentativ în epocă insistența cu care tînărul Odobescu, trasînd la începutul lui 1855 « bazele unei literaturi naționale », întrevede perspectiva « sublimelor creații » în strictă corelare cu asimilarea experienței eline: « O cumpătare minunată în toate faptele și în toate lucrările, un simțămînt delicat și desăvîrșit al formelor, întindere și adîncire multă în gîndire, mărinimie și nobleță în simțiri, sprintenie și viociune de duh, o armonie-ncîntătoare în limbă, o îmbelșugare și o grație supremă în creațiile imaginației, un mlădios parfum de poezie răspîndit peste toate, iată calitățile adunate la un loc, care deosebesc poporul elen de toate celelalte nații; se-nțelege că astfel de calități trebuiesc să se vădească mai ales în creațiile duhului: În litere și în arte. Așa a și fost. Elenii au lăsat cele mai frumoase modeluri atît pentru artiști, cît și pentru literați. La izvorul lor s-adapă de mult cei ce vor a cunoaște desăvîrșitul frumos . . . » La data acestei profesii de credință, Odobescu, ucenic al unor renumiți elenișți la Collège de France și la Sorbona, se încercase în traduceri din Hesiod (*Theogonia*, *Lucrări și zile*), din Homer, începuse să versifice după Herodot, episodul salvării citarедului Arion numai grație harului artistic, și se pregătea să organizeze pentru publicul bucureștean o suită de prelegeri asupra literaturii clasice grecești. Probabil că proiectul din urmă nu s-a realizat (după cum nici plănuita narațiune pe tema Heracleei, pe care a tîrît-o ani de zile după sine, fără a-i da de capăt), însă în tot ce avea să înfăptuiască scriitorul de aici înainte, vechea cultură greacă îi va asigura substanțiale referințe. În parterul paginilor sale încărcate de rapeluri erudite, autorii elini ocupă primul registru. Fervoarea tinereții și-o va păstra nealterată pînă la apogeul carierei didactice, astfel încît tîrziu, după 1890, mai lucra cot la cot cu studenții săi la tălmăcirea unor fragmente din Pausanias. Între timp, își sacrificase parte însemnată din averea moștenită pentru călătorii la muntele Athos sau în Italia unde suflul antichității eline palpita încă viu în atîtea vestigii monumentale. Ca altădată contele de Luynes ar fi fost și el în stare să investească oricît pentru o copie după somptuoasa « Athena Parthenos » dar artiștii din preajma lui abia dacă puteau executa biete reproduceri după oarecari motive de la Curtea de Argeș, cu care apoi își împodobea interiorul parizian din epoca redactării dramatice a *Tezaurului de la Pietroasa*. Căutîndu-și afinități, Odobescu lăsa să se întrevadă limpede preferințele sale pentru acele opere și artiști întruchipînd desăvîrșirea și armonia statuară, izvorîtă din echilibrata regăsire a omului în univers. Pe firul peregrinărilor sale livrești abundente din *Istoria arheologiei* este pomenit în treacăt Myron, creatorul *Discobolului* dinamic, la fel senzualul Praxitele, în schimb, abundă trimiterile la Phidias, neîntrecutul maestru al rigorii fastuoase, stăpînit de o imaginație luxuriantă pe care, prin disciplină și studiu, era în stare s-o convertească în gravă intuire a absolutului. Tumultuos el însuși, pîndit de excesele plăcerii, Odobescu descoperă în clasicismul elin, mai mult decît un îndreptar intelectual, o sursă de șlefuire a propriei ținute prin înțelegere și rafinată împăcare. Nu numai un stil, ci și o conduită s-au edificat astfel, făcînd posibilă creația în ciuda unui lung șir de adversități din afară dar și din lăuntrul său. Mărturiile celor ce l-au întîlnit, fie și în treacăt, vorbesc, pînă în ultimul moment, înaintea tragicului abandon, de o apariție *frumoasă*. Chipul îi reflecta spiritul.

Din trunchiul odobescian au răsărit numeroase ramuri, eruditi cu o prodigioasă activitate în cîmpul elenisticii, de la C. Litzica, St. Bezdechi, C. Balmuș, G. Murnu, pînă la D.M. Pippidi. S-au ivit strălucitori urmași chiar în alte discipline, cum a fost cazul doctorului Francisc Rainer, eminent anatomist și antropolog, preocupat să depășească marginile specialității și să-și aducă contribuția la edificarea unei înalte

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

viziuni despre om și raporturile sale cu lumea, tocmai în lumina adevărurilor cucerite de vechii greci, pe care îi citea și îi confrunta direct în original. Avusese prilejul încă de pe cînd se afla pe băncile Colegiului Sf. Sava să se impună atenției lui Odobescu, venit în inspecție școlară și impresionat de matura familiaritate a elevului cu creația elenică (cf. amintirile lui Petre Antonescu din vol. *În amintirea prof. Fr. I. Rainer*, Buc. 1946). Dar exponentul cel mai autorizat, peste decenii, al direcției indicate de Odobescu, pare a fi Lovinescu. El se scufundă cu aceeași voluptate în apele clasicității, din care se ridică la suprafață iluminat, transfigurat, dispus să populeze totul în jur cu reminiscențele aventurilor sale livrești, cu aluzii eline menite să înnobileze materia imediată. Așa se face că va găsi de cuviință, cu toată seriozitatea, să-i convoace pe Agathon și Glykyon spre a dialoga socratic la apariția *Însemnărilor lui Neculai Manea* de Sadoveanu. Purificîndu-și ulterior procedeele, va păstra olimpianismul, din care G. Călinescu va extrage elementele unui portret-pastișă, plin de sugestivitate: « Un Apollo, păzind turmele lui Admet, o uriașă dar armonioasă făptură marmoreană, ce zguduie pămîntul și alungă taurii, dar trece zîmbitor și liniștit, pe care haina zilnică se răsucește și pîrîie pieptul și grelele pulpe de piatră nesuferind strînsoarea, o mască gigantică, efeminată și suavă de efeb contimporan cu Ciclopii, priviri opace de o înaltă indiferență antică, o coamă căreia timpul i-a redat culoarea albă a marmorei în care fusese săpată ; așa s-a înfățișat d. Eugen Lovinescu atunci cînd, asemeni Dioscurilor, oprea cu o mînă olimpiană spuma și tropotul unui armăsar. Armăsarul era Sburătorul, dar era de fapt un animal de piatră grea scăpat din mîinile lui Castor sau un Pegas nervos aterizat din cerul albastru al Eladei, ud încă de valurile Mediteranei. Și azi, după atîția ani, deși umbrită de plopii tristeții și ajunsă la o conștiință a zădărniciei, în sarcofagul căreia ne întindem cu gravitate, amintirea scoate din pămînt, dintre o coloană ionică și un fragment de fronton, aceeași inalterabilă venustate statuară, pe care te simți obligat s-o ștergi de țărînă și s-o netezești cu mîna. Prezența dlui Lovinescu în muzeul nostru literar este expunerea în ceață londoneză a Parthenonului, inundarea Atenei în apele negre ale Mării Nordului . . . » Șarja portretistului avea să pună la grea încercare seninătatea modelului, obligîndu-l să-și manifeste omeneasca iritare, însă canalizată repede intelectual, tratată ca o profitabilă experiență a cunoașterii neîncetate de oameni și caractere. Dincolo de opera proprie, impregnată de aluviuni clasiciste, elenismul lui Lovinescu și-a descoperit o aplicație academică în direcționarea confreriei literare a Sburătorului pe făgașul supremului cult al frumosului apt să atenueze susceptibilitățile personaliste, încît talente de condiție și convingeri total diferite să poată sta alături și chiar să emuleze. Lui i se datorește, în fond, deosebirea de structură care face din democraticul cerc al Sburătorului altceva decît junimea conservatoare de odinioară, și ea înalt stăpînită de idee, dar infinit mai pragmatică, orientată în imediat, cu angajamente exprimate prin opțiuni politice dirijate autoritar de Maiorescu, de Carp, personalități cu vaste orizonturi, călătorind și de cîte două ori pe an în Germania (mai ales), în Franța, în Italia, dar niciodată sau cu totul accidental atrași spațial de Grecia.

II. *Matcă* — Să fie oare pură întîmplare că o asemenea atracție se exercită asupra unui notoriu dizident junimist ca Duiliu Zamfirescu? Cariera diplomatică îl duce pentru scurtă vreme în capitala Greciei, la 1892. Un an după aceea îi apare în « Convorbiri literare » poezia *Pe Acropole*, urmată la oarecare interval de *Către Cleobul* și celelalte incluse în volumul *Imnuri păgîne*, transcripții ale enthuziasmului de a se simți contopit cu un peisagiu încărcat de glorioase aduceri aminte: « M-am visat trăind aevea, beat de toată poezia / Veacului cu minunata formă a lui Polyclet ». Mai tîrziu, ecourile momentului vor alimenta și disputa din miezul romanului său

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

filozofard *Lydda* (1911), a cărei eroină, eterică pictoriță, trăiește într-o totală euforie elină, găsind că nimic pe lume nu suportă asemănare cu Atena și, în special, Parthenonul. Deși, afectiv, scriitorul va înclina balanța interesului propriu către Italia, reactiile prilejuite de popasul grec, faptul de a fi reflectat la fața locului, stabilind nemijlocit relații, îl așează pe Duiliu Zamfirescu la începutul unei liste lungi de literați periegeți, care-i va înregistra pe N. Davidescu, pe Ion Pillat, pentru a se prelungi în zilele noastre cu Ion Horea, Ion Brad, Aurel Rău sau Octavian Paler, fiecare extrăgînd altă substanță din peregrinări dealungul Eladei.

Încărcată de sensuri se înfățișează dubla postură lirică a lui Ion Pillat. În volumele începuturilor sale, *Visări păgîne* și *Eternități de-o clipă* (contemporane cu romanul lui Duiliu Zamfirescu) el celebrează miturile grecești cu o bună recuzită parnasiană însușită pe calea lecturii, pînă la a se pierde sufocat de generalitatea simbolurilor (cum remarca, ulterior, Tudor Vianu). Apropierea exista, era reală, dar avea nevoie să fie consolidată prin confruntare, să devină comuniune, trăire. Este ceea ce se întîmplă, după vizitarea Greciei, în volumele maturității: *Țărm pierdut* și *Scutul Minervei*. În fața tezaurelor de frumuseți fundate pe măsură și armonie, poetul cunoaște revelația ridicării deasupra trecătorului. Intensa lui vibrație este tălmăcită de un vers efigie: « Aici lumina dăruie vecie ». Și totuși nimic copleșitor, umilitor pentru insul pierit de admirație, dimpotrivă dovezi patetic înălțătoare confirmînd aforismul philosofului; « Antropos mètron pragmàton ».

Austera și sublima investire a omului cu capacitatea de a da măsura tuturor lucrurilor, consacrată în înțelepciunea elină, va fi absorbită prin cercetare la izvor și meditație aplicată spre a fi și transformată de Pârvan în program de viață. Nu numai că merge în Grecia, dar se situează spiritual la meridianul atic ca într-o matcă generatoare de energie, în lumina căreia oficiază — pătruns de solemnitate revelatoare și repede molipsitoare. De la întîiele prelegeri publice, dedicate filosofiei clasice grecești, ținute la Universitatea populară a lui Iorga, la Vălenii de Munte, îndată după întoarcerea de la studii, el fascinează, clatină eventualele rezistențe, interzice indiferența, apatia, A rămas mărturia lui Emanoil Bucuța: « În sala aceea de școală primară de orășel aruncat deodată la o parte de marile drumuri și de pe ale cărei ferestre vedeai în fundul șoselei drepte, ieșind din praf, ca din trecut, în zgomot de zurgălăi, cîte un poștalion de odinioară, învățatul tînăr, dar de pe atunci fără vîrstă, făcea — în loc de lecție de istorie — introduceri îndrăznețe în înțelepciunea veche. Era un ucenic și un dascăl de idealism. Platon întindea pretutideni ramuri încărcate de ramuri, ca un alt pom al vieții și al cunoașterii. Ușurința și căldura vorbii, o lumină aproape veselă în obraz, înlesneau suirile. Lumea și gîndul elinesc păreau lîngă noi, vii încă. » Toată strădania lui Pârvan va urmări să acrediteze această « părere », scoțînd din adîncuri la lumină dovezile prezenței grecești pe teritoriile noastre, altoită și înpămîntenită pe fondul dacic, din care a rezultat o civilizație locală de autentică elevație, cu nimic inferioară potențial celei occidentale. Campaniile sale de săpături arheologice, mai ales cele de la Histria, produc probele unui caracteristic proces de osmoză și de afirmare, sub impuls grec, a unei reale originalități. Din descifrarea inscripțiilor descoperite, din interpretarea vastului material inedit, el scoate precepte actuale menite să reconforteze sufletul și mintea, să le scutească de amăgiri, să le conducă spre acel echilibru necesar înfăptuirilor perene. În flința sa își dau mîna aspirația către idealul împins pînă la jertfa tragică de sine și activismul tenace, capabil să înalțe monumente pe măsura scînteii cosmice existente în om. De pe amvonul disciplinei sale, Pârvan adună, ca un alt Socrate, generațiile de discipoli în jurul exemplului său de orgolioasă spiritualizare slujind deopotrivă adevărul și frumosul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

III. *Reper* — Prematura dispariție a dascălului în 1927, departe de a stinge ecourile pledoariilor sale, determină precizări de atitudini din care se va contura o nouă față a « apropierii » de Elada. După ce fusese însușită din cărți sau reconstituită palpabil, rămînea să fie luată ca reper, adesea nedeclarat, implicat, proiecție ideală a unor căutări adînc marcate tocmai de întîlnirea cu Pârvan. Un exemplu îl oferă Tudor Vianu. Dacă îndărătul sistemului său estetic, de sorginte germană, se profilează o *Kalokagathie*, faptul nu pare străin de emoția pusă în evocarea lecției de comportament și gîndire primite de la fostul profesor : « Chiar tragismul lui Pârvan mîngîia nu știu ce veleitate ascunsă a tînărului, care prefera calea grea și plină de lupte soluției de viață confortabile și lașe. Am rămas deci totdeauna recunoscător lui Pârvan pentru aerul tare, de piscuri, în care m-a făcut să respir la un moment dat ». Desigur, din această respirație la altitudine, avea să rodească eseul programatic *Idealul clasic al omului* (1934), probă de adeziune totală la parametrii universului elin din care extrage răspunsuri la cele mai presante solicitări ale lumii contemporane, soluții împotriva destrămării personalității într-o societate amenințată de eroziuni și derută a valorilor.

În condiții similare, G. Călinescu evoluează în orbita maestrului pe traiectorii și mai apropiate. Din arsenalul lui Pârvan provine, la el, convingerea « vechimii » noastre pe care își structurează impunătoarea « Istorie a literaturii » (1941). Fiindu-i colaborator la Roma, se contaminează de teribila rigoare a felului său de a concepe munca științifică : « Comunicase chiar școlarilor săi imediați un fel de aversiune pentru grațiile spiritului liber, pentru scrisul fără valoare documentară, pentru frumos fără adevăr ». Dar deprinde, mai ales, ardoarea monumentalului : « Nu stilul nu preocuparea lui Pârvan sînt de imitat, ele fiind elementele personale unice și nereproductibile ; ci forma acțiunii sale, acea religie a construcției, acea înverșunare a gîndului ce nu se dă bătut . . . Școala lui Pârvan nu este o școală arheologică, ci una de etică a gîndirotului . . . Zîmbetul îndurerat al aceluia căruia Parca i-a tăiat firul unui gînd nedesăvîrșit va stîrni în sufletul vreunui tînăr o furtună sublimă, o hotărîre eroică, o năzuință nobilă către monument, către expresia permanentă și reabilitarea geniului, care este o cupolă michelangiolescă peste ziduri înalte și groase de trudă și meditație ». De aici aversiunea declarată a lui Călinescu împotriva improvizației, a indiferentismului, a singularizării și amorfității combătute consecvent dealungul sutelor de intervenții publicistice adunate postum în *Gîlceava înțeleptului cu lumea*. Respinge agorafobia și pledează pentru un intens sentiment al cetății însoțit de înaltă conștiință civică, într-o ambianță văzută italienește, însă de esență elenică. Năzuințele sale aveau să-și găsească transfigurarea absolută în profilul clasic al arhitectului Ioanide din romanul cu numele său. El se supune cu totul definiției pe care criticul însuși o fixa undeva : « Ce este dar un clasic? Un om care, fără să se abstragă din prezent, are statornic înainte imaginea Greciei antice, a unei culturi care, pentru Europa, reprezintă cea mai clară și rotundă manifestare a spiritului uman. Clasicul nu imită, nu pastișează, nu fură teme perimate, privește prezentul grecește . . . ». Reprimînd orice încorsetare a inspirației în tiparele normelor artistice prestabilite, criticul — ca și anticul Polyclet — concepe creația ordonată de *canoane* și ferită, astfel, de rătăciri în perisabilul faptelor întîmplătoare, izolate, pentru a putea să îmbrățișeze pathetic sensurile adînci ale vieții. Prins în vîltoarea talazurilor literaturii, Călinescu se visa un Ulysse și nu e deloc întîmplător că voia să atribuie numele eroului mitic proiectatului prim volum de interpretări critice. *Sensul clasicismului*, din 1946, opțiune deschisă pentru « regrecizarea » literaturii, n-avea decît să marcheze apoteoza unei orientări de durată. Merită măcar în treacăt, să fie semnalată o relevantă coincidență de undă între pro-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

gramul călinescian și modul cum înțelegea să preîntîmpine pericolul « provincialismului » inerent culturii moderne « de consum », un spirit avizat ca T.S. Eliot (vezi conferința acestuia din 1944, *Ce este un clasic ?* în vol. *Eseuri*, trad. P. Creția, București, 1974.).

De fapt, nici altfel, Călinescu n-avea de ce să facă figură solitară. În multe puncte de vedere, el se întîlnea (coincidență?) cu arhitectul G.M. Cantacuzino, însuflețitorul grupului Simetria din anii '40—'46. Însăși emblema aleasă (ale cărei prime contururi erau tatonate de G.M.C. într-un articol aforistic din ziarul « Politica », 21 ian. 1928) se sprijinea, ca un fronton , pe statuarele legi ale ritmului și proporțiilor eline, puse la contribuție în edificarea unei viziuni urbanistice ambițioase, de mare elevație umanistă consonantă cu specificul peisagiului românesc. În « cronicile » sale de după 1930, din « Convorbiri literare », din « Revista Fundațiilor Regale », din « Viața Românească » el avansează principiile orașului conceput ca expresie a sufletului colectiv, în care individul se recunoaște și se definește, după cum sunau și pledoariile călinesciene. Într-o pagină din volumul *Arcade, firide și lespezi* (1931) făcînd elogiul *piețelor* monumental constituite spre omogenizarea aspirațiilor tuturor cetățenilor, s-ar putea recunoșate *in nuce* obsesiile de mai tîrziu ale lui Ioanide: « Ele (piețele — n.n.) devin teatrul unui balet sau al unei pantomime jucată, după orele zilei, de actori diferiți, dar unde fiecărui cetățean îi vine rîndul să se înfățișeze și să-și desprindă silueta pe fondul unui decor arhitectural a cărui gravitate cîteodată solemnă este imaginea continutății și simbolul statorniciei ». Tocmai depășirea utilitarului (exacerbat tiranic în era funcționalismului frenetic) și absorbirea lui în simbol, va constitui axul sistemului teoretic desfășurat sub auspiciile Simetriei. Maxima sa întruchipare avea să o reprezinte, firește, Atena cu Acropolea ei — « fruntea gînditoare a umanității » — reflex peste milenii al deciziei umane de a înfrînge efemeritatea fenomenală: « Deoarece această minune s-a putut desăvîrși cu mîini omenești, deoarece aceste armonii s-au putut fixa prin materie dar dincolo de dînsa, deoarece prin formă s-a ajuns pînă la inima gîndului, sîntem îndreptățiți a crede că cea mai înaltă și permanentă manifestație a divinității în noi este îndemnul către frumusețe și una din justificările ființei noastre ».

Convingerea în virtuțile « formatoare » ale produselor puterii de creație eline, stă la baza trilogiei dramatice scoase de Victor Eftimiu din frecventarea lui Eschil, Sofocle și Euripide. (În *Istoria literaturii* a lui Călinescu, scriitorul scrutează zările într-o fotografie care-l surprindea în august 1914 pe Acropole meditînd, rezemat de ruini evocatoare, și parcă-l auzim recitînd din ciclul Sonetelor sale dedicate Eladei: « Pe locuri clasice, de-atîtea zile./ Plateea, Marathon și Thermopile/ Din nou mă simt eroic și proteic.// Legendele și pietrele auguste/ Mă smulg din frămîntările înguste/ Și-mi reclădesc un suflet prometeic »). Așa zisele « tragedii eline » — *Prometeu* (1920), *Thebaida* (1924) și *Atrizii* (1939 — sînt niște superioare « lecții » adresate contemporanilor prea acaparați de « lupta vieții » cu interesele ei uneori meschine și riscînd să uite chemările permanente ale sufletului șlefuit prin artă. Este înțelesul dialogului dintre Tiresias și Antigona din finalul celei de a doua piese încoronată cu apologia Atenei:

TIRESIAS: *Războaie, vanitate, trădări și bachanale / Ai culbărit din leagăn în zidurile tale ! / Te prăbușește-n noaptea ce te-a pîndit din zori /, Oraș zidit de Cadmos, oh ! Thebă de plînsori ! / Cetate otrăvită de-a poftelor omidă, / Ai dat Eladei Sfinxul și crima labdacidă ! / Tu n-ai visat un cîntec, un oaspe, un elan, / Surîsul artei, sacru, l-ai socotit dușman !*

ANTIGONA: *Dar tu Colonas, țară în veci strălucitoare, / Fii binecuvîntată, Atenă primitoare ! / Ridică-te mai clară ca zorile de-argint / Și mai nemuritoare ca zeii*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

chiar ! . . . Alint, / Lumină, braţe albe ce se deschid, naiadă, / Sirenă şi vestală, fronton de colonadă, / Cu fruntea coronată subt cerul tău etern, / Înaltă-te Atenă ! destinele se-aştern ! . . . Din trupul celui care a plîns şi-a pătimit, / Te-nalţă pur, Atenă, în marmură şi-n mit ».

Aspiraţia « regrecizării » poate fi identificată, pe răsfirate căi, în dialectica subterană a poeziei româneşti din ultimele decenii, cînd afişată ostentativ, tematic, *dor* al perfecţiunii limitării faţă de infinitul inform ca la Dan Botta (care închină *Limitele* sale Atenei : « Mă abat trist pe lespezile tale, o, Atenă. Te caut printre blocuri de lumină, printre lucruri atît de perfecte că le-aş putea muta numai cu gîndul . . . » etc. etc.), cînd dedusă, *rod* al limpezirii lăuntrice, ca la Al.A. Philippide din perioada *Monolgului în Babilon* în legătură cu care s-a putut vorbi de un « clasicism cucerit ». Radiografia acestei « cuceriri » a fost întreprisă de Şt. Aug. Doinaş oarecum lămuritor pentru propria lui evoluţie poetică, tutelar desfăşurată sub nimbul lui Orfeu, într-un efort nedomolit de purificare a sunetelor, de epurare a contururilor confuze, răvăşite, chiar dacă nu fără o doză de melancolie şi scepticism în reuşita finală. Coloane dorice în bătaia unui soare crud, sculptează în poezia sa Nichita Stănescu, a cărui « Viziune a sentimentelor » se întemeiază pe mitul elin al constructorului Amphyon şi care în *Elegii* realizează o desăvîrşită fuziune cosmică a insului cutremurat de marile întrebări existenţiale, duse mai departe în *Laus Ptolemaei* şi în volumele următoare. În ţesătura liricii sale, se împleteşte, paradoxal, orgoliul şi nefericirea de « a nu fi grec » *(Iar un bărbat . . .)*

Nu poate mira în nici un fel manifestarea aceasta fecundă a apropierii de Elada, avînd în vedere durata raporturilor trainice pe care le dau în vileag excavaţiile lui Vasile Pârvan. Nici căderea Bizanţului sub valul otoman nu a întrerupt firul continuu. Domnitorii cărturari Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu instituţionalizează o prolifică Academie unde se predau ştiinţe şi, alături de matematică, astronomie, anatomie, alături de literatura patristică, se citeau fabulele lui Esop şi se interpretau tragediile lui Sophocle sau Euripide. În pragul naşterii lui Odobescu dascăli greci emeriţi, însufleţiţi de iminenta eliberare a patriei lor aprindeau în sufletul tinerilor noştri flacăra de care şi un Byron avea să fie atras către Misolonghi. Unul dintre elevii unui asemenea învăţat consemnează emoţia publică « Mi-l amintesc cînd în şcoala publică din Bucureşti, în auzul mulţimii nenumărate, la care erau prezenţi şi fiii domnitorului, propunînd pe Isocrate şi Panegiricul său, în care proslăveşte strălucirea şi reputaţiunea mare a vechii Atene, s-a simţit cu totul transportat şi ca şi cum ar fi fost cuprins de delir pentru aceste mari figuri, cerînd a se închide uşa clasei, a început prin cuvinte pline de foc, să expună cît de mare a fost Elada, odată învăţătoarea şi coroana popoarelor şi despreţuită de cînd a căzut sub jugul sclaviei. Şi într-atît a fost mişcat vorbind de speranţa glorioasă a reînvierii Greciei . . . încît lacrimile i-au înăbuşit glasul, iar entuziasmul tinerilor săi ascultători s-a aprins şi a izbucnit în aplauze zgomotoase ». (Apud N. Cartojan, *Cărţile populare* . . . vol. II, 1938, p. 9)

Demult veghează asupra noastră din frescele sanctuarelor străbune, dintre arhangheli şi apostoli, prorocii cunoaşterii omeneşti : *Socrate* la Voroneţ, *Platon* la Moldoviţa.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

IOANNA TSATSOS

în versiune românească

Traducerea în limba română a versurilor Ioannei Tsatsos, traducere datorată lui Ion Brad, ne-a prilejuit nu numai întregirea cunoștințelor noastre despre lirica de astăzi a Greciei, ci și cîteva meditații asupra drumului poeziei contemporane. În studiul său introductiv, poetul Ion Brad așează versurile Ioannei Tsatsos sub semnul gravității, simplității și rafinamentului.

Gravă este, într-adevăr, poezia Ioannei Tsatsos, deoarece în fiecare din versurile pe care ni le oferă culegerea publicată în românește, întîlnim o întrebare despre

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

om și destinele lui, despre existența sa, despre relațiile sale cu lumea. E o gravitate care coboară de la cei vechi, o gravitate pe care o simțim aparținînd în chip intrinsec unui suflet de nobilă distincție. Finețea și discreția sînt trăsăturile sale caracteristice. Poezia Ioannei Tsatsos este, într-adevăr, mai înainte de orice, o meditație care, în cuviința ei, chiar atunci cînd se oprește asupra unor aspecte dramatice ale existenței, nu cunoaște aspectele disperării, nu stă sub semnul unei angoase anihilante. Să nu înțelegem de aici că poeta contemplă suferința lumii cu o detașare olimpiană, că ceea ce se întîmplă în jurul ei ar constitui un simplu spectacol. Dimpotrivă, durerea lumii este resimțită cu acuitate de un suflet sensibil, căruia nu îi sînt străine nici marile întrebări ce nu dau liniște oamenilor adevărați, nici tragicele evenimente ale istoriei contemporane. Mi se pare, tocmai de aceea, că cea mai potrivită autodefinire a structurii sale spirituale o aflăm în această propoziție: « Sufletul meu l-am împărțit la răspîntii ». E, în acest volum, în ciuda unui prim sentiment care ne încearcă — și anume de căutare în lumea din lăuntru — o emoționantă cufundare în sufletul Omului care nu poate trăi în solitudine. Aici aș vedea unul din sensurile cele mai adînci ale poeziei sale: această neîncetată sete de dialog, de înfruntare în multiplu a vicisitudinilor vieții. Semnificativ, nici aici nu ne întîmpină sentimentul de căutare a unui refugiu euforic: « Corabie în valuri dușmănoase/ nu totdeauna vîntul e prielnic chemării tale ». Poeta cutreieră « în labirintul gîndirii », dar poezia ei are farmecul sentimentului decantat și rigoarea intelectualității căutînd să deslușească, să afle, să pătrundă esența fenomenelor. Iată de ce Ion Brad are dreptate atunci cînd observă că poezia Ioannei Tsatsos nu poate fi încadrată în sens strict în descendența liricii feminine. Aș spune că lectura poeziei sale ne prilejuiește descoperirea rară a unui suflet de femeie trăind la o tensiune intelectuală — deasupra și dincolo de anecdoticul feminin obișnuit — marile întrebări ale vieții. Rafinamentul ei nu este unul de natură tehnică, de distilare a verbului, ci expresia culturii asimilate în mod organic. E vorba, firește, în primul rînd, de lecția anticilor, de la care Ioanna Tsatsos a știut deprinde simțul de aur al măsurii și al echilibrului. Furtunile cele mai cumplite (« S-au aplecat de spaimă casele,/ copacii,/ a dat în afară oceanul/, ca moartea/ cerul s-a prăvălit pe pămînt ») nu stîrnesc deznădejde și spaimă, ci sînt contemplate cu sentimentul prometeic al puterii și bărbăției: « Singuri, sub stejarul umbros,/ de trunchiul lui răzimați/ admirăm mîna binecuvîntată/ ce adună mutele sfărîmături/ cupola din nou să-i lipească. » Între *tăcere* — simbol al desăvîrșitei purificări sufletești, al contopirii cu firea — și *speranța* de a depăși furtunile, poezia Ioannei Tsatsos ne confruntă, discret dar răscolitor, cu marile și eternele întrebări ale ființei umane, regăsită, în cadența delicată a versurilor ei, cu vibrația ireductibilă a noblețeî autentice.

VALERIU RÂPEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Maurice Genevoix—«Grecia lui Karamanlis»

În 1972 apărea concomitent la Paris (editura Plon) și la Atena (editura Sideris) cartea academicianului Maurice Genevoix[1]: «Grecia lui Karamanlis», subintitulată — cu semnul interogației — «democrația dificilă».

Precedată de un studiu introductiv al lui Constantin Tsatsos, cartea înfățișa viața lui Constantin Karamanlis începînd cu anii copilăriei, urmînd toate meandrele existenței sale atît de deosebite, spre a culmina cu momentul preluării puterii. Accentul cădea, firește, pe perioada celor opt ani de guvernare (1955—1963), iar cortina se lăsa, dramatic, asupra hotărîrii bărbatului de stat de a se retrage din viața politică și de a se autoexila. Departe de a fi o biografie în sens strict, cartea lui Genevoix înfățișează de fapt o imagine a epocii lui Karamanlis și chiar a perioadei anterioare, eroul fiind proiectat, în mod constant, pe fundalul celor mai importante evenimente politice și sociale ale ultimelor decenii. E vorba de o frescă a istoriei contemporane a Greciei, mai exact a Greciei postbelice, scenă tumultuoasă pe al cărei prim plan se desfășoară acțiunile eroului.

Cinci ani după publicare, recitirea operei — ca și a introducerii — nu este lipsită de interes. Sub un motto din Tacit: «S-ar cuveni să surîdem de naivitatea celor ce își închipuie că — la putere fiind — ar putea șterge amintirea vremurilor trecute. Faima marilor oameni îndepărtați de la putere crește, dimpotrivă, pe măsură ce timpul se scurge» (Ann, IV, 35). Constantin Tsatsos începe prin a justifica demersul lui Maurice Genevoix în virtutea unor afinități elective.

«Numai o personalitate de o atare dimensiune spirituală e capabilă să sesizeze, pe de o parte, ca un romancier, particularitățile cele mai semnificative ale lui Karamanlis omul, pe care cei mai mulți nu-l cunosc sau îl judecă greșit, și, pe de altă parte, ca un gînditor politic, să arate cu atîta lucidă obiectivitate, epoca lui Karamanlis, pe Karamanlis la cîrmă! Din structura lucrării reiese pregnant faptul că cea de a doua imagine nu se putea realiza fără prima, căci opera conducătorului, viața sa politică își are rădăcinile în primii săi ani de viață cînd, odată cu aerul satului de munte unde s-a născut, respiră și aerul fierbinte al luptelor macedonenilor pentru libertate. Din tot acest angrenaj atît de complex și de complicat, Maurice Genevoix s-a priceput să reliefeze cu măiestrie sufletul animator al atîtor elemente aparent heteroclite, înfățișîndu-le unitar, fără a se pierde în amănunte, evitînd capcanele unui subiect atît de dificil!» Pentru Constantin Tsatsos, Maurice Genevoix face parte dintr-o familie spirituală cu ilustre nume, scriitori francezi ai acestui secol, caracterizați prin rigoare intelectuală și deschidere plenară, de adîncă simpatie pentru lumea elenică; Gide și Valéry sînt citați ca prezențe tutelare.

Semnificativ pentru momentul exilului lui Karamanlis este mărturia unui document epistolar din 1966 pe care Tstatsos îl oferă cititorului și ca semn al dialogului cald, direct și sincer purtat, prin ani, de cei doi bărbați de stat prieteni, dar care ne reține atenția și ca un autoportret moral: «Cît despre revenirea mea la viața politică, la întrebarea: «what next?» îți spun următoarele. Cum știi, detest teatralismul în politică! Am plecat hotărît să nu fac cale întoarsă. Firește, nu pot ști ce ne rezervă viitorul dacă lucrurile nu vor evolua în așa fel, încît să-mi provoace probleme de conștiință? ! În situația mea există o sumă de impedimente de ordin subiectiv și obiectiv, dar nici acestea, nici temperamentul și nici filozofia mea politică nu înseamnă că aș fi neindicat pentru politică, sau, cel puțin, pentru politica țării noastre. Ți-am povestit discuția avută cu tatăl meu în 1932, cînd luasem hotărîrea să intru în politică! Și dacă totuși nu l-am ascultat, am făcut-o din convingerea

1. MAURICE GENEVOIX (1890—1976), membru al Academiei Franceze din 1946 și secretar permanent din 1958.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

că nu era imposibil să pot îmbunătăți climatul politic al țării mele . . . Cum știi, procedura politică seamănă cu principiul vaselor comunicante. Dacă nu-ți poți ridica adversarii la nivelul tău, ești nevoit să cobori tu la nivelul lor, ca dialogul să devină posibil. Eu, nereușind în prima ipostază și neacceptînd-o pe a doua, m-am hotărît să plec, am procedat, cu alte cuvinte, ca leul din poveste, provocat de porc, care n-a vrut să se murdărească luptîndu-se cu el !»

Genevoix a văzut în personalitatea lui Constantin Karamanlis o întruchipare a poporului elen — cu trăsături de caracter precum tenacitatea, dîrzenia onestitatea, relevînd totodată cu pregnanță elementul căruia prezentul îi conferă dimensiuni impresionante: nestrămutata sa convingere în democrație ! Karamanlis este un democrat convins susține, în cartea sa, Genevoix, iar severitatea sa întru îndeplinirea programului guvernamental și strădania lui de a crea un echilibru între ordine și libertate nu aveau o bază antidemocratică, ci doar puternica sa dorință de a institui democrația drept mod de viață. O dovadă peremptorie a democratismului său este și faptul că deși după retragerea sa din politică i s-a oferit prilejul de a relua frînele conducerii, Karamanlis a refuzat, arătînd că în țară nu există climatul care să-i îngăduie a conduce în mod democratic. Condițiile, cum știm, s-au împlinit nu de mult, cînd Constantin Karamanlis a revenit în țară preluînd conducerea treburilor publice.

Un episod de tinerețe evocat de către Maurice Genevoix este convorbirea dintre bărbatul politic, pe atunci novice, și tatăl său (menționată și mai sus).

« —Kostas, mi s-a spus că ți-ai depus canditatura. Bagă de seamă, tu nu ești făcut pentru această meserie ! Ești dîrz, statornic, neînduplecat, un om de caracter, te cunosc doar, tot ce trebuie ca să-ți frîngi gîtul . . . Îmi place felul tău de a fi, dar, îți va fi nespus de greu dacă vei stărui să intri în politică, căci nu-ți vei putea păstra admirabila ta neînduplecare, și atunci nu vei reuși ! Mai așteaptă ! Simt că nu mă crezi, îți închipui că exagerez ! Tu nu ești în stare să înșeli, să fii fățarnic, să-ți pui semn cărților înainte de a juca. Va trebui să faci toate astea dacă vrei să reușești !

— Gîndesc că prezența omului pe pămînt nu este justificată dacă se limitează în a cultiva fericirea personală (scria mai departe Karamanlis lui Tsatsos). Fiecare om există printre ceilalți. Știi bine acest lucru, l-ai dovedit doar cu prisosință. Și fiecare om se cheltuiește în felul său, ținînd seama de vremuri și de împrejurări. Mie, astăzi, politica îmi oferă șansa să-mi dedic viața oamenilor țării mele. Pentru ei și prin ei, vreau să îndreptățesc trecerea mea prin această lume ! » . . .

« Deseori, mărturisește mai departe președintele, am avut sentimentul că părintele meu a coborît în mormînt cu această amărăciune în suflet, deseori, amintindu-mi de vorbele sale, m-am întrebat dacă dreptatea nu era de partea lui. Chiar dacă discuția noastră nu m-a oprit din drumul pe care mă hotărîsem să merg, mi-a luminat cele mai reale și adevărate mobiluri ale activității mele politice. Cred că niciodată nu am dorit puterea în sine. Și-ntotdeauna cînd am stăpînit-o, am nutrit tainica convingere că îndeplinesc o misiune ! »

Maurice Genevoix caracterizează această misiune în următorii termeni:

« Adept al unei democrații mature, unde dialogurile să se poarte la lumina zilei, democrat prin însăși natura lui, Constantin Karamanlis dorea să instaureze o viață liberă, statornicită pe elementul național. Într-o permanentă luptă cu timpul, știa că trebuie să-l supună pentru a crea o operă durabilă. Dar această tensiune creatoare, această patimă nu a fost întotdeauna înțeleasă ! Nutrea convingerea că, în politică, valoarea e recunoscută și virtuțile sînt răsplătite. Nici încercările prin care trecuse, nici adînca cunoaștere a istoriei popoarelor nu i-au întunecat « climatul candoarei ». E un iremediabil idealist. Cine vorbește despre politica lui Constantin Karamanlis vorbește despre viața sa. Este un Zoon Politikon în accepția artistotelică a noțiunii ! »

P. K.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Repere dinamice, prezența lui Petros Haris

Am putea afirma că momentul care impune definitiv pe scriitorul Petros Haris în literatura și în conștiința publică greacă este acela care coincide cu ocupația fascistă, cînd urmașii îndepărtați ai eroilor căzuți la Thermopyle, Marathon și Salamina, au dat o ripostă crîncenă invadatorilor. Atena, minunea elenică a lui Renan, trăia cele mai întunecate clipe ale existenței sale milenare. Oamenii de toate vîrstele, supuși la tot felul de schingiuiri și umiliri, sfîrșeau istoviți pe străzile Atenei, în orașe, în insule, pe ogoare, Grecia plătind atunci un tribut de 500.000 de vieți. Acestui apocaliptic tablou al patriei sale, umilite dar neîngenunchiate, i-a dat expresie Petros Haris în « Noaptea cea mare », descriindu-l simplu și fără emfază, adînc convins că avea obligația să protesteze prin scrisul său împotriva ocupației fasciste, că trebuia să lase o mărturie tineretului, generațiilor ce-l vor urma.

Începînd cu prima povestire a culegerii « Orașul mort » și pînă la cea din urmă, intitulată « Înainte de ivirea zorilor », cartea prezintă aspectul de cronică a unei nesfîrșite nopți, ce-și întinde negrul zăbranic asupra Atenei și întregii țări, ridicîndu-se la valoarea unui simbol. Cartea, veritabil document psihologic, este caracterizată de criticul Dimitrios Papaconstantinou, ca un prețios dar al nuvelisticii neogrecești.

Neagra urgie abătută asupra patriei, Petros Haris avea să caute s-o alunge, în măsura în care-i îngăduiau puterile, prin acțiuni de neînfricat curaj și de impresionantă solidaritate. Astfel, menționăm că Petros Haris a oferit ospitalitate în paginile revistei conduse de el, « Nea Estia », unui mare număr de scriitori patrioți, urmăriți pentru ideile lor, ale căror opere respirînd un aprig dor de libertate, au văzut lumina tiparului chiar din primele zile ale ocupației. De altfel, numai la patru zile de la ocuparea Greciei, Petros Haris dădea semnalul luptei prin aceste cuvinte: « Un ciclu al Istoriei Greciei s-a închis, iar ciclul ce se deschide, măcar că ia naștere sub umbra apăsătoare a unei catastrofe naționale, așa cum n-a trăit și n-a văzut elenismul de mai bine de un veac, acest ciclu, oricît ar fi de copleșit de ruine și plînset, nu se poate cufunda în întuneric. Pe acest pămînt al nostru nu există numai lumina, revărsată din belșug, care face ca ruinele să apară mai golașe; există și o altă lumină ce arde în sufletul fiecăruia dintre noi, în Conștiințe, în așteptări, în viziuni eliberatoare. Și tocmai această lumină trebuie să cadă peste noul ciclu al Istoriei Greciei ».

Această curajoasă luare de atitudine este de altfel, o consecință firească, o încununare armonioasă a unei vieți întregi dedicată culturii poporului grec, lucru subliniat elogios cu prilejul ședinței festive a Academiei din Atena, din 8 noiembrie 1971, cînd Petros Haris intra în rîndul membrilor ei. Petros Haris, pe numele lui adevărat de Ioanis Marmariadis, și-a început activitatea publicistică în paginile revistei « Numas » și avea s-o continue neîntrerupt, pe lîngă alte contribuții, prin aceste culegeri de nuvele: « *Ultima noapte a pămîntului* », « *Lumini pe mare* », « *Drum de o sută de metri* », « *Atunci cînd îngerii coboară pe pămînt* » și « *Noaptea cea mare* ».

Toate aceste culegeri de nuvele îndreptățesc pe Panaiotis Kanellopoulos să-l caracterizeze ca pe povestitorul prin excelență al generației sale. Această activitate în domeniul nuvelisticii, domeniu atît de îndrăgit de literații greci și al cărui început trebuie căutat în îndepărtata novelistică a lui Herodot, este dublată de activitatea de critică literară susținută cu o scrupuloasă regularitate în paginile revistei « Nea Estia », multe din articolele și eseurile prezentate găsindu-și ulterior cristalizarea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în lucrările « *Prozatorii greci* » și « *Mica Pinacotecă* ». Se cuvine de asemeni menționate memoriile sale de călătorie, care se situează alături de ale altor neobosiți periegeți, cum sînt Costas Uranis, Nikos Kazantzakis, I. M. Panayotopoulos, și care dau dovadă de acea mare virtute a comunicării cu sufletele oamenilor, pe orice meleaguri s-ar afla, în America, în Spania ori în spațiul balcanic.

Prezența lui Petros Haris în fruntea revistei « Nea Estia », pe care o conduce din anul 1933, a determinat Academia din Atena să-i acorde premiul ei, avînd în vedere contribuția adusă mai ales în perioada ocupației fasciste în Grecia.

Un alt aspect nu mai puțin semnificativ al activității lui Petros Haris este încurajarea tinerilor scriitori. În paginile revistei « Nea Estia » au debutat Petzalis cu « Peripeția umană », Karagatzis cu romanul « Himera », I. M. Panayotopoulos cu eseurile lui despre artă și Panaiotis Lecatzas cu comentariile lui la poezia antică. Tot în paginile revistei au apărut traduceri din românește, cum au fost, în 1937, nuvelele lui George Mihail Zamfirescu, în tălmăcirea semnatarei acestor rînduri.

Dintre problemele majore ale literaturii grecești dezbătute în paginile revistei, ne vom opri la ancheta organizată în 1936 pe tema « Spiritul elen, influența lui și posibilitatea unei noi Renașteri », anchetă la care aveau să răspundă W. Deonna, Henri Focillon, Louis Gillet, Ch. Picard, Maurice Bedel, Camille Mauclair și alții. Concluziile prezentate de savantul grec Sycutris subliniau că nu este posibilă revenirea la spiritualitatea antică, în condițiile în care se afla poporul grec în 1936, înțelegînd prin Renaștere un fenomen organic, deosebit de fenomenele izolate, anemice și sterile, de întoarcere spre trecut, care emoționează prin avînt și efort, dar care nu pot fi cu adevărat creatoare (Plutarh, Marc Aureliu, Dion Crysostomul, Iulian). O altă problemă de covîrșitor interes pentru linia de dezvoltare a literaturii grecești este a Clarității și Confuziei, dezbătute în numărul din 1 iulie 1967 și care arăta stringenta problemă a rezolvării de către poporul grec însuși a fenomenului bilingvismului. În fine, cu prilejul discutării masivelor volume ale lui P. Kanellopoulos închinate Istoriei spiritului european, Petros Haris punea în discuție momentul apariției lui Byron, un moment de dezamăgire și marasm al omenirii.

Nu putem încheia fără să amintim omagierea în paginile revistei a României Socialiste de către scriitorul I. M. Panayotopoulos în anul 1975, și mai ales numărul festiv închinat țării noastre din 1 iunie 1976.

Opera lui Petros Haris, prezentată de noi în liniile ei mari, poartă pecetea unor generoase și nobile inițiative, în slujba progresului și culturii poporului grec.

MARIA MARINESCU—HIMU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ἱδρυτὴς : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Διευθυντὴς : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΕΤΟΣ ΜΘ' — ΤΟΜΟΣ 98ος — ΤΕΥΧΟΣ 1152

Ἀθῆναι, 1 Ἰουλίου 1975

Στὸ τεῦχος τοῦτο:

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Sub semnul luptei pentru democrație universală

J. P. Koutsoheras

Mereu neștiuta, mereu neașteptata Grecie, inepuizabil receptacol de valori naște neîncetat, ca din inefabila spumă a azurelor sale mări, poezia. În toate generațiile, amintirea trecutului uriaș stîrnește coardele lirelor. Și versul e pretutindeni respirat de ape și frunzișuri, scandat de monumente, murmurat ori cîntat de oameni pentru care și Pindar și Seferis sînt la fel de contemporani. Pentru acești oameni, dimensiunile timpului se confundă. Prezent și trecut amestecă fără întrerupere frumusețea și libertatea în jocul grav, solemn, plin de superioare răspunderi, al poeziei care exaltă acele cuceriri supreme ale spiritului grec.

Și printre poeții de azi care însumă, sintetic, valorile cetății și ale frumuseții ideale în cîntul său cu ritmuri de dans, îngemănînd cum s-a spus, trandafirul și inima, Jean P. Koutsoheras proclamă înalta funcțiune a poeziei de a comunica cu trecutul, cu prezentul și viitorul, cu cele cunoscute și necunoscute, de a deschide drum spre Cetatea ideală a sensibilității, acel magnific rug însuflețit și nears. Creator al teoriei despre lirismul social, înțelegînd prin poezie dialogul artistului cu omul, societatea, ființele și lucrurile, poetul grec schițează, în felul său pasionat, poduri peste timp, și spațiu. Esențialmente grec, plin de o cultură veche și vie, filosofică și mitologică, Jean P. Koustoheras caută și găsește căile unei moderne ecumenicități sub semnul luptei pentru democrație universală, pentru libertatea oamenilor și popoarelor. Pentru el, mitul antic, cu structurala-i ambiguitate, vorbește și azi, ca și ieri. De la Amphion și mitul despre construcția zidurilor Tebei, poetul trece, cu modulații fluide, la pereții despărțitori dintre oameni și națiuni, în poemul *Ziduri*, care capătă, după dulceața muzicală a începutului, un final cuprinzător, puternic ca o amenințare către oprimatori:

. . . Ritmul
sunetul,
suava glăsuire
făceau să-i vibreze inima
reunind în armonie unică
sufletul,
trupul.
Toate luau chip,
vibrație
ritm
mișcare . . .
. . . Zidurile de azi țin de altă specie:
În aer,
sub mări
sub pămînt
nucleare,
hidrogenice,
pentagonice,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nesfîrșit unghiulare.
Ziduri ale echilibrului în teroare
văzute și nevăzute.
Ziduri « acustice ».
Ziduri desechilibrate
ale Națiunilor și oamenilor zidiți.

(Ziduri)

Poetul care a suferit amar în lupta pentru libertatea Cetății vorbește acum / cu forța aceasta, el deputatul de Athena (ceea ce mi se pare simbolic), rostind cuvîntul său la un Congres al PEN-Clubului, ca președinte al PEN-Clubului grec.

Dar chiar mai înainte, dar în toată viața, Koutsoheras făcea din inspirația sa greacă un instrument de expresie a celor mai adînci necesități universal umane, de libertate, de frumusețe generalizată. În simplul poem *Auriga*, contemplînd armonioasa statuie a conducătorului de car de la Delfi, poetul vedea cu ochi lăuntrici reînsufletirea magică în ora măreției viitoare:

Trec,
cu încetineală trec anii ;
curge,
cu încetineală curge Castalia aproape secată.
Auriga așteaptă
Ca Pythia să suie pe trepied
Cînd împrejurările o vor chema.
Așteaptă
ca armăsarii plecați departe de țară
nechezînd și galopînd
să tragă din nou carul acum nemișcat
Cu ochii mari deschiși el scrutează
nevăzutul drum al întoarcerii.
Și curge, cu încetineală curge Castalia
Răbdător, Auriga
așteaptă.

(Auriga)

Ca un Prometheu încătușat, cum îl numea René Cassin, în anii în care a fost lipsit de libertate, Koutsoheras striga adesea dreptul sacru al omului, al popoarelor. Și culegerile *Lîna de aur* sau *Cu aripa pescărușului și tridentul lui Poseidon*, dar mai cu seamă *Oameni, pentru Drepturile omului, sculați-vă!* au însemnat pentru totdeauna prezența plină de putere a poetului în mijlocul Cetății și în mijlocul lumii căci Koutsoheras, artistul grec prin excelență, se simte și este, în chip socratic, și cetățean al lumii, frate al Omului.

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

La despărțirea de Ludemis

La ora prînzului primisem scrisoarea, seara auzisem la televizor vestea cea rea. Murise Menelaos Ludemis, în timp ce-și conducea mașina pe o șosea afară din oraș. În scrisoare mă ruga să contrasemnez o cerere, ca să fie invitat un prieten al său, un român, a vizita Grecia. Vestea m-a îndurerat nespus, dar nu m-a uimit. Știam că inima lui era bolnavă, că nu va mai putea rezista vreme îndelungată. Cu fiecare convorbire telefonică îmi creștea și neliniștea. Ludemis se întorsese în patrie grav bolnav după îndelunga sa autoexilare. Singur mărturisea că zilele îi erau numărate, cu toate că nu avea prea mulți ani. Se născuse în 1912.

Moartea lui mă îndeamnă la o lungă retrospectivă. Anul 1934. Eram de doi ani director la Nea Estia. *Luasem o hotărîre cutezătoare: să public în numărul din 1 noiembrie 1934 nuvela lui Menelaos Ludemis: « O noapte cu mii de lumini învăluie orașul cu mii de stele! » deși colaboratorii mei cei mai apropiați se opuneau. La vremea aceea, Ludemis era un necunoscut. Îmi scrisese din Volo sau din Larissa, nu mai țin bine minte, și convenisem a ne întîlni la o cofetărioară de pe strada Universității. Din scrisoarea lui înțelesesem că era sărac și chinuit.*

Îndată însă ce începu să mănînce orezul cu lapte pe care i-l oferisem, mi-am dat seama că era mult mai sărac decît îmi închipuisem. Era înfometat și nu se sfia să nu ascundă acest lucru ! Mîncase trei porții de orez cu lapte și mai ceruse ceva (nu-mi amintesc ce).

În fața mea se afla un om pe care trebuia să-l ajut cu tot dinadinsul. Trebuia, eram obligat să-i spun o vorbă bună ca să-i semăn încrederea în el. Atena îi apăruse în vremea aceea ospitalieră. Reușise a cîștiga și simpatia scriitorului Malakasis, astfel încît foarte curînd se rostuise și se liniști.

Au urmat zile bune și zile rele. Așa cum e alcătuită viața ! Cărțile sale se succedau într-un tempo viu, consolidîndu-i, statornicindu-i poziția în lumea literelor noastre. Entuziasmele și greșelile sale — autoexilarea — ceasurile faste, reușitele din România, însfîrșit întoarcerea în Patrie după o absență de 18 ani, puțina viață care-i mai rămăsese, confortul la care nu sperase niciodată flămînd din 1934 !

I-am publicat în « Nea Estia» prima sa nuvelă, aceea care i-a deschis porțile literaturii. S-ar putea să existe și alte mlădițe de început, publicate în reviste din provincie, de care nu am cunoștință. Și tot în paginile « Neii Estia » i-am scris cronica la prima sa carte, « Corăbiile au tras la țărm » [1]. Cartea a constituit o surpriză plăcută. Bine primită de critică, i-a marcat întreaga sa carieră literară. Redau un fragment din cronica mea din 1938:

« Cu acest mic volum, un tînăr care a trăit în mizerie neagră și a trecut prin cumplite disperări, se străduie a se apropia de sufletele oamenilor, să le spună un cîntec, să le povestească despre cîte poate îndura, cîtă putere găsește omul, în sufletul lui, în ceasuri de restriște, ori de cîte ori simte că viața sa este în primejdie. Cîte simțăminte alese dăinuie chiar și în sufletul cel mai lovit, chiar și acolo unde s-a lăsat o beznă grea

---

* Articol apărut în *Nea Estia (Noua Vatră)* la 1 februarie 1977.

[1] Nuvela «S/S Ocean a ancorat în portul nostru » din acest volum a apărut în Nr. 2 al revistei Secolul 20 (1957).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

și totul pare iremediabil sfîrșit, supus unui destin neîndurător. Se vede limpede că acest tînăr povestitor, chiar de la primele sale pagini, de la primele propoziții, aparține familiei marilor desmoșteniți ai soartei, care au îmbogățit multe literaturi prin sinceritatea destăinuirilor lor, împrospătînd proza cu elemente pregnante, pe care nici observația socială, nici expresia poetică, cea elaborată în birou, nu le puteau imprima. Lucrările sale sînt fluierate în stradă, în cîmp, în deșert, în zăpadă, în puterea nopții înghețate. Amărăciuni, triști și nostalgii, strigătele celui sărman și umilit — umilința provocată de sentimentul nesfîrșitei nedreptăți — constituie substanța cărții « Corăbiilor care (nu) au tras la țărm » și care nu vor găsi nicicînd un liman ca să ancoreze în societate, țărm plin de stînci primejdioase, inospitaliere, amenințătoare. Cîntă și Ludemis. Își spune cîntul în periplul său dureros un vagabond, un suflet pustiu, singuratic, sub stelele cerului grec care în dialogurile sale cu cei sărmani și desnădăjduiți este la fel cu toate celelalte ceruri ».

Anii s-au scurs! Viața lui Ludemis s-a petrecut. Multe i-au fost încercările, dar și mai multe i-au fost cărțile. Momentul începutului rămîne cel suveran, cel dominator. Startul cuprindea elementele începutului și întoarcerii spre aceleași meleaguri, către aceleași dureri sufletești. Ludemis al anului 1977 a murit într-un automobil de lux, însă adevăratul Ludemis, cel al cărților sale, se află mereu la cei dintîi pași ai săi, cu un picior zdravăn, cu celălalt bolnav și cu desaga pribeagului înțesată de visuri și de dragoste pentru oameni.

PETROS HARIS

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Marea tragediană Katina Paxinou în România

Destinul Katinei Paxinou — cea mai mare tragediană a timpurilor noastre — este legat într-un mod impresionant de România, de care sînt legate întîiile manifestări ale vocației sale.

La Constanța, în jurul anului 1920, ca soție a cerealistului Jean Paxino, Katina oferă aleșilor săi oaspeți — intelectualitatea timpului — recitaluri de versuri, monologuri din tragediile antice, lieduri. După ani de zile, Ion Marin Sadoveanu, văzînd-o în filmul italian « Rocco », evoca aceste memorabile serate, unde « superba Katina » dădea adevărate mici spectacole interpretate cu o tulburătoare forță de trăire, transmitea un fel de vrajă, care suplinea lipsa de tehnică. Impresiona în egală măsură și datorită înfățișării ei de o frumusețe excepțională, prin prestanță și expresivitate, calități dublate de o nespusă grație și feminitate.

Curînd însă, asemenea existență n-o mai cuprinde, aerul se rarefiază, devine irespirabil, înăbușitor, pentru răsuflarea ei adîncă, puternică. Renumitul om de afaceri Jean Paxinou, deși absolvent al Sorbonei și autorul a două comedii de succes, ca și familia ei din Pireu, este incapabil s-o înțeleagă. Acumularea peste măsură a divergențelor declanșează explozia: divorțul, ipostază aproape de neconceput în mentalitatea timpului, cu atît mai mult la familiile grecești. Așa se face că într-o bună zi, familia Paxinou se îmbarcă pe vasul *Empirikos Megalli Ellas* și se întoarce în patrie.

Nu rămîne acasă. Are puterea să renunțe la viața strălucitoare legată de condiția ei socială, la binefacerile căminului, chiar la angajamentul oferit de conducerea primei scene. Ascultă chemarea tainică a sufletului său și pleacă doar cu ce avea pe ea fără a privi înapoi, întîi în Elveția și pe urmă în Germania, să-și împlinească destinul.

Dascălii săi o remarcă, dar nu răspunde solicitărilor de a se stabili în străinătate; după trei ani se întoarce în patrie, unde își începe printr-un start exploziv cariera strălucită. În 1940, căsătorindu-se cu Alexis Minotis, prim actor și regizor, trece la Teatrul Național. Aici abordează absolut toate rolurile titanice din dramaturgia universală, interpretările sale din repertoriul tragediilor antice îi aduc consacrarea pe plan mondial. Străinii din toate colțurile lumii vin să participe la festivalurile de la Epidaur și pentru interpretările magistrale ale Katinei. Drumul Katinei Paxinou în artă cunoaște performanțe și succese nemaiîntîlnite în lumea teatrului grec. Companii teatrale de faimă mondială o solicită în reprezentație. Eugen O'Neil spunea despre ea: « Foarte arareori mi-a fost dat să întîlnesc o artistă atît de simplă și de aleasă ! »

A tradus toate piesele lui O'Neil și a jucat *Lunga călătorie în noapte* nu numai la Atena, dar și la Londra și New-York. Măiestria interpretărilor o atestă și marele număr de premii cucerite: Oscar, în anul 1944, singura artistă greacă deținătoare a acestei înalte distincții; premiul Cocteau în 1949; în același an, cea mai de seamă distincție greacă, premiul Cotopouli; în 1966, premiul Isabelle d'Este; avea, de asemeni mai multe ordine și distincții ale statului grec, german și francez.

Anul 1965 marchează în viața Katinei Paxinou un punct incandescent: revine în România, în țara unde și-a hotărît singură soarta ! Cu sănătatea afectată din pricina existenței sale angrenate într-un mecanism nespus de complicat, solicitată deopotrivă de scenă, conservator, obligațiile legate și de calitatea de soție a directorului artistic al Teatrului Național, pasiunea statornică pentru tot ce era legat de casă, familie, nesocotind recomandările medicului, ține cu tot dinadinsul să participe la turneul acestui teatru în țara noastră.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mult mai mult decît succesul, înregistrat atunci decît un foarte reuşit prim plan la Televiziune, Katinei i-a mers la inimă întîlnirea cu constănţenii, veniţi la Bucureşti anume, dovadă emoţionantă a neuitării şi statornicei admiraţii, cu toate că din pricina războiului îi pierduseră urma. Oragnizase pentru ei o recepţie la hotelul Athénée Palace, unde se simţea acasă. Katina, care nu era deloc o sentimentală, a avut trac în primul moment totuşi, ca la o premieră deosebită ! Magma căror tainice amintiri, bucurii nepereche, trăiri de o intensitate unică, se condensaseră în privirile ei scînteinde de forţă vitală şi inteligenţă, care se plimbau peste capetele tuturor, înregistrînd, mut, absenţa lui Ion Marin Sadoveanu, a lui George Georgescu?! Cînd din poşetele de zale de argint apăreau în reflexele luminii de neon fotografiile pe carton gros, parcă date cu tinctură de iod diluată, sub bucăţele de ziar unde erau menţionate în termeni ditirambici recitalurile de odinioară, Katina cea impetuoasă, cea plină de umor incisiv, devenise deodată gravă. În salon se lăsase o tăcere ca la o ceremonie solemnă.

Nu era deloc o fire expansivă, detesta sentimentalismul, efuziunile atît de specifice grecilor îi repugnau. La plecare, a spus doar atît: Voi reveni ! Aici mă odihnesc. Vreau să mai văd . . .

Pînă în 1973, ultimul său an de viaţă, a venit de trei ori în România. Nu-şi putea îngădui vizite mai lungi de zece zile, două săptămîni maximum, pe care le trăia din plin, după cum îi era firea. Era ahtiată să vadă cît mai mult . . . natura, întinderile verzi, « verdele României », cum obisnuia să spună, atît de odihnitor comparativ cu strălucirea pietrei sau a marmorei în bătaia necruţătoare a soarelui !

În răstimpul scurtelor sale popasuri pe meleagurile noastre, îl teroriza pe şofer care o scotea din sărite cu o replică devenită leit-motiv — « Aţi spus doar că veniţi să vă odihniţi ! » Cutreiera magazinele cu obiecte de artizanat şi cumpăra cu nemiluita pentru familie şi prieteni. Vizita rudele fostului ei soţ — prietenii de odinioară şi pe cei noi. În rîndul acestora, pe Al. Mirodan, pe care-l cunoscuse la Atena la premiera piesei sale « Celebrul 702 », îl agrea în mod cu totul deosebit. Adora să i se vorbească despre teatru, o interesau piesele româneşti !

La cea de a treia călătorie, în august 1972, cu aproape şapte luni înainte de săvîrşirea sa din viaţă, miracolul care acţiona asupra ei ori de cîte ori respira aerul Carpaţilor, nu se petrecu. Ne înşelasem atribuind starea de apăsare pe care o constatasem din primul moment, exclusiv schimbărilor survenite în ultima vreme — din raţiuni politice, fusese nevoită — la fel şi Alexis Minotis — să părăsească Teatrul Naţional, implicit şi Epidaurul, marea sa dragoste ! Îşi deschisese teatrul ei, iar în ultima stagiune jucase peste nouă spectacole pe săptămînă în copleşitorul rol din piesa « Mutter Curaj » de Bertolt Brecht, adevărat tur de forţă. Anii nemiloşi se adunaseră, sănătatea, pe care n-o cruţase niciodată, se răzbuna sălbatic. Ultima călătorie în ţara noastră avea drept scop şi perfectarea unui turneu cu acest ultim spectacol peste care s-a lăsat cortina pe vecie, pecetluindu-i existenţa artistică.

Cu tot incognito-ul pe care vroia de data asta să-l păstreze, fiindcă nu se simţea deloc în apele ei — nu trecea nicăieri neobservată. Fiinţa ei avea ceva fascinant, magnetic, polariza atenţia tuturor celor din jur. Aşa se face că o reporteră a Radiodifuziunii a văzut-o şi i-a solicitat un interviu, aşa se face că ultimul contact cu publicul — de data asta un public invizibil — al Katinei Paxinou, recunoscută drept cea mai mare tragediană a timpurilor noastre, s-a petrecut la noi, închizînd cercul vieţii sale în artă pe aceleaşi meleaguri unde le-a început propriu zis.

P. K.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

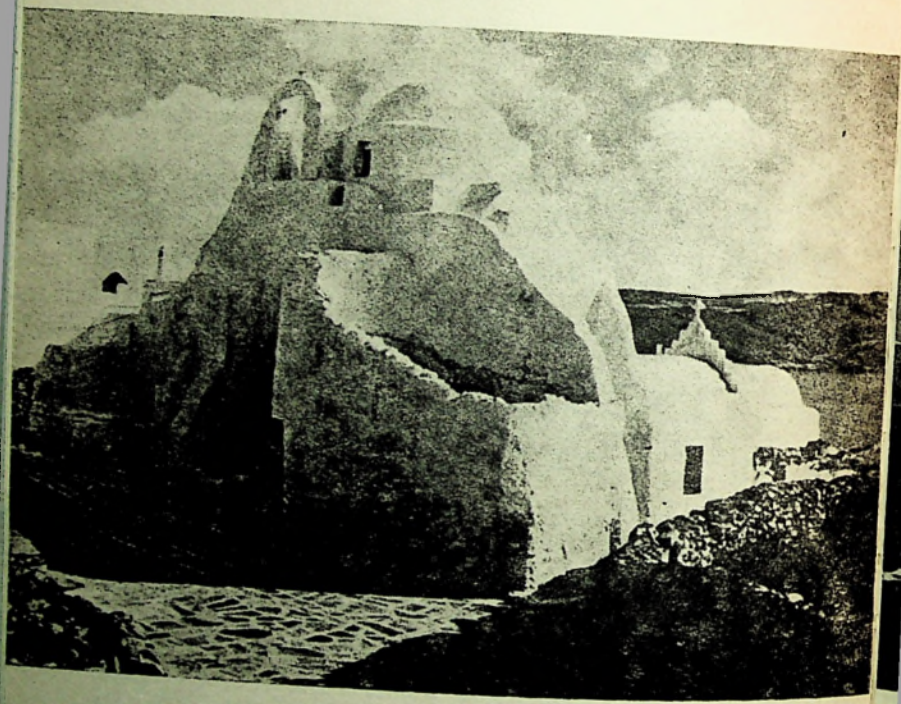

Cartea românească tradusă în Grecia

Continuînd frumoasa și rodnica tradiție a traducerii literaturii române în Grecia, statornicită mai ales după cel de-al doilea război mondial, renumitul prozator și poet elen Menelaos Ludemis, care a trăit mult timp în România, a transformat această tradiție oarecum sporadică într-o adevărată operă sistematică, de mare amploare. Numai o muncă imensă, dublată de o fericită inspirație, puteau să ducă la acest rezultat surprinzător: pe parcursul a numai doi ani, editura « Dorikos » din Atena a publicat cinci volume de proză și teatru, precum și șase culegeri de versuri ale scriitorilor români contemporani.

Care sînt aceste cărți, primite cu viu interes de presa și opinia publică din Grecia?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Arhitectură populară din insulele Egeei: Mykonos, Sfînta Mavri Paraportiani

Cum era firesc, în proză, seria acestor traduceri a fost deschisă de *Morometii* lui Marin Preda, carte densă și originală, pe care Menelaos Ludemis a transpus-o în greceşte cu o mare stăpînire de mijloace artistice, capabile să păstreze şi să transmită aproape integral atmosfera specifică a originalului — calitate vădită în toate celelalte traduceri.

De la epica severă a lui Marin Preda, tălmăcitorul a trecut cu dexteritate la proza colorată de lirism a lui Fănuş Neagu (*Îngerul a strigat*), la acea evocare, făcută cu respiraţia tăiată, pe care o include paginile lui Titus Popovici din *Moartea lui Ipu*, apoi la satira dramatică din *Casa onorabilă* a lui Horia Lovinescu şi la romanul de aventuri *Casa cu neguri* de Theodor Constantin.

Tot în domeniul prozei, Menelaos Ludemis începuse să lucreze la traducerea unor cărţi ca *Şatra* de Zaharia Stancu, *Groapa* de Eugen Barbu, *Alexandra şi Infernul*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de Laurențiu Fulga, *Nuvele* de D.R. Popescu, *Cea mai lungă noapte* de Nicolae Ștefănescu, *Patima* de Mircea Micu și altele.

În ce privește poezia, în fruntea coloanei a fost așezată *Floarea de cenușă* de Eugen Jebeleanu (titlu adaptat după *Elegie pentru floarea secerată*), la apariția căreia prestigioasa revistă literară *Nea Estia* remarca pe bună dreptate: « Jebeleanu este incontestabil o mare valoare poetică, în perpetuă depășire de sine ».

Aceeași revistă remarca la apariția culegerii lui Virgil Teodorescu, *Sentinela aerului*, că poetul « excelează mai ales prin puterea imaginilor care se succed în versurile sale cu ritm de caleidoscop ».

De o bună primire s-au bucurat *Caii de foc* de Ion Brad, *Un om în Agora* de Dumitru Popescu, precum și foarte recentele apariții: *Cavalerul singurătății* de Geo Dumitrescu și placheta selectivă din versurile lui Marin Sorescu, intitulată *Sarcasme și coșmaruri*.

Această deschidere largă a liricii contemporane din România urma să continue cu un volum de Al. Andrițoiu, dar mai ales cu apariția unei *Antologii a poeziei românești*, în trei volume, de la capodoperele poeziei populare pînă la cei mai tineri poeți contemporani.

Noi, scriitorii și cititorii din Grecia, mai ales cei care cunoaștem și admirăm limba română, originalitatea și bogăția culturii românești, marile progrese făcute de România și în acest domeniu, nu putem exprima decît sentimente de gratitudine pentru efortul acesta, nu de simplă traducere ci de adevărată creație, prin care Menelaos Ludemis a slujit prietenia tradițională eleno-română, aflată azi într-o fază atît de vie și de promițătoare, pe toate planurile.

În acest efort, numele său, — atît de popular în Grecia, bine cunoscut și în România, — va constitui exemplul unui adevărat pionier.

GEORGE HURMUZIADIS

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA TEHNICĂ
SANDA GUSTI

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 50.64.35
ADMINISTRAȚIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 50.64.30
BUCUREȘTI

Lei 21

43 804

@Asociația Ziariștilor Independenți din România